

דוח תיעוד חיילות בחמ"לים קדמיים בגזרת עזה בעקבות אירועי 7 באוקטובר 2023

סביונה רוטלוי, אילת הראל ושיר דפנה-תקוע

התשפ"ד-2024

דוח תיעוד חיילות בחמ"לים קדמיים בגזרת עזה

בעקבות אירועי 7 באוקטובר 2023

סביונה רוטלוי, אילת הראל ושיר דפנה-תקוע

הרכב צוות התיעוד ומחברות הדוח:

- סביונה רוטלוי, שופטת (בדימוס) בבית המשפט המחוזי בתל אביב, יו"ר הוועדה ליישום האמנה בדבר זכויות הילד בחקיקה בישראל, בעלת תואר דוקטור לשם כבוד מאוניברסיטת תל אביב
- אילת הראל, פרופסור למדע המדינה באוניברסיטת בן-גוריון בנגב, מומחית ללימודי ביטחון ביקורתיים, מגדר וקונפליקט, חברה וצבא
- שיר דפנה-תקוע, פרופסור לעבודה סוציאלית במכללה האקדמית אשקלון; מומחית לטראומה, בריאות, אלימות ונשים בצבא ופסיכותרפיה

איך הפקירו אותן ואיך הפקירו את כל העוטף... אתן אמורות לתעד, שזה נורא חשוב. זה מוצב שנכבש. זה מוצב עם חיילים בצבא שנכבש בשעות בודדות ואי אפשר לקרוא לזה אחרת. איך שלא נסובב את זה... הנה אתן התנדבתן למשימה, עלינו זה הוטל. ואין ברירה... יש פה מוצב שהוכרע ונכבש ואסור לנו להפוך את המילים האלה, והחובה והאחריות המוסרית שלנו לדור הבא היא לספר את הסיפור וללמוד ולשנות. זה הכול. אז הנה, נרתמתן, אני לא יודעת אם בהתנדבות או מתוך מנוע פנימי.

(מראיינת מספר 26, אם שכולה של תצפיתנית בנחל עוז)

התשפ"ד-2024

* לציטוט הדוח:

רוטלוי, סביונה, הראל, אילת, ודפנה-תקוע, שיר (2024). דוח תיעוד חיילות בחמ"לים קדמיים בגזרת עזה. באר שבע ואשקלון: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב והמכללה האקדמית אשקלון.

Rotlevy, Saviona, Harel Ayelet, & Daphna-Tekoah, Shir (2024). *Women Soldiers in War Rooms on the Gaza Front: Oral History Report*. Beer-Sheva and Ashkelon: Ben-Gurion University of the Negev, and Ashkelon Academic College [Hebrew].

תוכן העניינים

2	תודות
3	הקדמה
5	שלבי הפרויקט
8	הממצאים
8	הגנה, ביטחון וחוסר ביטחון
44	הודעות על המצב והודעות על המוות למשפחות השכולות בנחל עוז: "כאילו איבדנו כלב"
49	התרעות: "זה רק תרגיל"
76	גדודי האיסוף: משרתיהם של שני אדונים (או שלושה)
102	סוגיות מגדריות
114	סיכום ותובנות
129	מקורות
132	נספח א: יחסי מפקדות פקודות בקרב חיילות בחמ"לי התצפית

תודות

המחברות מבקשות להודות לגופים ולאנשים שסייעו לנו בתיעוד, ובראש ובראשונה למרואיינים ולמרואיינות שלנו, מכל המיקומים והתפקידים, על הזמן, הסבלנות והמחשבה. תודה על ההסכמה לשתף אותנו במידע חשוב מאין כמוהו ולאפשר לנו להנגיש את המידע לציבור. תודה מיוחדת להורים השכולים, שאיבדו את היקר להם מכול, על שפתחו צוהר לתפיסותיהם ותחושותיהם לאחר האובדן הנורא שחוו, סמוך מאוד לאירועי 7 באוקטובר.

על הסיוע במימון תמלול הראיונות ועריכת הדוח המסכם אנו מודות למספר גורמים: באוניברסיטת בן-גוריון בנגב נודה לפקולטה למדעי הרוח והחברה, לפרופ' ילינק, סגן הנשיא ודיקן למחקר ופיתוח; למשפחת הלפרין מחבר הנאמנים של האוניברסיטה על פרס ההצטיינות במחקר לפרופ' הראל ששימש למימון המחקר; למחלקה לפוליטיקה ולממשל ולתוכנית לניהול ויישוב סכסוכים. במכללה האקדמית אשקלון אנו מודות לפרופ' שמעון שרביט, רקטור המכללה ויו"ר הועדה המדעית; לנשיא המכללה פרופ' חיים ברייטברט; למנכ"ל המכללה – ד"ר פנחס חליוה; ולפרופ' גילה חן, ראש רשות המחקר.

תודה שלוחה לסהר נעים ולירדן בויטנר על הסיוע בתמלול ובניתוח ראשוני. תודה לאילנה דנון על העריכה הלשונית, ותודה לעמי אשר על התרגום לאנגלית.

אנו מודות זו לזו על השותפות האמיצה והמיוחדת ועל התמיכה שהענקנו אישה לרעותה ברגעים של כאב ושכירה בעת התמודדות עם קריאה חוזרת ונשנית של תמלילי הראיונות וניתוח החומרים. השותפות הרבת-תחומית אפשרה לנו לאמץ נקודות מבט רחבות בעת התיעוד המעמיק על החיילות בחמ"לים הקדמיים בגזרת עזה. אנחנו מאמינות שהצגנו בדוח זה את הקולות והעמדות של המרואיינים והמרואיינות, שלא היו תמימי דעים בכל הנושאים. אנו מקוות שקריאת הדוח תעזור להסקת מסקנות ותוביל לתובנות חדשות על אודות הגנה, ביטחון, טראומה, אלימות ומגדר, להפקת לקחים משמעותיים – מערכתיים ונקודתיים כאחד – בנוגע למעמדן של החיילות המשרתות בחמ"לי התצפית הקדמיים ולתיקון הכשלים בהקדם.

אנו מקוות שהדוח יעודד חשיבה מעמיקה על ביטחון אישי ופוליטי, על קבלת אחריות וחיפוש אחר פתרונות מדיניים לסכסוכים אלימים, ויקדם חשיבה על שוויון מגדרי וצדק. אנו מייחלות שהדוח יוביל לחיבור חלקי הפאזל ויסייע בבירור השתלשלות העניינים לפני 7 באוקטובר ובמהלכו ויתרום להחלמה של החברה הישראלית.

הקדמה

אירועי שבעה באוקטובר 2023 והמלחמה שאנו עדיין מצויות ומצויים בתוכה טלטלו ועודם מטלטלים את החברה הישראלית. לצד הזעזוע והיגון החלה עשייה של החברה האזרחית במגוון תחומים. גם אנו התגייסנו למשימה: תיעוד מעמיק של חיילות בחמ"לים בגזרת עזה, בהובלת צוות רב-תחומי של שלוש אזרחיות אקדמאיות. דוח התיעוד הוא עצמאי: שלוש החוקרות פועלות בהתנדבות לשם בירור עובדתי מקיף ומעמיק של היבט מסוים במחדל הגדול בתולדות המדינה. הן אינן פועלות מטעם הצבא או מטעם כל ארגון אחר, אלא מתוך חתירה כנה לאמת.

המלחמה נפתחה במתקפת פתע של חמאס. המתקפה ב-7 באוקטובר הזכירה במידת מה את ההפתעה במלחמת יום הכיפורים חמישים שנה קודם לכן. ב-2023, כמו ב-1973, המודיעין כשל במתן התרעה מוקדמת, קו ההגנה הראשון קרס, יישובים נכבשו, האבדות בשלב הראשון היו כבדות, ורבים נפלו בשבי. גם הפעם, כמו במלחמת יום הכיפורים, חלף זמן לא מבוטל עד שצה"ל התעשת והדף את התוקפים. ואולם ההבדל העיקרי הוא שב-1973 התמודד צה"ל עם שני צבאות גדולים ומצוידים היטב, ואילו ב-2023 הוא התמודד עם צבא של ארגון טרור שיכולותיו אמנם משמעותיות מאוד, אך הן נופלות מיכולותיו של צבא מדינתי סדיר. אף על פי כן צה"ל נתפס לא מוכן למתקפה. הדרג המדיני והדרג הצבאי לא השכילו לפרש כראוי את ההתרעות שהתקבלו מגורמים שונים, ובהם החיילות בחמ"לי התצפית. רמת הכוננות בגזרה לא הועלתה למרות התרעות נקודתיות על פעילות צבאית יוצאת דופן בעזה בשעות שקדמו למלחמה, והצבא הסתפק בהזנקת כוח מצומצם מאוד לתגבור. מאות רבות של אזרחים וחיילים שילמו על הטעויות האלה בחייהם. השתלשלות האירועים ב-7 באוקטובר מחייבת הפקת לקחים כדי שטעויות כאלו לא יישנו.

סוגיית החמ"לים הקדמיים בגזרת עזה אינה המוקד הבלעדי של הכישלון המדיני והצבאי ב-7 באוקטובר. גם סוגיית המגדר אינה הסוגיה הבלעדית או המרכזית בחקר אותו כישלון. אולם חקר תפקודם של נשים וגברים בגזרה זו יסייע לנו רבות בלימוד על כשלים מרכזיים שמאפיינים את הדרג המדיני והדרג הצבאי בישראל. את מה שהדרג המדיני וחלק מהדרג הצבאי לא השכילו להבין, בחמאס הבינו היטב: החמ"לים הקדמיים חשובים מאוד, וחשובות מאוד גם הנשים שמפעילות ומנהלות אותם. על כן, בבוקר 7 באוקטובר מיקד חמאס את מתקפתו בחמ"לים עצמם, על מצלמותיהם.

בסופו של דבר בצבא, בתחום שאנחנו עוסקות בו, אני אחראית לצפות במסכים, לאתר חריגות ולדווח. מה עושים עם הדיווח? זה לא בידיים שלנו רוב הזמן. אני יכולה להשפיע, אני יכולה לייעץ, אני יכולה להביע את דעתי. אני יכולה לחתור לכיוון מסוים, אבל בסופו של דבר ההחלטה שמתקבלת היא לא בידיים שלי. והיא גם לא בידיים של מי שעובד איתי, כאילו היא לא בידיים של המג"דים ושל המח"טים הרבה פעמים... זה החלטות שהן גם פוליטיות ומדיניות (מרואיינת מספר 48, קצינה בחמ"ל, תצפיתנית לשעבר).

התצפיתניות בחמ"לי התצפית הקדמיים לאורך הגבולות הן העיניים של הלוחמים בשטח. תפקידן כולל הפעלת מערכות המסייעות לגילוי וסיכול גורמים עוינים, מעקב אחר הנעשה לאורך גדר המערכת וזיהוי התנהלות חשודה במרחב האזרחי. במהלך עבודתן הן מתואמות עם הגורמים הגזרתיים, עם גורמי מודיעין שונים ועם כוחות איסוף נוספים. כחלק מתפקידן התצפיתניות ומפקדותיהן אחראיות על מניעת ניסיונות פגיעה בגדר הגבול ובחיילי צה"ל וניסיונות חדירה לשטח מדינת ישראל, והן דואגות להקפצת כוחות לוחמים לטיפול באירועי חירום ולביצוע פעולות סיכול. הן מעבירות דיווחים שוטפים לגורמים הרלוונטיים ועובדות מול גורמי מודיעין שונים (מיטב, 2024).

כבר בימים הראשונים למלחמה החלו להתבהר פרטים בנוגע לתצפיתניות, תומכות הלחימה ושאר החיילות בחמ"לים הקדמיים, המשמשות "עיניים של המדינה". החיילות שמוצבות בגזרת עזה מופקדות על הגנת גבול הנגב המערבי. ממצאים ראשוניים העידו כי לפני המלחמה הן העבירו התרעות על סכנות ביטחוניות שונות, וכי חלק מהתרעותיהן לא טופלו ברצינות הראויה או לא פורשו נכונה. יתרה מזו, עיתונאי שערך תחקיר בנושא דיווח שמפקד בכיר הזהיר חיילות שלא להתעקש ולהתריע שוב ושוב על אותם אירועים חריגים מעבר לגדר, אחרת תינזף או תיענש (קובוביץ, 2023). חוסר היכולת לפרש נכונה את המידע שהעבירו גבה מחיר כבד מכלל אזרחי ישראל, וגם מהחיילות עצמן: כמה מהן נחטפו, אחרות שילמו בחייהן, והניצולות סובלות מטרומה. וכאילו אין די בכך, נמצאו גם מי שעם פרוץ המלחמה האשימו אותן בתפקוד לקוי בתחילתה – אם כי מהר מאוד התחוור שהן תפקדו כנדרש ואף תרמו רבות להגנת האוכלוסייה האזרחית ולפעילות צה"ל.

הצורך להבליט את עשייתן של התצפיתניות ושאר החיילות בחמ"לים הקדמיים ולהשמיע את קולן קיבל מענה מאז פרוץ המלחמה במדינות שונות. ואולם זהו רק קצה הקרחון. הנושא מחייב **תיעוד שיטתי מעמיק**, וזו מטרתו העיקרית של פרויקט זה. מטרה נוספת שלו היא **הנצחת פועלן של חיילות אלו**. מדובר אפוא בפרויקט תיעוד והנצחה המתבצע סמוך מאוד להתרחשויות. הוא משמיע את קולן של תומכות הלחימה מפי חיילות ששרדו ומפי חיילות ששירתו בגזרה ושוחררו זמן קצר לפני המלחמה, וגם מפי הורים ובני משפחה של החיילות שנפלו. אנו מייחסות חשיבות רבה לשימור הזיכרון של ההורים על המידע שמסרו להם בנושאים; דבריהם מספקים מבט רב-דורי שמתלכד לכדי תמונה ברורה וכואבת. חיוני להביא את המידע לידיעת הציבור כדי **להפיק לקחים ולמנוע אסונות נוספים**. ברור לנו שכאשר תוקם ועדת חקירה ממלכתית בלתי תלויה, סיפור החיילות בחמ"לים הקדמיים יהיה חלק חשוב מניתוח הכשלים של 7 באוקטובר.

הדוח שלפנינו מתייחס לא רק לתפקוד של הצבא ושל החמ"לים בגזרה ב-7 באוקטובר, אלא גם למספר סוגיות כלליות יותר: הגנה, ביטחון וחוסר ביטחון במוצב ובחמ"ל; אירועי 7 באוקטובר; ההודעות להורים השכולים; תנאי השירות; מבנה התפקיד והאחריות הפיקודית; המוטיבציה של החיילות וחוויותיהן; הטיפול בהתרעות שלהן על אירועים חריגים; וסוגיות מגדריות. הממצאים נשענים על הראיונות עם החיילות, עם המפקדים והמפקדות ועם ההורים. לאחר הצגת הממצאים לפי הסוגיות השונות שעלו בראיונות, יובאו מספר תובנות כלליות מהתיעוד.

לתיעוד האירועים ולתובנות הנובעות ממנו נודעת חשיבות רבה למעמדן של חיילות בצה"ל ולהכרה בתרומתן לביטחון המדינה. הפומביות שניתן לממצאים תאפשר לחיילות ולהוריהן להנכיח את עצמם בתהליך ההחלמה האישי והלאומי. תרומה נוספת של הפרויקט תהיה עשיית צדק עם החיילות שנהרגו במובן של השמעת קולן

ושל ההכרה במקצועיות שלהן. על בסיס הממצאים המוצגים בדוח פרויקט התיעוד הנוכחי, נפרסם בהמשך מאמרים אקדמיים עם תובנות אמפיריות ותיאורטיות כאחד.

*

בפתח דברינו, עלינו להזהיר כי חלקים מהראיונות שמובאים בדוח זה עשויים להיות קשים מאוד לקריאה. הממצאים שלהלן אין תכליתם לקבוע אחריות של הדרגים השונים בצה"ל או של מקבלי ההחלטות בדרג המדיני. אין בכוונתנו לבצע ניתוח אסטרטגי של המהלכים, אלא להביא את המידע שאספנו כחוקרות ואת התובנות שלנו מהממצאים. המידע מבוסס על נתונים שנמסרו לנו מנקודת המבט של המרואיינות והמרואיינים בעשרות רבות של ראיונות שערכנו. נוסף על הראיונות, התיעוד כלל ביקור ארוך במוצב נחל עוז ובאזור. כדי להצליב מידע השתמשנו, בהיקף מוגבל, גם במקורות משניים ובכתבות שתיארו את ההתרחשויות גם מנקודות מבט אחרות, של גורמים שלא ראינו בעצמנו, אך הדוח מבוסס ברובו הגדול על מידע מהראיונות שקיימנו.¹ למען הסר ספק, דוח התיעוד, כשמו כן הוא: הוא עוסק בתיעוד ומבוסס על ראיונות אישיים, והוא אינו מסמך משפטי. אין לצטט מדוח זה בלי לאזכר את המקור במלואו.

צוות המחקר

המרואיינות מהוות צוות רב-תחומי המביא למלאכת התיעוד ריבוי פרספקטיבות ועולמות תוכן. הרקע המקצועי של השופטת בדימוס סביונה רוטלוי תורם להערכת הצד המשפטי של התכנים המוקלטים ולהשוואה ביניהם, והוא חיוני להבאתם בדוח מסודר מלווה בהפקת לקחים. פרופ' אילת הראל רותמת את התמחותה ביחסי צבא-חברה, במדע המדינה, בלימודי ביטחון ביקורתיים ובתפיסות פמיניסטיות לפיתוח מדריך הראיון, לביצוע התיעוד ולניתוח התמלילים. פרופ' שיר דפנה-תקוע מוסיפה את ההיבט של חקר הטראומה והטיפול בה מתוך תפיסה של עבודה סוציאלית ביקורתית, את יכולת הקשב לקולות הגלויים והמושקעים הקשורים לאירועים הטראומטיים וכן את היכולת המעשית להעניק מענה רגשי מיידי. הראל ודפנה-תקוע, ביחד ולחוד, פרסמו בעשור האחרון סדרת מחקרים על נשים חיילות ותומכות לחימה באזורי סכסוך, ויש להן אפוא היכרות קודמת עם התפקידים והחוויית של נשים בסביבה זו.

שלבי הפרויקט

1. הכנת שאלות לפרוטוקול ראיון מובנה למחצה עם חיילות, מפקדות ומפקדים, הורים וגורמים צבאיים בכירים.
2. הפרויקט קיבל אישורי אתיקה מאוניברסיטת בן-גוריון בנגב (5-637; 15-2023). למרואיינות ולמרואיינים הובטחה אנונימיות.

¹ הנרטיבים של המרואיינים והמרואיינות מובאים כאן כפי שנאמרו בראיונות, למעט שינויים קלים שנעשו כדי להימנע מטעויות גסות בעברית וכדי לשמור על האנונימיות של הדובר או הדוברת ולטשטש את תפקידיהם. במקרים אחדים מחקנו קטעים מסוימים מטעמים של שמירה על ביטחון המידע [ב.מ.], או כדי לפסוח על קטעים לא רלוונטיים.

3. גיוס מרואיינים ומרואיינות, תחילה באמצעות קשרים עם הורים של חיילות ממוצב נחל עוז, ואחר כך באמצעות פרסום ברשתות החברתיות ובשיטת כדור השלג; עם אלה נמנים הורים (ובני משפחה אחרים) של חיילות שנהרגו ושל חיילות ששרדו. כמו כן ראינו חיילות מנחל עוז ומחמ"לי תצפית אחרים בגזרת עזה (כרם שלום, יפתח, כיסופים וגם רעים), וכן הורים של חיילות ששירתו ב-7 באוקטובר בחמ"לים אחרים בגזרת עזה וניצלו. ראינו בהמשך הדברים קצינות ממערך האיסוף ואנשי צבא קבע ומילואים מהצוותים שתיעדו את אירועי 7 באוקטובר בגזרה מטעם צה"ל. כדי להצליב מידע ראינו מספר מצומצם של אנשי תקשורת בכירים שעסקו ישירות בנושא.
4. עריכת הראיונות על ידי החוקרות המובילות ותמלולם על ידי שתי עוזרות מחקר. לממד הזמן חשיבות רבה בביצוע התיעוד המקיף, ולכן התקיימו הראיונות באופן שוטף ואינטנסיבי מדצמבר 2023 ועד אוגוסט 2024.
5. כתיבת דוח זה, המכיל תובנות על ההתנהלות של גורמים שונים בצבא ומחוצה לו ב-7 באוקטובר ועל שירות החיילות בחמ"לי התצפית באופן כללי וכן הצעות להפקת לקחים מהכשלים. הדוח יהיה זמין לוועדת החקירה הממלכתית, לכשתוקם, והראיונות הגולמיים יישארו חסויים וישמשו בסיס למחקרים אקדמיים עתידיים.

השירות בחדרי מלחמה: רקע

נשים משרתות כיום במגוון תפקידי לחימה ותפקידים תומכי לחימה בצה"ל ובצבאות שונים בעולם. בזכות שילוב של טכנולוגיות לחימה חדשות מועברים יותר ויותר חיילים וחיילות מן העורף אל ליבו של מרחב הלחימה העכשווי. חיילות הפכו למשתתפות משמעותיות בקרב מעצם הצבתן בחדרי מלחמה (חמ"לים) אסטרטגיים מול מסכים שהפכו חלק בלתי נפרד ממרחב הלחימה המודרני (Harel, 2023).

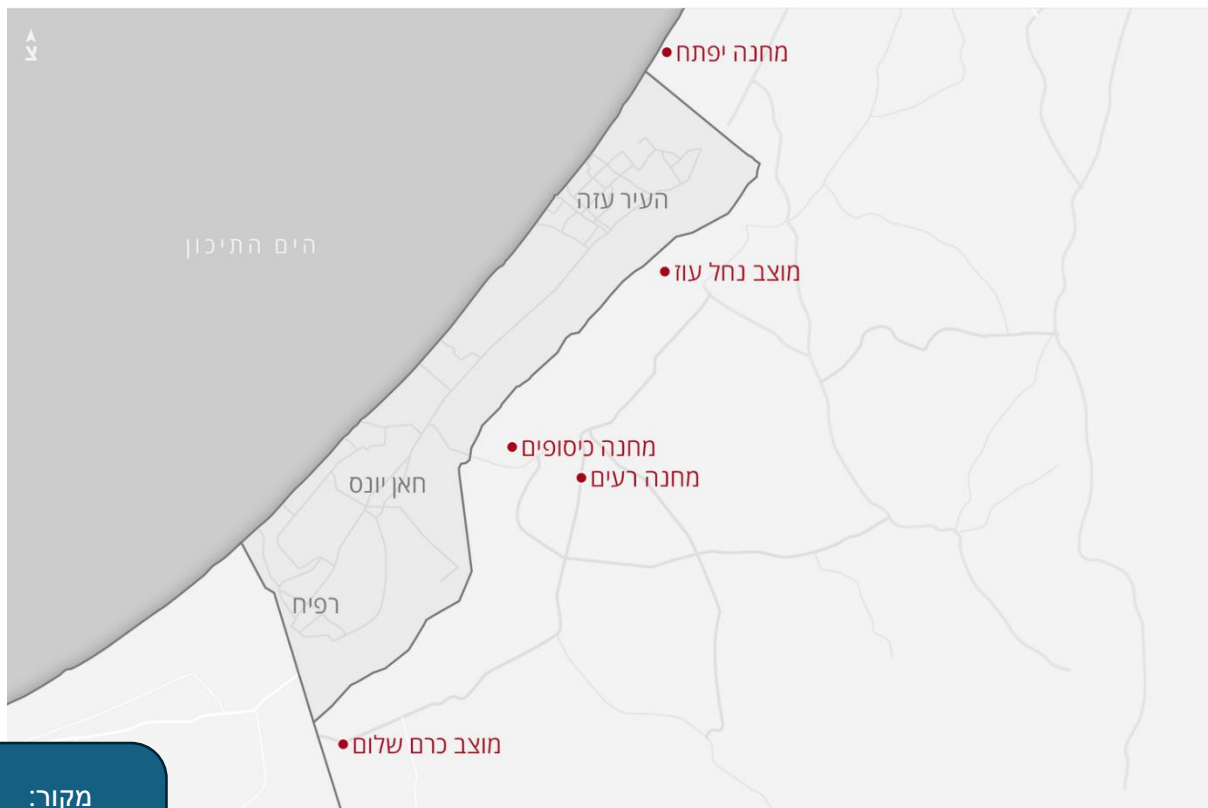
יש מגוון של חמ"לים וחדרי פיקוד הנמצאים הרחק מהגבול במקום מבטחים, ויש חמ"לים הממוקמים סמוך לגבולות. רק מחקרים מעטים עסקו בחוויות של חיילות שמשרתות בחמ"לים סמוך לגבול ולשדה הקרב (הראל-שלו, 2021; Harel, 2023). הם מראים עד כמה תפקיד זה חיוני לניהול מלחמה ולהשגת ביטחון על ידי הגנה על הגבולות ועל הכוחות בשטח. הנרטיבים של חיילות אלו מסייעים לחוקרים להעריך מחדש היבטים שונים של תפיסות ביטחון ומלחמה. נרטיבים כאלה יכולים לאתגר הן את הגדרות הידע המקובל והן את המושגים הבינאריים בנוגע ללחימה כפעולה ממוגדרת באופן מובהק, שבה חיילים, לרוב גברים, מגינים באופן אקטיבי על נשים פסיביות וחלשות לכאורה (Harel-Shalev & Daphna-Tekoah, 2020; Young, 2003). חיילות המשרתות בחמ"לים קדמיים אינן מעורבות בקרב באופן ישיר כלוחמות ולוחמי חוד, אך יש להן תפקיד חשוב במרחב הלחימה. הן מתריעות על כל פעילות חריגה הדורשת התייחסות, מכוונות כוחות ומגינות עליהם ועל העורף במקביל (הראל-שלו, 2021). חיילות המשרתות בחמ"לי התצפית הקדמיים נחשפות במידה רבה לעימות האלים. מבחינה גיאוגרפית ומבחינה תפיסתית גם יחד, החמ"לים ממוקמים על התפר שבין המלחמה הפעילה, כלומר שדה הקרב המסורתי, ובין הפעילויות שמתבצעות מחוץ לה, אך בתוך מרחב הלחימה (Harel, 2023).

בחמ"ל התצפית הקדמי משרתות יחדיו תצפיתניות, מפקדת תצפיתניות, סמלת וקצינה, ואיתן נמצאות טכנאיות, רכזת תקשוב, לוחמות "רוכב שמיים" (יחידה של חיל התותחנים), ועוד חיילות במגוון תפקידים נוספים. לכל חמ"ל תצפית נלווה חמ"ל אג"ם. בגזרת עזה יש סמוך לגבול מספר חמ"לים מאוישים בתצפיתניות ועוד מספר

עמדות בלוני תצפית. כל חמ"ל אחראי לתצפית על אזור מסוים מעבר לגבול. כמעט כל החיילות שמשרתות בחמ"לי התצפית הקדמיים שייכות למערך האיסוף, אבל בחמ"לים נמצאים גם חיילי וחיילות מודיעין, תקשוב, טכנולוגיה ואחזקה (טנ"א), תותחנים וחיילות נוספים. לכל בעלת תפקיד בחמ"ל התצפית יש קשר תכוף עם שלל גורמים צבאיים כגון הגדודים הנמצאים צמוד אליהן בבסיס, החטיבה, האוגדה והמודיעין. המפקדות המקצועיות של החיילות בפלוגת האיסוף, הן מפקדות הפלוגות (מ"פ) והן סגניותיהן (סמ"פ), יושבות בחמ"ל נפרד.

ב-7 באוקטובר הותקפו כל חמ"לי התצפית של גדוד מערך האיסוף 414 בגזרת עזה וכן הותקפו היישובים הסמוכים להם. דוח זה עוסק בארבעה חמ"לי תצפית קדמיים: יפתח, נחל עוז, כיסופים וכרם שלום, וכולל גם ראיונות עם מי ששירתו בחמ"ל החמישי ברעים (בסיס אחורי יותר, שבו מבצעים איסוף אחר). חמ"ל אחד מהחמישה – נחל עוז – נשרף עד היסוד, וחלק ניכר מהנשים ששירתו בו והיו בבסיס באותה שבת נהרגו או נחטפו, או שיצאו בשן ועין. שאר החמ"לים הותקפו, וגם בהם נפלו חללים רבים, אם כי לא מקרב התצפיתניות והחיילות ששירתו בחמ"לי התצפית הקדמיים. בשונה מדיונים ופרסומים אחרים בנושא, שעסקו רק במוצב נחל עוז, התיעוד הנוכחי בוחן באופן שיטתי חמ"לי תצפית שונים בגזרה, בהתבסס על ראיונות אישיים עם חיילות המשרתות בחמישה מוצבי חמ"לי תצפית קדמיים בגזרת עזה והוא עוסק בחיילות בתפקידים שונים בחמ"לי תצפית ולא רק בתצפיתניות.

מיקום חמ"לי התצפית בגזרת עזה

מקור:

הארץ,

18.11.2023

הממצאים

את יודעת שאשכרה עכשיו היה אירוע ואני סיכלתי אותו בעצמי, כאילו, אני סיכלתי את זה. אני הכרזתי עליו, אני עשיתי את זה, והוא נמנע עכשיו בזכותי (מראיינת מספר 53, תצפיתנית מנחל עוז)

הרגשנו הכי בטוחות בעולם. נגיד יורדות ממשמרת בארבע בבוקר, אז לא פחדנו ללכת לבד בבסיס למרות ששומעים את המואזין מעזה. לא פחדנו מכלום בבסיס, הרגשנו הכי בטוחות בעולם. הרגשנו שיש מי ששומר עלינו, שיש צבא ששומר עלינו (מראיינת מספר 31, תצפיתנית מנחל עוז).

הגנה, ביטחון וחוסר ביטחון

לפני עשור, ב-2014, חודשים אחדים לאחר מבצע צוק איתן, קיבלו יותר מחמישים לוחמי צה"ל ותומכי לחימה אותות הוקרה על מעשי אומץ יוצאי דופן. מנקודת מבט מגדרית, ההיבט הראוי ביותר לציון באותות אלו אינו מיעוט הנשים שנמנו עם מקבלי האותות (ארבע), אלא הפער בין הנימוקים להענקת אותות ההוקרה לגברים ולנשים. הלוחמים הגברים זכו להוקרה אחידה על אומץ ליבם ועל מעשי הגבורה שלהם, הגנה על אחרים ומניעת התקפות טרור, ולתיעוד מעשיהם נלווה תיעוד מלא של פעולותיהם הפיזיות. לעומת זאת, שתי תומכות לחימה מהחמ"לים בגזרת עזה זכו להוקרה על ש"לא איבדו את עשתונותיהן": אחת החיילות דיווחה על מחבלים חמושים שמנסים לחדור לקיבוץ וקיבלה תשבחות על ש"לא איבדה את עשתונותיה" והזעיקה את מפקדיה; על חיילת אחרת נאמר שזיהתה שלושה-עשר מחבלים שהגיוחו ממנהרה, וגם היא "לא איבדה את עשתונותיה". השפה שבה השתמשו לנימוק הענקת האותות מחזקת באופן בוטה את הנורמות הקיימות: גברים לוחמים ראויים לשבח הם אלה שמפגינים כוח ואקטיביות (באמצעות הפגנת אומץ), ואילו נשים לוחמות ראויות לשבחים כשהן מתגברות על טבען החלש וההיסטרי (בכך שאינן מאבדות את עשתונותיהן). נקודה זו, שפורסמה במחקר קודם, ראויה לאזכור גם בדוח הזה, היות שהתפיסה שנשים הן "היסטריות", גם בצבא, לא חלפה מן העולם (הראל-שלו ודפנה-תקוע, 2021, עמ' 13) ועדויות על נשים שמתפקדות באופן מופתי ובקור רוח במלחמה הנוכחית יש למכביר.

נשים בחדרי מלחמה עוברות הכשרה ספציפית לתפקידים ייעודיים הקשורים בהגנת הגבולות. רובן אינן לוחמות, למעט צוות יחידת רוכב שמיים שהוא נייד במרחב ואינו יושב באופן קבוע בחמ"ל. מהראיונות שקיימנו עם הקצינות והחיילות ניכר כי מרבית תומכות הלחימה בחמ"לים הקדמיים הן מקצועיות ומיומנות, והן מסורות לתפקיד בצורה בלתי רגילה, אף על פי שרובן לא בחרו בו מלכתחילה (ראו תת-הפרק "לעשות את הסוויץ'" – הדימוי השלילי של התפקיד וההתגברות עליו בפרק "משרתם של שני אדונים [או שלושה]").

למעשה, מחקר קודם מצא כי על תומכות הלחימה המשרתות בחמ"לים קדמיים ונדרשות לשמש "העיניים של המדינה" מוטל תפקיד הגנה כפול. הן מגינות על הגבול, על העורף ועל המדינה, אבל הן מגינות גם על הלוחמים

והלוחמות בשדה הקרב. הן צופות מהחמ"ל גם בכוחות צה"ל בשטח ומזהירות אותם מפני סכנות שהלוחמים בשטח אינם מבחינים בהן, אבל נקודת התצפית הייחודית של החמ"ל מאפשרת להן לזהות אותן. יכולותיהן של החיילות באות לידי ביטוי הן במעשייהן והן בנחישות שלהן למלא תפקיד פעיל במרחב הלחימה, תפקיד שכולל גם הגנה על הכוחות שמסיירים ליד הגדר והכוחות שנמצאים בשטח אויב. השימוש בטכנולוגיה מתקדמת ובאמצעי תצפית וזיהוי שונים באזורי המלחמה מביא את המציאות אל תוך חדר המלחמה (הראל-שלו, 2021).

היות שאותן תומכות לחימה אינן לוחמות בפועל, הצבא אמור להגן עליהן מפני ירי וטילים באמצעות מבנים ממוגנים מוסדרים, ומפני מחבלים וכוחות אויב – באמצעות לוחמי הגדודים הגזרתיים שנמצאים במוצב בסבב, ואחד מתפקידיהם הוא להגן עליהן ולשמור על ביטחונן, כפי ששומרים על הגברים הלא-לוחמים (מרואינת מספר 3, קצינה בכירה).

כך למעשה קרה בחמ"לים בגזרת עזה ב-7 באוקטובר. לוחמים רבים הגנו על תומכות הלחימה המשרתות בחמ"לים, ורבים מהם קיפחו את חייהם בתוך כך. מרואינת מספר 6, אם של חיילת בחמ"ל כרם שלום, אמרה:

אחד הדברים שהיו לי קשים לאחר ה-7 באוקטובר זה שנהרגו שם חיילים בהגנה על החמ"ל הזה, ועל הבת שלי, אז כדי להקל על המועקה שלי איתרתי את השמות של החיילים והלכנו לפגוש את המשפחות, אני ובעלי. אלו היו ביקורים מאוד משמעותיים שגם מאוד חיזקו אותנו בחזרה, וגם להם היה מאוד משמעותי שהבנים שלהם לא נהרגו לשווא ושהם הצילו כל כך הרבה בנות. ולנו היה מאוד משמעותי שהפידבק המרכזי שקיבלנו היה תודה לאל שהן נשארו בחיים, ושישמרו על עצמן, ושישקמו את עצמן ותשמרו עליהן. לא היה לא כעס ולא מרירות, לא למה הילדים שלכם חיים ושלי מתים, זה לא היה זה. זה פשוט הורים עם אצילות נפש שקשה לדמיין באמת.

תומכות הלחימה בחמ"לי התצפית הקדמיים של גזרת עזה במוצב כרם שלום, במחנה כיסופים ובמחנה יפתח ניצלו, אך במוצב נחל עוז רובן נהרגו או נחטפו. מהאזנה לשידורי הקשר מאותו יום מסתמן שהנשים בחמ"לים הללו נהגו בקור רוח ובנחישות. בלילה וגם במהלך הבוקר הן דייווחו בלי הרף כנדרש עד שבחלק מהחמ"לים הושבתו האמצעים שלהן. באותו בוקר נשמעו ברשתות החברתיות טענות על תפקודן של התצפיתניות והובע פקפוק ביכולותיהן, אך בדיעבד התברר שהתצפיתניות בכל החמ"לים תפקדו ללא דופי. למעשה, כמו בחמ"לים האחרים בגזרה, גם קצינת התצפיתניות בנחל עוז, שיר אילת ז"ל, הספיקה לירות במחבלים ולהרוג כמה מהם באמצעות מערכת "רואה יורה" עד שזו הושבתה כליל (מרואינת מספר 53, תצפיתנית). בבוקר ההוא התגלו מיומנותן וגבורתן של הנשים החיילות שלא נטשו את העמדות ואף נלחמו בעזרת הנשק המוגבל שהיה בידן.

המקום היחידי שבו כמה מהן היו מבוהלות וחסרות אונים היה המיגונית הפתוחה בנחל עוז, שבה הן נותרו חשופות לפגיעה, ולכן מפחדות, בלי נשק, בלי הגנה וכמעט בלי מגינים, למעט לוחמות חמושות אחדות, מול קבוצה גדולה של מחבלים אכזריים. כמה מהחיילות במיגונית היו חיילות חדשות בבסיס, שזה עתה סיימו את ההכשרה ולא הכירו כלל לא את מבנה הבסיס ולא את החמ"ל הספציפי שאליו יועדו (מרואינת מספר 42, טכנאית מנחל עוז, ניצולה מהמיגונית). הן לא עברו תרגולת פשיטה או חדירה לבסיס, ולכן לא ידעו מה עליהן לעשות במצב כזה.

תומכות לחימה נוספות שחוו טראומה קשה באותו בוקר נמצאו בחטיבה הדרומית בגזרת עזה, בחמ"לים שנעשו תחנות איסוף לפצועים קשה, וראו במצלמותיהן מראות קשים מאוד. הן נאלצו להמשיך לעבוד מול המסכים ובמקביל לראות חברים לנשק מובאים לחמ"ל כשהם במצב קשה, כמה מהם קטועי איברים. כך העידה אחת מהן, מרואיינת מספר 34, תצפיתנית במוצב כרם שלום שהייתה בתפקיד ב-7 באוקטובר:

עם גופות ופצועים בקיר מאחורינו, נשארנו צמודות למסכים של המצלמות שתפקדו, הקאנו והמשכנו לצפות ולעבוד ולדווח. הנחינו את הכוחות איך הם צריכים להגן על היישובים. ראינו הכול. הגזרה היא לא הגזרה שהיינו רגילות לראות, זה היה נורא.

כפי שנתאר בהמשך, תומכות הלחימה בחמ"לים תפקדו כראוי באותו בוקר גם מול הקושי הרב וסכנת החיים. בפרק זה נדון בכמה היבטים של סוגיית ההגנה, הביטחון וחוסר הביטחון: כלי הנשק, המיגון, הסיפוק של החיילות מתפקידן בהגנה על המדינה, והמאורעות בחמ"לים בכלל ובנחל עוז בפרט ב-7 באוקטובר בהקשר של ביטחון וחוסר ביטחון.

סוגיית הנשק

אחד הדיונים המרכזיים שהתעוררו בעקבות הפשיטה ב-7 באוקטובר נסב על סוגיית ציודן של תומכות הלחימה בגזרה ובחמ"לים בנשק אישי. הנשק הוא חלק מהותי מהחוויה הצבאית של לוחמים ולוחמות (הראל-שלו ודפנה-תקוע, 2021, עמ' 19). לוחמות מספרות כי יכולתן לתפעל את הנשק, להגן על אחרים באמצעותו ולבצע את משימותיהן על הצד הטוב ביותר מגבירה את תחושת הפעילות (agency) שלהן ואת תחושת הביטחון (הראל-שלו ודפנה-תקוע, 2021, עמ' 130). עם זאת, בעוד שלוחמים ולוחמות מתורגלים בתפעול נשק, רוב החיילות בחמ"לים הקדמיים אינן לוחמות; הן לא היו מאומנות בשימוש בנשק ולא נשאו נשק לפני 7 באוקטובר. בעבר הרחוק הייתה הנחיה שעל תומכות לחימה לשאת נשק, אך הנחיה זו בוטלה נוכח סוגיית אי-הכשירות והחשש מגנבה או חטיפה של כלי נשק.

סוגיה זו אינה עומדת לעצמה. אילו נמנעה הפשיטה מראש בעקבות הידיעות וההתרעות שהועברו, אילו היו בגזרה די כוחות לוחמים להגן על החיילות הלא-לוחמות והחיילים הלא-לוחמים, אילו עמדו לרשותן מיגוניות מתאימות, ייתכן שלא היו מרבים כל כך לעסוק בנושא הזה.

רוב ההורים שרואיינו לפרויקט התיעוד (אך לא כולם) טענו כי אילו היו תומכות הלחימה בחמ"לי התצפית בגזרה חמושות בנשק אישי, אולי היה אפשר להציל חיים בבסיס. מרואיינים מספר 8 ו-9, הוריה של תצפיתנית שנהרגה בנחל עוז, סיפרו בתסכול רב על היעדר הנשק:

האבסורד הוא שבקורס [בבסיס באזור לא מסוכן שהיו בו בזמן ההכשרה] היו שבועות שהן הסתובבו עם נשק, יש לנו מלא תמונות, אבל בנחל עוז לא.

מרואיין מספר 14, אב של תצפיתנית שנהרגה גם היא בנחל עוז:

בטירונות לימדו אותן [לירות], אבל הן לא יוצאות איתן הביתה ובשירות עצמן הן בלי נשקים. במוצב היא נמצאת כמה מאות מטרים מהגדר והיא בלי נשק ואין לה את היכולת להגן על עצמה. גם לא מבחינה נפשית. ברגע שהן היו בתוך המיגונית, אתה ראתה את כל הבנות שהן היו מבוהלות, חסרות אונים, בסרטון, שהן לא יודעות מה לעשות עם עצמן. והן לא קיבלו שום הכשרה למצב כזה של חס וחלילה תרגול פריצה לתוך הבסיס, פשיטה לתוך הבסיס.

מרואינת מספר 7, אם של תצפיתנית מכרם שלום:

יומיים לפני הפשיטה, היא ביקשה מהסמלת [על רקע חוסר הביטחון נוכח האירועים התכופים והפרות הסדר] שתוציא אותה למטווחים כי היא רוצה להיות עם נשק. ואמרה לה מה פתאום, איזה שטויות, והמטווח הקרוב זה בכלל מטווח עם קצינים, אז היא ענתה: מה הבעיה, אצא למטווח עם קצינים. אז התשובה הייתה בסגנון של "נראה לך?" כאילו אין מצב. זה היה ממש יומיים לפני.

מרואינת מספר 28, אם של רכזת תקשוב שנהרגה בנחל עוז:

מאוד כואב לי שהם באמת הפקירו את הבנות. הם היו קומץ קטן של גולני שהיו אמורים... את יודעת מה עוד? נשק. היא יכלה להגן על עצמה גם, את יודעת. כי היא הייתה שם. היא עשתה מטווחים, היא ידעה איך לתפעל נשק, למה לא נתנו לה נשק ביד? למה לא נתנו לבנות נשק? זה דבר מקומם מאוד... חייב שיהיה לה נשק כי היא במקום לא מוגן ממש.

מרואינת מספר 15, אם של תצפיתנית שנהרגה בנחל עוז:

בטירונות הן היו צריכות לעשות מטווח וללכת שבוע עם נשק ובשירות עצמן היא לא הייתה צריכה, ובאופן עקרוני היא שמחה מזה, כן? בקונספציה של צה"ל שהן מוגנות, היא העדיפה לא להיות עם נשק. היא לא רצתה. אני אגיד עוד משהו בפוזיציה נפשית: כשאתה לוחם, אז מאמנים אותך להתעמת, או-קיי?... תצפיתנית, קודם כול, בהגדרה, זה תפקיד פסיבי, אתה יושב וצופה. הם ידעו שאמורים להגן עליהן, כשהפוזיציה היא שמישהו אמור להגן עליי, אז אין את התודעה הזאת של להגן על עצמי. אם אתה עם נשק, יש לך תודעה אחרת. אתה לא בתודעה של אני אחכה שמישהו יבוא להציל אותי.

מרואינת מספר 5, אם של תצפיתנית מכרם שלום שהייתה בבסיס ב-7 באוקטובר וניצלה, הביע דעה אחרת:

אני באמת יודע שהורים אחרים אומרים שאם היה להן נשק... ואני מכבד את זה, בסדר. אבל אני לא חושב שאם הבת שלי הייתה עוברת מטווח פעם בשנה והיה לה M16 זה היה משנה משהו בתמונה. היו שם לוחמים של סיירת נח"ל, מהטובים ביותר שיש למדינת ישראל להציע, אני לא חושב שזה היה מהותי. יש לדאוג להגן על החמ"ל, לדאוג שלא יפרצו את הגבול ולהביא להסדר מדיני, שלא יביא לדברים כאלה שוב.

במהלך הראיונות עם תומכות הלחימה עלו נרטיבים רבים בנוגע לחוסר הביטחון שחשו בנוגע לגזרה ובנוגע לאפשרות של פגיעה במדינה, בעקבות מה שראו במסכים שלהן וההבנה שלהן שמהו רע עומד לקרות. חלק מהחיילות אכן דרשו שיינקטו אמצעים נגד חמאס ושידונו בממצאים שלהן בצורה יסודית יותר (עניין זה ייסקר בהרחבה בפרקים הבאים). רוב החיילות חשו מוגנות בבסיס, ורק אחדות מהמראיינות הדגישו שרצו להגביר את הביטחון האישי שלהן. ואולם בנוגע לנשק האישי, תצפיתניות ומפקדות תצפיתניות, בכל הדרגות, שרואיינו לפרויקט תיעוד זה נטו ברובן הגדול לשלול את הנחיצות של ציוד התצפיתניות עצמן בנשק אישי. רבות מהן ציינו עם זאת כי יש מקום לתת נשק למפקדות ומעלה. הטענה הרווחת ששמענו היא שהתצפיתניות ממילא אינן מסירות את העיניים מהמסך, הן אינן מתורגלות בשימוש בנשק, והוספת מטווחים בזמן החופשי הייתה מקשה עליהן את השירות ואת התפקיד המורכב מאוד ממילא. יתרה מזו, נטען שוב ושוב שממילא יש בשטח כוח לוחם מאומן ומתורגל המיועד לשמירה על המוצב. עם זאת, בעלות דרגות ותפקידים שונים נבדלו זו מזו בדעותיהן בעניין, כמודגם להלן.

מראיינת מספר 37, ששירתה במספר תפקידים בגזרה:

בטירונות ובקורס תצפיתניות [...] היה פעם אחת מטווח הכי מעפן. חמישה כדורים, שזה מה שצריך ל-02, וזהו... בקורס מפקדות היינו כמעט כל הקורס עם הנשק עלינו. עשינו מטווחים כמה פעמים, וגם תרגלנו ביותר מצבים – שכיבה, עמידה, ירי בחושך, דברים שלא עושים בהכשרה רגילה. להגיד לך שישר בסוף הקורס ידעתי לתפעל נשק? ממש לא, כי חוץ מלהיות עליי רוב היום, לא ידעתי להשתמש בו, או לתפעל מעצורים, או לעשות כל מיני דברים כאלה. הוא היה בעיקר ליופי. להגיד לך שזה היה יוצר תחושת הרגעה בחמ"ל? ממש לא, כי כולן יודעות מה רמת הידע שלנו בכל הנוגע לנשקים, ולעשות את המטווח הזה פעם ב- ולצפות ממני באירוע שקורה במוצב, כשיש גדוד שלם של לוחמים שכל התפקיד שלו זה לשמור עלינו ולשמור על הגזרה. הרי אם יש אירוע אני לא אצא החוצה להילחם, אני אנהל אותו מהחמ"ל. ואם אני לא באמת מוכשרת להיות עם נשק כמו שצריך, אז אני מרגישה יותר מטרה ללכת איתו בחוץ, בלי באמת יכולת להגן על עצמי, ויהיה מאוד פשוט למישהו לבוא ולקחת ממני את הנשק הזה.

מראיינת 32, תצפיתנית לשעבר בנחל עוז:

הכשרה של 02, הכשרה קלאסית של נשק. נותנים לך שבוע את הנשק, תשמרי עליו, אל תפקירי אותו, תעשי מטווחים, אולי קצת שמירות. זהו, שמה את נפרדת מהנשק. חשוב לי רגע לומר, כולם אומרים נשק נשק נשק. בואו רגע נחשוב תכל"ס, אני אומרת לכן, אני נגד נשק. אני גם אגיד לכן למה. התפקיד הזה זה תפקיד קשה, הוא תפקיד קשה פיזית, מנטלית, שעות מזעזעות, תפקיד שוחק, מתסכל. אף אחת לא תצליח לשרוד אותו עם נשק עליה, זה יביא בנות עוד יותר לקצה. ישר כששמעתי שהתחילו להגיד נשק, זו לא אופציה. זה שברור שהן היו ב-7.10 ולא היה להן דרך הגנה עצמית, זה מזעזע. אבל תכל"ס, פרקטית, אף אחת לא תוכל לשרוד את התפקיד הזה עם נשק עליה. אנחנו קמות ב-03:10 בבוקר למשמרת 4 בבוקר, לכי עכשיו תיקחי את הנשק ביחד איתך.

את מגיעה לחמ"ל, כולן ישימו אותו בצד. ואז תסיימי ב-8 בבוקר, תיקחי עוד פעם את הנשק. זה כאילו...

מרואינת מספר 38, ששירתה בחמ"ל בגזרה:

אני חושבת שלי אישית הנשק לא היה עוזר לי, כי אני לא מוסמכת עליו מספיק טוב בעיניי. כאילו אם מביאים נשק, צריך לעשות הכשרה שהיא הרבה יותר מ-02 והרבה יותר מהמינימום שאנחנו עוברות, כי באמת מה אני יודעת? אני יכולה לסחוב את הנשק עליי ושהוא יהיה לידי. אבל אם רוצים שזה באמת יהיה אפקטיבי ובאמת יהיה כאילו להגנה עצמית, כמו שמדברים על זה, אז זה הרבה יותר התעסקות מאשר רק להביא נשק ולהגיד טוב ביי. זה להרחיב את הטירונות, בתור מפקדת נגיד, עכשיו הביאו נשק למפקדות. אני בתור מפקדת יריתי אולי 25 כדורים. כאילו זה כלום לעומת לוחם שיועד מה הוא עושה, שיועד לתפעל את הנשק ויודע הכול מהכול. אז אם מביאים נשק, אז גם להפוך את זה להרבה יותר מעמיק ורציני. כי כרגע בעיניי זה useless שיביאו לי נשק ולא אדע מה לעשות איתו, הוא יהיה לרעתי, להפך. אין לי מה לסחוב נשק אם אני לא יודעת להשתמש בו.

מרואינת מספר 42, טכנאית מנחל עוז ששרדה מ-7 באוקטובר:

היינו כמות קטנה של טכנאים וכמה נגדים בתפקיד שלי, שהיו איתנו, בנים ובנות. לא היה דיסטנס ודברים כאלה. בשוטף, אנחנו ממתנים עד שיש מה לעשות. יש ימים שיש הרבה מה לעשות, ויש ימים שאין בכלל מה לעשות. אז נגיד יש תקלה בחמ"ל, אנחנו הולכים לתקן בחמ"ל. יוצאים לתקלות גם בשטח, על הגדר. משהו שנורא עצבן אותי, דרך אגב, בנושא הזה, זה שלא היה לנו נשק. אנחנו עוברים הכשרה של רובאי 03 ואנחנו אמורים להיות עם נשק, אבל לא היה לנו נשק כי המג"ד הקודמת החליטה שהיא לא רוצה שנצא עם נשק הביתה, כדי שלא יחטפו אותנו, ואנחנו הרי משרתים במוצבים לא בגדוד, וצריך למשוך ולהחזיר מהגדוד וזה היה סיפור, אז לאף אחד מאיתנו לא היה נשק. הטכנאים עושים רובאי 03 כי אנחנו יוצאים לשטח במסגרת העבודה. אני יוצאת לשטח בלי נשק. זה גרוע גם בשגרה שאנחנו בלי נשק, וזה היה גרוע גם ב-7.10.

מרואינת 43, מפקדת מהיחידה הטכנית, חיזקה את הדברים שלעיל, וכמוה גם מרואינת מספר 54, קצינה בכירה, שסיפקה נקודת מבט רחבה יותר:

בתקופה שלי הסתובבנו עם נשקים, המפקדות אצלי בגזרה הסתובבו עם נשקים וגם חלק מהתצפיתניות. הייתי גם מפקדת מגמה בהכשרות, הכשרנו אותם על נשק, הכול טוב, הכול יפה. אבל אז התחילה תקופה של גנבות נשקים, ואמרו שמי שלא לוחם, לא לוקח; לקחו רק מפקדות וקצינות. אם יש לכולם נשקים, אתן יודעות מה המשמעות של נשק? פעם בחודש מטווח. עכשיו אני הקפדתי לעשות לחיילות שלי מטווחים פעם בחודש, את יודעת איזה ווג'ארס זה? לך תיקחי לה על חשבון השעות שינה, כי זה תדריכים, וכי זה יום וכי זה לילה. אמרו די, אנחנו לא צריכים את זה. על פניו, את אומרת, את נמצאת בגדוד, את אמורה להיות מוגנת. יש לוחמים שאמורים להגן עלייך. על פניו, באמת, למה את צריכה את הנשק הזה? נכון? ... אז הייתה עבודת מטה למגר את התופעה

של גִּבְת נשקים, כי היו גִּבְתות מבתיים. אין פה שום עניין מגדרי. אין עניין מגדרי... אם מפקדות בכירות יוצאות בלי נשק, תקלה... יש מ"פיות שמסתובבות בלי נשק ב-7.10, שזה הזיה בעיניי, והכי גרוע, החוליות הטכניות שנוסעות על הגדר, נוסעות על הגדר בלי נשק. אמרתי לזאת שדיברתי איתה, אבל את נוסעת על הגדר, אז מה היא אמרה? המג"ד לקח/ה מאיתנו את הנשק, הם אמרו שאנחנו לא צריכים. אבל את פאקינג נוסעת על הגדר, מה זה לא צריך? את נוסעת על הגדר, את נוסעת על גדר המערכת בעזה! מה זה לא צריך? ופה זה לא קשור לבנות. זה גם הבנים הטכנאים, גם הנגדים היו בלי נשק. טמטום [...] בקיצור, אם אתן שואלות אותי, המפקדות של התצפיתניות לא צריכות נשק, התצפיתניות בוודאי לא צריכות נשק, הסמלת והקצינה ומעלה, כנראה שכן.

מרואינת מספר 45, קצינה בכירה, תצפיתנית לשעבר, ששירתה במספר גזרות וחמ"לים, סיכמה ואמרה:

אחרי השביעי לאוקטובר עולים הרבה קולות על היכולת להגן על עצמנו וגם קשה לי מאוד עם מה שהיה במיגונית. והאפס יכולת שלהן להגן על עצמן, חוץ מהחיילת שהייתה שם עם נשק. אבל אני אסייג ואגיד שתצפיתניות בעיניי לא ירצו לשאת כולן נשק בשגרה. צריך להבין שנשיאת נשק דורשת כשירות של מטווחים פעם בחודש, ואני לא בטוחה שהן ירצו לעשות את זה. אני חושבת שדרג המפקדות מחויב להיות עם נשק. דרג המפקדות ומעלה. מ"פ תמיד הייתה עם נשק. מ"מיות [היו] בחלק מהגזרות עם, בחלק מהגזרות בלי. זה בהכרח משהו מחייב, ומפקדות בעיניי זה דרג שחייב. תצפיתניות, אני לא חושבת שהן צריכות לשאת נשק, זה גם מפריע בעבודה השוטפת. עם זאת, אני חושבת שאנחנו מחויבים לתרגל את ההגנה על הנכס החיוני במוצב שקוראים לו החמ"ל. ובכל החמ"לים הגנו על החמ"ל וידעו להקיף אותו ולשים סביבו חמושים ולהגן על הבנות, חוץ מנחל עוז, שזה אני גם מחריגה. נחל עוז היה בקרב מאוד מאוד קשה. וכשיש מתח בין ללכת להגן על כפר עזה ונחל עוז שחודרים אליהם מחבלים, לבין להגן על המוצב, הבחירה הייתה ברורה, והחיילים יצאו החוצה להגן על היישובים. וזה קרב שהוא מורכב, זה קרב בלי מפקדים, כי סמג"ד נחל עוז ב-10 דקות הראשונות של המתקפה חטף כדור בראש, והמ"פ שקיבל אחרי זה לנהל את הקרב נהרג בכניסה למוצב נחל עוז. זה קרב שבו היו רק חיילים בלי מפקדים, וזה הביא לתוצאות חמורות.

לסיכום ביניים של נושא זה נאמר כי רובן הגדול של המרואיינות המתמצאות בתפקיד ומשרתות בו ציינו כי התצפיתניות עצמן אינן צריכות לשאת נשק, אך בגלל המיקום הרגיש כל כך סמוך לגבול, מפקדות מדרגת פיקוד מסוימת ומעלה צריכות להיות חמושות: לדעת אחדות מרמת מפקדת תצפיתניות ומעלה, ולדעת אחרות – הסמלת והקצינה, מפקדת הפלוגה והדרגים שמעליהן (אך לא המפקדות). כמו כן צוין שהטכנאיות והנגדיות, שמוגדרות תומכות לחימה ועברו הכשרת רובאי 03, ושעוסקות בין היתר בתיקונים על גדר הגבול עם עזה, חייבות גם הן לשאת נשק ולהיות מיומנות בשימוש בו. נמסר לנו כי בעת הכשרת המפקדות בקורס הנוכחי (סתיו 2024) נערכת הכשרה מוגברת לנשיאת ותפעול נשק.

מיגון החמ"לים והמוצבים ו(אי)מוכנות לפשיטה

הפער בין התרומה של החיילות בחמ"לי התצפית הקדמיים להגנה וחשיבות התפקיד שלהן, לבין ההגנה שניתנה להן – במיוחד בנחל עוז – היה פער תהומי. מרואיינת מספר 15, אם של תצפיתנית שנהרגה בנחל עוז:

כשהיא הגיעה לחפיפה, היא נכנסה לחמ"ל, הייתה שם עשר דקות. יצאה החוצה, הלכה לשירותים, התעלפה. התקשרה אליי ואמרה לי מילה אחת: הבנתי. היא הבינה מה מוטל עליה, מה בידיים שלה. כשאת רואה שאת 780 מטר מהגבול ושהקיבוץ מאחור, ושהחיילים עכשיו באמת על הגדר, את מבינה שהחיים שלהם בידיים שלך, והחיים של כל האזרחים באזור בידיים שלך. היא הבינה את זה לעומק. מה המשמעות של הדבר הזה... באמת. מההבנה שמישהו יכול למות. באמת באמת מישהו יכול למות. והיא פחדה שהיא תקפא, והיא פחדה שהיא לא תתפקד טוב, וכאילו היא באמת היא פשוט הבינה. היא פשוט הבינה. ואז בהדרגה, היא נרגעה [...] היא עלתה כל משמרת כאילו יש פשיטה... היא כמובן למדה את החומר מאוד מהר... היא הייתה מצטיינת בפסקל שלה ובחמ"ל, שיבחו אותה.

אני ראיתי את המצב שם. היא אמרה לי בבקשה, אל תעשי לי בושות. או-קיי, ואז אמרתי לה ביום שאת משתחררת אני אפנה לרמטכ"ל. אני לא אסלח לעצמי... אני לא הבנתי איך יכול להיות שהמקום הזה לא ממוגן. לא הבנתי איך פחות מקילומטר מעזה, המגורים לא ממוגנים. המקום היחיד שממוגן זה החמ"ל, ובעת מבצע [במוצב] הן צריכות לישון בחדר אוכל או לישון בקיבוץ. אמרתי לה: תגידי לי, למדינת ישראל אין כסף למגן מגורים של מוצב? אני נגנבתי, לא עניין אותי אוכל ושטויות וזה, יש קולר לשתייה, אין קולר לשתייה. זה באמת לא מעניין אותי. תשנו מים לא טעימים מהברז וזהו, מה זה, זה צבא. ממש לא מעניין הקולר. אבל זה שהן לא מוגנות. זה הטריף אותי, הטריף אותי, והיא [הבת] אמרה לי, בבקשה, בבקשה, אל תגידי כלום.

מרואיינת מספר 32, תצפיתנית לשעבר בנחל עוז:

אם אנחנו רוצות לדבר על הגנה, מה שחסר זה מיגוניות סגורות. אין מיגוניות סגורה בנחל עוז. באורים, שזה בסיס מודיעיני [...], הם נראה לי איזה כמה קילומטרים טובים מהגדר, יש להם שמה מיגוניות סגורות, בסיס מודיעין באורים. שלא נדבר על בסיס האוגדה ברעים, של כל המפקדים האלה הבכירים, דאגו לעשות שמה מיגוניות סגורות. שם לתצפיתניות כן יש מיגוניות סגורות. בנחל עוז, 700 מטר מהגדר, אין מיגוניות סגורה. שלא נדבר על זה, על הדרך אני עוד פעם מכניסה, שהמיגוניות הסגורות האלה ברעים, כשמחבלים נכנסו לבסיס שלהם, הן לא נסגרו לגמרי. הבנות לא הצליחו לנעול אותן, הן במשך 12 שעות משכו את הידית של המיגונית עם מכנס של מדים, והמחבלים טיילו בחוץ ובמקרה הם לא רצו להיכנס למיגונית הזאת, ברעים, שלהם כן נתנו מיגונית סגורה. בנחל עוז אין מיגונית סגורה. זה ממש כמו – בוא ניכנס למיגונית ונעשה מה שבא לנו... אני רק רוצה להסביר לכן מבחינת מיגון מה קורה בנחל עוז: המגורים הם לא ממוגנים, הם אפילו לא מבטון, הם מקלקר כזה של קרוואנים. מבחוץ יש לנו מיגונית – עזבו את זה שבנחל עוז את קודם שומעת בום ואז צבע אדום, קודם יש לך בום, הצבע האדום לא מספיק מהיר בשביל זה. הממוגן היחיד שלנו זה החמ"ל והחדר אוכל, שבהסלמות היינו ישנות בחדר אוכל. כל הבנות של כל המוצב

ישנות בחדר אוכל. זה המקום היחידי המוגן. אין לך איך להתקלח, את ישנה כמו במחנה פליטים על הרצפה במזרנים, זה פשוט מזעזע. ואת 700 מטר מהגדר, זו השגרה שלך. איזה פשוט זה לחשוב לעשות מגורים ממוגנים. אני לא חושבת שאני צריכה להסביר את עצמי בכלל כמה זה דפוק.

מרואינת מספר 4, קצינה בכירה ששירתה בתפקידים שונים בגזרות שונות:

וכשאני יושבת מול הורים של משפחה איקס, לא משנה מי כרגע, והוא אומר אני מדמיין בראש שלי דלת שנסגרת, גם בחמ"ל וגם במיגונית. הוא צודק... לא חיברו את החיבורים, לא חשבו עד הסוף, זה לא צריך להיות ככה. החמ"לים צריכים להיות ממוגנים עד הקצה עם whatever. עכשיו בואו, זה לא המומחיות שלי מיגון, אבל עם דלתות כפולות ועם דברים ועם מה שצריך. זה שבסוף כן יהיה אפשר לנהל מלחמה מתוך הדבר הזה, גם תחת מתקפה דומה אחרת. וכן"ל החדרים. והנה, אני לא לוקחת את השביעי באוקטובר, אני לוקחת את החיילת שנהרגה לאחרונה בפיקוד צפון, שהיא גם תצפיתנית. עכשיו החיילת הזאת קמה מהשינה מהצבע האדום לרוץ למרחב המוגן ונהרגה בדרך. למה? כאילו למה? על מה? אם היה חדר ממוגן, אז היא הייתה נשארת לישון בו. וכאילו אנחנו לא בסטנדרט בדבר הזה. צה"ל בעיניי, אני שוב קטונתי, כן, אני מביעה את עמדותי האישית. זה לא הסטנדרט, כאילו שהצבא מסוגל לעמוד בו, ואני חושבת שיש בצבא פערים מאוד מאוד מאוד גדולים, בין כאילו אתה אומר זה שיא הטכנולוגיה וזה הדבר הכי יקר, הכי מתוחכם, הכי עוצמתי שיש בעולם וכאילו כזה צ'יקמוק בצד השני בדברים שאתה אומר איך זה מתנהל באותו ארגון? וזה לא דבר חיובי, וזה דבר בעיניי עמוק בתוך הצבא שיהיה קשה מאוד לשנות אותו.

בשאר החמ"לים בגזרה היו מיגוניות סגורות. בחטיבה הדרומית (מוצב כרם שלום, מחנה כיסופים) המ"פ הנחתה מראש את כל תומכות הלחימה בחמ"לי התצפית לרוץ לחמ"ל עצמו במקרה של אזעקות, כי ידוע שפשיטה תתחיל כשיש ירי טילים. בחטיבה הצפונית (מחנה יפתח, מוצב נחל עוז) לא קיבלו הנחיה כזאת. במחנה יפתח הסמלת אמרה לכולן להתקבץ בחמ"ל במהלך היום. הנחיה כזאת אינה אמורה להיות נתונה לשיקול הדעת של מפקד בשטח בלבד, אלא להיות מעוגנת בנוהל בעניין השמירה על הבטיחות ועל הביטחון של תומכות הלחימה.

מרואינת מספר 44, ששירתה כסמב"צית חי"ר מנחל עוז:

הרגשתי הכי מוגנת בעולם. אני לא יודעת איך להסביר לך את זה. כי את רואה את כל הלוחמים שאיתך ואת בחמ"ל שתמיד אומרים לך שהחמ"ל זה המקום הכי מוגן בעולם. וכשיש אזעקות את באה לרוב לחמ"ל, גם כדי להתעדכן, וגם כי זה חמ"ל מוגן ואין סיכוי שאף אחד יכנס לחמ"ל הזה וזה באמת המקום הכי מוגן. אני יכולה להגיד לך שבאמת גם אם היינו 700 מטר מהגדר, הרגשתי שם הרבה יותר מוגנת מבבית. תרגולת לגבי פשיטה לא הייתה – היו תראו"גים [תרגילים אוגדתיים] שפשוט מקפיצים כוחות. ובסוף, כאילו הכול טוב בתראו"ג. אף פעם לא חשבו שזה יהיה ברמה כזאת. תמיד היו אומרים לנו שלושה אופנועים באים, נגיד לקיבוץ נחל עוז או שלושה אופנועים באים [...], אבל לא באמת חשבו שזה יהיה בכמות הזאת. לכן לדעתי גם לא עשו עם זה יותר מדי.

דבר נוסף ששמענו שוב ושוב בראיונות הוא שהכינו את תומכות הלחימה לפשיטה – אבל לא היה מוכנים לפשיטה בפועל. תומכות הלחימה (בייחוד בנחל עוז) לא ידעו מה לעשות בעת פשיטה. הטענות היו סותרות: אחדות טענו שנאמר להן כי מי שאינה נמצאת במשמרת בחמ"ל – עליה לרוץ לחדר האוכל הממוגן, ואחרות אמרו שהנחו אותן לרוץ למיגונית. מי שנמצאת בחמ"ל בעת פשיטה אמורה להכריז על אירוע ("לדקור אירוע"), לרסק את המצלמות ולנטוש את העמדה. שאלת הביטחון האישי של החיילות לא נדונה בהקשר של חדירה מאסיבית של מחבלים לבסיס.

מרואינת מספר 17, אם של תצפיתנית מנחל עוז:

כל הזמן, על זה הם התאמנו. זאת אומרת התרחיש שתפקידן היה למנוע זה פשיטה או חדירה של מחבלים. תפקידן היה לזהות כל מי שמתקרב לגדר ומנסה באופן כזה או אחר לעבור. וברגע שהן זיהו משהו כזה חשוד שמתקרב לגדר הן היו צריכות להכריז. להכריז זה אומר שיש תנועה ויש זה ולהפעיל את הכוחות מייד. זה היה התפקיד שלהן. זאת אומרת, פשיטה זה היה מונח מבצעי שאליו הם כל הזמן התאמנו... גם הזהירו אותן... וגם אחרי כל אירוע כזה עשו תחקירים של לבחון ברמת השניות כמה זמן לקח להן לזהות את אותו גורם וכמה זמן לקח לה להכריז ועל האופן שבו היא דיברה והפעילה את הכוחות, זאת אומרת היו עושים תחקיר מאוד מאוד סדור, מאוד מאוד מחמיר אפילו עם הבנות... ומה איתן?

מרואינת מספר 48, קצינה מחמ"ל בגזרה, תצפיתנית לשעבר:

כשהכינו אותנו לפשיטה, הכינו אותנו לפשיטה בסדר גודל של בערך 12–15 מחבלים על מוקד מאוד ספציפי, בטח ובטח שלא בסדר גודל הזה. גם בתרח"טים ותרג"דים [תרגילים חטיבתיים ותרגילים גדודיים], דברים כאלה שעשו לנו, התרחשו הרבה פשיטות, אבל אחת אחרי השנייה. לא במקביל. כלומר תרחשו אותנו בפשיטה מהים ואז בפשיטה לקיבוץ ארז. בפשיטה לנתיב העשרה, אבל בחיים לא הכינו אותנו, גם לא מנטלית או מחשבתי, לפשיטה בסדר גודל כזה בכל הרצועה, במקביל בכל מקום. הכינו אותנו לפשיטה – הכוונה בהכינו אותנו זה מה אנחנו עושות, למי אנחנו מדווחות ומה אנחנו עושות עם המצלמה ומה אנחנו עושות בכל רגע וכאילו מאל"ף עד תי"ו כדי לעזור לנהל את האירוע הזה כמה שיותר טוב. לא הסבירו פיזית מה עלינו לעשות, כי לא חשבנו שזה יגיע למצב כזה. ידענו מה עושים בצבע אדום, כי יש כל הזמן צבע אדום, אבל מה קורה במקרה של חדירה לבסיס? אני לא חושבת שהכרתי את הנוהל, כי לא חשבתי על זה שזה משהו שיקרה. זה לא היה במודעות. כאילו חשבנו על חדירה ליישוב, ומאוד דיברנו על חדירה ליישוב, אבל עכשיו, כשאני חושבת על זה, זה קצת מצחיק שאני לא הכרתי את נוהל חדירה לבסיס.

מרואינת מספר 31, תצפיתנית בנחל עוז:

בדיעבד יש המון דברים שמפריעים לי, מה שחשבנו עליו, אבל לא באמת דיברנו עליו, נניח בחיים לא דיברנו על אם יש פשיטה, מה אנחנו עושות בחמ"ל בפועל, או אם יש שרפה בחמ"ל מה אנחנו עושות בפועל. עכשיו דיברתי עם בנות שבמילואים, שאמרו לי שגם עכשיו, אחרי ה-7.10, כשיודעים

מה קרה, ויודעים למה החמאס מסוגלים, אז גם עכשיו לא דיברו איתן על מה קורה אם יש שרפה בחמ"ל או מה קורה אם פושטים על הבסיס, אז זה נורא מפריע לי, דברים שבדיעבד לא ממש חשבנו עליהם. אנחנו היינו בבסיס, כי פשוט היינו בבסיס. שוב, לא פחדתי בבסיס. לא פחדתי מהיום שיבואו מחבלים לבסיס. המג"ד אמרה תהיה פשיטה, ידענו מה לעשות כדי לאתר ולדווח, אבל לא ידענו מה איתנו באמת.

מרואינת מספר 34, תצפיתנית בכרם שלום:

הייתה לי מג"ד שכל החיים שלה דיברה איתי על פשיטות. אולי רק היא דיברה ולא הקשיבו לה. היינו עושות חיקויים שלה בפורים על פשיטות. היא האמינה בזה, אני לא יודעת אם אנחנו האמנו לה שזה יקרה, אבל היא מאוד ניסתה שנאמין בזה. אחד הדברים שהכי הרגיע אותי אחר כך, כאילו מבחינת ההתנהלות שלי לפחות, היה זה שיש ממש משפט שלה שנשאר אצלי, עוד מלפני, היא אמרה לנו את זה: אני לא מצפה מכן שלא תיבהלו מפשיטה, אני לא מצפה מכן שהלסת לא תיפול לכן לרצפה. היא תיפול לרצפה, היא תיפול על הרצפה, ויהיה לכן רגע של שוק ויהיה לכן רגע של לא לתפקד. מה שאני מצפה מכן זה להרים את הלסת מהרצפה, "לדקור אירוע" – להכריז על אירוע, להגן, ולהמשיך בחיים שלכן.

מרואינת מספר 11, אם של תצפיתנית שנהרגה בנחל עוז, תיארה השתלשלות של כשלים שמתחברים אלו לאלו:

אם מי שהיה אחראי לבת שלי, המג"ד, לא ענה לי לטלפון ביום כזה, הוא לא נלחם ביום הזה, הוא לא נלחם. המ"פית, כשאת שומעת על דבר כזה, האם את הדרכת את הבנות מה לעשות? האם את התקשרת לחמ"ל להגיד להן מה לעשות? את התקשרת לבנות החדשות שהגיעו? הן בטח לא ידעו איפה השירותים. לאן היא נעלמה? [...] [חלק מהחיילות במיגונית] הן הגיעו יומיים לפני, אלוהים, זה כאילו זה קטסטרופה, זה קטסטרופה. זה אימה, איזה אימה. מה אני אגיד לך? אין מילים, באמת שאין מילים, לא לתאר את המחדלים האלה הכל כך רבים. אינספור מחדלים, ועד לתחושות ולכאב שאין להם מילים בעברית להסביר את זה, אין. אני באמת חושבת שזה חשוב שהאחרים להם בבסיס הזה ב[גדוד] 414 של מערך האיסוף ייקחו אחריות ויבואו ויגידו. [...] כשהיינו שם בחמ"ל [בסיוור שקיימו להורים השכולים] אני ביקשתי לראות את התקן, את התקן של החמ"ל. אני רוצה לראות תקן, אני רוצה לראות מתי הוא עבר בדיקת בטיחות. אני רוצה לראות. כן, כן, יביאו לכם, ככה אמרו. עד היום לא שמעתי, עד היום לא שמעתי כלום. כן, זה דברים שהם חשובים. את יודעת, זה לא יחזיר לי את הבת שלי, זה לא יגרום לי לרצות לחיות, אבל... זה בשבילי, לעצמו, שיעשה חשבון נפש.

בסוגיית האחריות על הביטחון של החיילות עוד נדון בהמשך, בפרק שיעסוק במערך האיסוף, מבנה חיל הגנת הגבולות ובחלוקת האחריות, כולל אחריות הגדודים הגזרתיים, אך בשלב זה נביא את תגובתה של מרואינת מספר 54, קצינה בכירה, למגוון התלונות על הליקויים בחמ"ל נחל עוז ששטחנו לפניה:

המטבחון פחות חשוב, פעם אחת הן לא שמרו על כשרות, כי זאת רוצה לעשות נקניקיות וזאת רוצה לעשות פסטה וזאת רוצה לעשות... זה לא מעניין המטבחון. עשו בלגן, אז סגרו להן ליום-יומיים... גם המטף לא ממש [...] כי בסוף לא משנה שהמטף היה כמו כוסות רוח למת למה שהלך שם, המטף הזה בכלל לא היה בתוקף. [...] יותר מזה אני אומרת לך, איפה פתח מילוט? אני לא אשכח, אני, בתור חיילת, דבר ראשון עשו תרגולות – איפה פתח המילוט?

להערכתנו, כל הליקויים – כולל המחסור באמצעי כיבוי אש והיעדר פתח מילוט – הם קרדינליים. בסיוור שלנו בחמ"ל נחל עוז עצמו ראינו שהיו שם מדרגות נסתרות שמוליכות אל הגג שהיו חסומות בקיר פח רעוע, שהיה ניתן בקלות לפרוץ אותו כדי להיחלץ מהחמ"ל. כמו כן היה אפשר לבנות מדרגות ליד החלון בשירותים, שממנו הצליחו להימלט רק שבעה חיילים וחיילות. בנושא שמירה על הביטחון האישי אמרה מרואיינת מספר 31, תצפיתנית בנחל עוז:

אני מזהה [אירוע/הפרת סדר] ובגלל שהכול במערכת והכול במחשב, אני לא מדברת עם הבן אדם ופיזית אומרת לו את מה שמפריע לי בגזרה, אני מקלידה, אני לא באמת יודעת מה קרה עם זה ומה עשו עם זה אחר כך, דיווחתי במערכת, ותמיד ציירו לנו איזשהו סרט שהכול בסדר. אנחנו יודעים, אנחנו יודעים מה לעשות. אפילו המג"ד [של 414], בכל נאום שלה היא הייתה אומרת: בנות, תהיה פשיטה, ואתן צריכות לעשות ככה וככה וככה ואנחנו יודעים שתהיה פשיטה, והיו מארגנים לנו מצגות של איך פשיטה נראית, או איך אירוע מסוים נראה ומה אנחנו עושות ואיך אנחנו עושות. נתנו לנו הנחיות מה אנחנו עושות באירוע, איך אנחנו מתפעלות את האירוע. אבל פיזית, מה קורה בחמ"ל אם יש פשיטה בבסיס או פשיטה מחוץ למוצב או משהו, או אם אני בחדר, שום דבר. כלום, לא ידענו. זה היה תרחיש של טוב, אנחנו נועלות את עצמנו בחמ"ל והכול בסדר. ממשיכות לתפקד ולהציל את כולם. בסופו של דבר לימדו אותנו איך לשמור על הקיבוץ ואיך לשמור על המוצב והגזרה, אבל לא איך לשמור על עצמנו.

מרואיינת מספר 33, תצפיתנית מנחל עוז:

תמיד דיברו איתנו על פשיטה נטו, במובן המבצעי, ואף פעם לא במובן של מה אני הולכת לעשות אם יש פשיטה, איך אני מתמודדת עם הסיטואציה בתור חיילת. זה היה נורא ברור לכולנו שאו-קיי, אני הולכת למיגונית או רצה לחמ"ל, להסתגר בתוך החמ"ל, אבל לא היה לנו מושג איך באמת להתמודד עם הסיטואציה.

מרואיינת מספר 49, שהייתה תצפיתנית ומפקדת בשני חמ"לים בגזרה:

לחמ"ל שלנו, זאת אומרת לתצפיתניות, מעולם לא הייתה הנחיה, מעולם לא הורידו או תרגלו אותנו מה קורה אם יש מחבלים בבסיס. כולנו ידענו בתיאוריה, אבל לא היה תרגול, ידענו בתיאוריה שברגע שמגיעים מחבלים יש נוהל שאומר לשבור את המסכים וללכת להתחבא, להפקיר, לשבור את המסך כדי שכשהם יגיעו לא יהיה להם מידע מודיעיני לקחת. זאת אומרת להשאיר ככה פרוץ ולרוץ, זה מה שנאמר לנו. אבל הלוחמים כן ידעו מה לעשות. במבצע מגן וחץ במיוחד, הרבה שבתות גם

באוגדת עזה, כשהיו ההתרעות פשיטה והסלמות וכאלה, כמות הכוחות שהייתה במוצב עצמו ומסביב למוצב ליד היישובים, ליד כפר עזה, בארי, כל הגזרה הייתה מלאת כוחות וטנקים. זאת אומרת ידענו שמישהו יגן עלינו. אני בטוחה שהלוחמים גם עשו להם תרגולים, לדעתי, במגן וחץ מה קורה בלחימה בתוך המוצב. כאילו אנחנו לא הרגשנו חוסר ביטחון עם הלוחמים, תמיד אמרנו הלוחמים שומרים עלינו, אנחנו בתוך החמ"ל מאיישות... לא חשבו לעולם שזה יהיה השביעי לעשירי. חשבנו שזה יהיה עשרים מחבלים יוצאים ממנהרה, כי גם הייתה מנהרה פעילה אז בסביבת נחל עוז. חשבנו שזה יהיה עשרים מחבלי נוח'בה יוצאים ממנהרה, אני מעלה [...] כטב"מ מעליהם ומפציצה אותם תוך כמה שניות. הלוחמים באים, ומנהלים קרבות כאילו פנים מול פנים של עשרים מחבלים ומורידים אותם, או שטנק מוריד. תמיד הרגשנו את העליונות של צה"ל, ויש כל כך הרבה דרכים להוריד מנהרה. ואם לא מנהרה זה פשיטה דרך אופנועים, שהם יבואו יפוצצו את הגדר וינסו לבוא. לגבי מצנחי רחיפה, ידענו מודיעינית שהם מתרגלים את זה, אבל זה לא קרה... והנה עכשיו זה קרה.

סיפוק מהתפקיד ומההגנה על המדינה

"אני נועדתי להגן על הגזרה" (מראיינת מספר 40, סמלת בגזרה)

למרות הכשלים בהגנה על תומכות הלחימה, היבט ההכרה בחשיבות התפקיד והסיפוק ממנו ומהתרומה למדינה ולהגנתה בא לידי ביטוי בולט בכל הראיונות ללא יוצא מן הכלל: בראיונות עם תומכות הלחימה עצמן, גם ניצולות מ-7 באוקטובר, וגם בראיונות עם הורים שאיבדו את היקר להם מכול ושילמו את המחיר היקר ביותר. מראיינת מספר 11, אם של תצפיתנית שנהרגה בנחל עוז, ציינה כי התצפיתניות תמיד הדגישו את היכולת להגן ואת הסיפוק שלהן מהתפקיד שאפשר להן להשתתף בהגנה על המדינה:

יש לי המון ביקורת על התפקיד, על המפקדים, על היחס, אבל אי אפשר לקחת לה את העובדה ש... היא הייתה מאוד גאה בעצמה על התפקיד. האמת היא, שהיא הייתה צריכה לקבל הצטיינות ממפקד האוגדה ביום שלישי שבשבוע שאחרי השבת השחורה. היא הייתה ברגילה מ-28 בספטמבר והחזרנו אותה לבסיס ברביעי באוקטובר. זה היה חול המועד סוכות. ויום למחרת היא התקשרה אליי ואמרה לי: את לא מבינה, את לא מאמינה. את זוכרת שלפני שבועיים סיפרתי לך שאני גיליתי פטיש חם [התרעה על ניסיון לפיגוע]? אז אמרתי לה כן. אז היא אמרה: יש טקס ברעים ביום שלישי, משהו קצר אימא, אבל אני לא יודעת אם שווה לכם להגיע עכשיו. ואני שאלתי אותה אחרי זה ביום שני, שזה בעצם היו השיחות האחרונות שלי איתה, באיזה שעה הטקס, והיא אמרה לי בשש בערב, אז אמרתי לה אנחנו נגיע, אני אגיע. היא סיפרה לי על ההצלחה והיא כל כך התרגשה שהמג"ד אמר לה כל הכבוד ומפקד האוגדה גם. את יודעת, היא הייתה חדשה שם, כאילו היא הייתה ממש חדשה. וכן, היא הייתה מאוד מרוצה מעצמה. בתקופה שלפני היא כל הזמן סיפרה לי על הפס"דים [הפרות סדר], אני למדתי את המילה הזאת ממנה. אני יודעת שהיא הייתה גאה במה

שהיא עושה. אני יודעת שהיא הבינה שיש עליה אחריות מאוד גדולה ואני יודעת שהיא עשתה את זה על הצד הטוב ביותר, גם בדקות האחרונות שהיא דיווחה וקראה לעזרה, והזעיקה כוחות ודיווחה על הטרקטור שחודר את הגדר ועשתה את כל מה שהיא יכולה, היא נתנה מעצמה. היא הגנה והיא עשתה את כל מה שהיא הבינה שהיא צריכה לעשות, והיא דיווחה.

מרואינת מספר 37 ששירתה במגוון תפקידים בגזרה:

המוצב [...] אנחנו יושבות ממש בטוסיק של הקיבוץ. צמוד אליו [...]. ופעם אחת הקצינה שהייתה לי בשירות אמרה ששאלו אותה מה גורם לך להצליח בתפקיד קשה בתור קצינת איסוף, והיא אמרה: "זה שאני ערה נותן למשפחות את היכולת לישון בשקט", והמשפט הזה תקוע לי בראש מאז.

מרואינת מספר 38, ששירתה בכיסופים:

היה לנו אירוע של ריצה של פעילי חמאס לגדר והתקרבויות שלהם, זה היה משהו שהיה מאוד חריג. אני ראיתי את זה, זה היה כששירתי בתור מפקדת, ראיתי את זה וזה היה מאוד מבהיל בעיניי. כאילו, מה זה? זה היה ברור שהם לא באים עכשיו לחדור לשטח הארץ, אבל מה הם עושים? כאילו זה נראה מוזר. דיווחתי, ובאמת באותו רגע, זה היה ביום שבת, ישר קיבלתי טלפון מהמ"פ שלי. הם עלו על זה נורא מהר, כל הכוחות הוקפצו לשטח. וכבר באותו מוצ"ש היא דיברה איתי על זה ואמרה שהם מנהלים על זה הערכות מצב וזה נמצא בדיונים. וזו דרך פעולה חדשה שהם לא הסתכלו עליה לפני, וההתרעה שלי פתחה להם את המחשבה לזה. ופתאום אמרתי כאילו וואלה, התעסקנו במשהו, כאילו ראינו את זה בבוקר, ואני רואה שבערב ובמוצ"ש מתעסקים על זה ברמת המח"ט והמא"ג, וזה עובר להרבה מעבר. אז זה נותן לך סיפוק ממש, עשיתי את מה שהייתי צריכה לעשות, מקצועית, עשיתי את זה כמו שצריך ומתעסקים בזה. כאילו לא שוכחים את זה.

מרואינת מספר 53, תצפיתנית בנחל עוז:

כשאת בהתחלה שלך, של המשמרות והתפקיד, הכול מלחיץ. כל דבר. ואת לא רוצה שום אירוע שיקרה לך, את לא רוצה שום אירוע, את לא רוצה שום אדרנלין. אבל כשאת יושבת משמרות, כשאת ותיקה יותר, את רוצה שיהיה לך אירוע. במידה מסוימת. את רוצה שיהיה לך איזה משהו, אקשן, את רוצה לנהל איזה משהו, את כוננית, ורוצה להיות מוקפצת כשיש אירוע. זה אדרנלין, את רואה את זה, את חיה את זה, את מבינה שזה לחץ, אבל זה אדרנלין טוב כזה, כי זה אדרנלין נורא מספק. כי את יודעת שאשכרה עכשיו היה אירוע ואני סיכלתי אותו בעצמי [מרימה את הקול], כאילו אני סיכלתי את זה. אני הכרזתי עליו, אני עשיתי את זה, והוא נמנע עכשיו בזכותי. וזה הצד החיובי, אני הגנתי על הגזרה. הצד השלילי זה כשזה לא הולך וזה קרה שבגללי. זה נופל עליי. והיו אירועים, היו המון אירועים שנפלו על בנות, כי המערכת לא עבדה כמו שצריך, אז קודם כול מאשימים את הבנות. קודם כול אומרים לך את פיספסת אותו, נעשה משפט, ואחר כך עושים תחקיר ורואים שבכלל היא הייתה בסדר והתוכנה לא עבדה כמו שצריך [...] זאת תקלה. אז בדרך כלל יודעים על זה מראש,

ואז אפשר להיערך לזה, ואם לא יודעים על זה מראש יכול להיווצר מצב שבאמת מישהו מתקרב לגדר ואנחנו נקבל על זה רק התרעה ב-50 מטר מהגדר במקום ב-150 או ב-200.

מיקום החמ"לים והסגתם מהגבול

"גם את מעט הכבוד שזה עשה להן, לקחתם להן" (מרואינת מספר 45, קצינה בכירה).

הפשיטה ב-7 באוקטובר והכישלון החרוץ של צה"ל בהגנה על הגזרה הובילו לדיון בנושא **המיקום הראוי של החמ"לים**. רבים מההורים השכולים ציינו שהיו מעדיפים שימקמו את החמ"לים באזור עורפי, מוגן יותר, ותהיה להם סיכנה את בנותיהם לשווא במקום שלא הייתה אפשרות להגן עליו. ואולם רבים מהמרואיינים ומהמרואינות, לרבות נשים ששירתו בתפקידים אלו בעבר, ציינו לעומת זאת כי חשוב מאוד שהחמ"ל ממוקם היכן שנמצאים הגדודים בשטח, ואם יגנו עליו היטב, התועלת שבהימצאותו שם עולה על הסיכון. מרואיין מספר 47, איש צוות שימור יָדע, הסביר:

זה שהם ישבו פה... יש פה איזה שהוא קשר שהוא יותר מה שנקרא קצר טווח. זאת אומרת, נכנס המ"פ – שואל מה קורה, נכנס המג"ד ורואה, היא מסבירה לו. יש פה איזשהו, איך אומרים, קוראים לזה בשפה הצבאית, הטווח קרבי הוא הרבה יותר מהיר. זאת אומרת, האינפורמציה שעוברת היא הרבה יותר מהירה. בלי טלפונים, בלי כלום. היא יכולה להסביר לו על המסך, תראה אחת, שתיים, שלוש. יש יתרון לזה שהיא יושבת פה.

מרואינת מספר 15, אם של תצפיתנית, תמימת דעים איתו:

כל הזמן ההורים אומרים למה הבנות היו צריכות להיות שם? אני יודעת להגיד למה הן היו צריכות להיות שם. יש לזה הסבר מאוד מאוד טוב, ברגע שיש אירוע והאג"מ נכנס לתצפיות ומנהלים את הדבר הזה ביחד ולא מרימים טלפון לקריה, וכן מבינים ולא מבינים. הבנות נמצאות... אז אפשר לנהל אירוע מאוד מאוד מאוד טוב. יש הצדקה, אם הן ממוגנות.

מרואינת מספר 45, קצינה בכירה ששירתה במגוון תפקידים בכמה חמ"לים וגזרות:

אני חושבת שצריך להשאיר את התצפיתניות במפג"דים... זאת תפיסתי. אני חושבת שהיתרון שמ"מ יושבת עם המג"ד שלה או תצפיתנית שיושבת בגדוד שלה שתופס קו, זה יוצר אורגניות מאוד חזקה, וזה יוצר גם קשר מבצעי הרבה יותר טוב. ואני חושבת שזה צריך להישאר ככה. והלוואי שזו ההחלטה שיקבלו, למרות שאני מתחילה לשמוע קולות שהולכים למקומות אחרים.

מרואינת 41, קצינה, גם היא ביטאה את אותה עמדה בדיוק. מרואינת מספר 46, קצינה בכירה ששירתה במגוון תפקידים בכמה חמ"לים וגזרות, סיפרה באופן כללי על סוגיות המיגון:

לגבי המיקום, בוודאי שעליהם להיות איפה שהגדודים נמצאים [...] יחד עם זאת, כמובן שיש להגדיר אחרת משהו במשימת ההגנה של המוצב. [בנחל עוז] הלוחמים לא עשו הגנת מוצב, אז בוודאי שיכבשו את המוצב שבו החמ"ל תצפיתניות יושב. הם לא עשו הגנה, כי לא היו עמדות לרוץ אליהן.

לא היה פיזית, לא היו מגדלי שמירה במוצבים לרוץ אליהם ולהילחם. הלוחמים עמדו בש"ג ונפלו אחד אחד, אז בוודאי שהחמ"ל תצפיתניות ייכבש, אבל אם ניתן ללוחמים במוצב כלים להגן, אז המוצב לא ייכבש. לא צריך תצפיתניות חמושות, כי המוצב לא נכבש. זו שאלה שהיא מאוד ספציפית, אבל כאילו הפתרון שלה הוא לא בנשק לתצפיתניות, הפתרון שלה הוא בלוחם, בסד"כ ובאין שהמוצב נראה, איפה שהמגורים שלהן ביחס לחמ"ל ואין שהמיגונית בנויה...

בהמשך הריאיון היא ענתה לגבי מיקום החמ"לים המומלץ:

התועלת המבצעית הטובה ביותר זה שהחמ"לים ימשיכו להיות איפה שהגדוד יושב. יחליטו שהגדוד שתופס את הגזרה כבר לא יושב בנחל [עוז], אז שגם חמ"ל האיסוף לא יהיה בנחל עוז. אבל אין תחליף לקרבה בין החיילות, וככה -קרה בשביעי לעשירי, בחמ"לים בחטיבה הדרומית; סמג"ד גולני 51, שאחראי על ההגנה בכיסופים כשמתחילות האזעקות, הוא לא רץ לרכב שלו ורץ להילחם עם הנשק. הוא נכנס לחמ"ל איסוף, רואה על הפלזמות כל מה שהתצפיתניות עושות, מקבל החלטה טובה למול כל מה שקורה בגזרה ולא מול אירוע נקודתי, ורק אז מקבל החלטה לאן לצאת ואין להפעיל את הגדוד שלו, וזה משהו שזה לחלוטין לקבל בוסט של מידע ורק אז ללכת. ואם הוא לא יקבל את הבוסט מידע אז הוא ימות ברגע שהוא יצא מהש"ג. אין לזה תחליף. ואני כועסת, כי אני יודעת שהחיל עכשיו הולך לקחת את החמ"לים אחורה ולחטיבות. זה תפיסה של פחד, הרי אנחנו לא מתכננים להיכשל שוב פעם ושיכבשו את המוצבים, אז למה אתם מלכתחילה נכנעים ואומרים בשביל שבפעם הבאה שניכשל אז ימותו פחות אז בואו נלך אחורה. זה ביסוד, אני לא סובלת את הגישה הזאת, ובשלב מתקדם יותר זה או-קיי הפכתם את התצפיתניות, החלק הקטן היחיד שהייתה להם תחושת משמעות שהן רואות סגן אלוף נכנס לחמ"ל [...] הוא מתייעץ איתן ורק אז מקבל החלטה, גם את המעט כבוד שזה עשה להן, לקחתם. אני כועסת על זה שלוקחים אותם אחורה.

מראיינת מספר 48, קצינה בגזרה:

יש סוגיה שכולם מדברים עליה, הקטע של להעביר את החמ"ל אחורה. אני לא חושבת שזה משהו שהוא נכון. זה ממש לא נכון אפילו. אני חושבת שזה יפגע בערך המבצעי שיש לחמ"ל להציע. כל הקטע הזה שהחמ"ל יושב עם הגדוד הלוחם, כדי שהמג"ד יוכל לבוא לראות את הגזרה, כדי שהמ"פ יוכל לבוא לראות את הגזרה, כדי שהלוחמים הפשוטים שבשטח יוכלו לבוא ולראות את הגזרה ולהבין גם רגע את מי שמדבר איתם בקשר. אנחנו בסופו של דבר כל היום מדברות איתם בקשר ואומרות להם דברים והרבה פעמים הם לא מבינים עד שהם מגיעים לחמ"ל ומבינים איך זה נראה ומה אנחנו עושות. להפריד אותנו ולקחת אותנו אחורה פשוט יפגע בערך המבצעי של התפקיד. אפשר לספק הגנה בדרך אחרת. החמ"ל עצמו הוא ממוגן, צריך לשים יותר מיגונית שהן סגורות ונעולות הרמטית, וצריך לשנות את הנהלים הביטחוניים ולהבין שכשיש נוהל חדירה לבסיס, אז מי מגן על מי, לאן הלוחמים הולכים ומה הבנות עושות. אבל לא צריך לקחת את החמ"ל אחורה לדעתי.

מראיינת מספר 41, קצינה ששירתה בחמ"לים בגזרת עזה, הייתה נחרצת מאוד בעמדתה:

ברור שהחמ"ל חייב להיות ליד הגבולות. כי בקצה חיילת שהיא קרובה לגזרה שלה, מרגישה הרבה יותר זיקה, יותר אהבה, יותר משמעות. עזבי משמעות, היא תרצה יותר. יהיה לה הרבה יותר רצון להגן על הגזרה שלה. היא קמה כל יום בבוקר בבית שלה, בגזרה שלה, היא מבינה שהיא מגינה ולכן יש הרבה יותר דריכות והרבה יותר מקצועיות. היא נמצאת שם בשטח, היא רואה איך הלוחמים מתנהלים, כי קל מאוד לראות ממסך ולהגיד נו, כמה זמן לוקח לכוח לקפוץ? לא, תלכי לשטח, תראי בעצמך שזה קשה. תראי בעצמך שפה השטח הררי, שפה השטח גבעי. חשוב להסביר את זה. ואני גם אומרת את זה ואני טוענת כל הזמן, תצפיתנית צריכה להיות קרוב לגזרה כדי שתרגיש זיקה, ושתאהב, ושתהיה הרבה יותר מקצועית בגזרה שלה שהיא נמצאת שם, כי אחר כך החדות שלה והאחריות שלה כשהיא עולה למשמרת היא הרבה יותר גדולה מחיילת שתגיע לי לקריה ותסתכל על מסך ארבע שעות. יהיה לה משעמם, לא תהיה לה דריכות, לא תהיה לה אווירה שם. כאילו זה קשה. תחשבו שבנות באות לשנתיים תפקיד, אז לפחות שנתיים שאת משרתת עם לוחמים, שנתיים שאת רואה את הגזרה שלך יום-יום בעיניים ושנתיים שאת יוצאת לסיורי גזרה. אם זה יקרה, אנחנו באירוע חמור, אם מעבירים את כל התצפיתניות אחורה. אני ממש ממש לא מסכימה עם זה.

המאורעות בחמ"לים בגזרה ובנחל עוז ב-7 באוקטובר

כאמור בפתיחת פרק זה, כל חמ"לי התצפית של גדודי האיסוף בגזרה הותקפו בבוקר השבת השחורה. ניכר כי הם היו יעד מרכזי למתקפה וכי למחבלים היה ידע מוקדם מדויק על מיקום החמ"לים עצמם ועל המכשור הייעודי – מצלמות, בלונים ועוד. על התקיפה סיפר לנו קצין בכיר שליווה אותנו בעת הסיור במוצב נחל עוז (מראיין מספר 2):

תסתכלו לכיוון שג'אעייה [מצביע מהתצפית] רואים את זה ברור, זה מאוד קרוב. אז כמה דברים, אחד – המחבלים חדרו את הפרצות שלהם גם ממול על הציר שבא מכיוון שג'אעייה שיש שם שער, פיצצו את השער ונכנסו. וגם יותר מצפונה היו עוד פרצות שדרך נכנסו, הם נכנסים עם רכבים. הראשונים נכנסים בבוקר בשש וחצי תחת המעטה של הארטילריה ורחפנים, תחת המעטה הזה הם נכנסו. התצפיתניות ראו הכול ודיווחו על הכול.

הדיווחים מגיעים לחטיבה, החטיבה לא רואה, החטיבה שומעת, זו החטיבה הצפונית, ואליה נחל עוז מדווחות. מפקדי הגזרה פה מקבלים את הדיווחים האלה גם כן. הם כבר יוצאים לשטח, אבל הם יוצאים בתפיסה של הנה חוליה פה חוליה שם. הם לא יוצאים בתפיסה של וואלה הגיעה עכשיו פלוגה שלמה באו נסתער עליה. זו הבעיה. שלחו כוח קטן לפה, כוח קטן לפה, כוח קטן לפה, והמחבלים באו בסבבים ובכמויות, ואז כשאת שולחת כוחות קטנים בריסיים, אז יחסי הכוחות הם כאלה שלא תמיד מצליחים להתגבר עליהם.

עכשיו מפקד הגזרה באותו בוקר היה סמג"ד 13, ניר. המג"ד זה תומר גרינברג עליו השלום. הוא היה בחופשת שבת בבית [...]. ניר הוא המפקד פה. הוא נלחם פה כמו אריה. עכשיו, מה זה נלחם? הוא צריך להגן על כל ההיקף הגדול הזה, זה היקף גדול המחנה הזה. זה לא מוצב. [...] זה לא מתנהג כמו מוצב, זה לא נראה כמו מוצב, זה מחנה. זה גם אחת הבעיות שיצטרכו לחשוב עליהן,

איך יעשו את זה בעתיד יותר טוב... מוצב אמור להיות בנוי להגנה ובנוי ללחימה; מהותו לחימה והגנה על גזרתו, תצפית והגנה על גזרתו. מחנה כשמו כן הוא – אני חונה בו. במוצב יש תלתליות, יש עמדות הגנה קשיחות שמגינות אחת על השנייה, יש אבטחה הדדית, יש היגוי מערך כשצריך, זה גם לא כזה גדול. כי כשזה בסיס גדול, קשה להגן, את צריכה להתפזר והאויב יכול לחדור באמצע. בקיצור, זה סרט אחר.

על התקיפה סיפרה גם מרואיינת מספר 54, קצינה בכירה:

הרבה עניין של מזל וחוסר מזל, מה שקרה למי שקרה. נחל עוז זה הכי צמוד גדר והרוב נכנסו לשם כי עוד פעם בארי וכל המקומות הסמליים האלו וזה הגזרה של נחל עוז והם ידעו בדיוק לאן הם הולכים. ביפתח לא היו הרבה מחבלים שהגיעו לשם והם פשוט הוסטו למקומות אחרים שזו הייתה ההעדפה שלהם שם. בכיסופים המוצב ממוקם הרבה יותר פנימה. גם החמ"ל שם הוא בנוי בצורה אחרת, והוא טיפה, כאילו מבחינת המיגון והחדירה, יותר שמור. נחל עוז הוא הכי פחות מוגן. בכיסופים, מה שעשתה המ"מית, היא אמרה לכל הבנות רוצו לחמ"ל. היה להן מספיק זמן כדי להגיע לחמ"ל. למה שיר [אילת ז"ל] לא אמרה לכל הבנות, בואו לחמ"ל? אני לא יודעת. אני מניחה שבגלל שהיה ירי תמ"ס והיא פחדה שהן ילכו ויפלו טילים, אולי כבר היו מחבלים בפנים, אני לא יודעת. אבל ברמת העיקרון, ההחלטה של המ"מית בכיסופים, ייתכן שזה מה שהציל אותם, שהם כולם היו שם בחמ"ל. אני לא יודעת, אני רק יכולה להניח. כנ"ל לגבי חמ"ל כרם שלום, הגיעו לשם פחות מחבלים, וגם יפתח, להבנתי, הגיעו לשם פחות מחבלים. אני חושבת שזה היה ההבדל, פשוט קבלת ההחלטות באותו רגע לאיפה החיילות יהיו והסד"כ. אבל שוב, אני אומרת שבמצב הנוכחי בנחל עוז אני לא בטוחה שאם כל החיילות היו מגיעות לחמ"ל זה היה יותר טוב. כי בסוף, זה לא שנחל עוז היה הרמטי ומוגן ולא חדיר. תראי, ארבע שעות החזיקו ולא הצליחו להיכנס לשם. גם כשהייתה הפסקת חשמל והם הצליחו לעמוד מבחוץ, הם לא נכנסו, הם זרקו חומרי בעירה והציתו את החמ"ל. למה הם הציתו? כאקט של ייאוש, כי הם לא מצליחים לכבוש את החמ"ל. אז יכול שאם כולן היו שם, אולי זה היה שומר לעוד מספר שעות. מצד שני, אולי הם היו נחנקים שם.

מרואיינת מספר 34, תצפיתנית מחמ"ל כרם שלום, סיפרה על התחלת התקיפה אצלן:

השביעי באוקטובר הייתה אמורה להיות השבת האחרונה שלי בחמ"ל. אני עליתי משמרת בארבע בבוקר בשביעי באוקטובר. זה השבת האחרונה שלי ושל הסמלת שלי, זאת שהתגייסה יחד איתי. כולן צחקו עלינו שבשבת האחרונה שלנו מתחיל מבצע, כאילו כולם צחקו עלינו, כי כל ספטמבר היה כזה לחוץ, מתוח, עניינים. פה רקטה שם רקטה, כאן הפרת סדר. וכולם צוחקים עלינו די, נו, אתן לא משתחררות. מתחיל לכן מבצע, אין לכן חפ"ש בכלל. באיזה שש אנחנו מתחילות לפנטז על מה אנחנו אוכלות בשש וחצי בבוקר בהחלפה, יש לנו הפסקה של חצי שעה אחרי שעתיים וחצי משמרת. שש וחצי הבנות כבר מגיעות כמה דקות לפני לחמ"ל כדי להחליף אותנו, כי אין דבר כזה להחליף דקה אחרי הזמן. אין מצב... זה גם השעות המדאיגות. שש וחצי בבוקר מגיעה מישהי חדשה להחליף אותי על העמדה שלי. יש שתי בנות שנמצאות בבסיס, שתיהן גיוס אפריל '23,

שתיהן מאוד חדשות. אני רק מרימה את עצמי מהכיסא, היא רק באה להתיישב, ויש לנו שלוש רקטות [...] לכיוון חטיבה צפונית. היא נלחצת – היא חדשה, היא בחיים לא הייתה פה בטילים. אני אומרת לה, חטיבה צפונית, לא בעיה שלנו. ואז, כאילו הבום הגדול של פתאום, כאילו פשוט אני יכולה לתאר לך את זה בבומים ובחמ"ל רועד. כל המסך [...] הכול פסים אדומים ברמה שקשה ללחוץ על דברים ולהתריע מרוב הפסים האדומים שיש שם. והיא נלחצת מאוד. ואני זוכרת את עצמי, גם באותו רגע עדיין בקטע שכזה הכול טוב, לא נורא, מתחיל מבצע. גם בראש שלי – די, איזה נאחסיות אנחנו. מבצע בשבת אחרונה. הכול בסדר, יתחיל מבצע. אני גם ממש אומרת לה את זה – יש לנו איזשהו סבב עכשיו, אנחנו נמשך עוד שבת בבסיס, ממש באסה, אבל קורה, אין מה לעשות, כאילו הכול טוב. אנחנו בחמ"ל ממוגן, את אפילו לא צריכה לרוץ לפה, תכף יגיעו כל הבנות מהמגורים, הכול בסדר. ברגע שיש איכונים, אנחנו חייבות לרדת לסטריפ גדר [סריקה לפי קווים של הגזרה]. היא מתחילה את הסריקה מהצד הצפוני של הגזרה. ואז מתקשרת אלינו בלון סופה, שזאת הבלון שתופסת גם בגזרה של הפסקל שלי. זאת מישהי שאני מכירה, בחיים לא שמעתי את הקול שלה רועד ככה. היא עושה לי – יש טנדר ואנשים במאה [מטר מהגדר], בקו דיווח הדרומי של הגזרה, [...] ואני בראש שלי לא נקלט לי שיש אנשים במאה. כאילו אני אומרת אולי היא התבלבלה, אולי יש לה התרסה בשלוש מאות, אולי זה קצת יותר גבוה, כי לא נקלט לי במוח, למה שיהיו טנדר וארבעה אנשים במאה [...] וואלה טנדר וארבעה אנשים במאה באחד מקווי הדיווח.

ברגע שתצפיתנית אומרת שרואים במסך שלה את האופנועים בדרך למוצב, אני זוכרת את הסמלת שלי צורחת צורחת, צורחת על הלוחמים שיש איתנו, שהם היחידים שבאותו רגע לא עושים כלום, כי הם גם קצת בשוק מהסיטואציה ואין להם פיזית מה לעשות, כי הם לא סמב"ציות. הם לא יודעים לנהל כוחות והם לא תצפיתנית, אין להם מה לסרוק. יש עליהם נשק אבל אין עדיין מחבלים בתוך המוצב. אז היא צורחת להם שילכו לסגור את הדלתות מתכת הגדולות, צורחת את חייה, כי אף אחד אחר פשוט לא חשב על לסגור את הדלתות הגדולות של החמ"ל. הם סוגרים, מברחים אותן מבפנים, סוגרים אותן בפנים. עכשיו למזלנו, אחרי שומר חומות, פעם היה אפשר לפתוח את הדלת הגדולה הזאת גם בחוץ. הייתה לה ידית שפותחת את הנעילה שלה גם מבחוץ. למזלנו, אחרי שומר חומות הגיע מי שהיה אז המג"ד של גדס"ר 585, קראו לו דוד רון נדמה לי, ואמר, מה אתם מטומטמים? אם תהיה פה פשיטה, יוכלו לפתוח את זה. תורידו את זה מבחוץ, והורידו את הידית מבחוץ. למזלנו הוא חשב על זה. הם סוגרים את זה, ואז בתוך באמת כלום זמן מאותו רגע מתחילות יריות בדלת. פשוט יריות. לא יודעת אם בדלת עצמה, אבל בהתחלה במוצב בכללי מתחילות יריות. לוחם שהיה איתנו בזה אומר לנו תשמעו, אתן בטווח ירי שלי אם הם נכנסים, אתן צריכות לזוז מהעמדות. והסמלת מתקשרת לסמ"פ שלי [שנמצאת בבסיס אחר] לבקש ממנה אישור להפקיר במידת הצורך. וגם שמה יש איזה רגע של חצי שנייה כזה של או-קי, באמת – יש פשיטה? יש מחבלים?

מרואיינת מספר 34 המשיכה לתאר מה עשתה באותו בוקר. היא הייתה בקשר עם הכוח האווירי והכוח הארטילרי שהתייעצו איתה ואיתן בנוגע לבתים שצריך להפציץ ביישובים, והיא קראה באמצעות קצין הקשר

הגדודי לכוחות של לוחמות השריון שהגיעו להציל אזרחים וחיילים. היא תפקדה בצורה מופתית. היא וחברותיה, שראו הרג, שראו חטיפות של אזרחים וילדים, סייעו כמיטב יכולתן מתוך החמ"ל המוגן, שהדלת שלו ננעלת מבפנים. כל תומכות הלחימה היו בחמ"ל. החלטתו של המפקד לשעבר שהחליט בערנותו הרבה להוריד את הידית החיצונית של החמ"ל והחלטתה של הסמלת בתושייתה לנעול את החמ"ל מבפנים היו החלטות גורליות ומצילות חיים. אילולא הורתה הסמלת ללוחמים שהיו לצידה לסגור את הדלת בזמן המתאים, גורלן של החיילות בחמ"ל התצפית בכרם השלום היה יכול להיות שונה.

על תפקוד החמ"ל בכיסופים בבוקר ההוא סיפרה לנו מרואיינת מספר 38:

כולן היו ביחד בחמ"ל שזה משהו שממש עזר, גם בדיעבד כאילו שאומרים מבחינת צורת הלחימה שהייתה בכיסופים הלוחמים הגנו קודם כול על החמ"ל. ומהחמ"ל כאילו כולם נשלחו החוצה להילחם, אז באמת כולם בחמ"ל, למעט אחת שהגיעה מאוחר יותר ולוחמים חילצו אותה מהחדרים [היא התעקשה להתעכב וללבוש מכנסיים], אז זה עשה להם מאוד מאוד טוב, כאילו זה חיזק. התצפיתניות שהיו ב-7.10 דיברו הרבה על ההתנהלות של הקצינה ושל המפקדת שהייתה יחד איתה שהן ניהלו את האירוע מבחינה מבצעית, כל עוד היו להן מצלמות וכאלה. דיברו על זה הרבה שממש הן היו חדורות מטרה, כאילו הן לא ראו בעיניים. שברגע שכבר כל האמצעים נפלו, נשאר רק אמצעי אחד שהוא עובד, והחמ"ל בנוי בצורה שפה נמצאים המסכים, זה רצף של שורות של עמדות, יש לך פה יציאת חירום כאילו בצמוד לעמדות ופה יציאה נוספת. היציאה פה הייתה סגורה, אז זה יציאה כאילו ממוגנת, ויציאת החירום היא חשמלית. זה דלת ממ"ד אבל היא חשמלית, וברגע שהחשמל נפל, הדלת נפתחה ביחד איתו. והמפקדת סיפרה לי שברגע שהאמצעי חזר היא פשוט נעמדה מול המסך והיא משתמשת בתצפית, כאילו זו תצפית שהיא מסתכלת לכיוון כיסופים גם. אז כל הכניסה לכיוון הבסיס היא רואה אותה, היא רואה את התמונה, המ"מ מכווניה לשם את הזיק או את הכוח אש. והן סוגרות ככה מעגלים, טאק, טאק, טאק, טאק, טאק, כמה שיותר וממש למנוע כניסה אליהם לבסיס. ואמרתי לה, כאילו הדלת פתוחה, יש מחבלים שמסתובבים בבסיס. את יודעת את זה, נכון? והיא יודעת את זה והיא אפילו אומרת לא חשבתי על זה באותו רגע. פשוט אמרתי, אני יכולה למנוע מעוד להגיע, אני עומדת שם ואני עושה את זה.

אם כן, גם חמ"ל כיסופים פעל בתפקוד מקסימלי והמפקדות פעלו בתושייה ובקור רוח. אחת הדלתות נפתחה כשנפסק החשמל, אבל למרבה המזל המחבלים לא הגיעו לשם. תומכות הלחימה חשו מוגנות יותר כי היו יחד בחמ"ל והיו לוחמים שהגנו עליהן. בחמ"ל כיסופים גם היו שני פתחי מילוט. בהמשך הפרק נתייחס לפינוי של החיילות מחמ"ל התצפית בכיסופים לפנות ערב באותו היום.

על תפקוד החמ"ל ביפתח ב7 באוקטובר סיפרה לנו מרואיינת מספר 50:

אני הייתי במשמרת בחמ"ל, הייתי במשמרת לילה אז הייתי בחמ"ל מתשע בערב, וב-06:29 התחילו כל האזעקות. ואחרי חצי דקה בערך כבר החיילת הראשונה שלי ראתה בן אדם על הגדר עם איזשהו משהו על הכתף. באותו רגע חשבתי שזה טיל RPG. בדיעבד אני יודעת שזו [הייתה] מסגרת פריצה,

מסגרת שמניחים על הגדר ואז מפוצצים עם מטען וזה עושה חור בגודל של דלת בערך, ככה שרכבים ואופנועים יכולים לעבור. זה לא משהו שהכרתי לפני, אז גם לא ידעתי לאפיין את זה. אבל בדרך כלל כשיש אזעקות, אז הרצועה כאילו שוממת. לא רואים אף בן אדם. וזה שהיה אזעקות ופתאום היא ראתה בן אדם, ישר כאילו ידעתי שמשהו לא בסדר קורה, ואחרי עוד 20 שניות גם התצפית ליד ראתה טרקטור מרים את הגדר, ואז כבר הבנתי לגמרי שפושטים עלינו ושכנראה היו גם עוד מוקדים במקביל. התחילו כל הפשיטות. בזמן הזה היינו אני והסמלת, כאילו אנחנו פיקדנו על האירועים. סידרנו בינינו שאני אחראית על הבנות, להעביר בדיוק את מה שקורה בתצפיות שלהן, להיות איתן, לעזור להן להכריז בתדרים שלהן, והיא אחראית על להעביר הלאה את הדברים למג"ד ולמ"פ. אז כאילו תוך כדי שעזרתי להם לדקור את האירוע שאנשים ידעו בדיוק איפה האירוע קורה, להכריז, אז גם ניחמתי אותן כי הן בכו. אחרי שעה בערך הגיעו כמה כונניות ועוד מפקדת לעזור. בזמן הזה כל שאר החיילות היו בכספת. או במיגונית או בכספת. בהתחלה הן היו במיגונית ואז עברו לכספת.

מי שלא היו במשמרת הגיעו למיגונית הכספת, שהיא ממש צמודה למיגונית במגורים, ורק אחרי ארבע שעות כולן הגיעו לחמ"ל. אמרנו להן שירוצו לחמ"ל כדי שכולנו נהיה מרוכזות ביחד ובסוף גם יש יותר חמושים בחמ"ל, זה מקום יותר בטוח. אז אמרנו להם פשוט לרוץ...

עבדנו מול המסכים כדי לתת תמונות מצב ולהבין בדיוק מה קורה. כאילו המחבלים המשיכו להיכנס במשך שעות, ראינו חטיפות. פגעו במצלמה אחת אחרי עשרים דקות בערך מתחילת הפשיטות. שאר המצלמות עבדו, שתיים מהן קצת כאילו לא עבדו לסירוגין, אבל אם זכור לי נכון זה התחיל רק מהשמיני באוקטובר. זה לא משהו שהם פגעו, יותר בעיות חשמל. הם פגעו לנו בכל מיני תשתיות חשמל שם בתרנים של המצלמות, אז הן עבדו על גנרטורים, וגנרטור צריך לתדלק, אז אחרי יום שהוא עובד על גנרטור, אז המצלמה כבר לא עובדת וצריך ללכת לתדלק, אבל בגלל המחבלים בחוץ, אי אפשר לתדלק.

בזמן החטיפות פשוט רציתי להכווין כוח אש... הדבר שהכי רציתי זה להכווין איזה מסוק עליהם, איזה מטוס עליהם שפשוט יפוצצו את כל החוליה וזהו. אבל לא היה כוח אש להכווין... ראינו דברים לא פשוטים [חטיפות, מוות של חברים], הושבנו על התצפיות את הבנות שיותר תפקדו והן התחלפו במהלך היום. היו כמה בנות שהגיבו יותר רע מאחרות, הייתה אחת שנכנסה לגמרי להלם. היא לא הגיבה, פשוט ישבה על הרצפה ולא דיברה, לא הגיבה בכלל. היו בנות שבכו, אבל הן הרימו אחת את השנייה. אז הן לא נפלו לגמרי, אבל מן הסתם הן פחדו... בשבת הזאת, במזל, סגרנו שלוש מפקדות ועוד מפקדת שהייתה בחפיפה, וזה תקן מוגבר. בדרך כלל אנחנו סוגרות שתי מפקדות, אז יצא לנו במזל שהיינו הרבה, אז יכולנו גם להביא שתי מפקדות לנהל את האירועים וגם שתי מפקדות שיהיו עם החיילות שלא בחמ"ל. אחר כך בערב הצטרף עוד סיוע.

עוד על האירועים בחמ"ל יפתח סיפורה מרואיינת מספר 48:

אני התעוררתי בבית איך שזה התחיל כי יש לי את האפליקציה של צבע אדום. חשבתי שזה סתם כזה ירי סורר, כמו שקורה אחת לכמה זמן וחזרתי לישון. ואז, ברגע שזה המשיך להתריע ולא הפסיק

אז התעוררתי. פתחתי את הטלפון, ניסיתי כזה לבדוק מה קורה. לא רציתי להפריע לסמלת שבאותו זמן בחמ"ל, אמרתי אני אחכה שהם יתקשרו אליי. אחת המפקדות הייתה במיגונית עם החיילות וכתבה לי שהיא מפחדת ושהייתה פשיטה מהים ושיש מחבלים וכזה ולקח לי זמן להאמין לה. שאלתי אותה כמה פעמים אם היא לא עובדת עליי ושזה לא מצחיק.

יש לנו שתי מיגוניות, אחת פתוחה כמו שיש בנחל עוז, אחת עם דלת שנסגרת. אני כמפקדת תמיד הנחיתי אותם לקפוץ לסגורה, כי לי המיגונית הפתוחה לא הרגישה בטוחה, אז מי שלא היו בחמ"ל, היו שם. אז המפקדת כתבה לי ואז אחרי כזה כמה פעמים ששאלתי אותה הבנתי שהיא לא צוחקת עליי. [אבל] חשבתי שמדובר רק בפשיטה מהים, כי אנחנו קרובות לים. ואז הקמ"ן שתפס אצלי גזרה בגדוד הקודם שלח לי איזה סרטון מהטלגרם ושאל אותי אם זה אמיתי. ואז הבנתי שזה הרבה יותר גדול ממה שאני חושבת וארגנתי תיק וניסיתי להבין איך אני מגיעה לגזרה. אני והקמב"צית, שגם הייתה בבית, דיברנו כזה על מה עושים ואיך מגיעים. בסוף כל אחת כזה נסעה עם אבא שלה לכיוון הגזרה. הסמלת שלי, לפני שיצאתי, התקשרה אליי ואמרה לי אירוע מורכב והכול, בואי, וניתקה. לא הסבירה יותר מדי, זה מה שקיבלתי. בדרך לשם היא התקשרה עוד פעם מהחמ"ל ואמרה שיש הרבה מחבלים, אז לא להתקרב לאזור. ואז אני דיברתי עם המ"פ שלי, שגם הייתה בבית, ושאלתי אותה לאן להגיע ומה לעשות. בהתחלה ההנחיה של הגדוד הייתה להגיע לבית קמה, אז נסעתי לבית קמה. איך שהגעתי לבית קמה אמרו לבוא לג'וליס, אז נסעתי לג'וליס. היינו שם רוב היום, הקמנו חמ"ל חירום. בהתחלה עזרתי לגדוד, עשינו ירוק בעיניים כזה לכל החיילים [שיחה לאתר איפה כל אחד נמצא], וניסינו כזה לעזור כמה שיותר. אחרי כמה זמן עברנו לעזור לחטיבה, הקמנו חמ"ל חירום של החטיבה וניסינו לעזור לחמ"לים מרחוק.

יכולנו לראות את המסכים מרחוק, יכולנו לשמוע את הקשרים מרחוק, טלפונים אדומים, הכול. פשוט הקמנו חמ"ל מרחוק כזה. תוך כדי היום גם כאילו דיברנו עם חיילים שהסתתרו במקומות או עם אנשים שהסתתרו בכל מיני מקומות ושלחנו אליהם כוחות. אני ניסיתי יותר לעזור לחמ"ל שלי מרחוק בכל מיני אירועים שהיו להם, להכווין לשם כוחות אוויריים יותר, כי אני ישבתי במקום שהוא יותר משפיע על זה. ואז, בערך בתשע בערב, יצאנו לכיוון יפתח. בהתחלה נסענו, הייתה איתי גם קצינה במילואים שהגיעה לעזור לי ועוד מפקדת במילואים. אז נסענו בהתחלה ברכב עד לנקודה מסוימת, ואז שם עלינו על רכב ממוגן ונסענו ליפתח.

במהלך היום חלק מהחיילות שלי היו במיגונית הסגורה וחלק מהחיילות היו בחמ"ל. לפי מה שאני מבינה מהסמלת שלי, באיזה שהוא שלב, כאילו אחרי שהיא התאפסה, היא אמרה לכולן לרוץ לכיוון החמ"ל ולהיות בחמ"ל. אז קצת אחרי שהכול התחיל כזה כולם רצו לחמ"ל ורוב היום הם היו שם וזהו. כאילו הם היו או במיגונית או בחמ"ל, ואחרי שכולם הצטרפו אז הם כולם היו בחמ"ל. החמ"ל שלנו בנוי בצורה שיש את החמ"ל איסוף, את החמ"ל אג"ם שצמוד אליו, ויש כזה מסדרונות שהם גם באזור שהוא ממוגן. אז הם היו בעיקר במסדרונות כדי לא להפריע למה שקורה...

כל הדרך לבסיס הייתה מלאה גופות. נסענו כזה בין לבין. היה הרבה שרוף, אני חושבת שכל האזור עלה באש. ובבסיס עצמו כאילו היה המון הרס, כי הטנקים פשוט דרסו כל דבר והרסו כל דבר, אבל בבסיס שלנו לא היה יותר מדי גופות. הורידו אותנו ממש ליד החמ"ל, אז לא הסתובבתי יותר מדי...

חלק מהמצלמות נפלו [...]. הרואות-יורות נפלו חוץ מרואה-יורה אחת. כאילו יש לי [מספר] רואות-יורות, אחת כן עבדה. זה האמצעי הכי טוב שאנחנו יכולות לקבל. המון אחריות, המון אחריות על הדבר הזה. זה כלי שהוא מדהים, הוא קצת ישן ואפילו רצו לגרוע אותו מהצבא לפני המלחמה. אני חושבת שבמלחמה ובשביעי הוא הוכיח עד כמה הוא משמעותי, וגם במלחמה עצמה כזה ניסו לתקן לנו אותן. אני קצת לפני שהשתחררתי תיקנו לי את אחת הרואות-יורות ובאמת השתמשנו בה הרבה. גם לירי הרחקה ולפעמים גם אפילו לירי על מנת [לפגוע]. אני חושבת שזה כלי שהוא מאוד משמעותי.

היה קשה, כי ביפתח היינו מוקפים במחבלים בערך שבועיים אחרי עדיין, כי הם הסתתרו בדיונות והיה כמעט כל יום כזה כמה היתקלויות בש"ג ומסביב. פשוט מרגע שהגענו נכנסנו ללופ כזה עד לתמרון... נכנסנו לשגרה כזו, שגרת מלחמה כזו מוזרה... היו איתי עוד שתי קצינות במילואים, שתי מ"מיות שבאו לעזור לי, וגם המ"פ הקודמת שלי הגיעה וגם הייתה איתי בחמ"ל רוב הזמן, אז אני חושבת שגם זה מה שנתן לי מאוד את המעטפת להתנהל גם לבד.

בכל החמ"לים היה בוקר קשה מאוד (ואחריו תקופה קשה מאוד), אבל המצב היה קשה במיוחד בנחל עוז. מוצב נחל עוז הוא הסמוך ביותר לגדר הגבול, והוא פרוס על שטח רחב וקשה להגנה. בנחל עוז יש שלוש מיוגויות פתוחות, אחת ליד מגורי הבנות, אחת ליד מגורי הבנים ואחת ליד המפקדה. המחבלים נכנסו למיוגויות שליד מגורי הבנים וליד מגורי הבנות ולא נכנסו למיוגויות של המפקדה (מראיין מספר 1, צוות שימור ידע).

מראיינים מספר 1 ומספר 47, שתיעדו את התקיפה, סיפרו לנו בסיוורנו בבסיס נחל עוז:

מראיין מספר 47: החבר'ה מגולני נטבחו... אז הם כולם נכנסו למיוגויות שנמצאת 20 מטר מפה, והחבר'ה של חמאס פשוט כיתרו אותם וסגרו אותם בתוך המיוגויות. כל החבר'ה שנשארו בחוץ כולם נהרגו. שדרת הפיקוד, שני הקצינים שהיו פה, אחד קיבל כדור בראש, אחד נהרג במקום. החבר'ה הצעירים ניסו לקחת פיקוד וטבחו בהם. שתבינו שעלו פה שלושה גלים עלו 70, 50 ואחר כך עוד 50.

מראיין מספר 1: בסך הכול במוצב היו 120 חיילים. הייתה פה פלוגה ב של גדוד 13, שזה 40–45 לוחמים. היו פה חמש בנות [חמושות] של רוכ"ש, רוכב שמיים. היה פה צוות צלפים של גדוד 890 שהיו במיוגויות והם הרגו קרוב ל-27 מחבלים לבד. עכשיו צריך לזכור שכבר בשעה הראשונה סמג"ד 13 ניר בוינפלד נפצע בראש מכדור, נפצע מאוד קשה. למזלנו הוא חי, מתקשה בדיבור אבל הוא חי, ובשמונה ורבע בבוקר גם נהרג המ"פ שילה הר אבן, הוא נהרג ממש ליד הש"ג. זאת אומרת שני המפקדים שהחזיקו את המחנה אינם. החיילים הבינו את זה מהר מאוד [...] בהודעות וואטסאפים ככה הם הבינו שגם הסמג"ד וגם המ"פ [נהרגו]. חלקם היו מ"כים שלקחו פיקוד ושליטה מלאה. יצאו, נלחמו, יצאו, חזרו, נלחמו, חזרו. היו חבר'ה שנפצעו, נכנסו למיוגויות קיבלו טיפול ויצאו להילחם שוב וחזרו עוד פעם למיוגויות, והחזירו פצועים ולקחו פצועים. היה פה... עכשיו המחנה כל פינה, מכל סמטה, מכל מבנה – פה מחבל, שם מחבל.

בנוגע לתומכות הלחימה, חלק ניכר מתומכות הלחימה במוצב נחל עוז, שלא היו במשמרת באותה עת, רצו בפג'מות מחדריון במגורי הבנות למיגונית הפתוחה שלידם. במיגונית זו ובסביבת המגורים היו חיילות מכמה יחידות, ולא רק תצפיתניות. נוסף עליהן היו במיגונית גם מפקדת תצפיתניות וסמלת ממערך האיסוף, חיילות מחוליה טכנית פלוגתית ומקומץ (יחידה שמופקדת על תיקון הגדר) וכן חובשות קרביות, לוחמות רוכב שמיים מחיל התותחנים ורכזת אמצעי תקשוב. למיגונית הושלכו רימוני יד. בין רימון אחד למשנהו הצליחו כמה מהחיילות (ובהן לוחמות תותחנים חמושות) לברוח ממנה ולהסתתר בחדרי מגורים; חלקן היו פצועות וחבולות. שתי חובשות שנמלטו למגורים נתפסו ונרצחו. הלוחמת עדן נימרי, שנפצעה מהרימון הראשון, ניסתה להגן לבדה על מי שנשארו במיגונית ולא נהרגו מהרימון הראשון. נימרי עמדה בפתח המיגונית עם הנשק שלה ואפשרה לחלק מהחיילות לברוח לחדרים מהפתח השני של המיגונית ולהינצל. היא עצמה נהרגה מאש המחבלים לאחר מכן. כל מי שנשארה במיגונית נהרגה או נחטפה. המחבלים הצליחו לחטוף לעזה שבע תצפיתניות ששהו במיגונית: לירי אלבג, קרינה ארייב, אגם ברגר, דניאלה גלבוט, נעמה לוי, אורי מגדיש ונועה מרציאנו. מרציאנו ז"ל נהרגה בשבי, מגדיש הוחזרה, וחמש הנותרות עדיין בעזה במועד כתיבת דוח זה. מגדיש, שנחטפה ושחררה כעבור שלושה שבועות, סיפרה בריאיון שהן חיכו זמן רב כפותות במיגונית וקיוו שיחלצו אותן, אך הכוחות לא הגיעו (Ynet, 2024); לנושא זה התייחסו גם מרואיינים מספר 1 ו-47 מצוות שימור ידע ומרואיין מספר 2, קצין בכיר, שליוו אותנו בסיור בנחל עוז).

שלא כמו בבסיסים אחרים, שבהם מראש ניתנו הוראות להיות במיגונית סגורה או לרוץ לחמ"ל בעת פשיטה, בנחל עוז לא ניתנה הוראה כזאת. ידוע לנו כי מפקדת וסמלת נקראו מהמיגונית כדי לסייע בחמ"ל ועברו אליו במהלך הבוקר, אך לא כולן הצטרפו אליהן.

בנחל עוז גם החמ"ל, הסגור ומוגן לכאורה, היה יעד מרכזי לתקיפה מאסיבית של המחבלים. קבוצה קטנה של לוחמים ניסתה ללא הצלחה להגן על החמ"ל ועל השוהים בו, לרבות תומכות הלחימה; הלוחמים חירפו את נפשם ונהרגו בעצמם. הכוחות היו מעטים והתחמושת שלהם אזלה. לאחר שלא הסכימו להיכנע, השליכו המחבלים לחמ"ל חומרי בערה שגרמו לשריפה (מרואינת מספר 54); החיילות שהיו בחמ"ל נחנקו למוות, וגופותיהן של כמה מהן נשרפו בשעות הצהריים. בחמ"ל נהרגו חמש תצפיתניות, שתי מפקדות תצפיתניות, קצינת התצפיתניות, שתי סמב"ציות וסמב"צ, קצין הקשר הגדודי של גדוד 13, מ"מ ולוחם מגדוד 13 וגשש. שבעה הצליחו לברוח מהחלון של השירותים במוצב, ובהם תצפיתנית אחת, האחרונה שנמלטה.

מכמה מההורים השכולים שמענו טענות על הקצינים והקצינות מגולני שיצאו מהחלון, הפקירו את מרבית התצפיתניות ולא סייעו להן לצאת, למעט לאחת מהן. לדידם, אין זה מקרי שכל החיילות של גולני נשארו בחיים ורבות מחיילות האיסוף נהרגו, נחטפו, או נפגעו. הם סבורים כי זה מחזק את טענתם שחיילות אלו הן **"בנות של אף אחד"** (למשל, מרואינת מספר 15). נקודה זו נדונה בהמשך בפרק על מבנה גדודי האיסוף. ואולם, לעומת זאת, מרואיין מספר 47, איש צוות שימור ידע, אמר לגבי החיילים שנמלטו: **"זה עניין של מזל שהם נשארו בחיים, היו יכולים לרצוח אותם בחוץ, כי המחבלים שטפו פה את כל המחנה. לאן שהם לא נכנסו – נשארו חיים, ואיפה שהם נכנסו – לא"**. כמו כן, מרואינת בפרויקט התיעוד ציינה כי הקצינה מגולני שיצאה ראשונה מהחלון קראה לכולם לצאת אחריה. אין לדעת זאת בוודאות, אך סביר להניח שאילו התרכזו כל הכוחות הלא-לוחמים

במקום אחד – בחמ"ל – לכוחות הלוחמים המועטים בבסיס היה קל יותר להגן עליהם, כפי שקרה בחמ"לים האחרים; אשר לחיילות שלא היו במשמרת בחמ"ל – אילו היו רצות אליו ברגעי ההפוגה שבין טיל לטיל, לפני הפשיטה הגדולה, אולי היה להן סיכוי להינצל.

מרואינת מספר 43, מפקדת מהיחידה הטכנית, סיפרה על הבוקר הקשה שהיה בנחל עוז מנקודת המבט שלה:

חברה שהייתה בשבת בבית התקשרה ואמרה לי אל תלחצי אף אחת, יש חדירת מחבלים למוצב כיסופים. ואני אדם מאוד הומוריסטי, באותו זמן גם צחקתי, אמרתי אני לא מאמינה שהם הרסו לי עוד שבת, ואמרתי לאחת החיילות שלי, בהומור, זה הכול בגללך, זה השבת האחרונה שלך, אז ברור שתכניסי לי נאחס... היה צבע אדום, ואז התחלנו לשמוע ירי אוטומט כזה באזור הבסיס. זה קטע את כל הצחוק. הסתכלתי על הכניסה של המיגונית, ואמרתי זה לא ירי של צה"ל... ואז נכנס גשש בשם חרובה [אברהם חרובה ז"ל] ואמר, בנות, באתי לבדוק שהכול בסדר איתכן. כל הבנות להיצמד לקיר, רק מפקדות למרכז המיגונית. ואז נכנסים לוחמים, לוקחים את שיראל חיים פור זיכרונה לברכה, אומרים לה עכשיו צריך אותך בחמ"ל.

היא סמב"צית מאוד חזקה, היה צריך את כל הסמב"צים שיהיו בחמ"ל כדי להבין איפה עומדים הדברים. ואחרי כמה דקות שהירי נמשך, חרובה מקבל שיחה. הוא מקבל הודעה שיש פשיטה על הבסיס... הוא אמר בקול רם **פשיטה**, התנצל בפנינו, ורץ לחמ"ל כדי לבדוק מה קורה עם החיילים שם והחיילות שם.

אני אמרתי לבנות כאילו, והיינו בערך 40–50, היו רק חמש עם נשקים. שזה רוכ"ש [רוכב שמיים] ואחת קומץ או חופ"לת [חובשת פלוגתית] ואמרתי להן כאילו שתיים לכניסה ימנית, שתיים לכניסה השמאלית. תכוונו את הנשק, כי יש מצב שזה לא צה"ל. החיילות של רוכ"ש יצרו קשר עין עם הקצינה שלהן, שהייתה גיבורה ורגועה, הכניסו מחסניות, עמדו במצב כריעה, כל אחת עמדה בחלק שלה. אני נצמדת לקיר עם החיילות שלי, ואני אומרת להן הכול בסדר. אין מה לפחד. בזמן הזה הירי ממשיך, אנחנו במיגונית שומעים את רוב הירי ממש מחוץ למיגונית שלנו, ואני רואה את כל החורים במיגונית בקיר, ואני רושמת לאבא שלי כאילו תקשיב, כל הקיר ממולי חורים של ירי. יש ירי אוטומט מחוץ למיגונית שלי. זה לא צה"ל, יש מחבלים במוצב. הוא מאוד נלחץ, הוא אמר לי יש חיילים איתכם, הכול בסדר. אני לא הייתי בכלל עצבנית, לא הייתי לחוצה, לא הייתי כלום, הייתי במצב של קבלת מידע.

עזבי שהיה קרב ירי מאוד מסיבי ולוחמים שלנו נפלו אחרי קרב, באמת שהם ניסו, הם עמדו מחוץ למיגונית כדי שלא ייכנסו למיגונית. אחרי הקרב כזה היה שקט, ובמיגונית יש חורים קטנים כאלה באזור ברך כדי שיהיה אוויר. אני מסתכלת על החיילות שלי, אני מסתכלת מהחורים על הצבעים של הבגדים של מי שעמד שם. אני מסמנת להן עם הראש שזה לא צה"ל. נכנס מחבל ראשון למיגונית. המחבל מסתכל עלינו, מחייך. אומר אללה אכבר, ומתחיל לרסס אותנו. אני זזתי לשמאל, נפלתי על החיילת שלי, באינסטינקט ראשוני, הפלתי אותה, זרקתי לה את הראש לשמאל, נפלתי על החיילת, הבחורה שלימיני עשתה אותו דבר לכיוון אחר ונרצחה. על ההתחלה.

אני לא מכירה אותה. היו מלא חדשות יחסית. אני לא מכירה אותה. לאחר מכן הבנות של רוכ"ש, אחת מהן, [...] נפגעה [...], התעשתה וירתה על המחבל. משכו אותו אחורה, שאר המחבלים שהיו מאחוריו, וגלגלו רימון ראשון. והרימון הזה נופל מטר וחצי מהחיילת שלי, אני קופצת עליה ומקבלת את הפגיעה. ונפצעתי בעיקרון ביד שמאל יותר קריטי נגיד ככה. יד שמאל קיבלתי רסיסים ענקיים על היד. נפתחה לי היד, נשרפתי. ביד שמאל וביד ימין, בצד ימין יש לי רסיסים, יש לי רסיס שתקוע בראש ואני לא מצליחה לשמוע באוזניים באותו רגע. היא מאינסטינקט ראשוני קמה ומתחילה לרוץ הכי מהר שהיא יכולה, אחריה רצו כל הבנות שיכלו. ואני, לא יכולתי אפילו לעמוד, זחלתי לקיר של המיגונית. אחרי שהגעתי למצב שאני עומדת, נזרק רימון שני והוא נופל ליד הרגל שלי. למזלי הרב זה [היה] רימון עשן. אני ממשיכה ללכת ואני רואה שהמחבלים כזה מציצים בפנים, והקצינה של רוכ"ש נרצחה כשהנשק שלה, כשהיא שעונה על הקיר והנשק, נראה שהיא מכוונת עדיין עליהם. הם זרקו עליה רימון שלישי.

אחת החיילות שלי חזרה, היא חזרה ומשכה אותי אחורה, וברגע שהיא משכה אותי אני מסתכלת מאחור ואני רואה את המחבלים נכנסים וכל בחורה שזחלה על הרצפה או שהייתה מרוחה על הקיר קיבלה וידוא הריגה. איך שיצאתי החוצה התחלתי לשמוע שוב, אני מסתכלת על הבנות, אני רואה שאף אחת לא יודעת מה לעשות. רצנו לחדר, הלכנו לדלת הכי האחרונה. שמונה בנות. ביניהן אני והחיילת שלי שהייתה פצועה קל, אני פצועה בינוני יחסית, וחיילת שפצועה קשה. השאר היו עם שריטות. נכנסנו לשם, נעלתי את הדלת, אמרתי לחיילת עם הנשק, תקשיבי, אם נכנסים לכאן מחבלים לדלת הזאת, את צריכה לירות בי, אני לא יכולה ללכת לעזה.

לפני שנה וחצי בערך קיבלנו תדריך על סינוואר שיש לו מטרה לחטוף חיילים. ואנחנו משרתים בגזרות מאוד מעניינות, ואנחנו יורדים לשטח בגזרה שבקלות יכולים ללכת ולקחת אותנו. והמג"ד הקודמת שלי אמרה במלחמה הבאה חלקכם עוד יהיו פה, חלקכם תהיו חטופים ונרצחים. היא אומרת לטכנאים – אתם העקב אכילס שלנו, אתם יורדים לשטח, אתם עושים את העבודה, אתם העקב אכילס שלנו. ואמרתי לבחורה הזאת, אם נכנסים את יורה בי, אני לא הולכת לעזה. היא מאוד הייתה נגד זה. אמרתי לה, אם אני הולכת לעזה זה על הידיים שלך. והיא הסכימה עם זה, זה היה מאוד קשה. היא בכתה. אמרתי לה תקימי כאן עמדת ירי, כל מי שפותח את החלון את יורה בו, לא משנה מי. מי שמרים את הראש שלו ומסתכל אם אנחנו בפנים את יורה בו. אמרתי לה, אני שמה עיניים על הדלת, נשכבתי אני והחיילת ליד הקיר מתחת לחלון, לידי שכבה חיילת שהייתה פצועה קשה, שמתי עליה מזרן עבה, אני לא יודעת אפילו אם היא שמעה אותי מרוב שהייתה באמוק, אבל אמרתי לה שאם זורקים רימון שזה הכי פחות יפגע בה. והייתה שם איזה שמיכה לבנה והתכסינו בה חלק הבנות שהיו עירומות, הייתי בתחתונים בתכל"ס. ואני מסתכלת על הפגיעה שלי, נפגעתי בוורידים. והמחבלים בחוץ חוגגים. כן, קריאות צהלה, צחקו עלינו, חגגו, כיפים. בשלב הזה נפרדתי מהבן זוג שלי, נפרדתי מהמשפחה שלי מטלפון של חיילת אחרת. הטלפון שלי נגנב ואז שרפו אותו. שלחו הודעה לחברות שלי בערבית. ואז מצאו אותו שרוף בקיבוץ.

החיילים שלנו נלחמו, גם החמאס הגיעו הרבה יותר ממה שחושבים. לא הגיעו רק מחבלים, הגיעו גם אזרחים. אני יכולה להגיד לך שגם כשיצאתי ראיתי גופות של אזרחים, אזרחים שלהם. לבושים

אזרחי אלגנט. הם באו כמו לחגוג אצלנו. היה להם מכנס אלגנט, נעלי אלגנט וחולצה מכופתרת. זה שינה לי את כל התפיסה, כי בעבר היו רגעים שהייתי אומרת וואי מסכנים, חמאס שולט עליהם ומכה אותם בשוטים ובעקרבים, ואז אני רואה אותם נמצאים לי בתוך המוצב, בידיעה שלא סתם חיסלו אותם.

חלק מהחיילות שברחו, תפסו אותן, היו בנות שניסו לברוח ולא הצליחו. אלה שנשארו במיגונית נחטפו בסופו של דבר. אני שמעתי איך לוקחים אותן על רכב. אני לא יודעת אם זה צבאי או לא, אבל זה רכב טיפה כבד, כאילו שומעים את המנוע שלו, שמעתי איך לוקחים אותן וברגע שלקחו אותן הורידו בבסיס עוד מחבלים מעזה.

שמעתי שבכל דריכה של נשק אומרים אללה אכבר, אמרו משהו על פלסטין וזהו, לא שמעתי יותר. שמעתי כאילו כמו פריצה כבדה, אנשים שרצים. במהלך השהות שלי בחדר [היו פצצות], החלון התנפץ, ככה שהיינו יותר חשופות לכל דבר שקורה בחוץ. המחבלים ניסו לפרוץ לחדר כמה פעמים. שמעתי שהם רצחו את מי שהייתה במקלחות, הם ניסו לפרוץ לחדר, הם שמו שם מישהו שישיב לראות אם אנחנו יוצאות מהחדר. הם מבחינתם גם ניצחו אותנו. הם יודעים שיש בנות, הם יודעים שאנחנו בחדר. ושאין לנו לאן ללכת ושהם לא הולכים לשום מקום. בשלב מסוים כבר התחלנו להתייאש. כאילו אני יכולה להגיד לך שאף אחת לא בכתה, אף אחת לא צייצה. היינו שם באמת גיבורות. החיילת שלי, הייתה לה פציעה ברגליים והיא ישבה על הרגליים שלה שבע שעות רצוף. לא זזה. אני הפציעה שלי הלכה והחמירה, התחלתי לאבד הרבה מאוד דם. שתי החיילות שלי כל הזמן ניסו להעיר אותי. בכל פעם שהייתי קמה, הייתי מנסה לתקשר עם העולם בחוץ ומדווחת להם מה קורה היום. היו אומרים לי תקשיבי, הכוחות בדרך, והייתי פשוט משקרת לחיילות שהכוחות בשדרות כרגע. הכוחות היו בדרך, אבל כוחות בדרך נעצרים באזור אשקלון וזיקים וכל מה שעוטף לעוטף. אמרתי, טוב, לא לאבד את זה, אנחנו עוד שנייה בחוץ, בואו לא נאבד את זה. והדם מתחיל לזרום יותר... אחרי שבע שעות מאוד מאוד קשות, כשאני והחיילת השנייה פצועות קשה נורא, הגענו למצב שאנחנו שומעות מישהו בדלת. שבע שעות לקח עד שחולצנו. הגדוד שלי איבד שם 24 חיילים, ביניהם יש עוד חמש שהן חטופות. אני נגדת של גזרה צפונית, הנגדת של גזרה דרומית נפצעה אנוש. היא נמצאה פצועה אחרי 12 שעות והיא עד עכשיו בשיקום. מכה כואבת. הפציעות הקשות של הפלוגה שלנו היו אני והנגדת השנייה.

יעל רוטנברג, תצפיתנית שנפצעה במיגונית אך שרדה, לא רואיינה בפרויקט תיעוד זה, אך פרסמה באמצעי התקשורת את עמדתה בנוגע למה שאירע במוצב:

אני תצפיתנית ששירתה בנחל עוז. התצפיתנית היחידה ששרדה את התופת במיגונית. חשוב לי לעשות סדר, להסביר מה קרה ולהנציח את החברות שלי שהופקרו ונרצחו. בשעה 6:30 אני מתעוררת בבהלה מהבומים ומזנקת למיגונית יחפה עם פילג'מה. במיגונית אני פוגשת את כולן ואנחנו מחכות שם לבד תחת מתקפה שלא נגמרת. ההפגזה חזקה והרסיסים עפים פנימה. אף אחד לא מתקשר איתנו, אנחנו מנסות ליצור קשר עם החמ"ל אבל כל מה שנאמר זה שיש פשיטה שהולכת להיכנס למוצב אבל הם על זה והכל בסדר ואין מה לעשות.

אנחנו מחכות שם, חלק כבר נפרדות מההורים כי הבומים כ"כ חזקים והמיגונית לא סגורה ובגג יש חור. בשעה 7:00 אנחנו שומעות דיבורים בערבית, הם מתקרבים ומתחילים לירות עלינו צורות לתוך המיגונית. משליכים שלושה רימונים, אני צועקת "בנות יש פה רימון" סותמת אוזניים ומתחילה לרוץ חזרה למגורים.

בשלב הזה מתפוצצים עליי שני רימונים אני חושבת שנכרתה הרגל, אבל ממשיכה לרוץ וחוטפת כדור ביד, ממשיכה לרוץ ומצליחה לצאת מהמיגונית בריצה על רגל אחת היישר לאחד החדרים במגורים. אני ועוד חמש בנות שלא שייכות לתצפית מסתגרות בחדר ונשכבות על הריצפה. בשלב הזה חמאס משתלטים על המגורים, הם מנסים להיכנס לנו לחדר אבל משום מה לאחר שגילו שזה נעול הלכו ולא ניסו להיכנס שוב. 70 מחבלים חודרים למגורים ואנחנו שומעות אותם מתנהלים. משוחחים כאלו המקום שייך להם. בחדר שלנו היה חלון שהתנפץ לגמרי מההפגזות (ככה שבכל שלב נתון הם יכלו לסובב מעט את הראש ולהבחין בנו).

במשך כשבע שעות כאשר אני מדממת בלי הפסקה אנחנו מחכות בדממה עד שמגיע החילוץ. סיירת צנחנים מחלצים אותנו משם. אנחנו עוברות דרך המיגונית בחזור ורואות את הזוועה, הגופות של החברות שלי. המקום שפעם נקרא מוצב נחל עוז הרוס עד היסוד. שדה קרב אמיתי. אני אסכם ואגיד ראשית תודה רבה לכל צנחן וצנחן שלקח חלק והציל את החיים שלי ושל חמש הבנות הנוספות שהתחבאו איתי בחדר. אין יום שאני לא מודה לכם אתם גיבורים. אמשך בכך שמה שקרה שם הוא הפקרות. בימי שישי שבת באופן קבוע לא נמצאים כמעט חיילים בבסיס. מה שקרה הוא עוד יום שיגרתי בו מזלזלים באויב ולא משאירים חיילים שיגנו על המוצב ועלינו. אוסיף ואגיד שהיו המון סימנים מקדימים שאנחנו התצפיתניות התרענו על כך אך לא ייחסו לכך חשיבות (מאקו, 2023).

מרואיינת מספר 26, אם של תצפיתנית מנחל עוז, שביצעה תחקיר עצמאי על המאורעות:

בשביעי באוקטובר בנחל עוז, בשונה מכיסופים ויפתח וכרם שלום, היו שני פרמטרים. לא היה פיקוד ומטה בנחל עוז, המג"ד לא היה, הוא היה בבית. הסמג"ד שנשאר שבת נפגע מאוד מהר, המ"פ נפגע מאוד מהר. ואז ראינו צירוף מקרים אמורפי לחלוטין של חיילים ילדים. מי היה שם? ילדים של גולני מגדוד 13, של מי שקם בבוקר והיה לו נשק איתו, אז היה לו הנשק, המפתח של הנשקיה היה בבית אצל משהו. הוא לא היה. כשהם ניסו לקחת תחמושת נוספת, אז הכול היה נעול. בנוהל יש לך שתי מחסניות נכון? זה מה שיש לך. ואם את צריכה עוד נשק? הרי בשנייה את גומרת שתי מחסניות. הנשקיה הייתה סגורה ולא היה מפתח לנשקיה. אז הבנתי [מהתחקיר שלי] שמי שרץ לנשקיה (א) מת בדרך, ו(ב) לא היה מפתח לנשקיה.

במתקפת חמאס ב-7 באוקטובר נהרגו במוצב נחל עוז לבדו עשרות חיילים, ובהם תומכות לחימה ששירתו בחמ"לים, חובשות קרביות, בלונאים לוחמי איסוף קרבי, לוחמת תותחנים, רכזת אמצעי תקשוב, גשש מהחטיבה הצפונית, לוחמי שריון ולוחמים מגדוד 13 של חטיבת גולני. לאחר הפלישה, הקרב בתוך הבסיס נמשך שעות

ארוכות. מספר המחבלים שפלטו למוצב נחל עוז עלה בהרבה על מספר הלוחמים, ואמצעי הלחימה שהיו ברשותם עלו בהרבה על אלה שעמדו לרשותם של לוחמי צה"ל גם בכמותם וגם ברמת החימוש.

בשבת היה במוצב רק מספר מצומצם של חיילים:

לפני החג העבירו כוחות קומנדו מיוחדים ששהו כאן לאיו"ש, זה כוח שמעבירים אותו ממקום למקום, לפי הצורך. לא העבירו את גולני, אלא שתי פלגות כוננות מטכ"ליות. עתודה מטכ"לית שהיו בגזרה ואז אמרו או-קי נהייה פה שקט, יאללה, נעביר אותם לברדק שיש באיו"ש (מרואיין מספר 2, קצין בכיר).

לחיילים לא ניתנה התרעה על כוננות מיוחדת או על התרחשות מיוחדות בלילה; חלקם הגיעו למיגונית שליד מגוריה הבנים בלי אפודים ואף בלי נשק, ונרצחו שם (מרואיין מספר 1, קצין מילואים בכיר מצוות שימור ידע).

מאיה דסיאטניק, התצפיתנית היחידה שניצלה מהחמ"ל בנחל עוז, התראיינה ל-N12:

"הייתי עם יעל, מאיה, רוני, שיראל, שירה, שיר הקצינה שלי ויום המפקדת שלי. אני היחידה שנשארה מהמשמרת [...] אמרו לנו שהמכשול בלתי עביר, אבל תוך כדי הבנתי שזה לא כל כך נכון. הם התכוננו לזה הרבה זמן, כל המטענים והפרות הסדר זה היה בשביל שנפסיק לדאוג. בכל החגים שקדמו למתקפה היה פה פעם בשבוע אירוע".

[...] [לפני 7 באוקטובר] "ראיתי חמאסניקים מצביעים עם משקפות". באותה שבת קמה למשמרת רגילה, כאשר בשעה 6:30 התחילה המתקפה. "הטילים היו מאוד חזקים, החמ"ל רעד. בהתחלה ראיתי אנשים רצים לגדר וזיהיתי שהם חמושים וחמאסניקים, אז הכרזתי על פשיטה. פתאום היו המון מוקדים של פשיטות, והבנתי שזה לא סתם אירוע. אמרתי, 'מתחיל מבצע'".

[...] "הקצינה שלי הרגה מחבלים בעזרת מערכת רואה-יורה, עד שהרסו אותה. תוך כדי זה היא מנסה לבדוק מה איתנו ולהרגיע אותנו. כל אחת עשתה מעל ומעבר. זה היה סיוט, אמרתי לעצמי שזה לא אמיתי ולא באמת קורה עכשיו... (הכט, 2024).

לשאלת הכתב אם הרגישה שהטילו דופי בתפקוד שלהן באותה שבת, השיבה:

"בהתחלה כן [...] ישר אמרו שהתצפיתניות אשמות, 'איפה הן היו'. זה כאב מאוד לשמוע את זה. זה מעליב, כי אני יודעת שאנחנו לא עזבנו לרגע את העמדות, נשארנו שם עד הרגע האחרון ועד שהגיעו המחבלים. אז לקחו את כולנו להסתתר במשרד של הקצינה, ופשוט חיכינו שם. היינו שם בערך שש שעות ושמענו הכול: יריות, רימונים, קריאות בערבית. הם כיתרו את החמ"ל".

[...] "[הלוחמים] נלחמו אפילו בלי תחמושת. בשלב כלשהו מישהו בא ושאל אם יש לנו כדורים [תחמושת] במשרד. אחרי שש שעות התחיל להיכנס המון עשן, ולא יכולנו לנשום. אני אסתמטית והצלחתי לצאת למסדרון בחושך, נפלתי על אנשים ועל עצמי, נתקעתי בקירות. אמרתי, 'גם אם עכשיו מגיע גדוד של צנחנים זה לא יעזור. אני צריכה להציל את עצמי'. מישהי [קצינת מבצעים]

צעקה לצאת מהחלון בשירותים, וזה מה שעשיתי. חייתי שיבואו אחריי, אבל רק אני יצאתי מהחלון" (הכט, 2024).

כאמור, שבעה חיילים וחיילות הצליחו להימלט מהחלון, ורבות מתומכות הלחימה שהיו בחמ"ל נשארו מאחור ונהרגו יחד עם עוד חיילים מהמוצב. למעשה, גדוד האיסוף ידע שהן נצורות שם. קצינה שפעלה מהחמ"ל הזמני שתפקד באותו בוקר בג'וליס, סיפרה על הקשר של הגדוד על החמ"ל באותו בוקר:

עשינו בבוקר "ירוק בעיניים" לכל הגדוד מהחמ"ל בג'וליס. ירוק בעיניים זה להתקשר ולוודא שהן בחיים פשוט, להצליח ליצור קשר עם מישהו מהם ולדעת. עדיין יש לי אפילו בטלפון תמונה. אני הייתי בבוקר אחראית על לעשות ירוק בעיניים על כל הגדוד ולעשות כזה סטטוס על כל מחלקה ומה המצב שלה. וכשהגענו לנחל עוז אז הצלחנו באמת ליצור קשר עם החמ"ל... [אחת הקצינות] דיברה עם הקצינה [בחמ"ל נחל עוז] בתשע וחצי או עשר, כולן היו בחיים בתוך החמ"ל, אז יש לי את הרשימה של הבנות מהאיסוף שהיו בתוך החמ"ל באותו זמן. אני מאמינה שהן עשו מה שהן יכלו. אני יודעת שבאותו זמן כבר לא היו מצלמות פעילות [בנחל עוז], הן כבר היו במשרד של שיר אילת והסתתרו.

בנוגע לתקיפה בנחל עוז שמענו בראיונות על ליקויים כגון מיקום החמ"ל במקום שקשה להגן עליו; היעדר תוכנית להגנה ושמירה על המחנה; מיקום עמדת הש"ג וסוגי השערים, הפרצות בחומה שדרכם נכנסו מחבלי הנוח'בה; מחסור בתחמושת; מספר חיילים וטנקים קטן מהדרוש לצורכי ההגנה הרבים ועוד. מרואיינת מספר 52, קצינה בכירה, סיפרה שהחמ"ל בנחל עוז, בניגוד לחמ"לים אחרים, לא שופץ ולא מוגן:

חמ"ל נחל עוז זה החמ"ל היחיד שלא שופץ, לא היה ממוגן, היה מגבס וללא מערכות גילוי עשן וללא מערכות כיבוי אש... שאר המקומות שבהם יש תצפיתניות, יפתח, כיסופים, כרם שלום, וגם רעים, יש מערכות גילוי אש, אין מתזים בתקרה, אבל יש מתז שני קילו, הוא כמובן לא מספיק למה שהיה בנחל עוז. אבל הדלת זה העניין המשמעותי. הרי איך שרפו את החמ"ל? הניחו מטען והלכו. כאילו אפילו לא היה צריך, הם אפילו לא רצחו את הבנות בפנים. זה היה שאיפת עשן וזה נשרף. אבל שאר החמ"לים הם עם דלת הדף, עם דלת כספת כזאת. וככה נגיד בכרם שלום קורה אותו דבר, המחבלים יורים RPG על הדלת, היא מתעקמת מעט, אבל היא לא מצליחה להיפתח ולכן הן לא מוכרעות. אחרת היה קורה לכרם שלום אותו דבר שקרה בנחל עוז... כל המוצבים בחזית הם משופצים וממוגנים למעט נחל עוז, כי מוצב נחל עוז הוא המוצב היחיד באוגדת עזה ששנים, גם מח"טים בצפונית וגם מאו"גים וגם אלופי פיקוד לא היו בטוחים לגבי המיקום של המוצב. הוא נמצא באמבטיה שנשלטת מכל מקום. אם לא היה את הקיבוץ, הוא מזמן היה מדלג אחורה. הוא חזיתי לגדוד שג'אעיה ונמצא בזמן ובמרחב הכי קרוב לרצועת עזה וככה הוא לא יכול להגן על עצמו. אפילו בתרחיש פשוט שאנחנו יודעים שיש התרעת נ"ט, הרכבים לא יכולים לצאת מהש"ג בלי שיש להם כוון בין העיניים שמחכה ליציאה מהש"ג. זאת אומרת זה אפילו לא בתרחיש של פשיטה, ובגלל שלא היו בטוחים לגבי המיקום שלו ואמרו, מה, נזיז אבל נשאיר את הקיבוץ קדמי? לא אפשרי; אז פשוט לא שיפצו אותו, לא רצו להשקיע את הכסף, כי הוא אולי יזוז. אבל כל שנתיים או ארבע שנים

התחלף מפקד או פיקוד או מאו"ג או מח"ט שרצה להשאיר, ואז השאירו את זה שנתיים ועד שהגיע הכסף כבר אמרו לא, נזיז, תבטלו את התוכנית. [...] לדעתי, כדאי לחשוב לפחות על ארגון מחדש של המוצב.

מרואיין מספר 27, אב של תצפיתנית מנחל עוז:

בסיס שהופך להיות מוקד טבח כזה, אז אחד – הוא לא מבצע את מה שהוא צריך לעשות, להגן על היישובים, ושתיים – הוא בעצמו הופך להיות מוקד נפגעים שמנתב לשמה כוחות לוחמים במקום שהכוחות הלוחמים יהיו [...] בבארי ובנחל עוז, וזה מן הסתם מקטין את הכמות ואת היכולת שלהם לתפקד. הנחת היסוד צריכה להיות שמוצב צריך להיות מסוגל להגן על עצמו ולתפקד תחת האירוע, בטח כשצריך להגן על היישובים בגזרה, וזה לא התקיים. זה לא התקיים, והם הפכו להיות מכאלו שנושאים בנטל לכאלו שמעמיסים את הנטל על הכוחות הלוחמים האחרים שהיו באזור.

מרואינת מספר 4, קצינה בכירה ששירתה בתפקידים שונים בגזרה:

כשיש צבע אדום, הן [תומכות לחימה בחמ"לים] צריכות לשים שכפ"ץ וקסדה ולרוץ למרחב מוגן, אבל הן גם הרבה פעמים... אני אסביר את זה הפוך. אם מתחיל צבע אדום, מייד הן קודם כול רצות למרחב המוגן, הן לא שמות שכפ"ץ וקסדה, כי בזמנים שיש, זה לא תל אביב, אז לפעמים את תשמעי את הבום לפני שתשמעי את הצבע האדום בנחל עוז. כן, אז אתה קודם כול רץ למרחב המוגן. עכשיו, אם אנחנו סתם ניתן דוגמה, נגיד במבצע עלות השחר או במגן וחץ או בימים שבהם יש איזה שהיא או התרעה או הסלמה או משהו שאנחנו מבינים שהסיכוי לירי הוא קיים, גם אם הוא לא ברגע זה, אז זה מה שנקרא כוננות ספיגה. ואז התצפיתנית, הטבח או whatever, זה לא משנה מי בכלל, הוא נדרש להיות בהישג יד עם השכפ"ץ והקסדה. מה שקרה בשביעי באוקטובר הוא לא עומד בדבר הזה כי הוא היה הפתעה. זה לא שאמרו אנחנו מניחים שיהיו טילים בבוקר, ויש כבר להכניס את המוצב לכוננות ספיגה, ולכן זה קרה.

במהלך התיעוד ובעקבות קריאת מסמכים שהגיעו לידינו, ראינו שלפנות בוקר כבר הייתה בקשר הצה"לי אינדיקציה על פעילות חריגה בגזרה (מרואינים מספר 55, 57 ו-61, עיתונאים) ותועדו ניסיונות חוזרים ונשנים להפיל את המצלמות בהרבה מהחמ"לים כבר מהשעה שתיים לפנות בוקר ואילך; ואף על פי כן לא נעשה תכלול של האירועים, או שהם לא פורשו כהלכה. יתרה מזו, על פי הראיונות, ידוע כי לאחר החלפת כרטיסי הסיים של מחבלי חמאס באותו לילה התקיים דיון של בכירים בצבא, אך תומכות הלחימה בחמ"לי התצפית והלוחמים לא קיבלו התרעה על כוננות מיוחדת, והלוחמים לא קיבלו פקודה להתחמש, לפתוח את הנשקיהם, ולדאוג שהאפודים והקסדות יהיו בהישג יד, למעט הוראה מאחד המח"טים לחייליו שלא להתקרב לגדר ההוברס בשל החשש מירי נ"ט או מטענים (עיתונאי, מרואיין מספר 61).

מרואיין מספר 18, אב של תצפיתנית שנהרגה בנחל עוז, סיפר לנו על הפשיטה בנחל עוז באותו בוקר מנקודת מבטו:

אנחנו גרים קרוב ואנחנו מתורגלים כל השנים לראות את השיגורים ואז את היירוטים של מערכת כיפת ברזל. אנחנו רואים את זה מהבית, את כל ההצגה הזאת של שיגורים, יירוטים ופיצוץ. אנחנו לא חווים אזעקות, כי אנחנו נמצאים בישוב שנמצא סביבנו הרבה שטח פתוח ואין להם למה לכוון עלינו, אז מצד אחד אנחנו רואים את הכול ומצד שני אנחנו לא חווים אזעקות, וזה מאפשר לנו לראות את הדברים מרחוק. ובאותו בוקר היה משהו ברמת האינטנסיביות, מאוד מאוד אינטנסיבי. משהו שלא ראינו אף פעם. התעוררנו ויצאנו החוצה לגינה ואנחנו רואים את כל הדבר הזה.

ב-6:36 – היא [הבת] מסמסת מטלפון של חברה: אני בלי טלפון, היי אימא, אני לא יודעת אם אתם שולחים לי הודעות, אני בלי טלפון. היא רצה למיגונית. קודם כול הן היו במשמרת מ-12 עד ארבע ונשארו בכוננות מארבע עד שש. ואז בשש הלכו כל אחת לישון. וכשהתחילו היריות הן רצו למיגונית, והיא רצה בלי הטלפון. אימא שלה כותבת: [מקריאים מהטלפון] יש בלגן? והיא עונה לה: אני קצת מפחדת, בחיים זה לא היה ככה. אני לא יודעת מה קרה. 06:37. איפה אתם? במיגונית, מפחיד פה, שומעים גם יריות. 6:40 צעקו פשיטה, אנחנו לא יודעות מה יש. 06:56 אני אוהבת אתכם אימא. האימא [מרואינת מספר 17] כותבת לה: תשמרי על עצמך, וב-07:30 שוב כותבת לה: מה קורה? זה מדהים. צעקו פשיטה בשעה 06:40 אבל ב-07:30 היא עוד עונה לנו, המחבלים עוד לא הגיעו למיגונית בשבע וחצי. אז היא כותבת ככה: 07:31 יש פשיטות במוצבים גם לפה, יש מחבלים ויריות, אני במיגונית, יש פה חיילת עם נשק בכניסה. אני לא יודעת מה הולך לקרות, אני אוהבת אתכם. וזהו.

עכשיו אני אספר רגע את הצד שלנו, מה אנחנו מבינים. אני עולה לגג עם הטלפון ומצלם את כל מה שאני רואה. אני רואה מסוקים. קודם כול, האימא מספרת לי על ההתכתבויות ביניהן. "אני במיגונית". או-קיי, אז את במיגונית. ואז אנחנו מקבלים הודעה שהיא [הבת] שומעת יריות ומחבלים. אני אומר, לא יכול להיות דבר כזה. היא שומעת יריות, כי המחבלים נמצאים בצד השני של הגדר ובגלל זה הן שומעות את היריות קרוב, אבל יש שם את גדוד 13 של גולני והמחבלים לא יכולים להיכנס. מה, איך הם יעברו את גולני? אין מצב שבעולם שזה יקרה. וחוף מזה, אני אומר לעצמי, הן במיגונית, שיסגרו חזק מאוד את הדלת, ויש כזאת ידית בריח... אז שיסגרו על עצמן וישימו כיסא ויהיו בשקט וזהו. וכמובן, כמו שאתן יודעות, הירי לא פוסק. אנחנו פתחנו את הטלוויזיה ולאט לאט עם הזמן אנחנו רואים שיש מחבלים בארץ, רואים מחבלים בשדרות, רואים את אותו טנדר בשדרות, ואנחנו ושדרות זה מרחק של 5 דקות. אנחנו אומרים, איך יכול להיות דבר כזה? ועם השעות שחולפות, קודם כול חשבנו שהיא בתוך המיגונית. למה היא לא עונה לנו? כי היא בתוך המיגונית והמיגונית סגורה ואין קליטה. והיא בלי טלפון גם, אז אנחנו מחכים. ומתחילים לראות בטלוויזיה את אותם קיבוצניקים שמתחננים בתקשורת שיבואו לחלץ אותם. בשעה 13:30 בערך משהו אצלי נשבר, משהו אצלי בהבנה שאנחנו לבד. אנחנו לבד. ואם לא נשמור על הבנות שלנו, אף אחד אחר לא יעשה את זה. אני מזכיר לכם, אני רק ב-13:30, וזה משהו שאני מכה על חטא. למה רק ב-13:30 נפל אצלי האסימון, אבל ב-13:30 נסעתי לשם. הגעתי לשם בשעה שתיים. והיו מחבלים בתוך הבסיס ולא ניתן היה להיכנס. וזהו. אתם מכירים את הסיפורים של כפר עזה ושל בארי ושל כל המקרים האלה שכוחות הביטחון היו בחוף ונמנעו מלהיכנס לתוך הקיבוצים? זה בדיוק מה שהיה

בנחל עוז. אני ראיתי שמה ויש לי גם תמונות שצילמתי. המון חיילים בחוץ, עשרות. קצינים, סגני אלופים, רבי סרנים, סרנים, כל מה שאת רוצה. ומנסים להרחיק אותי משמה, ואני אומר לו, אני לא מפריע לך. ובאיזה שהוא שלב באמת הניחו לי, ואני ניסיתי לדחוק בהם כל הזמן להיכנס לתוך הבסיס. כי הבנות שמה, ומי שומר על הבנות? ובאחת מהפעמים שהייתי שמה באו לקראתי קבוצה של חיילים. ותפסתי את אחד המפקדים שמה, ושאלתי אותו מה ראית, מה יש בפנים? אז הוא אמר לי: כולם מתים. אני חייב להגיד שגם אחרי שהוא אמר לי את מה שהוא אמר לי, לא נפל לי האסימון. אני הייתי בטוח שהן מוגנות בתוך המיגונית. ועוד פעם אני מסביר, מיגונית בשבילי זו מיגונית עם דלתות שאפשר לנעול את זה מבפנים ואי אפשר להיכנס – זו מיגונית. בדיוק נכנסה יחידה של כוח מיוחד לטהר את הבסיס. היו חיילות וחיילים שהצליחו לברוח, אז הם הלכו להוציא אותן משם, הם כבר היו בדרך החוצה, אז הם עזרו להם לצאת החוצה. כשאני הגעתי לשם באחת הפעמים, חמש בנות יצאו החוצה. היום אנחנו יודעים שבין 07:30 ל-07:45–07:50 הגיעו המחבלים למיגונית, ירו וזרקו רימונים, חלק ברחו. היא כנראה נהרגה במקום מהיר.

מרואינת מספר 26, אם של תצפיתנית בנחל עוז:

בהכשרה, בסימולטור [...], יש אימון על פשיטה של עשרה מחבלים. זה מה שהמערכת יודעת להכיל בתוכה, עשרה מחבלים, לא 300, לא 3,000 – עשרה. אני לא חושבת שהצבא מספיק התאמן על נוהל פשיטה, בסדר? לא לקח את התרחיש הזה ברצינות, למרות שהוא היה לו מול העיניים, ולא אימן את החיילים שלו.

מרואינת מספר 13, אם של תצפיתנית בנחל עוז:

התרגול הוא שברגע שיורים רקטות, אז רוצים למיגונית, או-קיי? אז הם היו בתוך המיגונית בזמן רקטות ואז כשהייתה פשיטה, לא הייתה הוראה אחרת לאן לגשת בזמן פשיטה. הם לא ידעו. הם לא תרגלו גם כזה דבר... תצפיתניות אחרות אמרו לי בדיעבד שאמרו להן לרוץ לחדר אוכל, לאחרות אמרו לרוץ למיגונית. מה תעזור המיגונית [הפתוחה]?

מרואינת מספר 45, קצינה בכירה:

איך לא עשינו תרגול של חדירת מחבלים למוצב. זה אחד הדברים שיותר קשה לי איתם ותחושות של איך לא חשבתי על זה אז. לא קיבלנו הנחיות כאלו מהפיקוד שלנו, אבל אולי אם היינו יוזמות. והייתן שם [בנחל עוז], אז אתן מצליחות לתאר [לעצמכן] שבחדירת מחבלים, אם את מתחבאת במיגונית, זה הנקודה הכי גרועה שאת יכולה להתחבא בה. והן הבינו שיש חדירת מחבלים באיזה שהוא שלב והן עדיין נשארו במיגונית, חוץ מאחת אמיצה שברחה אל החדר. היא ועוד כמה שהן לא מהאיסוף. והן אלו שניצלו. אבל להיות במיגונית הפתוחה זה המקום הכי גרוע שהן היו יכולות להתחבא בו, ויש לי עם זה הרבה תחושות, הרבה תחושות קשות של למה [בעבר] לא עשיתי להם תרגיל הגנת מחנה וחדירת מחבלים למוצב. ולצער, אני אומרת בלב מאוד כבד, אנחנו לא יודעים להגיד מה היו התוצאות [...] אם היו עושות אחרת. כשאני מנסה לחשוב על זה, מה הייתי מנחה אם

הייתי מפקדת באותו יום? הייתי מנחה שכולן ירצו לחמ"ל, כאילו כולן לחמ"ל, זה המרחב המוגן, סוגרים דלתות ומגינים על עצמכם. כולם נשרפו בחמ"ל. אז ככה או ככה אני חושבת שהיינו בסיטואציה מאוד בעייתית עם נחל עוז, אבל התחושה הראשונה זה למה לא עשינו להם תרגיל הגנת מחנה, בעבר ובחודשים האחרונים, כי להיות במיגונית זה הדבר הכי גרוע שיש.

יש לציין כי קצינה זו ממערך האיסוף (מרואיינת מספר 45), שלא הייתה בפיקוד של חיילות האיסוף בנחל עוז בעת התקיפה, אינה האחראית על ביטחון החיילות. כמתואר בפרק העוסק במבנה של גדודי האיסוף וחיל הגנת הגבולות, על ביטחון החיילות מופקד גדוד מכוחות היבשה שנמצא בסבב בגזרה. יתר על כן, מרואיינת מספר 46, קצינה בכירה אחרת, תצפיתנית לשעבר, סיפרה לנו על המידור ועל מידע שלא הועבר לא למפקדות הפלוגות ולא לקצינות האיסוף:

ביום חמישי שלפני יום שבת, בחמישי לעשירי, אנחנו יושבים [פורום בכירים בחטיבה]. עכשיו, אני בזמנו הייתה לי תחושה קשה. ראיתן את הפרק ב"עובדה" על תכנית "חומת יריחו"? מדברים על זה שצה"ל החזיק מ-2022 בפקודה של חמאס שאומרת שחמאס הולך in all. אני לא ידעתי על הפקודה הזאת. המח"ט, הוא כן ידע. אז כשאני אומרת לו, הפרות הסדר הן לא העיקר, משהו עומד לקרות, אני מדברת מתוך תחושת בטן של תצפיתנית. אנחנו, כל הפלוגה, בתחושת בטן שמהו רע עומד לקרות. לא מלחמה, לא בסדר גודל הזה, אבל משהו רע, משהו עם הרוגים, משהו לא טוב. זאת תחושת הבטן שלנו בכל הפלוגה, אנחנו מדברות על זה. יש לנו קבוצת וואטסאפ בפלוגה, עם המ"מיות והסמליות... אמרתי, תתכוננו, משהו רע עומד לקרות. ככה אני מתכתבת איתן ביום חמישי. המח"ט, אולי יש בראש שלו את פקודת חומת יריחו, ובתחושת הבטן שלו הוא מעריך [את המצב לפי המידע].

בסיומו של מבצע מגן וחץ בעזה ב-2023 הכריז ראש הממשלה דאז: "שינינו את משוואת ההתרעה [כך במקור], כמו שעשינו נגד חמאס לפני שנתיים במבצע שומר חומות [...] הם מורתעים" (אדרי, 2024). ככלל, התפיסה של צמרת הדרג המדיני והדרג הצבאי לאורך השנים הייתה שהחמאס מורתע (ראו למשל אדרי, 2024; הלר 2022). אין בכוונתנו לסקור בדוח תיעוד זה את מידת האחריות של הדרג המדיני או הצבאי, אלא לציין כי מה שקרה ב-7 באוקטובר הוא כישלון גדול הרבה יותר מהכשלים שהתגלו בחמ"לי התצפית הקדמיים, אבל מה שאירע בהם יכול ללמדנו הרבה על מהות הכישלון ועל המורכבויות בשטח. למשל, ב-2022 הופץ בקרב גורמים צבאיים בכירים מסמך המכונה "תוכנית יריחו" – פקודת מבצע תקיפה ופשיטה של חמאס. לנו לא ידוע אם התוכנית הוצגה במלואה לדרג המדיני. המסמך הוצג באמ"ן במאי 2022 ועודכן באוגוסט 2023. הקצינות במערך האיסוף בחטיבה הדרומית והצפונית של עזה (בתפקידי מ"מ ומ"פ) שפיקדו על חמ"לי התצפית לא קיבלו מידע על התוכנית (מרואיינת מספר 45), אך ידוע כי הכוחות האג"מיים והכוחות המודיעיניים בדרגות הגבוהות קיבלו את המידע הזה, וידוע כי אלוף פיקוד דרום וראש אמ"ן דנו בנושא וכמוהם גם גורמים בדרג המדיני. אילו ידעו מפקדות הפלוגות של מערך האיסוף על "תוכנית יריחו", לנוכח הסיכון אולי היו נותנות הנחיות אחרות לגבי המיגון והכוננות במוצבי החטיבה הצפונית והדרומית של עזה. נושא זה יידון שוב בפרק ההתרעות ובפרק על מבנה מערך האיסוף והתיאום בין היחידות והחילות.

נציין כי ליקויים בטיפול בחיילות של חמ"לי האיסוף התגלו לא רק בנחל עוז, אלא גם בחמ"לי תצפית אחרים. נוסף על הליקויים שסקרנו בפרק זה נמצאו ליקויים גם בשמירה על ביטחון של החיילות מחמ"ל כיסופים. בשעות הערב של 7 באוקטובר הוחלט שיש לפנות ממנו לזמן מוגבל את התצפיתניות והחיילות תומכות הלחימה האחרות ממוצב כיסופים. מהריונות עולה כי כוחות החי"ר שלחמו בגזרה השתלטו על המחבלים במוצב כיסופים בשעה שש בערב, הוציאו משם 25 חיילות מגדוד האיסוף, הסיעו אותן באוטובוס אל מחוץ לבסיס, וחזרו להילחם. הדרג הפיקודי בפלוגה במערך האיסוף לא ידע לאן פונו החיילות. התברר שהן הוסעו ל"ארומה אורים" והושארו עם הקצינה, מפקדת המחלקה, בתחנת האוטובוס שליד תחנת הדלק; הן היו אחרי טראומה קשה והושארו במרחב לא בטוח. הפיקוד הבכיר של גדוד האיסוף לא הורה לאן להעבירן משם. החשכה כבר ירדה, השדות מסביב היו מלאים מחבלים. מח"ט הגזרה נהרג, הניסיונות ליצור קשר עם מג"ד גדוד האיסוף לא צלחו. לא ברור לנו מי החליט להשאירן בתחנת האוטובוס, אך החלטה פיקודית זו, שסיכנה את חייהן והייתה כשל חמור בהגנה עליהן, מעוררת שאלות רבות לגבי ההגנה על החיילות בחמ"לי התצפית. בסופו של דבר הצליחה מפקדת המחלקה ליצור קשר עם המ"פ ולהודיע על מיקומן. אומנם חילצו את החיילות מהסכנה בכיסופים, אך העבירו אותן למקום לא בטוח אחר. מדובר בביור באירוע "כמעט ונפגע" שהיה עלול להסתיים באסון.

כאמור, אין בכוונתנו ואין ביכולתנו לקבוע אשם או לבחון את התוכנית האסטרטגית של ההכנות לקראת פשיטה ותוכניות המילוט, אך יש לציין כמה תובנות בולטות מאוד שעלו במהלך פרויקט התיעוד:

- למרות ניסיונות חוזרים ונשנים שנעשו החל מחצות לפגוע במערך המצלמות – והדבר מתועד ברשת הקשר הצה"לית – לא הודיעו על הניסיונות הללו לקצינות/סמלות בחמ"לי התצפיות ולא הנחו אותן להיות בכוונות המתאימה.
- אף שדרגי הפיקוד האג"מיים עודכנו בעניין "תוכנית יריחו", מפקדות הפלוגות במערך האיסוף לא ידעו עליה. מידע מוקדם היה עשוי להשפיע על החלטותיהן והנחיותיהן בתחום המיגון.
- בחמ"לים בגזרה הדרומית הורו המפקדות בשטח (מ"מ, מ"פ) לרוץ למיגונית סגורה (הייתה כזו בנמצא) או לחמ"ל. הוראה ברורה כזאת לא ניתנה מגבוה. בנחל עוז לא ניתנה פקודה כזו. למוצב יפתח חדרו למרבה המזל מעט מחבלים, והחיילות שלא היו במשמרת נקראו לחמ"ל במהלך היום על ידי הסמלת. אין להסתמך רק על תושייה של מפקדים בשטח נחוצה הנחיה – ברורה לתרחיש שכזה.
- בנחל עוז לא הייתה מיגונית בטוחה, ניתנת לנעילה, שהייתה יכולה להגן על החיילות מפני פולשים.
- הדלת בחמ"ל נחל עוז לא ניתנה לנעילה מבפנים, ובחמ"ל לא היה פתח מילוט כגון סולם לחלון בשירותים או באזור אחר; המדרגות לגג המבנה היו מוסתרות מאחורי קיר רעוע. בחמ"ל גם לא הייתה מערכת כיבוי אש תקינה.
- ההתרעות שהתקבלו בלילה בפיקוד ובגזרה לא הועברו לחיילות ולחיילים הלוחמים בשטח מבעוד מועד, והם לא היו ערוכים לתקיפה ופשיטה נרחבת.
- כיוון שלא התקבלו התרעות, למרות המתיחות לא ניתנה פקודה לישון עם קסדות ואפודים.

- למרות ההבנה בקרב גורמי פיקוד שחמאס מתכנן פשיטה קטנה, לא הייתה לחיילות תרגולת לפשיטה, ולא ניתנו לחיילות הנחיות ברורות ואחידות מה עליהן לעשות במצב זה (למעט הנחיות ברורות בעניין ההתרעות שעליהן לתת בעקבות זיהוי פעילות חריגה בהקשר של "דקירת אירוע").
- במחנות ובמוצבים של חמ"לי התצפית לא היו די כוחות להגנה על החיילים והחיילות הלא-קרבניים בבסיסים ועל היישובים בעוטף.
- תומכות הלחימה בדרגות הקצונה תמימות דעים שהתצפיתניות עצמן אינן זקוקות לנשק, אבל יש לשקול לחמש את המפקדות.
- בקרב קצינות בכירות בפיקוד על חמ"לי התצפית יש הסכמה שהשהות סמוך לגדוד חיונית לתפקוד התקין.
- חלק מהחיילות במיגונית נהרגו מייד בתחילת הפשיטה, אבל החיילות החטופות חיכו לסיוע והגנה כשעה וחצי לפני שנחטפו לעזה בלי שהגיעו לסייע להן. תומכות הלחימה בחמ"ל היו בחיים עד סביבות השעה 12:00. אילו נשלחו מוקדם יותר כוחות רבים יותר, ניתן היה להציל אותן. הכוחות הלוחמים שנשלחו להציל אותן הגיעו לנחל עוז שעות לאחר שהחיילות במיגונית כבר נחטפו, כשעה וחצי בקירוב לאחר שהחמ"ל נשרף.
- **המגינות על המדינה נזקקו להגנה, אבל זו לא הגיעה.**

הודעות על המצב והודעות על המוות למשפחות השכולות בנחל עוז: "כאילו איבדנו

כלב"

למאורעות 7 באוקטובר בגזרת עזה בכלל ובמוצב נחל עוז בפרט – לאבדות בנפש, האלימות הקשה והמפלה הצורבת בחלק מהקרבות עם מחבלי החמאס – עוד יהיו השלכות לטווח הרחוק. אך רבים ממי שחוו ועדיין חווים את הטראומה של אובדן תומכות הלחימה מנחל עוז חוו דבר מה נוסף: תחושה עמוקה של בגידת הממשלה באזרחים ושל כישלון הצבא. נושא זה קשור במישרין לנתק עם המפקדים מחיל הגנת הגבולות, מחיל התותחנים ומחטיבת גולני, שהופקדה על ביטחון המוצב עצמו באותה העת.

כמה יממות ארוכות חלפו עד שגורם צבאי כלשהו יצר קשר עם הורי החיילות שנהרגו במוצב נחל עוז. ברור כי אין לבשר בשורה קודם שידועים כל הנתונים. ידוע גם כי הגוף שאמון על הודעה על מוות של חייל או חיילת הוא מדור נפגעים באגף כוח אדם (אכ"א). אך בפועל הצבא נהג בבני משפחותיהן של החיילות בדרך שראויה לגנאי. כל בני המשפחות השכולות שעימם שוחחנו, לרבות הורי הלוחמת מחיל התותחנים והורי תומכות הלחימה מחיל הגנת הגבולות במוצב, כולם ללא יוצא מן הכלל ציינו את ההתנהלות הבעייתית של הצבא, ובייחוד של מפקדות ומפקדים במערך האיסוף.

ידוע כי ניטשו קרבות עזים שנמשכו זמן רב, וידוע שעבר זמן רב עד שהצבא הבין את המתרחש. ואולם ידוע לנו כי בצוהריים כבר היה ברור שחמ"ל נחל עוז נפל. הדבר הוכרז בקשר הצה"לי בגזרה וכל המעורבים ידעו זאת (עיתונאי, מרואיין מספר 55). יתרה מזו, מהראיונות נודע לנו כי קצינה מגדוד האיסוף בחטיבה הצפונית ששהתה בחמ"ל הזמני שהוקם בג'וליס עמדה בקשר עם הקצינה בחמ"ל נחל עוז בשעות הבוקר, ובגדוד ידעו מי הייתה אז בחמ"ל. הכוחות הלוחמים שהגיעו לסייע בגזרה פינו את כל הפצועים והשורדים בשבת בצוהריים ואחר הצוהריים. בשל העומס, את הגופות הם נאלצו להשאיר מאחור. הורים ובני משפחה פנו אל המפקדים בגדוד האיסוף 414 ושאלו מה עלה בגורל יקירותיהן, ולא נענו כלל. כך עולה לדוגמה מהנרטיבים הקשים שלהלן, הלקוחים מתמלילי הראיונות.

מרואיין מספר 29, אב שכול של מפקדת תצפיתניות מנחל עוז:

אז בשביעי לאוקטובר אני התעוררתי מהאזעקות ב-06:34 כי נחל עוז היה מוגדר לי באפליקציה של פיקוד העורף. [...] עמדתי איתה בקשר ב-6:34 והיא אמרה שהיא בסדר כרגע. שאלתי אם היא במקום מוגן, היא אמרה שכן. אחר כך ניתק הקשר, ידעתי שאם היא בחמ"ל היא בלי טלפון. ניסיתי לחפש דרך האינסטגרם שלה. שוב כל הרשתות החברתיות, ניסיתי לראות או אם היא העלתה תמונה או שזזה או שיש איזה מיקום שלה. לא היה איזה משהו שהצלחתי לאתר. סך הכול, כל הטלפון שלה איבד תקשורת סביב שמונה ומשהו, ובדיעבד אני יודע שסביב שמונה הטלפון שלה כובה, כאילו היא כיבתה אותו. [...] ביום ראשון פתאום הגיע אליי הסרטון של התצפיתניות שדניאלה צילמה, החטופה. [...] אז היא מופיעה שם יחסית לזמן ארוך בסרטון הזה די בהתחלה ורואים אותה. ואז ראיתי שהיא הייתה בפיג'מה במיגונית. אז שוב עם כל החטיפות לצערי, כן, נחשפתי להמון

סרטים כשניסיתי לחפש אותה... במקביל גם פניתי לבתי חולים, לר"ם 2, לראות אם היא הגיעה. שלחתי גם תמונות שלה לדעת אם היא הגיעה בתור אלמונית או בתור פצועה. שוב, שבת, ראשון, כל הזמן, כל היום וכל הלילה בלי שינה, לנסות לאתר ולחפש, עד שביום שני לפנות בוקר יצאתי לטיפול עם הכלב ויש לנו פה שכנה שהבן שלה מסתבר למד עם הבת והבן שלי ביסודי והיה שם בנחל עוז באותה שבת. והוא אחד מהחיילים שכן הצליחו לצאת משם. הוא לוחם בגולני. ודיברתי איתו כאילו אם הוא יודע משהו, אז הבנתי שהחמ"ל נשרף בשבת בצוהריים. אז כבר היו לי את הנתונים [...] שהחמ"ל נשרף ביום שבת סביב 12, אבל עדיין לא ידעתי אם היא הייתה בחמ"ל או במיגונית. אמרו לי שהסבירות הגבוהה שאם ראו אותה במיגונית אז היא כנראה הייתה במיגונית, או חטופה או הרוגה. אז יום ראשון בערב, יום שני, אפילו הצלחתי להצליב משניים-שלושה מקורות שכן, היא עברה לחמ"ל מהמיגונית בסופו של דבר, קראו לכמה בכירות להצטרף לחמ"ל. ביום ראשון, דרך אגב, אני הלכתי כבר למשטרה ופתחתי תלונה על נעדרת, נתתי גם בדיקות של DNA. [...] אף אחד לא נתן לי מענה, לא מהצבא, לא מאף גורם רשמי. הגורם היחידי שאני יכול לציין לשבח ויכול להיות שזה בגלל איזה מישהי שבמקרה נפלתי עליה – מישהי בשם מרינה מלהב 433 שעזרה לי [...]. יכול להיות בעקבות זה שאני הפעלתי אותה, כי הייתי צריך לדוגמה לטפל במקרי פרטיות שלא רצו לתת לי פרטים. לדוגמה גיבויים של האייפון שלה, מתי היה השינוי האחרון וכל זה. [...] ביום ראשון ביוזמתי מסרתי את פרטי ה-DNA וביום שני בסופו של דבר ידעתי כבר ממי שיצאה משם שהיא הייתה בחמ"ל. עשיתי עבודת בילוש בעצמי.

מהחיל הייתה דממה. ביום רביעי, כנראה אדם שהוא מילואימניק שמבין את הסיטואציה של מענה מהחיל, התחיל לפנות להורים, לשאול במה אפשר לעזור. החיל, שוב, כשאני ניסיתי ליצור קשר, אני יודע גם מהורים אחרים, עם המפקדים, המפקדות וגם עם המג"ד שם, הם ניתקו טלפונים, לא ענו. ביום רביעי לפי דעתי המג"ד כתב איזה הודעה בקבוצת ההורים שהוא מתנצל שהוא לא פונה אלינו, אבל הם בלחימה וקשקוש. ביום שבת, כשהודיעו לנו על המוות, הגיעה קצינת נפגעים שמלווה אותנו עד עכשיו.

מרואינת מספר 21, אם שכולה של תצפיתנית מנחל עוז:

משבת אז חיפושים, כולם מחפשים, מחפשים, ואז בקבוצה של ההורים כל אחד אומר איזה משהו. ואז מישהו העלה, לא יודעת, לאינסטגרם או משהו, שמנחל עוז שלחו אותם לג'וליס. אז מייד שלחנו נציג לג'וליס לחפש, כי לא יצאנו מפה מהבית [באזור מופגז], ואז אמרו לו לא, זה לא מג'וליס זה מאורים או משהו, מכיסופים הגיעו לשם. כאוס אחד גדול, אף אחד לא יודע שום דבר. אבא של אחת הבנות נסע לנחל עוז והוא הסריט שם בכניסה לבסיס, הוא צילם בווידיאו, הוא רואה את החיילים וכל הבסיס מלא במחבלים, ואני רואה להבות והוא ראה את הזה, כל הבסיס. כנראה שזה החמ"ל שנשרף שם אז. בלגן אחד גדול. באמת לא הייתה לי הרגשה לרגע ש[הבת שלי] לא בחיים. ואומרים אימא מרגישה. וואלה? לא הרגשתי. אני חשבתי שהיא מוגנת באיזשהו מקום או בחדר או בזה ופשוט זה עניין של זמן עד שהיא תצא מהמחבוא או אני לא יודעת מה. ואז מתחילים לצוץ ברשתות כל מיני דברים. אבל מבחינת הצבא, היא הייתה נעדרת. התקשרו אלינו, נראה לי ביום שני בערב

או שלישי, אנחנו מודיעים לכם ש[הבת שלכם] נעדרת. אמרתי להם באמת גיליתם לנו את אמריקה. [...]

גם במהלך השבעה התקשרו ואמרו לנו שהיא עדיין נעדרת. ביום רביעי הודיעו לנו שהיא נהרגה. בשבעה מישהו התקשר, אני לא יודעת מה התפקיד שלו כאילו. יכול להיות שנתנו, את יודעת, לכל מיני כאלה עם רשימה לסמן וי שהתקשרתם ודיברתם עם ההורים. אני לא יודעת להסביר את זה אפילו. ואז הוא אומר לי: שלום, מדברים מהצבא וזה. ישר נתתי לבת שלי. ואז הוא אומר: כן, אני רק רוצה לעדכן אתכם ש[הבת] עדיין נעדרת. אז היא אומרת לו: תגיד לי, אתה דביל או משהו? [...] אנחנו יושבים שבעה! על מה אתה מדבר? תעדכנו את הרשימות שלכם! אבל בואי, זה כמו שעכשיו הלכנו לבחור לרשויות המקומיות, והשם שלה מופיע לי מול העיניים ברשימות, אותו דבר. הגורם הצבאי הרשמי הראשון שהגיע ממדור נפגעים, זה היה ביום רביעי [...] בסביבות שלוש בצוהריים. פשוט דפקו לנו בדלת. אבל אני חייבת לציין שהבת שלי ידעה על זה כבר ערב קודם. יצא סרטון בטלגרם עם הגופות מהמיגונית. היא לא סיפרה לי, היא כבר ידעה.

מרואיין מספר 12, אח שכול של תומכת לחימה מנחל עוז:

אחרי שזה קרה, משהו כמו חמישה ימים, אף אחד לא פנה אלינו, ממש כלום. לא שיחת טלפון, לא הגעה הביתה, לא כלום. אחותי חיילת בצה"ל, אבל זה כאילו איבדנו כלב. אף אחד לא מתייחס אלינו, אף אחד לא מדבר, שום אינטראקציה עם הצבא. אחרי חמישה או שישה ימים הגיע קצין נפגעים אלינו הביתה, ישב איתנו ופשוט אמר לנו שהצבא לא יודע אם היא חיה, אם היא מתה, אם היא חטופה, פשוט לא יודע. מגדירים אותה כנעדרת. הביאו לנו מספר טלפון של איש קשר, סגן אלוף במילואים [...]. בחור מדהים, אבל בלי יותר מדי תשובות. וככה זה נמשך 21 יום, מהצבא אין תשובות ואנחנו עושים תחקירים באופן עצמאי. תקופה שהיא סיוט ברמות הכי גבוהות שאפשר לדמיין. את בוכה על הכול, את בוכה על זה שהיא חטופה ומה עושים לה, את בוכה על זה שהיא מתחבאת וקר לה, ואת בוכה על זה שהיא פצועה ושהיא לא בחיים. את פשוט מוצאת את הכול ובוכה על הכול. אחרי שלושה שבועות, ביום שישי זה היה, קצין [מילואים] שמלווה אותנו והוא היה בקשר איתי, ואחרי הפעם הראשונה שהגיע קצין הנפגעים הביתה והודיע שהיא נעדרת, יש לנו מצלמה קטנה בכניסה לדלת. בשנייה שהוא דפק, את יודעת, את רואה קצין הנפגעים בדלת, כולם יודעים מה זה אומר. אימא שלי פשוט נכנסה לפאניקה מאוד גדולה. ואיך שפתחנו את הדלת, אז הוא צעק לא-לא-לא! הוא לא הגיע עם הבשורה הזו בפעם הראשונה. אז אחרי שזה קרה, ביקשתי ממנו שאם ותגיע הבשורה שיעדכן אותי מראש, כדי שזה לא יהיה ככה. כשהגיע היום, זה היה ביום שישי אחר הצוהריים לקראת ארבע, הוא התקשר אליי ושאל אם אני בבית ואם אני יכול לצאת לגינה [...]. אמרתי לו למה מה קרה? והוא אמר לי – אתה רצית את הדסקית נכון? כי אני יודע שמצאו את הדסקית שלה בחפצים, באתי להביא את הדסקית. אז יצאתי, וכשהוא ראה אותי הוא אמר לי, יקירי, אני מצטער, אני פה עם המודיע. הלכנו עוד כמה מטרים, ראיתי את המודיע. המודיע קרא לי איזשהו מסמך פורמלי כזה שמודיע על זיהוי ודאי של 100 אחוז ועל הפטירה שלה. ואז נכנסנו עם הדבר הזה הביתה וזה היה סיוט, זה היה הדבר הכי מפחיד שאני ראיתי בחיים שלי. לראות את ההורים

שלך בדרכך לקבל את הבשורה הזאת. לראות את אבא שלך צועק כשהוא מבין שהילדה שלו לא תחזור יותר הביתה. ואת אימא שלך מתפתלת במיטה ולא רוצה שהוא יתקרב הקצין ויספר לה את הדבר הזה. ולראות את אחי הקטן רץ לגינה ופשוט בוכה. ואף אחד לא יכול להירגע מהדבר הזה.

מרואינים מספר 24 ו-25, הורים של לוחמת שנהרגה:

עם דוח הפטירה עשו לנו את המוות. הם באו לפה בצורה כל כך רשלנית, באמת, עם דוח שרשום עליו "זכר", ואז הייתי צריכה להתקשר ולברר, ומישהי צעקה עליי ואמרה לי: "את לא מבינה? הגיעו לכאן מלא שקיות, לא ידענו מי בפנים, כשעשו להם סי-טי. אז כתבנו זכר". גמרו אותי למשך שבוע (האם, מרואינת 24).

הגיע סגן אלוף במילואים, כנראה מהרבנות, עם דוח פתולוגי, והיה כתוב שם "זכר". הוא אומר לי – לא, זה בסדר, זה בסדר, ככה זה לכולם. ואז כשמסתכלים על ה... עשו סי-טי. אז בסי-טי. כתוב גם שרופא עשה איזה אנליזה. וזה לא נשמע בכלל קשור למה ששמענו שקרה [...]. אנחנו אמרנו שזה נראה כאילו זה בטח של מישהו אחר, ואז נאלצנו לראות תמונות, כי הם עושים גם תמונות סטילס. בזכות התמונות הבנו שברור שזה היא, אבל גם התמונות שראינו, זה לא מתחבר למה שהסי-טי אמר... כל התהליך הזה נעשה ממש בבלגן ובחוסר רגישות (האב, מרואין 25).

על העיכוב הניכר בהודעות המוות או הסטטוס של החיילות ואי-יצירת הקשר הראשוני מטעם הצבא, אמרה מרואינת מספר 26, אם של תצפיתנית בנחל עוז:

אתם לא יודעים להילחם, הבנו. אתם לא מתכוננים, הבנו. יש מחדל מודיעיני, הבנו. איפה פיקוד העורף? מה תפקידו? בשביל מה הוא מתאמן בעת שגרה? מה הוא עושה? יותר מזה, ההורים חיברו מידעים, היה לנו כבר פאזל מאוד מאוד משמעותי על המיקום של הבנות, והצענו, אמרנו, בואו תיעזרו במידע שלנו. כלום. אז למה פיקוד העורף קיים? [...] מי אמור לטפל בהודעה? איפה המפקדים?

כל ההורים השכולים של החיילות מנחל עוז אשר ראיינו סיפרו לנו סיפור דומה בווריאציות שונות מעט. מהראיונות עם כולם מצטיירת תמונה של התנהלות בעייתית של המפקדים בקשר עם המשפחות ושל איטיות הצבא ביצירת קשר איתן לאחר האסון. ברור לנו כי אחד הגורמים שמשפיעים השפעה דרמטית על מצבם הנפשי של הנפגעים והנפגעות בסבב האלימות הנוכחי, ויוסיף להשפיע עליו גם בעתיד, הוא הטראומה והפציעה המוסרית. המושג "פציעה מוסרית" מציין מצב נפשי שנחווה לאחר אירועים המערערים את המצפן המוסרי של האדם באופן קיצוני עד כדי פגיעה במשאבים הנפשיים. את המונח טבע הפסיכיאטר והחוקר האמריקני ג'ונתן שיי, לאחר ששמע ממטופלים שהיו מעורבים בסכסוך אלים ונתונים בסיכון גבוה דיווחים רבים על תחושות בגידה שנבעו ממעשה חמור שהם עצמם עשו או נחשפו אליו, או מהזנחה פושעת של הממונים עליהם (הראל ודפנה-תקוע, 2023; Shay, 1994). הפרט לא רק חווה את עוצמת הטראומה של האירוע – בין שמדובר בפציעה גופנית ובין שמדובר בסכנה או אובדן – אלא מושפע קשות גם ממצבים שנתפסים כבגידתן של דמויות סמכות ב"מה שנכון מוסרית" או ב"סדר החברתי הראוי". לאחר מכן פציעה מוסרית עלולה להחרף פוסט-טראומה של

אזרחים ולוחמים. נפגעי ונפגעות הטראומה של המלחמה שפרצה בעקבות 7 באוקטובר אינם חשים בושה על מעשה לא מוסרי שעשו, אלא מרגישים נבגדים משום שהממשלה והצבא הפקירו אותם: תחילה הפקירו אותם לתקיפת המחבלים, ואחר כך הפקירו אותם להתמודד לבדם, כשהמדינה והצבא נותנים להם מענה לא מספק, ובאחרון רב מדי (הראל ודפנה-תקוע, 2023).

לכמה מההורים ובני המשפחה שראיינו היו כוחות נפש להתמודדות ולחיפוש אחר מידע בנוגע ליקירותיהן, ואילו אחרים נשארו משותקים, חסרי יכולת להבין את האירועים. הם חשו עלבון צורב מחוסר היחס של המפקדים הישירים. לא זו בלבד שהמפקדים לא שמרו על בנותיהם, אלא אף הזניחו את ההורים שנשארו מאחור ולא סיפקו להם תשובות. אין באפשרותנו לקבוע אם הדבר נובע משיקול דעת לקוי או מרגשות אשם על שלא היו בנחל עוז כוחות רבים די הצורך להגן עליהן ועל שלא הייתה שם מיגונית סגורה. מספר קצינות בכירות המעורות בפרטים (מראיינות מספר 54, 45 ו-46) סבורות אף הן שמסירת ההודעות להורים ולמשפחות התנהלה באופן מביש. ראו למשל:

מפקדים פשוט לא יכולים לנהוג ככה, גם אם מישהו אמר לו אחרת, הוא היה חייב להפוך שולחן ולהתעקש לדבר עם ההורים, שיחה קצרה, זה המינימום הנדרש. [...] אני חושבת שהטעות הכי גדולה שנעשתה, וצריך מבחינתי להיות איזשהו נוהל שמחלקת נפגעים תוציא, שמישהו בצבא, לא יודעת מה, כשיש כאוס כזה, מפקדים שולחים הודעה: אנחנו לא יודעים כרגע מה תמונת המצב. כשהיא תתבהר, נהיה בקשר. זה מספר הטלפון של החמ"ל לכל שאלה, לכל מידע, תתקשרו לפה; שיהיה קצה חוט, שיהיה מישהו שידבר איתם. לא רוצה שזה יהיה ממחלקה כזו... רוצה בגדוד, רוצה מפקד שישב שם, אפילו שיבוא ויגיד לא יודע להגיד לכם פרטים, אבל... כשאני התקשרתי למשפחות [של....], מה ידעתי להגיד להם? ידעתי להגיד להם שאני לא יודעת להגיד להם, אבל זה בבדיקה וכשאני אדע, אני אגיד להם. זה אקט בונה אמון (מראיינת מספר 54).

ההורים האלה, שמספרים מה עבר עליהם בשביעי לאוקטובר, שאף אחד לא ענה להם ואף אחד לא דיבר איתם ואף אחד לא הקשיב להם. ושהחיל, גם ברגע שהבינו, לקח הרבה זמן עד שהחיל חבר למשפחות כדי לתת להם מענה, מאוד קשה להבין (מראיינת מספר 45).

"אירועי 7 באוקטובר היו טראומטיים לכל המדינה. כמות ההרוגים, אזרחים וחיילים כאחד, הייתה רבה והיה קושי גדול להשתלט על כל המידע ולאתר את כל הגופות ולזהותן", אמר לנו קצין בכיר במילואים (מראיין מספר 62). עם זאת, להערכתנו, אחרי האסון הנורא שאירע ולנוכח תחינות של הורים לקבל מידע, הודעה אמפתית קצרה בנוסח "אנחנו בעיצומה של הלחימה ואיננו יודעים כרגע את תמונת המצב המלאה. ידוע לנו שבתכם שהתה בחמ"ל / במיגונית במהלך התקיפה. בנותיכם יקרות לנו, ואנו עושים כל שביכולתנו כדי לתת לכם מענה", שהייתה נמסרת כבר בשבת בערב או לכל המאוחר ביום ראשון בבוקר, הייתה יכולה לתת למשפחות את ההרגשה שמישהו דואג להן ומטפל בהן, גם אם לא היה ידוע בוודאות מי פצועה, מי חטופה ומי הרוגה, שהרי ידוע לנו שהיו חטופות וכן היו שלוש גופות שלא זוהו זמן ממושך מטעמים ברורים. אבל הצבא לא נהג כך, ודממת האלחוט המעיקה שנמשכה כמה יממות העמיקה את הצער והמצוקה של המשפחות ואת תחושת הפציעה המוסרית.

התרעות: "זה רק תרגיל"

בימים הראשונים שלאחר פרוץ המלחמה נשמעו בתקשורת וברשתות החברתיות טענות רבות בנוגע לתפקודן של התצפיתניות, שלא התריעו כביכול על ההכנות לתקיפה. ואולם מאז השתנתה המגמה, ובתקשורת מרבים לדבר ולכתוב על חוסר ההקשבה לתצפיתניות. מאמר אחרי מאמר, משדר אחרי משדר, מביאים עדויות על חוסר ההקשבה. כך לדוגמה נכתב במאמר המערכת של **הארץ** מ-20 בנובמבר 2023, שאנחנו מביאות כאן במלואו:

"חודש לפני המלחמה ישבתי בחמ"ל, ובסביבות השעה 7 בבוקר הגיעו לאזור... ליד אחד ממגדלי התצפית של חמאס, עשרות רכבים וטנדרים", משחזרת אחת התצפיתניות ששירתה בבסיס גדוד עזה ונותרה בחיים. "אחרי כמה דקות, עצר לידם רכב יוקרתי... היה ברור שאלה גם אנשים מהנוח'בה... הם נפרשו שם לתדריך עם משקפות, מצביעים לצד הישראלי".

התצפיתנית כיוונה את המצלמה לאחד הבכירים שם, ועשתה זום. "הוא סימן לי עם האצבע נו נו נו", היא משחזרת, ומודה שהופתעה. בשלב זה קראה למפקדת שלה. "אמרתי לה שהם רואים אותי, שהוא מדבר איתי דרך המצלמה", היא משחזרת. מה עשו עם המידע הזה, אין לה מושג. התחקיר של יניב קובוביץ שפורסם אתמול ב"הארץ", מספק הצצה לממדי המחדל. בעוד שבישראל מאז ה-7 באוקטובר מתפעלים מתחכומי של החמאס שהצליח להערים על המעצמה הצבאית ישראל ועל המודיעין המפואר שלה, אם שואלים את התצפיתניות הן מאמינות שחמאס דווקא התרשל. לדבריהן הארגון אפילו לא ניסה להסתיר דבר. הכול היה גלוי וידוע. אלא שבצה"ל סירבו לראות. או יותר נכון, סירבו להקשיב למי שראו והתריעו.

לפי התצפיתניות, קוקטייל מסוכן של יהירות ושוביניזם מנע מהפיקוד הבכיר באוגדת עזה ובפיקוד הדרום להקשיב להתרעותיהן. "זה מערך שכולו בנות צעירות ומפקדות צעירות", אמרה אחת מהן. "אין ספק שאם היו יושבים על המסכים האלה גברים, הדברים היו נראים אחרת", היא הוסיפה משוכנעת.

לא מדובר בהתרעה חד-פעמית, אלא ברשימה ארוכה של התרעות, שכללו דיווחים על הכנות החמאס בקרבת הגדר, על פעילות הרחפנים שלו בחודשים האחרונים, על קדימון להוצאת המצלמות מכלל פעולה, על שימוש נרחב בטנדרים ובאופנועים וגם על חזרות גנרליות לפגיעה בטנקים. לדברי אחת מהן, "זה לא היה לכבודם לשמוע סמלת, שבמשך שנתיים רואה את אותו המסך ומכירה כל אבן וכל גרגר חול, אומרת להם משהו הפוך ממה שאומרים להם קציני המודיעין הבכירים".

אילו היו מקשיבים לתצפיתניות שהכירו את הגזרה היטב ומכריזים על "התרעה חמה", הכול היה נראה אחרת. אילו לא היו מפקירים אותן ללא הגנה במוצבים, עשרות תצפיתניות שנהרגו ונחטפו היו איתנו היום.

יש לקוות שבועדה שתוקם אחרי המלחמה לחקירת המחדל, יקשיבו לתצפיתניות ששירתו בבסיס גדוד עזה יותר מאשר הקשיבו להן לפניו (הארץ, 2023).

האם המלחמה פרצה משום שלא הקשיבו לתצפיתניות? האם לא הקשיבו כלל להתרעות של התצפיתניות? האם התייחסו למידע שהעבירו כמידע שולי, פגום או מיותר? התשובה לשאלות אלו מורכבת ואינה חד-משמעית. את התשובה המורכבת שלנו נציג בפרק הזה באמצעות הראיונות שקיימנו עם תצפיתניות בהווה ובעבר בגזרת עזה, מפקדות תצפיתניות, סמלות, מפקדות מחלקות, מפקדות פלוגות ובכירות נוספות, עם קציני צבא, עם בני משפחה של תצפיתניות שנהרגו ב-7 באוקטובר, הורים של חיילות שלא נהרגו ועוד.

היו שאמרו בראיונות כי לא הקשיבו לתצפיתניות כלל. אחרים טענו כי ידוע להם בוודאות שהמידע הועבר הלאה ונדון בדרגים הגבוהים ביותר. בראיונות עם חלק מהתצפיתניות ועם הוריהן עלו נרטיבים על השתקה. בראיונות עם בעלות תפקידים בדרגים גבוהים יותר (מפקדות, סמלות ומעלה) שמענו קולות שונים, מורכבים, שמביאים בחשבון היבטים נוספים והקשרים רחבים יותר, כגון המבנה של חיל הגנת הגבולות, מורכבויות ההיררכיה בצמרת המודיעין ברמה המבצעית וברמה המדינית, מדיניות ההכלה של ישראל ושל הצבא, והשינוי שחל בשנים האחרונות במדיניות התגובה של צה"ל על התקרבות עזתים לגדר הגבול.

"אחרי שאחזור לבסיס, אחרי החג, הולך להיות משהו גדול"

עדויות על התרעות ועל התרעות שהועברו ולא ברור מה עלה בגורלן, הן מפי תצפיתניות והן מפי בני משפחה שכולים, יש למכביר.

מרואיינת מספר 56, אחות שכולה של תצפיתנית מנחל עוז:

"את תראי, את תראי שיהיה משהו בכיפור", היא אמרה לי. יהיה משהו בחמישים שנה לכיפור. למה? שאלתי. היא אומרת: "הם כל שישי עושים הפס"דים [הפרות סדר] בגדר. מגיעים אולי מאה ילדים ונוגעים בגדר. אנחנו שולחות לשם את הכוחות, הכוחות כאילו אומרים לנו לא, לא, הם מתחת לגיל 18". היא אומרת לי: "מה נראה לך, שהם שואלים אחד אחד? מה זה משנה גם אם הוא בן עשר, זה לא כמו בן עשר אצלנו ששומע אזעקה והוא נכנס להתחבא, אצלם הם רצים לגדר". הם מתכוננים, אבל אומרים לה כל הזמן שהכוחות שלנו יכולים לסכל את הגדר. היא כל הזמן אמרה: "הם לא יכולים לחדור מתחת כי הגדר עד מי תהום, אבל הם יכולים לחצות אותה באמצע". היא לא שיערה שהם יכולים להגיע גם מלמעלה עם רחפנים. היא סיפרה על החקלאים שהם מתחלפים, היא אמרה [...] "אנחנו יודעות לזהות את החקלאי, אם יזיזו משהו בגזרה שלי". [...] היא אחראית על הפסקל על הגזרה הזאת ספציפית [...] אם אבן זזה, הן יודעות לזהות את זה ברמה כזאת. עכשיו הכול שחור ולבן, כן? זה גם לא צבעוני, אז הכול נראה שם אפור כזה. איך אתן יודעות לזהות משהו? אבל הנה, עובדה שהן יודעות. היא אומרת: "מלא פעמים החליפו לנו שם את החקלאים והיינו שולחות התרעה ולא היינו אפילו מקבלות תשובה. למה החליפו, איך החליפו, אם זה בסדר" [לחקלאים היה אישור מיוחד להיות קרוב יותר לגדר. וכל הזמן הייתי אומרת לה: למה זה חשוב? היא אומרת לי: "מה את יודעת מה הם יכולים להחביא מתחת באדמה? מי יודע? אנחנו רואות אותם מתאמנים [...] אומרים לנו: לא, זה בסדר, הם רק מתאמנים", מתאמנים על מי? כאילו מה, לאולימפיאדה?

העדות שלעיל היא כאמור אחת מני רבות. הורים שכולים סיפרו שבנותיהן התריעו ומסרו מידע על אירועים חריגים ולא קיבלו מענה – לא הקשיבו להן, הם אמרו לנו.

מרואינת מספר 28, שבתה תומכת הלחימה נהרגה בנחל עוז:

היא אמרה, אימא, הם מתאמנים על הגדר. היא גם אמרה, אימא, אנחנו רואות אותם. גם היא התריעה. גם היא דיווחה למודיעין, והיא אמרה בפירוש שהם מתאמנים על הגדר. היא אמרה את זה בפירוש. והן היו ביחד, הבנות, והן התריעו למודיעין והן אמרו שהם מתאמנים על הגדר. אנחנו רואים אותם, היא אמרה, והם עשו להם תרגילים כל פעם, כל פעם הם מתקרבים לגדר, עושים בלגן, הולכים. מגיעים לגדר, עושים בלגן, הולכים. זה חשוד.

מרואיין מספר 8, שבתו התצפיתנית נהרגה בנחל עוז:

הם עשו את הכול בצורה הכי גלויה. הן ישבו הבנות וראו את הכול וסיפרו, והתריעו, והיא כל הזמן אמרה לנו – אנחנו מדווחות, אבל שום דבר לא קורה. "אה בסדר, זה כבר ישן". אנחנו מדווחות – "אה בסדר, נעביר את זה הלאה". המוטו היה "אין בעיה, אנחנו מעבירים את זה הלאה" [...]. אבא, הם יודעים אותנו, הם קוראים אותנו, הם לומדים אותנו, הם עושים שיעורי בית למופת. גם בראש השנה, כשהיא הייתה בבית בחופשה, וגם אחר בסוכות כשהיא הייתה בבית, היא כל הזמן אמרה: אחרי שאחזור לבסיס, אחרי החג, הולך להיות משהו גדול. הולך להיות אירוע גדול, חמאס מתכנן משהו גדול. כשהיא חזרה לבסיס היא נעמדה בכניסה לבית, ואמרה לנו: אבא, רותח שם. הם יודעים עלינו, הם קוראים אותנו, הם לומדים אותנו, ותדע שאף אחד לא עושה עם זה שום דבר. ואני שמתי לה את היד על הכתף, ואמרתי לך מה קרה לך, אנחנו צבא חזק, אנחנו צבא טוב ושום דבר לא יקרה. ואז הכול התפוצץ לנו בפנים. ביום שישי אחרי הצהריים דיברנו איתה בפעם האחרונה.

גם מרואיין מספר 14, אף הוא אב שכול, מודה שהתקשה להאמין:

היא לא הייתה אוהבת לשתף כל כך. אבל מה שכן, היא אמרה לי להתכונן, כי אחרי החגים תהיה מלחמה. ואני אמרתי, הילדה ארבעה חודשים בצבא, איך היא, איך היא אומרת כזה דבר? לא ייחסתי לזה כל כך חשיבות באמת.

מרואינת מספר 31, תצפיתנית בנחל עוז:

פסח, ליל הסדר. אני ישבתי במשמרת ליל הסדר, היה הפס"ד לילה. ליל הסדר ההוא היה הפס"ד הלילה הראשון. הגענו למצב שהיו 25 מטענים שהתפוצצו בליל הסדר. היינו סופרות, היינו רואות אותם מתקרבים, מתכופפים, שמים משהו על הרצפה ואז עושות 3 – 2 – 1 ורואות את הפיצוץ, כאילו מתלהבות מהפיצוץ. בליל הסדר ספרתי 25 מטענים, שזו הייתה ההתחלה. תמיד היו התרעות ותמיד היו אירועים, במיוחד בנחל עוז. הגזרה של נחל עוז זו הגזרה הכי הכי הכי. היו לנו תקופות של כל שבוע שאפשר להגיע ל-2-3 פרשים טורקים, פרש טורקי [אדם] שחוצה את הגדר. זה היה תלוי תקופות, אבל היה אפשר להגיע בשבוע ל-2-3 אירועים מבצעיים בקל [...] גם היו נפערים

חורים בגדר. וגם פיזית היינו שומעות אותם כי אנחנו 500 מטר מהגדר. היינו יושבות בחמ"ל ושומעות את הפיצוץ מבחוץ [...] יש יחידה שקוראים להם קומץ, שהם אחראים לתקן את הגדר, הם ממש לוחמים לכל דבר. יש להם עבודות כל יום שהם הולכים לתקן את הגדר או לתקן את הרואה-יורה, עבודות תיקון שגרתיות של דברים. בגלל העומס, וגם היו הרבה פעמים של התרעות על ירי צליפה, או התרעות שהולך לקרות משהו, אז הרבה פעמים דחו את זה. אז היו הרבה פעמים שישבנו, נניח בגזרה שלי, היה את הסרטון של ההוא שהתפוצץ ועף, זוכרות את זה? שהוא מת מהפיצוץ? אז זה מהגזרה שלי, והוא עשה את זה ממש על השער. ובאותו פיצוץ הזה שהוא מת, נפער חור בשער ועשו איזה מין תיקון זמני ובמשך חודש היינו עם התיקון הזמני הזה, שהוא לא ממש היה תיקון תקין. שמו מין חוט תלתלית כזה, שאם מישהו יבוא אז יהיה לו יותר קשה לחצות, אבל בפועל, זה לא היה כזה קשה. היה גם הרבה פעמים שאצלי בגזרה היה את מעבר קרני, שבמהלך השירות שלי מעבר קרני הוא היה חומה גבוהה כזו של 6 מטר חומת בטון, במהלך השירות שלי החליטו שמפרקים אותו ועושים גדר שעון חול, שזה גדר בטון ומעליה תלתלית, כאילו גדר גבוהה של 6 מטר ופשוט היינו במשך חודשים עם חור ענק בגדר של כמה מטרים. היו שם כוחות שלנו כמובן, היה שם טנק קבוע, אבל חודשים שלמים ישבנו עם חור בגדר כשאני רואה את עזה פרוסה לפניי ללא גדר. ובגלל העבודות האלה, הגדר גם הייתה עם אינדיקציות שאם מישהו נוגע בה זה עושה לנו רעש בחמ"ל, בגלל כל העבודות וכל זה האינדיקציות לא עבדו במשך לפחות חצי שנה [...] ראינו מקרר, מכונת כביסה שהם פתאום מטענים, כאלה. זה לא מטען, זה כן מטען. הכינו חד-משמעית טוב את השטח. הכול היה מול העיניים שלנו. גם האימונים – הם בנו פתאום רואה-יורה בכאילו, משלהם, ואני לא אשכח את זה – ישבתי למשמרת בלילה והיא מסתכלת על הרואה-יורה הזאת במתחם האימונים שלה ואנחנו פשוט אומרות, וואו איזה מגניב, איך הם זוחלים, איך הם מתגלגלים לכיוון הרואה-יורה, ובפועל, זה מה שקרה. כל האימונים שראינו היו השתלטות על טנק, חטיפה, מצבי ירי, הכול. כל מה שאתן יכולות לדמיין, היה שם. **ראינו הכול במשמרת ודיווחנו.**

המראיינות דיווחו כי החל מפסח 2023 החלה אינטנסיביות רבה באירועים. מראיינת מספר 35, תצפיתנית בנחל עוז ציינה:

בתקופה האחרונה, את רואה עשרה טנדרים. משתי מכוניות פעם בחודש, את רואה עשרה טנדרים, טנדרים מפוצצים במחבלי נוח'בה, לא סתם חמאסיקים, שעוברים בכל עמדה ואת ממש רואה אותם מצלמים, מצביעים לך על השערים בגדר, מצביעים לך על המצלמה. אני רואה אותם, והם היו באים המון המון פעמים בשבוע ואפילו שלוש פעמים ביום, שזה דבר חריג. זה לא אמור לקרות שמחבלי נוח'בה מתנהגים ככה. את רואה אותם במצלמה, ואת בעצם לא אמורה לראות אותם, זה כאילו אמור להיות משהו נורא סודי, כי זה האליטה של החמאס בסופו של דבר. זה דבר חריג. כאילו מהדבר הכי פשוט שזה סיור קו, זה אמור להעלות למישהו משהו בראש... גם זה וגם שמאירוע פעם בחודש וחצי שכן אדם יורד לך לגדר וחוצה אותה, פתאום יש לך שלוש פעמים ביום ואולי שלוש פעמים בשבוע, שזה גם חריג. והיו אירועים שאמורים לקרות פעם בשנה, אז פתאום יש לך אותם בתדירות יותר גבוהה... מאפריל '23. אולי קצת לפני. אצלי ספציפית בגזרה היה לי הרבה הפרות

סדר, שהיו פשוט יורדים לגדר ילדים. היו גם מבוגרים, כן, אבל הרוב זה הילדים שהיו יורדים לך לגדר ומחבלים בה, הורסים אותה, גונבים לך כל מיני ציוד שיש לנו בספארי, שזה השטח הזה בינינו לבין עזה. גונבים כל מיני ציוד, כל מיני שלטים. גם זורקים אבנים על הכוח, דברים כאלה. אז משם זה התחיל. זה היה כל יום, כאילו כל יום בשתיים וחצי זה היה קורה שיורדים ילדים ונערים לגדר ומשחיתים אותה... אז זה היה בתדירות של כל יום ככה. ולאט לאט פשוט זה התחיל להיות בעוד גזרות. מלהיות רק בגזרה שלי, אז זה הפך להיות בעוד שתי גזרות. והיו גם פעמים שזה היה כאילו כמעט בכל הגזרה שנחל עוז תופסת. שהיו לך פשוט שלוש הפרות סדר במוקדים שונים אבל באותו חמ"ל, גם בהכי צפוני של נחל עוז, באמצע של נחל עוז ובהכי דרומי של נחל עוז, שזה היה כאילו וואו. וגם הפס"דים קשים, מבעירים לך צמיגים בוערים וזורקים אותם לגדר, או מפוצצים מטענים. שמים אותם על הגדר ופשוט מפוצצים אותם. **במשמרת את מדווחת על כל דבר שקורה.**

מתוך מבט מפוכח בטרגדיה הנוראית של 7 באוקטובר נציין כי נשמעו גם עדויות אחרות בנוגע להעברת המידע הלאה. מרואיינת מספר 52, תצפיתנית לשעבר והיום קצינה, אמרה לנו שאי אפשר לטעון שאין הקשבה לתצפיתניות, ודאי שלא באופן גורף, ותיארה חוויה אחרת:

באחד התפקידים כקצינת איסוף הייתי בקשר מול יחידות מיוחדות [...] – תצפיתניות הן עליו מבחינתם. כשאני הייתי פוגשת מפקדים בכירים מסיירת מטכ"ל ויושבת שם בישיבה ואומרת להם בנהול קרב למבצע, כשהם עושים מבצע והם חצי שנה עושים לזה תכנון והם היו נפגשים איתי כדי להקשיב ולשמע מה דעתי ולקבל המלצות על הגזרה. הייתי באופן משמעותי משנה להם את התוכנית, הם היו מקשיבים לכל מילה שאמרתי, ביחידות מיוחדות. אולי כי הם פשוט באמת מבינים את האינטימיות שלנו עם השטח, אז הם בהחלט מתחשבים בזה, וזה לא כזה רחב ותעשייתי, הגנה על הגבול, השגרה זה דבר שוחק. אצלם זה מאוד בוטיקי, יש להם מבצעים בוטיקים.

ניכר מדבריה שהיו גופים שהתייחסו לעמדותיהן של תצפיתניות וקצינות ממערך האיסוף ברצינות רבה יותר משהתייחסו אליהן אחרים, בעיקר בקשר למבצעים מיוחדים ולא שגרתיים. ואולם בגלל כמות התרעות הביטחון השוטף על הפרות סדר בשגרת הגזרה הסוערת הזו, היה קשה לתכלל את כל המידע כראוי, ואולי היתה מידה מסוימת של חשיבה מייחלת שחמאס מעוניין בשקט והחמאס מורתע. תצפיתנית מנחל עוז, מרואיינת מספר 36, העידה גם על התרשמותה שהעדיפו להעלים עין מתקריות כדי לשמור על שקט יחסי, בהתאם למדיניות שהתווה הדרג המדיני:

היו הרבה התרעות מוקדמות, כל מיני, הייתה שאננות מסוימת, וזו לא הדרך להסתכל על הסיטואציה. ידעו על כל מיני דברים שקרו, פשוט אף אחד לא חשב שבסדר גודל כזה, אבל היו כל מיני סימנים שלי הרגיש שנורא התעלמו מהם. ראינו את האימונים שלהם כל יום, כל יום. הם לא מתאמנים סתם. בסוף האימונים האלה יצאו עלינו, השאלה היא רק מתי, וזה מרגיש כאילו לא לקחו את זה בחשבון. כל יום, לפעמים כמה פעמים ביום. ידעו שהם מתאמנים, הם התאמנו על דברים מאוד ספציפיים שידענו עליהם ודיווחנו עליהם, שקרו בשביעי. ידעו שזה מה שהולך לקרות, פשוט

נורא רצו... זה הרגיש ככה שרצו להשתיק את זה, רצו לתת להם את מה שהם רוצים כדי שיהיה מצב רגוע ושקט. ובסוף מי ששילם על זה את המחיר זה הבנות.

לראות את התמונה הגדולה

מרואינת מספר 48, תצפיתנית לשעבר וקצינה בחמ"ל בגזרה (שעדושה הוצגה בפתיחת דוח זה), הסבירה במפורש כי שאלת הטיפול במידע שהתצפיתניות מעבירות חייבת להיבחן באופן כללי הרבה יותר ומפרספקטיבה רחבה הרבה יותר. לעיתים קרובות ההחלטות שמתקבלות בגזרה אינן נמצאות אפילו בידי המג"דים והמח"טים בשטח: התגובה על הפרות סדר, שינוי הוראות הפתיחה באש על עזתים שמתקרבים לגדר, מידת הרצון להגיע לעימות או להימנע ממנו, הבחירה אם להתמקד ביהודה ושומרון או בעזה, השאלה אם חותרים להסדר מדיני או לעימות צבאי – כל אלה הם נושאים שהחלטות בנוגע אליהם הן גם פוליטיות ומדיניות. להערכתנו, היא צודקת בהחלט, ונקודה זו חשובה לבחינת הממצאים שעלו מהראיונות. אף על פי שבתייעוד זה אין זה מענייננו להיכנס לעובי הקורה של התרעות אחרות שהעבירו גורמים אחרים, נזכיר אותן בקצרה, בהתבסס על מקורות משניים, כדי לספק הקשר לדיון בהתרעות שהעבירו החיילות בחמ"לי התצפית של מערך האיסוף בגזרה.

התרעות מגורמים אחרים

ב-19 באפריל 2017 התכנסה הוועדה לביקורת המדינה של הכנסת בנוכחות ראש הממשלה דאז כדי לדון בדוח מבקר המדינה על מבצע צוק איתן וביישום לקחיו. במהלך הישיבה סקר ראש הממשלה, בין היתר, את תוכנית חמאס לפגוע בישראל, לרבות שלל דוגמאות של דברים שאכן התרחשו בסופו של דבר ב-7 באוקטובר. הוא ציין בדיון כי תוכנית זו סוכלה וכי חמאס מורתע (לצפייה בהקלטה ראו חילאי, 2023). מאז ועד תחילת אוקטובר 2023, כמה וכמה גופים מדיניים וצבאיים הודיעו בהזדמנויות שונות, בין מבצע אחד למשנהו, כי **חמאס מורתע** (ראו למשל אדרי, 2024; הלר, 2022). ואולם בד בבד התקבלו התרעות בעקבות אירועים מדאיגים שהצריכו חשיבה מחודשת על הנעשה בגזרה. אלו הגיעו לא רק מהתצפיתניות, אלא גם מגורמים נוספים. נסקור כאן כמה מהם.

הבלונאים הגברים, למשל, לוחמי האיסוף הקרבי, התריעו על פעילויות חשודות בשבועות שקדמו ל-7 באוקטובר. מפעילי בלוני התצפית נחל עוז צפו בדאגה בהתעצמות ההכנות והאימונים של מחבלי חמאס, שהלכו ותכפו ובמקביל הלכו והתקרבו לגדר. הבלונאים דיווחו על כך למפקדיהם. הם גם היו מהראשונים שנלחמו במחבלי הנוח'בה שהשתלטו על בסיס נחל עוז, והם ששילמו את המחיר הכבד ביותר של המחדל שניסו למנוע – הם נהרגו אחרי שנלחמו במוצב עד המחסנית האחרונה. המסרים שהעבירו ככל הנראה לא פורשו כהלכה, או שלא הגיעו לדרגים גבוהים די הצורך (מרואינת מספר 49; איידן, 2023; מושקוביץ, 2023).

תחקיר שפרסם רונן ברגמן ב-ynet (ברגמן, 2023) חשף כי מערך המודיעין של צה"ל גילה את תוכנית ההתקפה של חמאס כשנה לפני שהתממשה. המסמך המודיעיני הזה קיבל את שם הקוד "חומות יריחו". המסמך פירט בדיוק רב את תרחיש התקיפה כפי שיצא אל הפועל ב-7 באוקטובר. בכירי מערך המודיעין של צה"ל דיווחו לצמרת הצבאית והמדינית על פוטנציאל האיום של חמאס.

תא"ל ערן אורטל סיים תפקיד בצבא ופרסם בפברואר 2023 מאמר שדן באפשרות של אי-מוכנות של צה"ל. במאמר, שכותרתו "אור יקרות: נורות האזהרה של 1973 לצה"ל 2023", הוא התבונן בכשלי 1973 כדי לבחון את מצבנו ב-2023. המאמר הופץ בקרב גורמים צבאיים. הוא תהה בו, למשל, אם ישראל ערוכה לאפשרות שאויב ינוע אל גבולה בנתיבים סמויים, ושאל שאלות נוקבות נוספות. אילו התעמקה הנהגת הצבא והמדינה בשאלות אלו, ייתכן שהיה מובא בחשבון שהמכשול בגבול הרצועה אינו הרמטי, ואולי היו ניתנים מענים טובים יותר בעת התקיפה של 7 באוקטובר (שנרב, 2023).

ולבסוף, לפי פרסומים בעיתונות הזרה והמקומית, בקיץ 2023 התריעה נגדת ותיקה ביחידת 8200, הממונה גם על תחום מחקר תורת לחימה בחמאס, על מתקפה אפשרית של חמאס. היא הזהירה כי לחמאס יכולת לתקוף באופן נרחב הרבה יותר מכפי שצה"ל ערוך לו. עוד פרסם כי קצין בכיר ביחידה בחן את החומרים שהעבירה הנגדת ושיבח אותה על העבודה הטובה, אך אמר לה כי זהו תרחיש דמיוני. בתקשורת תועדה התכתובת בין הגורמים השונים במודיעין, וידוע כי המידע עבר בין גורמים שונים בחיל המודיעין. בהודעות דואר אלקטרוני ששלחה לשורה של קצינים, ובהם גם קצין המודיעין של אוגדת עזה, כתבה הנגדת: "האימונים ממחישים לנו שתוכנית 'חומת יריחו' היא תוכנית אופרטיבית, מתורגלת, כלומר כבר היום יש לחמאס כוחות שמתרגלים את המתווים האלה ויודעים להוציאם אל הפועל ביום פקודה". הנגדת התייחסה גם לקושי במתן התרעה: "סביר להניח שלא נוכל לתת התרעה ארוכה מספיק כדי להיערך למניעת האירוע. כאן המקום לחשוב על גיבוש תפיסות התמודדות עם האירוע לכשיקרה בפועל כדי לצמצם את הנזק", והוסיפה: "הצד השני נחוש בכוונותיו להוציא את התוכנית אל הפועל. אם התוכנית תופעל – צפויה לנו לחימה מרה וקשה. התרגיל מזכיר מאוד את התוכנית שהופיעה ב'חומת יריחו' להשמדת מערך ההגנה של אוגדת עזה. אימוני הפשיטה לשטח הארץ מעידים על כך שתוכנית 'חומת יריחו' כבר אינה תוכנית על הנייר". לפי העיתונאי עופר חדד, הייתה שרשרת של הודעות דואר אלקטרוני בנושא בינה לבין קמ"ן האוגדה וקצינים בכירים נוספים באמ"ן. את אחת מהן היא חתמה במילים האלה: "מייל זה הוא בבחינת התקיעה בשופר כי החרב באה – יפה השעה להזהיר את העם" (מצוטט בתוך חדד, 2024). לנו לא ידוע בוודאות האם המידע מהנגדת הגיע לראשי הצבא ולדרג המדיני והיכן הוא נעצר, אך הפרשה מעוררת מספר סימני שאלה קשים (טננבאום, 2024) ומתבקשת חקירה מעמיקה בנושא.

הייתה התרעה מצומצמת – כולם ידעו שיהיה משהו

במילים אחרות, אנו מבינות שלמרות ההתרעות ואף על פי שבידי אגף המודיעין של צה"ל הייתה תוכנית תקיפה מפורטת של חמאס, שמשרטטת כמעט במדויק את מאורעות השבת השחורה, רבים בדרגי הפיקוד של אוגדת עזה, פיקוד דרום וחיל המודיעין החזיקו בתפיסה שחמאס אינו יכול להפעיל יותר מעשרות אחדות של מחבלי נוח'בה בעת ובעונה אחת, ושאלם תהיה פשיטה, היא לא תהיה רחבת היקף. כפי שנראה להלן, מהראיונות שקיימנו עולה שפשיטה מצומצמת הייתה תרחיש הייחוס שאליו נערכו לכאורה.

התסכול של בני המשפחות של התצפיתניות ושל וההורים השכולים (ושל כלל הציבור) גבר ככל שהלך והתברר – והדבר אף נאמר להם מפי גורמים בכירים באוגדה ובחטיבה לאחר מותן של החיילות – כי לכוחות בשטח היה

ברור שצפויה "פשיטה קטנה" או שיקרה "משהו לא טוב", כדבריהם. מרואיינת מספר 56, אחות שכולה של תצפיתנית, שמעה זאת מפיהם של מפקדים שבאו לביקור תנחומים:

מי שהגיע אלינו מהצבא לנחם בשבעה, אבא שלי כעס עליהם – איך לא ידעתם? הוא שאל אותם, ואז אמרו לו: לא, לא ידענו, שיערנו שתהיה אולי חדירה ליישוב, שניים, אולי תהיה חדירה של כמות קטנה של מחבלים, איזה עשרה חטופים, משהו כזה. ואני שואלת אתכן [פונה למראיינות], **אם זה עשרה חיילים, אם זה שני יישובים, אז זה לא נורא?**

מן האמור לעיל עולה כי המידע שהעבירו התצפיתניות אכן חלחל והתערעות אכן הועברו הלאה, אבל הן לא בהכרח תורגמו למעשים בשטח, וגם אם תורגמו למעשים – לא היה בהם די. הבסיסים והיישובים האזרחיים לא היו מאובטחים די הצורך ולא היו מוגנים מפני פשיטה. בראיונות שקיימנו שמענו אין ספור עדויות על התערות על פשיטה – אם כי בהיקף מצומצם יותר. נשאלת אפוא השאלה: אם היו התערות על פשיטה כלשהי, מדוע לא ניתנה פקודה לשמור על כוננות תמידית באזורים צמודי גבול, לשאת נשק וכמות מספקת של תחמושת (לוחמים ולוחמות) ולוודא שקסדות ואפודים זמינים ובהישג יד של כולם וכולן? מדוע לא תגברו את הכוחות בגזרה בכלל ובנחל עוז בפרט? מדוע העבירו כוחות ששהו במוצב מהגזרה הזו לגזרה אחרת לפני החג?

מרואיינת מספר 38 ציינה:

[ראינו] התאספויות והתארגנויות של נשק ואימונים. אבל שוב פעם, גם אימונים שלהם זה אימונים בסדר גודל של חמישה אנשים או עשרה אנשים. זה מאוד מאוד מבלבל, כי בסוף אתה אומר, כאילו, אם אתה מתאמן בסדר גודל כזה, אז בראש שלי הפעולה גם תהיה בסדר גודל כזה, אולי כפול מזה, פי שלושה מזה. כאילו, מי יכול לדמיין שזה להכפיל פי מאה. אז אני בחיים לא ראיתי סדר גודל כזה כאופציה. אני לא יודעת אם יש תצפיתנית שכן.

בעדויות שליקטנו נשמעו גם קולות נוספים בעניין העברת המידע וההתרעות וההקשבה לתצפיתניות. מרואיינת מספר 38, העידה על מקרים שבהם היה לה ברור שהמידע שהעבירה תורגם לפעילות הלכה למעשה.

בתור תצפיתנית, זה בעיקר תלוי במפקדת שלך, לדאוג שהמפקדת באמת מעבירה לך חזרה את המידע הזה, כי המפקדת בסוף היא אחראית על כמה עמדות שיש בחמ"ל והיא מעבירה את הדיווחים הלאה לחטיבה, וברמת החטיבה זה עולה כאילו הלאה והלאה. אז בתור תצפיתנית, זה היה בעיקר הסתמכות על המפקדות שלי ומה שהן אמרו לי והמידע שהחזירו לי. מדי פעם, אם היו שיחות עם גורמים כמו מ"פ או מח"טים, או דברים שהם אמרו ופתאום הצטלבו לי שהם מכירים אירוע א, ב, ג, ובתור מפקדת, העברתי את זה בעצמי, אז אני יודעת כאילו מי קיבל את זה ואני יודעת גם איך הגיבו לזה. היו לי הרבה אירועים שהעברתי, כאילו סיטואציה שאספנו עליה מידע, איזה אירוע מבצעי כלשהו, שהוא לא דווקא היה אירוע סופר חריג, אבל כן אירוע שיש עליו דגש. ויומיים אחר כך המח"ט מגיע ושואל אותי על זה ספציפית וכאילו מתעניין לגבי זה. המח"ט היה מגיע אלינו כל שבועיים בסגירות שבת. ואני בתור מפקדת הייתי מנהלת משמרת באותו רגע, הוא תמיד

היה יושב או עם הסמלת או עם הקצינה שלי. וממש עובר על הכול, רואה מה התחדש בזמן שהוא לא היה פה, ובאופן כמעט קבוע, כאילו כל שבועיים, כשאנחנו סוגרות שבת, ישב איתנו.

מרואינת מספר 45, קצינה בכירה:

הייתה מגמת עלייה משמעותית גם בכמות ההפס"דים [הפרות הסדר] וגם באלימות של ההפס"דים. אבל אמרתי, זה עזה. לפני מבצע שומר חומות היו הפס"דים אלימים ברמות, הרבה פיצוצי מטען, הרבה ירי בהפס"ד. יש הפס"דים אלימים בעזה תמיד... אז ההפס"דים האלה הם אלימים, והם צודקים, הייתה עלייה בכמות ההפס"דים. הם צודקים. **כולם ידעו שיהיה משהו**, אבל לא השביעי באוקטובר. אני בשיחות שלי עם סגן שיר אילת [ז"ל] בטלפון, אני שואלת אותה איך הולך לך, והיא אומרת לי: וואו, אין כוח להפס"דים יותר, ואני רושמת לה – תכיני את עצמך לסבב, תכף הולך להיות סבב, תתכונני. אז היא אומרת לי, כן, אני יודעת. כאילו זה השיחות, הולך להיות סבב. האם זה השביעי לאוקטובר? אני חושבת גם שחמאס עשו נהל קרב של כל כך הרבה שנים להיערך למתקפה הזאת, שזה לא בדיוק תצפיתנית של חצי שנה שאומרת ראיתי ולא הקשיבו לי. חלום שלי לתפוס את הבנות [שהתלוננו בתקשורת] ולשאול אותן, מה חשבת שיהיה? מה זה ראיתי ולא הקשיבו לי? מה ידעת שיהיה? ידעת שיהיה השביעי לאוקטובר? תיארתי שיחדרו 3,000 מחבלים לשטח הארץ, או שחשבת שיהיה סבב רקטות ונתקוף קצת? חשבת שתהיה פשיטה? וגם אם חשבת שתהיה פשיטה, האם חשבת ש**זאת** תהיה הפשיטה? [זמן ממושך מכינים...] אותם לפשיטה בהפתעה. זה מה שמכינים אותן, זה התרגיל, זה תרחיש הייחוס. יהיה לך רקטות לשטח הארץ, זה מה שהן רגילות לעשות. יש רקטות לשטח הארץ, מה שאת עושה, את סורקת גדר – למה? לזהות מאיפה יוצאים לך מחבלים. למה? כי זה התרחיש "פשיטה בהפתעה". זה מה שיושב בראש תמיד. [מתרגלות אותן]: קדימה, יש לך מחבלים שיוצאים לך, דקה דיווח 1, 2, 3, 4. אם המ"מ שלי לא רצה בתוך שנייה לרואה-יורה ומרססת את המחבלים אז אוי ואבוי לה. ואני אעשה לה תרגיל שבוע אחרי לראות שהיא הורגת מחבלים ברואה-יורה. אבל אף אחד לא תיאר שזאת תהיה הפשיטה ושזו תהיה כמות המחבלים. האם ידענו שתהיה פשיטה בהפתעה? כן. ידענו את זה מסיום שומר חומות, ידענו שהם לא הצליחו להוציא פשיטה מוצלחת והם רוצים שיהיה להם חטוף ביד, כדי להתחיל את המלחמה אחרת. האם ידענו שיהיו 200 ומשהו חטופים ברצועה ושמוציאים אנשים מהבתים? כאילו אני פשוט באמת חושבת שאף אחד לא ידע את זה. אז התצפיתנית שיושבת בקצה ומעבירה דיווחים בטוחה שהיא ידעה? זה אירוע נורא, אבל זה שונה ממה שמתארים.

ציטוט זה, כמו ציטוטים רבים נוספים, ממחיש כי היה ברור לגורמים בשטח שתהיה פשיטה קטנה וכי לא נערכו לפשיטה גדולה. יש לציין כי קצינה זו ממערך האיסוף לא נחשפה למסמך "תוכנית יריחו" (ולשאר הנתונים שהעבירה הנגדת ביחידה 8200 במודיעין כאמור לעיל), ואילו על פי מה שנמסר לנו בראיונות, מפקד האוגדה, המחט"ים וקמ"ן הגזרה נחשפו אליו. אף על פי כן, ניכר כי הכוחות בגזרה לא היו מוכנים גם לפשיטה קטנה יותר, מבחינת סד"כ ומבחינת מיגון והגנה על חיילות וחיילים לא לוחמים.

הקשיבו, אבל לא חיברו את הפאזל

מרואינת מספר 54, קצינה בכירה, מסכימה שאף על פי שהקשיבו לתצפיתניות, והעבירו את המידע הלאה, בסופו של תהליך העברת המידע, מרוב עצים לא ראו את היער:

בהערכת מצב האוגדתית יושב מג"ד האיסוף ויושב קמ"ן. המג"ד או המג"דית מהאיסוף מציגה דיווחים, זיהויים חריגים שמקבלת אותם מהחמ"לים, בסדר? והקמ"ן מציג את הערכת המצב המודיעינית שלו, שגם היא מתבססת על הזיהויים החריגים שלי ועל כל הדברים שנמצאו בחמ"לי התצפית. או-קיי, זאת אומרת יש סימביוזה, עובדים ביחד. כמובן שלקמ"ן יש עוד הרבה רבדים. כשהמשפחות באות ואומרות, בצדק מצידן, אבל הבנות ראו וראו ואיך זה קרה. או-קיי, הבנות ראו, הבנות העבירו את זה למ"מית, המ"מית העבירה למ"פאית שהעבירה גם למח"ט, גם למג"ד. המג"ד העביר למפקד האוגדה. בסוף, האיסוף הוא בפריפריה של המודיעין וזה משלים לו את התמונה. ואז אתם באים ואומרים או-קיי, אז איפה הייתם? איך לא ראיתם? אבל התצפיתניות ראו, נכון. התצפיתניות ראו, כולם ידעו, זה מצגות על גבי מצגות. בסוף, כשעולים שכבה אחת למעלה וקמ"ן האוגדה וקמ"ן החטיבה וקמ"ן ההוא ומעלים את זה למעלה לאמ"ן, שם [מדגישה] משהו נתקע. כשאני מדברת עם קמ"ן עזה, הוא אומר כן, ראינו את הדברים, העלינו את הדברים, זה התשובות שקיבלנו בחזרה. לצורך העניין, שכבת המודיעין בחטיבה ובאוגדה בסופו של דבר דנו בדברים [...] אף אחד לא התעלם. הם ראו את הכול והם גם העלו את זה לדרג החטיבה, וכשדרג החטיבה מעלה את זה הלאה לדרג האסטרטגי לאמ"ן, ברצועה הזאת משהו לא עבד. גם המח"ט לא השאיר את זה אצלו. הוא דיבר עם מפקד האוגדה, מפקד האוגדה העלה. הדרג הטקטי עבד. זה לא שלהם לא הקשיבו, צריך להבין, יש את הדרג הטקטי והדרג האסטרטגי. מהתצפיתנית זה מגיע, באופן תיאורטי, עד למפקד האוגדה. מפקד האוגדה שבא ואומר קורה 1, 2, 3, 4 ולמעלה אמ"ן הגדולה עם כל שאר היכולות שלה אומרים "לא קורה כלום", פה היה באג. זה לא שלא הקשיבו לתצפיתנית, הקשיבו לתצפיתנית ועשו עיבוד והעלו את כל העצים האלה למעלה, מישהו למעלה לא ראה יער. ומי זה המישהו למעלה ומה התהליך למעלה? לא יודעת, גם אני לא יודעת. גם אני מתוסכלת מזה. היא עשתה כמו שצריך והיא לא צריכה להיות מתוסכלת, כי זה לא שזה נשאר אצלה וזה נתקע אצל... הן לא מבינות את זה.

להערכתנו, המחדל חמור אף יותר מכפי שהציגה אותו הקצינה המצוטטת לעיל. הכישלון לא היה מודיעיני בלבד. בהקשר של שיקולי הגנה על הגזרה, הדרג המקצועי והטקטי היה יכול לעמוד על שלו ולהתעקש ולדרוש תגבור של מוצב מסוים או מיגון של מחנה אחר לאור ההתרעות. אילו נהגו כך, אפשר שהיו מתכננים טוב יותר להגנה מפני תקיפה, מבחינת הסד"כ ומבחינת ריענון נוהלי פשיטה וחדירה למחנה.

הקשבה והיזון חוזר

נושא ההתרעות והטיפול בהן שזור בדיון על הגדרת התפקיד ותנאי השירות של חיילות חמ"לי התצפית (שיפורט בפרק הבא), ובתהליך ההיזון החוזר של המידע שהן מעבירות. מרואיין מספר 57, עיתונאי בכיר, אמר:

מצד אחד, מצפים מהן ללמוד את הגזרה על בוריה, והן הכירו כל אדם, כל בית, כל פיר של מנהרה; ומצד שני הן בקצה של הקצה של האיסוף ולא יודעות מה נעשה עם הידיעות שהן מעבירות הלאה. מזכירים להן תמיד שהן באיסוף ולא בהערכה, ולכן עליהן להעביר הלאה את הידיעות וזהו. הן הרי קבועות שם, הן רואות את התמונה הגדולה.

כשעיתנו את מרואיינת מספר 58, קצינה בכירה, עם האמירה הזו, היא השיבה:

ההסתכלות ארוכת הטווח היא לא רק שלה [של החיילת בחמ"ל התצפית], היא גם של המח"ט. המח"ט והמא"ג הם גם קבועים בגזרה. מי שמתחלף כל כמה חודשים זה אותו מג"ד. המח"ט יודע את זה לאורך זמן והמא"ג יודע את זה לאורך זמן. זה לא נשאר רק על הכתפיים שלה [...]. היא חשובה, היא מיומנת, והיא חלק מהכוח שצופה בגזרה, אבל היא לא הגוף הקבוע הבלעדי.

הסתירה הזו, לכאורה, בין התפקיד הקשה והתובעני שדורש מהן ידע מקיף ויסודי על הגזרה, ובין הגדרת התפקיד שלהן באיסוף ולא בהערכה, יוצרת מתח רב, ונוסף עליו התסכול שנגרם כאשר הן אינן מקבלות שום מידע על נחיצות המידע שאספו ועל השימוש בו. בחמ"ל כידוע היררכיה ברורה, והתצפיתנית עצמה לא תמיד נמצאת בקשר ישיר עם המפקדים הבכירים או עם המודיעין, אלא המפקדת שלה, הסמלת, מפקדת המחלקה או מפקדת הפלוגה. התצפיתנית עצמה בדרך כלל אינה מקבלת את ההיזון החוזר על המידע שהעבירה, בין היתר מכיוון שעל פי רוב אין לה סיווג ביטחוני שמאפשר לה לדעת את המידע הרגיש במלואו, ובכך נדון בהמשך.

על זרימת המידע ועל יחסי הכוחות בין הגורמים השונים שעובדים יחד בגזרה שמענו גם מקצינה בכירה אחרת, מרואיינת מספר 52, ששירתה בגזרה בתפקידים שונים, והייתה בין היתר תצפיתנית וקצינה בחמ"ל; היא הסבירה, מנקודת ראותה, את פעילות המודיעין בגזרה לצד האיסוף:

יש משולש זהב כזה בחטיבות מרחביות, שזה נכון לכל הגבולות, שזה מ"פ איסוף, קמ"ן ומח"ט. ולקמ"ן בתוך האגף שלו, בתוך האגף של המודיעין חטיבה, יש לו עוד שני קצינים תחתיו, סגנים, וסמב"צים וחילי מודיעין סדיר. והקשר עם המודיעין ועד כמה מערך האיסוף יקבל את ההיזון החוזר שלו תלוי במידה רבה בקשר החברי בין המ"פ לקמ"ן ואם זה מעניין את המח"ט. אם למשל המח"ט, כמו מפקדים קודמים, הוא לוחם, מה שמעניין אותו הרבה פעמים זה שהלוחמים למטה יהיו טובים, ולא דווקא המחקר שמאחורי הערכת המצב; אם את מ"פ האיסוף מעניין שהחיילות בפלוגה ידעו את זה או שהיא שומרת את זה בקומה שלה ושל המ"מיות. לפעמים קצינות האיסוף היו ממש מראות שקופית מצגת לתצפיתניות: תראו, בנות, זה הג'יפ שזיהיתן בשבוע שעבר. אתמול ישבנו עם המודיעין והם החזירו לנו תשובה שזה של מוחמד והוא מעניין, וככה היה שוב ושוב קורה ההיזון החוזר, זאת אומרת, לא במנגנון פורמלי, לא של חיל הגנת הגבולות ולא של החטיבות המרחביות ולא בסדר פעולות שנקבע לקמ"ן בחטיבה. זה לא כתוב לאף אחד מאיתנו בהגדרות תפקיד. הקמ"ן יכול לעשות את התפקיד שלו ולהיות מצטיין לכאורה גם בלי לדבר איתי שנה שלמה, ואני יכולה להיות ממש טובה ולהתריע על מחבלים שמתקרבים לגדר בלי לדעת מי זה המחבל הזה. אז זה לא כתוב בשום מקום.

בעזה, למשל, ובעזה זה מאוד בולט משאר הגזרות, האיסוף והמודיעין, גם אם הם פרסונלית לא מסתדרים, הם חייבים לעבוד ביחד. למה? כי חמאס הוא אחרת, ואפשר לקבל יותר מידע כשאנחנו שולטים בכל מה שקורה ברצועה. איך היה מתבצע המעגל הזה של ההיזון חוזר למה שהתצפיתניות רואות? אז מאוד תלוי בפורום. בחטיבה צפונית יש מופע חוזר בל"ז של המח"ט שקורה כל שבוע שנקרא פורום איסוף. המח"פ ביחד עם המח"פ של לוחמי האיסוף, המח"מיות לא נמצאות שם, מדברות על הזיהויים שהיו במהלך השבוע. המודיעין אומרים האם זה עדיין מעניין את המח"ט, האם זה משפיע על הערכת המצב, ואם לא, בוא נעבור לדבר הבא. זאת אומרת, בחטיבה צפונית, יש מנגנון שנים שמדבר על תגידו מה ראיתם, אם זה מעניין נמשיך לעסוק בזה. אם לא, בואו נעבור לסרוק את הדבר הבא. ואז ההיזון חוזר בין המודיעין לאיסוף היה חייב לקרות, כאילו חייבות כל הזמן, כאילו צפונית היו חייבות לסרוק כל הזמן דברים אחרים, לא בהכרח להגיד לתצפיתנית השבוע זיהית את מוחמד אלא להגיד השבוע סרקת גדר, זה כבר לא מעניין. בשבוע הבא את עומדת לסרוק את הבתים למשל. וזה ממש היה מופע קבוע, זה נקרא פורום איסוף שיושבים שמה הקמ"ן והמ"פ. בחטיבה דרומית... המח"ט לא אהב את המודיעין. הוא האמין באיסוף. הוא היה אומר לקמ"ן בפורומים רחבים... אני יכול להסתדר רק עם התצפיתניות, אתה יכול ללכת. הוא היה מכריח את המודיעין לשבת עם המח"פית כל יום ראשון בנוכחותו, היא מציגה את כל הזיהויים, והמודיעין חייבים להחזיר תשובה מה זה. ואם הם לא אמרו מה זה הסיוור קו, מה זה הרכבים שראינו שנוסעים על הגבול, בית חדש שזיהינו בו חלון שנראה לנו מוזר, אם המודיעין לא היו מחזירים תשובה, הוא היה מעניש את הקמ"ן, אפילו כמה פעמים, הקמ"ן עלה למשפט כי מבחינת המח"ט הוא לא עשה את התפקיד שלו. על אותו מנגנון נאמר למ"מיות, השבוע כל מה שעשיתן, שתדעו זה מגניב רצח, תגידו לבנות בתדריך היומי כל הכבוד, עבודה טובה.

מה המורכבות? שלתחושת התצפיתניות ההיזון החוזר שמתקבל הוא לא תמיד מדויק. מה הכוונה? נגיד להתייחס לאמירה שחלק מהתצפיתניות התראיינו ואמרו התרענו, התרענו, ראינו את זה קורה ולא הקשיבו לנו. ראינו אותם מתאמנים, ראינו אותם מסתובבים על הגדר. אני יכולה להבין ממה התחושות שלהם נובעות... הן אומרות רצינו שהמודיעין, שטוען שהוא כל כך טוב ושולט בעזה ויודע להגיד הכול, מה השם של הפעיל שנוסע באוטו? למה הם ממדרים אותי מזה? למה לא מספרים לי? אומרים שיש התחממות, אומרים שהזיהויים מעידים על זה שחמאס מתאמן, אבל לא מספרים לי באמת, ואז כאילו התצפיתניות היו רוצות לדעת שההישג יהיה רשום על שמן. אני זיהיתי את איסמעיל הנייה מגיע לגדר, ואת המעגל השלם הזה לא היה להן. וזה בהחלט דברים שגם אני, כקצינת איסוף, מודרתי מהם. הייתי מספרת על עלייה בסיוור ג'יפים בגבול, והקמ"ן היה אומר לי זה בהחלט חריג, אבל לא אומר לי למה. אני כקצינה בכירה לא יודעת. הייתי אומרת שזה חריג, אז הייתי אומרת לבנות, בנות זיהו טוב זה חריג, אבל מה, מה חריג? בא לנו לדעת אם זיהינו איזה בכיר, זו התכלית שלהן, של התצפיתניות. כאילו הן רוצות להיות חלק בימים שלפני המלחמה, כששום דבר כאילו לא קורה והכול שקט. הן רוצות להיות חתומות על משהו משמעותי מאוד וזה לא, וזה לא מתקבל... אין חותמת על משהו. לא כתוב תצפיתנית זיהתה התחממות בגזרה. התחושה היא קשה. האם היא מקבלת היזון חוזר? כן. האם בכל הרמות? לא. האם בכל הפעמים?

לא. האם המודיעין הגזים ברמת המידור והיה צריך להגיד יותר? כן. תחושת המידור, הענן ערפל הזה סביב המודיעין והשושו שלהם שלא תמיד בצדק, זה בולט בכל הרמות, גם אצלי [כקצינה].

מרואינת מספר 46, קצינה בגזרה, הזכירה גם היא את היחסים בין מפקד החטיבה, מערך האיסוף והקמ"ן ואת המידור:

המח"ט, הקמ"ן, אני ועוד קצינה, ישבנו ביום חמישי שלפני השביעי לעשירי. ישבנו על קפה, ואמרנו הפרות הסדר זה לא העיקר. משהו רע קורה, משהו רע קורה. אנחנו יושבים. עכשיו ראיתן את הפרק ב"עובדה" על חומת יריחו? כן עם אילנה דיין, מדברים על זה שצה"ל החזיק בפקודה שאומרת שחמאס הולך חו all. אני לא ידעתי את הפקודה הזאת. המח"ט הוא כן ידע. אז כשאני אומרת הפרות הסדר הן לא העיקר, משהו עומד לקרות, אני מדברת מתחושת בטן של תצפיתנית. אנחנו, כל הפלוגה, בתחושת בטן שמהו רע עומד לקרות. לא מלחמה, לא בסדר גודל הזה, אבל משהו רע, משהו עם הרוגים, משהו לא טוב. זאת תחושת הבטן שלנו בפלוגה, אני מדברת על זה עם המ"מיות. יש לנו קבוצת וואטסאפ שפתחתי עם המ"מיות והסמלות ואני מדברת איתן. בנות, נתראה ביום שישי. אבל מה, חמאס אמר שאין הפגנות. אמרתי: תתכוננו, משהו רע עומד לקרות. בצחוקים. ככה אני מתכתבת איתם ביום חמישי. המח"ט, אולי, אולי הוא כן זוכר בראש שלו את פקודת חומת יריחו ובתחושת הבטן שלו הוא...

את נושא ההיזון החוזר סיכמה תצפיתנית מכרם שלום, מרואינת מספר 63:

מתוך מחסור בהיזון חוזר יכולים להיווצר שני מצבים שונים: הראשון, אדישות לזיהויים מבצעיים שעלולים להיות חריגים ורלוונטיים. תצפיתנית שבמשך ימים מעבירה זיהוי על משהו בגזרה שהיא רואה כחריג, ולא מקבלת מהגורמים שאליהם היא מעבירה את הדיווח אף תגובה עליו, בסופו של דבר תגיע למסקנה שכנראה הוא לא באמת מעניין או חריג מבחינת מודיעין- כי הם לא יוצרים קשר או שואלים שאלות לגבי- ותפסיק לדווח, וכך מידע שהיה יכול להיות חשוב יתפספס. המצב השני הוא הפוך, דיווח יתר, כשתצפיתנית לא מקבלת שום הכוונה או כמעט שלא מקבלת כזאת, על איזה סוג של דיווחים ומידע הם רלוונטיים ואיזה לא, היא תעביר גם דיווחים שאינם באמת חריגים, או מעניינים מבחינה מודיעינית, אלא רק לא מוכרים לה, ואם אין לה היזון חוזר שיכווין אותה, הדיווחים עלולים לתפוס מקום ותשומת לב של אירועים יותר רלוונטיים. והשילוב בין שני המצבים האלו- חוסר דיווח של חלק מהזיהויים הרלוונטיים, תוך כדי הצפה של זיהויים שהם לא בהכרח חשובים, מקשה על התכלול המודיעיני, ומגדילה את הסיכוי לפספוס של אזהרות והתראות חשובות. והפתרון לזה, מעבר לסיווג מודיעיני, הוא גם שיתוף פעולה ועבוד צמודה יותר בין המודיעין לאיסוף. אני חושבת שהאינסטינקטים, תחושות הבטן וההבנה המבצעית של תצפיתניות הוכיחו את עצמם לפני ואחרי השביעי באוקטובר, והם נובעים מכך שכל החמ"לים בגדוד 414 הם מבצעיים ועושים את עבודתם בצורה טובה והתצפיתניות שמשרתות בהם מקצועיות ולומדות ומכירות את הגזרה שלהן הכי טוב. אבל העבודה מול מודיעין נחוצה כדי לחדד את ההבנה המבצעית הזאת ולעשות את עבודת המיון והתכלול שבהמשך קלה יותר.

ההתקרבות לגדר: הם נכנסים לגזרה שלי

כמה מהתלונות בנוגע לאי-ההקשבה לתצפיתניות קשורות במידה רבה לשינוי במדיניות התגובה על התקרבות לגדר. מרואיינת מספר 32, תצפיתנית מנחל עוז, הסבירה באריכות את השינוי במדיניות בעניין זה ואת תפקידן בעת המורכבות הזו בשנים האחרונות:

כל המחבלי חמאס והאלה עם הטנדרים שראינו ב-7.10 זה ממש כמו שהמשחק מחשב שלנו הפך למציאות. אותם היינו רואות בדיוק ככה, לא מפחדות מהם, היינו כבר מכירות אותם בפרצופים, אפילו היינו נותנות להם שמות, עם אותם הטנדרים ואותם הנשקים. יש להם עמדות חמאס. יש לנו אז את המשואה, יש לנו את התצפית, התצפית זו בעצם המצלמה שלי. ספציפית המצלמה שלי [...] אני יכולה לראות את החצ'קונים שלהם, [...] זה תפקיד ברמה מקצועית מאוד גבוהה... המטרה העיקרית שלנו היא שאף אחד לא יחצה את הגדר ושאלם אנחנו רואות משהו חריג שקורה, אנחנו הראשונות להתריע עליו ולעקוב אחריו במצלמה, לאפיין אותו ולתאר אותו בשביל הכוחות הלוחמים שבשטח ולהכווין אותם בצורה המדויקת ביותר לנקודה. ובו-זמנית יש גם את ניהול הביטחון השוטף, שבין הדברים החריגים שקורים אנחנו צופות בחקלאים ובכל דבר אחר. פה בא לידי ביטוי הקטע הזה שכולנו אומרות שראינו דברים חריגים ולא הקשיבו לנו. זאת אומרת, קרו דברים חריגים שהם לא מוגדרים בתפקיד שלנו בעיקרון, כי התפקיד שלנו זה הגנת גדר. שם לא ידעו איך לקחת את המידע שאנחנו מעבירות ואת המידע שאנחנו רואות ואת הדברים החריגים ולקדם אותם הלאה. כי הצבא היה מאוד מקובע על התפקיד הספציפי שהגדירו לנו, אז כשאנחנו רוצות לקדם דברים אחרים שאנחנו רואות, זה פשוט לא הצליח מכל מיני סיבות כאלה ואחרות, אז היו לנו גם קשיים בלתקשר עם המערכת מהבחינות האלה. שינו את כל הנהלים לגבי התקרבות לגדר, החליטו שהגדר החדשה הזו היא לא עֶבֶרָה. אז אם היה מרחק של פעם 300 מטר, אחר כך 200 מטר, אחר כך הסתובבו לנו בתוך ה-100 [מטר מהגדר], מה זה הדבר הזה? נכנסו לגזרה שלי.

הקרידיט, אם יש סיכול, תמיד מגיע לפלוגות הלוחמות שבאות לעשות את התפקיד בפועל, ואם יש תקלה, זה עליי. את מבינה את ההבדל? התסכול היה יום-יומי, כי יום-יום חקלאים יורדים לי בשש וחצי בבוקר, יום יום אני מתחרפנת שהם מגיעים לי ל-50 מטר מהגדר, 50 מטר והוא כבר בשטח ישראל, ועוד פעם אומרים לך, את אומרת שהוא חקלאי? אני אומרת כן, הוא נוגע באדמה, המפקדת. טוב, אז אם הוא חקלאי, אז לא מרחיקים אותו, כי זה הנהלים החדשים. ואני אומרת לכן, אני אומרת לכן... זה לשבת עם דמעות במשמרת, פיזית דמעות. כי זו הגזרה שלך, לא שומרים עליה יותר, יש לך באמת אהבה לאדמה הזאת, לגזרה הזאת. וגם את מפחדת על התחת שלך, כי בסוף אם משהו מחליט לרוץ לגדר והאירוע לא נחשב מנוהל טוב אני חוטפת על הראש ברמת ריתוקים, ברמה שאנחנו סוגרות שבתות, אז זה שילוב של שני הדברים האלה [...] שוב, התפקיד באמת היה מלווה בהמון ריבים וויכוחים, ותסכול. יום-יומי, משמרת, משמרת. הרגשתי מאוד משמעותית, באמת בגלל הידע שלי, לא יודעת להסביר את זה, אולי זה נשמע מטומטם, אבל הרגשתי שיש לי כמות ידע מטורפת, לכולנו, כמות ידע מטורפת, ואיכשהו בגלל זה הרגשתי משמעותית והתפקיד השוטף שלי הרגיש לי הרבה יותר משמעותי. אמרתי, טוב לא נותנים לי להגיע

לידי ביטוי אבל הרגשתי שנגיד ההודעות שאני שולחת למודיעין הן באיכות מאוד גבוהה. שאני מצליחה להגיע להסקת מסקנות ברמה גבוהה. עזבי את זה שנראה לי שאף אחד לא פתח את ההודעות האלה, זה סרט אחר לגמרי, אני הרגשתי שוואלה, יש לי ידע מטורף על גזרת שגלאעיה כאילו. אבל שוב אני אומרת, עם המון תסכול. והתסכול הזה מביא אותך למקום של וואלה, לא משתמשים ב' באמת כמו שצריך. אז כאילו זה רגשות מעורבים כאלה. זה היה הרבה לפני ה-7.10. אז יש את גדר המערכת, אוברס זה הקו האחרון בין עזה לישראל כביכול. משם, מאוברס, יש משהו כמו ממוצע לכל הגזרה 300 מטר, שזה 300 מטר של שדה חקלאי. שם באמת יש את כל ההסתובבות של החקלאים, צפרים, רועי צאן. אחרי ה-300 מטר יש לי כביש [...] עליו היו עמדות חמאס, שבערך כל 300 מטר הייתה עמדת חמאס – עמדות ריסון, זו עמדה שהיו בה חמאסניקים, במשמרות מתחלפות. החילופים האלה היו מתבצעים על ידי הטנדר הסייטי הלבן שהייתן רואות, שראינו בסרטונים, זה, זה. הם היו שם במדים, חמושים בקלצ'ניקוב. אותם היינו רואות כל הזמן. תחשבו שאם יש גזרה של ארבעה ק"מ, יש כמה [...] עמדות ריסון. יש גם עמדות תצפית של החמאס. זה עמדות גבוהות יותר שהם לא היו חמושים, החמאסניקים האלה, הם היו תצפיתנים. אותם ממש היינו רואות מתצפתים לשטח ישראל. כל היום אנחנו רואות חמאסניקים מול הפרצוף שלנו. עכשיו, על הדרך אני אספר לכן שמה שעוד יותר מתעתע, זה שאנחנו סמכנו על החמאסניקים האלה. למה צה"ל ואנחנו "סומכים עליהם"? כי בעצם את באווירה של... כמו שלנו יש תצפיות ולנו יש מוצב נחל עוז, אז להם יש את העמדות שלהם. היו קוראים להם ריסון, כי הם בעצמם היו אוכפים עזתים שמנסים לעבור לשטח ישראל. למה? כי יש עזתים שמנסים לעבור לשטח ישראל שמנסים להיות שב"חים, והם לא מטעם חמאס. אז מה שאנחנו היינו רואות במצלמות, שצה"ל היה רואה במצלמות גם דרכנו, זה שנגיד אם מישהו חוצה את הגדר, אחר כך צה"ל חוקר אותו, מבין שהוא איזה עזתי עני שרק רוצה להיות כאן בכלא, ואנחנו שולחים אותו בחזרה לעזה; ואת רואה את החמאסניקים האלה באים מהעמדה אל הגדר, תופסים את אותו עזתי [...] מבהירים לכולם שאף אחד לא עובר את הגדר. הם "מרסנים" בעצם חצייה של הגדר, ואז זה גורם לצה"ל – אני לא מדברת עליי בתור תצפיתנית כי באמת בתכל"ס, מי אני? – צה"ל אומר, טוב הם מרסנים, יש להם פה איזשהו אינטרס שלא יעברו את הגדר, וזה בעצם אשליה מטורפת. כי בסוף, בואו, חצו 3,000 חמאסניקים את הגדר, החמאסניקים שאני הייתי צופה בהם במשך שנתיים, היו בטח הראשונים שנכנסו לפה לשחוט אותנו, אין אופציה אחרת.

אז זה העמדות שהיינו צופות בהם. לחמאסניקים האלה לא הייתה התקרבות לגדר, הם לא היו יורדים הרבה לכיוון הגדר. אם הם היו יורדים לכיוון הגדר, זה לפעמים כדי לדבר עם החקלאים ולעלות חזרה לעמדה. או למשל כשחקלאים עוברים דרך העמדה שלהם, מדברים במשך איזה חצי שעה ואז יורדים לגדר. פה נכנסת המחשבה שלי בתור תצפיתנית שאני אומרת – מה יש לו לדבר עם החמאסניק הזה לחקלאי? למה הוא דיבר איתו? מה קורה כאן? וזה מידע שכאן היינו מרגישות הכי אומללות, כי אף אחד לא ידע לאיפה לקחת את המידע הזה בעצם ולהמשיך אותו הלאה. כי יופי, הוא דיבר עם החמאסניק, ומה את רוצה שנעשה עם המידע הזה? אבל אני מבחינתי – מה עובר עליכם? הוא דיבר עם החמאסניק! החקלאי! וזה מאוד מורכב, ופה בעצם מגיע כל הסיפור

הזה שלא מקשיבים לתצפיתניות, כי את מרגישה שיש לך מידע מודיעיני ואין לך לאיפה לשים אותו וגם אף אחד לא רוצה שתביאי אותו לשום מקום, הדעה שלך לא מעניינת בעצם... חברות שלי ששירתו לאחרונה אמרו שהיו בשבועות האחרונים המון המון התקרבויות וג'יפים וזה כבר בלתי נסבל.

מעדותה מתברר אפוא שלא זו בלבד שהצבא שינה את נוהלי התגובה על התקרבות לגדר, אלא אף השרה אווירה שחמאס "בעצם בסדר" ואינו מעוניין בהסלמה – למרות כל הסימנים שהוכיחו אחרת. מרואיינת 32 ממשיכה:

בעצם כבר ב-21' אומרים לנו שמתחילים לעבוד על דבר כזה שנקרא מחבלים בדאונים, ושנתחיל להיות מוכנות לזה שהאירוע הבא שיהיה, שהוא יהיה אירוע מורכב. אירוע מורכב זה אומר שנכנסים כמות של מחבלים או ממנהרה או מהאוויר, מכמה מקומות במקביל. גם רגלית, גם מנהרה, גם אוויר, אולי גם ים. ושהבקעים [רחפנים] האלה הולכים לבוא בכניסה רצינית. אני יודעת שקרוב ל-7.10 בכל השנה האחרונה היה באמת דיבור על אירוע מורכב בצורה רצינית וגדולה. בשנה שלי זה היה דיבור יחסית ממש חלש, זה לא היה אותו דיבור כמו של השנה. אז היה דיבור שה"בקעים" האלה הולכים לבוא ובגדול, והולכים להיות מחבלים שיגיעו מהאוויר. היה פחד רציני מהדבר הזה, אנחנו פחדנו פחד מוות. וידענו שכשזה יקרה זה יהיה בגדול. אז כשפתאום חברה שלי שלחה לי את הסרטון הזה של הבקעים אז הבנתי שכנראה יש אירוע מורכב, שזה לא רק צבע אדום. אני שנייה גם מוסיפה שתמיד לימדו אותנו ותמיד היינו מוכנות שברגע שיש צבע אדום, ככה מתחיל אירוע מורכב. זאת אומרת שברגע שיש צבע אדום, התפקיד שלי בתור תצפיתנית זה ללכת לסרוק את נקודת היציאה של הצבע אדום ואת נקודת הנחיתה, כדי לראות אולי אני יכולה לזהות מאיפה זה יצא, ולראות אולי אני מזהה איפה זה נפל, ואם נפל – אם יש נפגעים. אולי דרך החמ"ל אנחנו יכולות לקרוא לאנשים שילכו לעזור במקום הנפילה. מה שקורה זה שהם יודעים שצבע אדום זה זמן להסחת דעת. זאת אומרת שתמיד אמרנו שככה מתחיל אירוע מאוד גדול דרך צבע אדום. וככה התחיל ה-7.10. הם התחילו במטחים [...]. במטחים עצומים של צבע אדום. בקעים באוויר, כניסה רגלית, כניסה ימית. וככה הם עשו הכול בו-זמנית. אז זה התחבר לי ממש טוב אחרי הצבע האדום שיצא בעצם, ואז אחר כך ראיתי את הטנדרים בשדרות, ראיתי את מחבלי החמאס שאנחנו מכירות, את הטנדרים שאנחנו מכירות. זה איכשהו הפך למציאותי כל הסיט הזה, זה היה פשוט מזעזע.

גם מרואיינת מספר 33, אף היא תצפיתנית בנחל עוז, ציינה כי ההתקרבויות לגדר היו "איומות", גם מבחינת הסיכון הביטחוני שייצגו וגם משום שהקשו עליהן מאוד את העבודה, שכן התרעות קרובות כל כך לגדר היו לעיתים קשות מאוד לביצוע. שינוי המדיניות בנוגע להתקרבות לגדר גרם להן תסכול רב, כי הן הרגישו שאין יכולות להגן בצורה מספקת על הגדר ולא תמיד הן יכולות להזעיק בזמן את הכוחות הלוחמים בגזרה:

זה היה קורה, הפשיטה הייתה קורית כך או כך, אין מה לעשות. אבל אולי [אם היו מתכוננים] זה היה פחות מחבלים, אולי היו יותר לוחמים במוצבים ופחות אנשים היו נהרגים. זה היה יכול להיות פשוט אסון יותר קטן, זו הכוונה. עדיין היה קורה משהו, זה חד-משמעית, כולנו גם ידענו את זה.

ובעניין של המבצעי, אני לא יודעת מה קורה עם המידע המודיעיני שאני מעבירה הלאה, אני יודעת שרמת המבצעיות של התצפיתניות נשארה אותו דבר לאורך הזמן, כי זה תלוי בנו ולא תלוי באף אחד. מה עושים עם המידע הזה הלאה, בחיים אין לי מושג, לא יודעת מה עושים ולא יודעת מה יעשו עם זה. אין לי מושג. בדיעבד מסתבר שנורא זלזלו באויב ולא עשו עם זה את מה שצריכים לעשות. הלוחמים לא אשמים, אלו ההוראות שהם קיבלו מלמעלה – הדוגמה הכי ברורה זה שנותנים לאנשים מעזה לרדת לגדר באופן מאוד חופשי, זה כבר לא משהו שהוא אסור כמו שהוא היה פעם. פעם אם מישהו ירד ל-100 מטר, כשהמכשול רק נוצר וכל הדבר הזה רק התחיל, אנשים רק התקרבו ל-100 ועשו להם ירי בירכיים ומטה והם עלו למעלה, אוטומטית. עם השנים זה משהו שהפך להיות שהוא ביום-יום. גם אנחנו התצפיתניות כאילו. אנחנו כבר יודעות איך הם מגיבים, אז היחס הוא.... חקלאי ירד עכשיו ל-100 מטר, הרי הכוח יבוא, הוא לא יעשה עם זה שום דבר, מה אני יכולה לעשות מעבר לזה? אנשים הגיעו לגדר באופן חופשי. חקלאים, כבשים, רועים, כולם באופן חופשי על הגדר, שמים כלובים על הגדר, מתעסקים עם הגדר, מטמינים דברים. חופשי. זה כבר הפך להיות משהו שקורה כל הזמן. גם בהפס"דים, שזה אירועים שאנחנו יודעים שהם חריגים, שזה אנשים שהם באים כדי לבחון את הגבולות שלנו, כדי לקחת חלקים מהגדר, כדי לשים מטענים... העזתים רואים שאנחנו מגיבים חלש, שאנחנו לא עושים יותר מדי, הם מבינים שהדבר הכי גרוע שנעשה זה שנירה עליהם ירי גז, והם מבינים שהם יכולים לעשות מה שהם רוצים, ובגלל זה הייתה המון בחינת גבולות בחודשים האחרונים. הם נורא ניסו דברים, כי הם ידעו שהם יכולים לעשות את זה, כי אף אחד לא יעשה להם שום דבר.

גם מרואיינת מספר 38, דיברה על המורכבות של ההתקרבויות לגדר במהלך הפרות הסדר למטרת חבלה בגדר ויצירת פרוצות. לצד התסכול שתיארה בהרחבה היא ציינה גם שהייתה שבעת רצון משום שבסופו של דבר התייחסו להתרעותיה בעדכון נוהלי הפתיחה באש:

מבחינת הפן המבצעי [...], מבחינת הסדרי פתיחה באש, ברגע שיש לי, הפ"סד והמון אנשים על הגדר כמו שהיה בצעדות השיבה ודברים כאלה, אז אתה לא יורה בכולם מן הסתם, זה גם לא הגיוני. יש לך אלף אנשים פה זה ילדים, זה נערים, זה אימהות, זה לא הסיטואציה, אז זה לא נוהלי פתיחה באש. והפס"ד לעומת זאת, אם יש, לצורך הדוגמה, אדם בודד שמגיע לגדר ומתקדם עם נשק או מתקדם עם רימון או אמצעי כלשהו, אז זה כבר הוראות פתיחה באש אחרות. אז אנחנו ראינו הנחות של מטענים לכיוון הגדר, זריקות מטענים, בזמן הפרות הסדר, אתה ממש רואה את ההתפוצצות שלהם. וההתנהלות [של הצבא] הייתה מבאסת לדעתי. אתה רואה פה חיילים ופה ממש ממול מחבלים, ואין לך כאילו... אתה רק צריך להסתכל עליהם ולחכות שהם יפגעו בהם. אז זה נורא תסכל אותי. ואני זו שמגינה על הגזרה.

היא סיפרה כי התריעה שיש צורך מידי בשינוי הוראות הפתיחה באש על אותם גורמים שמנצלים את הפרות הסדר כדי לחבל בגדר ולפגוע בחיילים, וציינה שבעקבות התרעותיה שינו את המדיניות:

מה שמנחם אותי מאוד, וגם אני זוכרת שהמפקדת שלי ממש הדגישה לי זה והעבירה לי את זה שמכאן והלאה זה לא הולך לקרות. ההוראות פתיחה באש משתנות. כאילו מה זה משתנות? היחס לאירוע הפס"ד, לצורך הדוגמה, אם הוא בדרך כלל – כל מה שליד ההפס"ד מקילומטר, זה כבר אירוע אחר, כאילו ההתייחסות לזה היא אחרת. אז אותי זה ניחם לשמוע את זה. וזה גם מה שאמרתי מבחינת המפקדת, שבסוף היא יכלה לא להעביר לי את זה. כאילו זה לא משהו שהוא רלוונטי לאו דווקא אליי, וזה שהיא העבירה לי את זה ממש עזר לי. אז זה אירוע שהיה לי קצת מתסכל.

מרואיינת מספר 49, שהייתה תצפיתנית ומפקדת בחמ"לים בגזרה, סיפרה על ההתרחשויות סמוך לגדר:

לפני השביעי ידענו שיש תרגולים ויש כוונה וזה מעולם לא קרה. זה תמיד היה תרגיל, פעם ראשונה זה השביעי. וידענו גם שהם הולכים לחטוף, זאת אומרת ראינו אותם בתצפית גם, גם הבלונים לדעתי ראו. היה מידע שהם מתכננים לפשוט על טנקים. הם בנו פעם אחת במתקן אימונים שלהם רואה-יורה ותכננו לפשוט עליה. הם גם עשו את זה בשביעי, איך שהם מטפסים על הרואה-יורה ומנפצים אותה, וגם על טנקים... הם בנו, ממש בנו רואה-יורה משל עצמם ופשוט עליה. לגמרי. ראינו אותם במשמרת שלנו, שוב ושוב, פושטים על טנק, ראינו אותם מתאמנים, עושים מצבי ירי. כמו תרגילים כאלה שהם קופצים, עולים, יורדים ומאגפים משמאל ומימין כמו תרגילים שבבה"ד אחד עושים, ראינו אותם עושים הכול. ראינו אותם עושים ריצות, מתאמנים על כושר, אמל"ח, נשקים. רחפנים הם העלו על ימין ועל שמאל, רחפנים זה כבר מזמן ידעו שיש להם, הם גם לא טרחו להסתיר את זה. ונ"טים, RPG, צליפות. כל השירות שלי בערך היה התרעות ל... כל הזמן, חודשיים לפני השביעי לעשירי היה התרעות על נ"ט מג'בליה, התרעות על צליפה משג'אעיה... כן, ראיתי הסלמה מוחלטת, מגמתית, קלאסית, של גרף עולה בקיצוניות... אחרי מבצע עלות השחר [...] יריות על הכוחות, הם פשוט היו ברכבים ממוגנים אבל ירו עליהם. כיוונו עליהם בערך מחודש מאי על ימין ועל שמאל. היו גם כמה חדירות מחבלים עם סכינים או עם רימונים, והצליחו לחדור גם את הגדר השנייה, את גדר המערכת, את כל המכשול. פעם אחת הגיעו לי ארבעה כמעט עד בארי, פעם אחת כמעט הגיע לכפר עזה קילומטר וחצי. המון חדירות, המון מטענים, המון רחפנים, האימונים שלהם [...] הכי הרבה שזיהינו היה ארבעה. כאילו לא היה עוד ניסיונות של חדירה יותר מארבעה. ראינו אותם מתאמנים, הם החריפו את שגרת האימונים שלהם. פעם הם היו מתאמנים פעם בשבוע באיזה ערב עד שהם התחילו להתאמן גם ביום. התחילו להתאמן כל ערב, התחילו להתאמן אל מול הגדר. היינו רואים אותם עושים חץ של נוח'בות, פותחים סטופר ורואים כמה מהר הם יכולים לרוץ. היינו רואים אותם 300 מטר מהגדר, הם כאילו כבר לא ניסו להסתיר את זה יותר. זה כבר היה נגלה לעין שהם מתאמנים צמוד אלינו, שהם מתכננים משהו. היה הרבה ניסיונות של התנגשות בגדר עצמה, רועי צאן שהיו באים עם קאטר וחותרים את הגדר. זה כל הזמן. כל יום היה הפס"ד, ובערך בשבוע אחד לפחות שלוש פעמים הייתה הכרזה של או חצייה של הגדר או התנגשות בגדר. שולפים כבלים, חותרים. גם איסוף מידע היה להם הרבה, כאילו רחפנים אני זוכרת היה להם מתקפות רחפנים שהשיא היה יום אחד שאיישתי משמרת יום והיו 30 פעמים או 35 פעמים של רחפנים מעל

בארי ומעל נחל עוז. כל הזמן בלי הפסקה, זה כבר היה ברור לכולם. אני גם הבנתי שאחרי שאני עזבתי זה נהיה כמה וכמה צעדים קדימה [...] הפס"דים בערך כמה קילומטרים הם היו נפרסים [...]. 500 אנשים והרבה פעמים היה גם כמה מוקדים של הפס"ד ביחד. היה גם במתחם שג'אעיה, גם במתחם בורידג' וגם בג'בליה. זה למה גם התגבור כוחות היה עצום אל מול ההפס"דים, בהפרות סדר שורפים דברים, זה אלים. זה יותר גרוע מבאיו"ש.

לאחר שפרסנו את האינטנסיביות של האירועים החריגים ואת המורכבות שנוצרה בעקבות השינוי במדיניות ההתקרבות לגדר והתפיסה שאנו מוגנים מאחוריה, נביא להלן כמה עמדות נוספות שהוצגו בפנינו על האופן שבו מועבר המידע הלאה ונדון בפורומים השונים. זו סוגיה שנוגעת גם בנושא הסיווג הביטחוני ובסוגיות נוספות של תפיסות שגויות וקיבעון מחשבות.

כפי שכבר הזכרנו בתחילת הדוח, בתחקיר מנובמבר 2023 דווח על חיילת ששירתה בחמ"ל בגזרת עזה שקיבלה איומים ממפקד בכיר שלא להתעקש ולהתריע שוב ושוב על אותם אירועים חריגים מעבר לגדר, אחרת תינזף או תיענש (קובוביץ, 2023). מעניין לציין כי באחד הראיונות שאנו קיימנו התברר שאותו מפקד בכיר קיבל מהמפקד שלו תגובה מצננת מאוד על התרעות שהוא עצמו העביר. מרואיינת מספר 52, קצינה בכירה, העידה:

מפקד האוגדה אמר למח"ט בדיון שהוא פרנואיד והיסטרי, כי הוא היה מגזים [בהערות]... בדיעבד הוא לא הגזים, הוא אפילו לא העריך כמה זה חמור, אבל הוא קצת הגזים מהשאר.

אנו לא ראינו בפרויקט התיעוד שלנו אנשי מודיעין בכירים, בשל חוסר נגישות. תחקיר מקיף שפורסם בהארץ במאי 2024 עסק בקיבעון של המודיעין ושל הצבא כולו ובתפיסות השגויות ביחס לסדרי העדיפויות ולאפשרויות התקיפה של האויב. התחקיר הצביע על כמה כשלים. לדוגמה, לאחר מבצע שומר החומות הוחלט בצבא ובמודיעין להפסיק את איסוף המודיעין על המערך הטקטי של חמאס ועל דרג הביניים של הזרוע הצבאית שלו, ולהתמקד, נוסף על הבכירים ביותר, בדמויות אחדות בלבד. משאבי איסוף המודיעין הוסטו לעיסוק ברקטות, ואנשי חמאס שוב לא עמדו במוקד העניין. כשל אחר, לפי הכתבה, היה שצה"ל לא הביא בחשבון את האפשרות שהגדר החדשה תהיה בפועל הרמטית פחות מהמצופה, ולכן לא התכונן לאפשרות שכוחות חמאס יצליחו לחדור מבעדה ולא תכנן איך להתגונן במקרה כזה (קובוביץ, 2024).

עוד נמצא באותו תחקיר, שבפיקוד דרום ובאוגדה ננקטה מדיניות של השתקה, שהייתה חלק מהאווירה ששררה בשנים האחרונות בצבא בכלל ולא אפשרה שיח פתוח הכולל השמעת דעה עצמאית או הבעת ספק. מתואר בכתבה כי בדיונים שונים בהשתתפות קצין המודיעין של פיקוד הדרום, שפעל בתיאום עם הרמטכ"ל דאז ועם ראש אמ"ן דאז, נשמעה דעה אחת אחידה. קובוביץ מצטט גורם ביטחוני שסיפר לו על דיון שבו "אפילו הטלת ספק בנוגע ליכולת להתגונן לא התקבלה יפה":

אל"מ א' התפרץ על אחד הקצינים בדרגת סא"ל שניסה להציג עמדה שונה משלו, והוא התחיל לצעוק עליו בברוטליות [...] בסוף, אחרי כל הצעקות, לא דובר על האיום ולא נשמעו עמדות האחרים מחשש שגם הם יהיו קורבן להשפלות בפומבי. זו האווירה ששררה בפיקוד הדרום בשנה וחצי האחרונות (קובוביץ, 2024).

בכתבה שלעיל תואר המחדל כמחדל מודיעיני בעיקרו, אך הכישלון לא היה כישלון מודיעיני בלבד, אלא גם כישלון של הדרג המקצועי והטקטי, שהיה חייב להיות ביקורתי, לעמוד על שלו ולהתעקש ולדרוש תגבור של מוצבים ומיגון של מחנות. אילו נהג כך, אפשר שהצבא היה מתכונן טוב יותר לקראת תקיפה, מבחינת הסד"כ והכוננות ומבחינת ריענון נוהלי פשיטה ופלישה למחנה.

הנושא הזה חשוב לענייננו מכיוון שאומנם מרואיינות קצינות בכירות ציינו בפנינו כי הן משוכנעות שהידיעות שמסרו מהתצפיתניות הועברו הלאה (ראו ראיונות 3, 4, 41, 45, 46, 53, 54), וככל הנראה אכן נדונו בדרגים הרלוונטיים, אבל מסתמן שאם הן לא עלו בקנה אחד עם סדרי העדיפויות שנקבעו מראש, לא תמיד הן נדונו ברצינות הראויה.

בין שלא הקשיבו כלל לתצפיתניות, כפי שראו את המצב כמה מהן וכמה מהוריהן, ובין שהקשיבו להן, העבירו את התרעותיהן הלאה וההתרעות נדונו בדרג גבוה יותר – התוצאה לא השתנתה. ההתרעות על המציאות שראו החיילות בחמ"לי התצפית הקדמיים לנגד עיניהן לא השפיעו על המהלכים הצבאיים או המדיניים.

מדברי התצפיתניות ניכר שלא תמיד העריכו את הידע הנרכש שלהן ואת ההתמצאות היסודית שלהן בגזרה שהקנה להן תפקידן. על ההתקבעות של תפיסה מסוימת בנוגע למצב ועל עיבוד מידע מוטעה שהגיע מהאיסוף על ההתרעות הרבות אמר לנו מרואיין מספר 55, עיתונאי בכיר:

כשהן מדברות ומביאות למודיעין, באה האוגדה, ואומרת או-קיי, בואו תראו לנו. הם מחויבים לשמוע וייצרו מזה תמונת מודיעין. כשהן באות ואומרות, תקשיבו קורה משהו בג'באליה, קורה משהו ב... אתן דוגמה לאירוע שהיה כמה ימים לפני הפשיטה. יש מחבל שהוא היה מפקד שג'אעיה, קוראים לו עלי קאדי. הבחור הזה רצח נהג מונית ישראלי ונכנס למאסר עולם ואז שוחרר בעסקת שליט. כמה ימים קודם, הם באים ומדווחים, גם במודיעין של האוגדה וגם עם התצפיות, שעלי קאדי מתנהג מוזר. התצפיתניות לא יודעות מי הוא, אבל מדווחות, קציני מודיעין זוטרים מדווחים. עכשיו, הם לא באו ואמרו עלי קאדי מתכנן פשיטה, אבל הוא פעיל. עלי קאדי הוא בדרגת מ"פ. הם באים לפיקוד ולאוגדה ומעלים את הנושא הזה שעלי קאדי מתנהג מוזר והוא מ"פ של ג'באליה, והוא מתראה עם אנשים והוא מקבל אליו משלחות. היה מישהו שאמר בדיונים שהוא מתכוון לפעולה, דרך התצפיות שאספו. לקחו את זה למודיעין של אוגדת עזה, מי שהיה אחראי על נושא פשיטה בא ואמר להם, תקשיבו, עלי קאדי רוצה לעשות פשיטה.

מעבירים את זה ל[...]. קמ"ן עזה, והוא למעשה אומר להם: תקשיבו, אנחנו לא עוקבים אחרי הדרג הזוטר. זה לא מעניין אותנו, אנחנו מעניין אותנו רק הדרג הבכיר. ולכן הם לא מקבלים מה שנקרא צי"ח [ציון ידיעות חיוניות...]. זה כסף, זה משאבים. עכשיו יש לו לדוגמה מאה שעות כטב"ם לצורך מודיעין, הוא צריך לדעת איך הוא מתמרן את המאה שעות האלה. והוא מחליט לא לתת הקצאה לעקוב אחרי עלי קאדי. למרות שבאים ואומרים להם שוב ושוב ושוב, הוא אומר להם: זה לא מעניין אותי. מעניין אותי תמ"ס [ירי תלול מסלול].

הוא פשוט מתעלם ממה שהן רואות ומה שהם רואים בשטח. בשביעי לאוקטובר אותו עלי קאדי זה מי שלקח שתי פלוגות, כבש את מעבר ארז ונחל עוז, חטף את החיילים מהמת"ק ושלח את הכוחות שלו גם לנתיב העשרה. זה אירוע שבעצם מראה את כל המחדל. העלי קאדי הזה. התעלמו מהן, כי הן לא היו אמורות להביא את יחיא סינוואר. תצפיתנית לא אמורה להביא את יחיא סינוואר, כנראה שיחיא סינוואר לא יסתובב ליד הגדר. היא אומרת, תקשיבו, יש פה אירוע שמתבשל וזה עומד להתפוצץ עלינו. אף אחד לא לוקח את זה למקום שהן רוצות, או קציני מודיעין זוטרים יותר שמדווחים שהם רוצים. זו הבעיה הכי קשה שלהן [החיילות בחמ"לים]. הן היו רק מדברות עם הכוחות בקצה, לכו לגדר לנקודה הזאת שם יש חדירה.

לפנות בוקר, בשביעי, יש לפחות שתי שיחות עם בכירים במערכת הביטחון על אפשרות [של פשיטה], מקפיצים שני צוותים [...] למקום, מזעיקים גם עוד יחידה של הקומנדו, ובארבע לפנות בוקר כל הימ"מ נקרא ליחידה לכוננות, זאת אומרת אנחנו באווירה הזאת מדווחים שיש אנשים בחממות, מי היה בחממות, אתן חושבות? ואז פתאום הן מתחילות לדווח: "הכול קורס, לא רואים, הם מגיעים..." יש פה דיווחים שאם אתה אורז אותם ומייחס אותם למצב הביטחוני שהיה מעבר לגדר ולמצב הנפיץ, מישהו היה צריך לקחת את זה ולארז את זה, אחרת למה הן מדווחות את זה?

סיווג ביטחוני

הכשלים שהועלו פה הם מורכבים וחמורים מאוד וחובה לדון בהם בפורומים שיחקרו את האירוע הלאה. הם גם קשורים ישירות לשאלה אם נחוץ שיהיה לתצפיתניות ולשאר החיילות בעלות התפקידים בחמ"לי האיסוף סיווג ביטחוני. היום רק הקצינות וחיילות שמשרתות בחמ"לי איסוף אחוריים [ב.מ.] עוברות תחקיר ביטחוני, ואילו תצפיתניות שמשרתות בחמ"לי התצפית הרגילים אינן עוברות סיווג ביטחוני. הדעות בנושא הסיווג לחיילות בחמ"לים חלוקות.

מראיינת מספר 37, חיילת ששירתה בתפקידים שונים בגזרה, אמרה:

אני אגע קודם ברמת הגדוד שיושב איתנו. מדי שבוע יש הערכת מצב שבועית, שיש נציגה מהאיסוף שמגיעה, או קצינה או הסמלת, תלוי מי סוגרת את השבת. ואנחנו עושות באותה מצגת שאנחנו מציגות את עיקרי הזיהויים של אותו השבוע, ואם יש משהו שחוזר על עצמו אז מראות גם מגמות. נגיד עלייה של ההתקרבויות החריגות לגדר של רועי צאן. אנחנו מציגות את הדברים האלה. ובהתאם לדבר הזה ודברים שיורדים מהחטיבה בונים את המשימות לשבוע הבא. למשל, אני אומרת שבאיזה שהוא קו דיווח מסוים יש כל הזמן רועה צאן שחוזר והוא מתקרב לגדר ואני לא אוהבת אותו ובא לי שהוא ילך משם, אז אפשר לדבר על זה ויכול להיות שבמהלך שבוע הבא ישימו מארב של כוח על התל אל מול אותו אחד כדי לבצע כלפיו ירי גז, וזה מה שקרה הרבה. זה ברמת הגדוד, אז אני הייתי מדברת ישירות עם המג"ד או עם הסמג"ד, עם אותו מפקד. ברמת החטיבה ומודיעין, אנחנו מעבירות זיהויים למודיעין חטיבה, והם לא מחזירים לנו גם היזון חוזר על דברים שאנחנו מעבירות [...] אנחנו מזהות אותן ויכולות לראות להם שערות בנחיר, ממש כאילו, קרוב. אבל, אין היזון חוזר לעבודה שלך וזה מתסכל. אבל מבחינת עוד פעם החטיבה, כל זיהוי אנחנו מעבירות

למ"פ איסוף והיא מעבירה אותו למח"ט. למח"ט של החטיבה הדרומית. מה כבר קורה בחטיבה עצמה? אני לא יודעת להגיד. ההפס"דים התחילו חודש לפני שהשתחררתי, והם תמיד היו בתפר בינינו לבין נחל עוז. ובגלל שהיו להם עוד מוקדים של הפס"דים, אז היו מגדילים קצת את גבולות הגזרה, כאילו אנחנו היינו גולשות קצת לנחל עוז ולוקחות עלינו הפס"ד אחד, ניהול שלו.

נושא ההיזון החוזר (או היעדרו), החוזר ועולה בראיונות, קשור לסיווג, מכיוון שגם כאשר יש נכונות לתת לתצפיתניות ולבעלות תפקידים בחמ"ל היזון חוזר ולהסביר להן את משמעות הדברים שראו ודיווחו עליהם, בהיעדר סיווג ביטחוני הדבר לא תמיד מתאפשר. בעניין זה אמרה מרואיינת מספר 49, שהייתה תצפיתנית ומפקדת בחמ"לים בגזרה:

אני מאמינה שכן היה נכון לסווג ביטחונית חיילות בחמ"ל, אולי לא את התצפיתניות בקצה, אבל מפקדות וסמלות. קצינות כן עוברות סיווג, אבל סמלות ומפקדות לא עוברות. אני הרגשתי שהייתי חשופה למידע, למרות שעל הנייר ניסו להסתיר כי לא הייתי עם הדרגה שאפשר להיות חשופ. בסוף הממשק גם עם הגזרה, גם עם החטיבה, גם עם קציני מודיעין של הגדודים, גם עם רוב ההתרעות שירדו זה לא היה סוד, בוא נאמר, כולם כבר ידעו. אני חושבת שכן היה נכון לסווג ביטחונית חיילות בשביל למנוע דברים כמו פליטות ב"ם [ביטחון מידע]. אני לא יודעת להגיד היום בדיעבד אם אני פלטתי פליטות ב"ם, האם הייתי עדה לזה כשהרגשתי שכל המידע כבר פרוץ? הרבה פעמים גם הקצינה עכשיו וגם הקודמת היו לוקחות אותי לצד שנייה, אומרות לי תקשיבי, אני אומרת רק לך, הולך להיות ככה וככה, שימי לב במשמרת ל... ואז אין משמעות ל"רק היא מסווגת ואני לא", אם הידיעה הגיעה אליי.

לפעמים גם קצין מודיעין היה מגיע לחמ"ל, עכשיו החמ"ל זה סביבה של כל כך הרבה קצינים שאי אפשר לא לשמוע, אי אפשר להכחיש, אי אפשר להסתיר שום דבר. היה מדבר איתי בצד, כמפקדת. אני זוכרת במבצע מגן וחץ, ראיתי אותו מאוד מודאג. אמרתי לו מה, מה קורה? אני הייתי במשמרת לילה, הוא בא ונכנס למשמרת שלי. הוא אמר לי בצד כזה: "תקשיבי הם הולכים לפשוט", ובעיקרון תיאר את רוב הדברים שקרו ב-7.10, איך שהולכים לכבוש את המוצב, הוא עוד סיפר לי במגן וחץ עוד איזה תוכניות יש להם. עכשיו, אני לא אוריד את זה לחיילות, מתוך אינטרס אני לא אוריד את זה לחיילות, הן יהיו בלחץ, הן לא צריכות להיות מודעות לזה. אבל ידעתי ואין לי את הסיווג לזה, לא הסתירו את זה ממני.

אני זוכרת שהוא אמר לי שזה היה כלפי הג'יהאד, הוא לא ייחס את זה לחמאס אז, הוא אמר שיש להם רימונים ומטענים חריגים ואכזריים שהולכים לפרוץ כל דבר, שהם שומרים למוצב. הוא אמר לי איך שיש התרעות נ"ט ספציפית על המוצב כשתהיה מתקפת טילים. ושאחר כך הם ינסו, כולנו ידענו איך הם הולכים לחדור כי זה א"ב של הגזרה. הוא אמר אחר כך שהם מתכננים במתקפת טילים לחדור אלינו. [...] זה גם לא סוד שבמבצע היה ניסיונות של נ"ט לטנקים. מתקפות טילים היו לא מעט, כאילו כל הדברים האלה כבר קרו, רק היה צריך שזה פעם אחת יקרה במלוא התקיפה. זה מה שהוא סיפר לי אז. אני זוכרת איזה לילה אחד הוא אמר לי: הם מתכננים על נחל עוז. אני זוכרת שהוא אמר לי את קווי הדיווח, הוא אמר לי הולכת להיות מתקפה בין קווי דיווח ככה וככה.

אני מסתכלת עליו ואומרת לו, זה אנחנו, זה נחל עוז. הוא אומר כן, הם רוצים להגיע. ואת חיה עם זה, את עולה למשמרת. מסתכלת על חברה שעולה איתי גם, אחת המפקדות, ואומרת לעצמי, טוב, בהצלחה לנו.

המראיינת מתארת היטב כיצד איך גם ללא סיווג אפשר לקבל מידע שאינו מסכן את המדינה, אבל יכול לסייע למפקדת להיערך להגנה מפני תקיפה אפשרית. בהקשר זה, מכיוון שפשיטה הייתה אפשרות מוחשית מאוד בתקופות שונות, היא הביעה תסכול רב ממצב המיגוניות ומכך שבחמ"ל נחל עוז לא היה פתח מילוט. ברור לה שאין צורך לעדכן את החיילות שלה בכל פרטי המצב, אך היא עצמה צריכה להיות בקיאה בהם.

מראיינת מספר 52, קצינה בגזרה, אמרה בנושא הסיווג והמידור:

יש רמת סיווג שלוש, שתיים ואחת. אחת זה אנשי מודיעין הכי הכי ממודרים, שתיים – אנשי שדה שיכולים להיות חשופים לדברים, ושלוש זה העמך. כל מי שמתגייס לצה"ל בגדול יכול לעשות סיווג שלוש. [...] כבר היה לי סיווג שתיים, גבוה. רק המורכבות היא שהמודיעין הם אומרים טוב, זה ברמת סיווג מצומצמת, אבל לא כל מי שהוא בסיווג שתיים יכול להיות חשוף, כאילו זה לא רמת הסיווג שלך, זה כמות הנחשפים. ואז הכותרת של כמות הנחשפים היא תמיד הייתה עונה על זה. אני ממש הייתי אומרת לקמ"ן, שומע, אני גדלתי בלבנון, אתה אפילו לא גדלת איפה שאני גדלתי, יש לי סיווג שתיים, תגיד לי מי זה? ואז הוא אמר לא, זה לא הסיווג, זה כמות הנחשפים. ואז לפעמים זה אפילו לא משנה מה רמת הסיווג, אלא הגדרת "כמות הנחשפים" למשהו... זאת אומרת היו פערים שאפילו לא חונים על רמת סיווג. יש תצפיתניות מסווגות יותר בעזה. התצפיתניות שיושבות על המידע מהבלונים, ברעים, הן עושות רמת סיווג כמו שלי, סיווג שתיים, כי הן אמורות לעשות עבודת מודיעין אחרות [...] זה לא חמ"ל הגנה, כמו כיסופים, יפתח, נחל עוז, וכרם שלום. החמ"לים של הבלונים, הם אמורים ואני בכוונה אומרת אמורים, לשבת עם המודיעין אחת לשבוע, והקמ"ן אומר מה הוא רוצה שהאיסוף שלהן יעשה בשבוע הבא [...] והתצפיתניות האלה עוברות סיווג גבוה יותר, כי הן ממש יושבות על אותן מערכות שהקמ"ן יושב עליהן. [...] מה המורכבות? ב-2020 וב-2021, כשדיברו על כל האיסוף ברצועת עזה, רצו שיהיה איסוף לכל דרג. תצפיתניות לדרג המג"ד שמבצע הגנה ואחראי על הגבול, תצפיתניות למח"ט שיוכל להתעסק באיסוף בעומק [...] ואיסוף לרמת האוגדה, למאו"ג, שגם לו יהיו תצפיתניות משלו, שהוא אומר להן גם מה לסרוק. אפשר אפילו לחלק את רצועת עזה: לנתח הקרוב לגדר זה איסוף של המג"ד, האמצעי זה המח"ט, ומה שקרוב יותר לים זה המאו"ג. ובתחילת הדרך ב-2021 זה אכן עבד כך. התצפיתניות המסווגות יותר של המאו"ג ושל המח"טים היו עוברות סיווג בהכשרה שלהן. זה היה ממש בילד-אין בתפקיד [...] הן מגיעות אליי כקצינת איסוף. אני מפקדת עליהן, אבל אני לא אומרת להם מה לסרוק – אמ"ן אומר להן מה לסרוק. ואיפה שהוא, בשנת 2022, הכול ירד לטמיון. אמ"ן ביקשו להפסיק את ההכשרות לתצפיתניות ואמרו שהם לא מתעסקים בזה יותר, אז בוטלו ההכשרות המסווגות. עשו שינוי באיסוף. אמ"ן, חיל המודיעין, היה אחראי לתת לנו את ההקצאות האלה לסיווג, שתצפיתנית תלך ותעבור

סיווג אצל מאבחנת. שללו לנו את ההקצאות לסיווגים, ואז התצפיתניות שיושבות על הבלונים, שנקראות תצפיתניות מיוחדות, לא עושות שום הכשרה ייעודית לזה, כמו פעם.

התיאור שלעיל משקף את השינוי במדיניות הצבא והמודיעין שנזכר קודם ואת הסטת מוקד העניין מאנשים ותזוזות בשטח למעקב אחר אמצעים לירי תלול מסלול. השינוי בהתייחסות לתפקיד התצפיתניות בגזרת עזה התבטא בכמה היבטים: הן נאלצו לעבוד קשה יותר בגלל ההתקרבויות לגדר; הן מודרו יותר מהנעשה בגזרה (להבדיל מהמצב בגזרת לבנון, למשל); ובהיעדר סיווג ביטחוני קיבלו היזון חוזר חלקי ביותר בנוגע לממצאיהן ולפעמים לא קיבלו אותו כלל.

מרואיינת מספר 3, קצינה בכירה, אמרה:

פעם היה סיווג. אני לא יודעת להגיד לך מערכתית למה הפסיקו את זה. אני יכולה לשער לעצמי ש(א) יכול להיות שככל שעלו המסות, הרי בסוף תצפיתניות זה גיוס כלל צה"לי, זה לא 8200 שהיא עושה עשרה מיונים... ואגב זו השערה מה שאני אומרת אני לא יודעת, אני מניחה שאולי לא הצליחו לעמוד בזה שלכולן יהיה סיווג. יכול להיות שלא עמדו בעומסים בצבא, מתגייסות מאות תצפיתניות כל שנה. ו(ב) גם בסיווג יש רמות. לי יש סיווג. אז מה, זה אומר שאני יודעת את כל מה שקורה באוגדת עזה? לא, זה לא. אפשר לדבר אם זה בסדר או לא בסדר. יש דברים שאני חשבתי שאני צריכה לדעת ולא ידעתי אותם. יש דברים שלא הייתי צריכה לדעת וידעתי אותם... אני חושבת שהן לא צריכות לדעת הכול. ממש לא. אני חושבת שהן יודעות הרבה יותר מכל חייל ממוצע פשוט מכורח המציאות, זה מול העיניים שלהן.

מרואיינת מספר 40, סמלת:

אני חושבת שיכולנו בתור תצפיתניות לקבל את הסיווג הביטחוני הבסיסי, לא את הסיווג הכי גבוה, חד-משמעית לא, גם לא בין הגבוהים. אבל אני חושבת שיכולנו לקבל איזשהו סיווג, נטו בשביל השיח היותר עמוק שיכולנו לקבל ושיכולנו לעשות. אם עכשיו הייתי מדברת עם מודיעין, יכול להיות, אני לא יודעת, אבל יכול להיות שאם היה לי סיווג ביטחוני [גבוה] יותר, אז הם היו יכולים לתת לי יותר מידע, יותר פרטים.

מרואיינת מספר 41, קצינה:

אני חושבת שצריך לעשות סיווג לכולן, למה? לא בשביל לעזור לה, אלא [כדי] להגן על ביטחון מידע. כי נערה בת 18 רואה הרבה דברים של חמאס ושל הגבול שהיא יכולה להוציא את זה החוצה בקלות. אז כן הייתי עושה סיווג לכולן... נטו כדי שהם יחשבו וירגישו שאסור להן לספר את מה שהן יודעות החוצה. בתור נערה בת 18, כשהייתי תצפיתנית בכיסופים, ראיתי דברים הזויים במסך, שהייתי אומרת לעצמי: וואי אם אני אספר את זה להורים שלי הם יהיו בשוק. זה הנקודה.

מרואיינת מספר 45, קצינה בכירה:

קודם כול הרבה תחושות של תצפיתניות של אמרנו ולא הקשיבו לנו, אני חושבת שזה חונה הרבה על העולמות האלה של הסיווג. לצערי אני, כקצינה, הרבה פעמים הורידו לי דברים ולא הייתי יכולה להוריד את זה כמו שצריך לתצפיתניות בקצה כי זה מאוד מסווג [...] אני חושבת שהן צריכות להיות בסיווג יותר גבוה. הלוואי והייתי יכולה להגיד לתצפיתניות שלי יותר ממה שהן יודעות [...] הייתי רוצה שיהיה להן סיווג ביטחוני יותר גבוה כדי לדבר איתן יותר מודיעין. ככל שאת יודעת יותר זה ממש מחזק לך את המשימה. ככל שאני יודעת להגיד לה יותר... היא תדע לעשות את המשימה המבצעית שלה יותר טוב, כי היא יותר מבינה את המהות, יותר מחוברת למשימה.

מרואיינת מספר 46, קצינה:

לגבי התשובות מהמודיעין אני הרגשתי את זה כתצפיתנית בעבר. הן [התצפיתניות] במדרגים שהן עדיין לא בקשר ישיר עם המודיעין. אז אני גם הייתי מאלה שאמרו: מה, אנחנו לא מקבלים כלום מהמודיעין, העבודה שלנו לא שווה. וגם כשהגעתי לתפקידים יותר בכירים, ואני בקשר ישיר עם הקמ"ן ואני זאת שלוחצת סנד על המצגת וצריכה לקבל משהו בחזרה, וזוכרת להגיד לתצפיתנית, היי, זיהיתן את הבכיר ההוא וההוא [...] אז בגלל שזכרתי את זה מהשירות שלי, זה ממש היה עיקר העשייה שלי בתפקיד. לדבר עם המודיעין, לקבל היזון חוזר. העבודה שלנו היא לא לשווא. הרבה פעמים זה היה בא בגלל שקצינת איסוף, במקומות שהיא טובה, היא בקשר מאוד טוב עם המח"ט הגזרתי, אז זה ממש היה מגיע דרך המח"ט למשל... זה לא רק שהתצפיתנית צריכה היזון חוזר, גם המפקד צריך. כאילו הפכו את זה לבעיה של השביעי לעשירי, לבעיה של התצפיתניות שלא קיבלו היזון חוזר, אבל זה לא, זה בעיה של כולם... עכשיו, מה היה מחזיר הקמ"ן? הוא היה אומר חברה, סיורי השטח האלה הם [...] הכול בסדר. אז את התשובה הזאת אנחנו מחזירים לתצפיתנית – שומעת, מה שראית זה באמת חריג. זה באמת לא כמו בשנה שעברה. [...] ואז מתקבל היזון חוזר. האם מבצעית הוא היה נכון? וזה באמת מה שהיו החמאסניקים? לא יודעת. כנראה שהמודיעין טעה בדרך. הם טעו בדרך בוודאות. אני שנאתי את זה כתצפיתנית ועשיתי את כל מה שאני יכולה כדי שכשהן רואות זיהוי מסוים ויום למוחרת יש להם בתדריך היומי בשמונה בערב מצגת חזרה שהקמ"ן חתום עליה ואומר מי הבן אדם שהם ראו, כל יום אני דאגתי שזה יהיה שם... זה לא בהכרח מחייב סיווג בטחוני.

לעומתה אמרה קצינה אחרת, מרואיינת מספר 48:

סיווג צריך להיות לכולן לדעתי, לכל החיילות. בחמ"ל איסוף אחורי [...] לחיילות יש סיווג. הן לא יכולות לעשות את התפקיד בלי סיווג... בגלל אופי התפקיד, כי הן עובדות עם מערכות מודיעין גם. ובשביל לעבוד עם המערכת מודיעין הזאת, אז חייב סיווג מסוים וגם הן נחשפות להרבה מודיעין ומידע כי החמ"ל יושב עם החמ"ל מודיעין. אני חושבת שאם החיילות גם בחמ"ל לי ההגנה יהיו מסווגות אז יהיה לנו, כמפקדות, הרבה יותר קל גם לספר להן דברים. אני הייתי ברמת סיווג, ואני ידעתי הרבה דברים שלא יכולתי לספר לחיילות. וזה הרבה פעמים עוזר לסגור את המעגל על מה שראיתי, וזה גם עוזר לך להבין מה את רואה. כאילו אם את רואה משהו ואת יודעת שלפני כמה ימים דיברנו

על איזה משהו מודיעיני, אז זה עוזר לך להבין יותר טוב את מה שנמצא מולך. אז כן, פשוט אני לא חושבת שיש תקציב לזה, כי זה המון חיילות, ובגלל זה לא קורה. אבל אם יש את האופציה, חד-משמעית. ואם לא, אז לפחות למפקדות ומעלה, אבל שיהיה משהו, כי המפקדות כיום הן לא ברמת סיווג, רק הקצינות.

הדעות בעניין הסיווג הביטחוני חלוקות אפוא, אולם נושא ההיזון החוזר, שמחייב סיווג ביטחוני ברמה מסוימת, הוא נושא משמעותי וחשוב ביותר שיש לתת עליו את הדעת. ברור לכול כי להערכת המצב במודיעין יש מספר מקורות, ומערך האיסוף אינו אלא נדבך אחד בהערכה המודיעינית. כאשר מגיעות התרעות רבות מאוד ונוצרת הצפה של ידיעות, במערכת עצימה אי אפשר להתייחס לכל ידיעה כ"ידיעת הזהב". עם זאת, הצבא אמור להיות מוכן לכל תרחיש, וכמו שאמרה מרואיינת מספר 54, עליו לראות את היער ולא רק את העצים. המידע החשוב והמשמעותי של מערך האיסוף ושל התצפיתניות היה אמור להיות חלק מתכלול ההתרעות שהתקבלו מהגופים השונים. ואולם התצפיתניות, המפקדות, הסמב"ציות והקצינות בחמ"לים חזרו והתרעו בחודשים שלפני 7 באוקטובר על פעילות חשודה מאוד ועל התעצמות של כוחות חמאס. המידע האמין שמסרו והתרעותיהן הועברו כנראה, ברובן לפחות, לגורמים בדרגות גבוהות יותר ובחיילות אחרים, אך לא קיבלו את תשומת הלב הראויה או את הפרשנות הראויה. המידע שנאסף הועבר הלאה למודיעין, לחטיבות ולאוגדת עזה באמצעות מפקדות הפלוגות, נבחן לכאורה בקרב גורמים שאמונים על הערכתו, ולבסוף נגזז או תויק. לעיל הוצגו מגוון דוגמאות של מידע מדאיג שהועבר לאור פעילות חריגה שנגלתה לעיני החיילות בחמ"לים הקדמיים ומפקדותיהן.

כל זה לא התרחש בתוך חלל ריק. מדיניות ההכלה שהוביל ראש הממשלה וההיצמדות לשיח אחיד שאין בו חשיבה ביקורתית, לא פוליטית ולא צבאית, קיבעו הן בדרג המדיני והן בדרג הצבאי את התפיסה שחמאס מורתע. דומה גם כי החשש מענישה פוליטית בשל דעה שונה או אחרת זלג לצבא, ומנע שיח מורכב וביקורתי. לצערנו, גם בראיונות ניכר כי כמה מהחיילות והקצינות שראיינו חששו שזהותן תיחשף.

ישנה כמובן סתירה מובנית בין ארגון היררכי שבו נדרשים כולם ללא יוצא מן הכלל להישמע לפקודות המפקד ובין ההכרח, בנסיבות מסוימות, לשאול שאלות, להטיל ספק, להביע דעות סותרות בנושאים שנויים במחלוקת. למעשה, במבנה ארגוני היררכי מוחלט כמו צה"ל, השמעת עמדה מנוגדת לעמדת המפקד עשויה לפגוע בסיכויי הקידום של הפקוד. יתרה מזו, מן הראיונות עלה כי חיל המודיעין ומפקדיו נהנים מהילה מסוימת, שנוצרה במהלך השנים, והקשתה על כוחות החטיבה הצפונית והדרומית באוגדת עזה לבקר את חוות הדעת של חיל המודיעין ומפקדיו ולמלא את תפקידם בהגנת הגבולות ובהכנה ראויה לפשיטה. למרבה הצער, המפקדים בשטח, אשר צפו בהתחממות הגזרה ובהיערכות חמאס יחד עם החיילות בחמ"לי התצפית, ככל הנראה, לא יצאו נגד עמדת קציני המודיעין הבכירים ולא התעקשו שחייבים להיערך ולהגביר כוחות, ואף לא דאגו למיגון מספק ויעיל בכל הבסיסים והמוצבים. מהראיונות עולה כי בשל מדיניות ההכלה ובשל הקיבעון המחשבתי בזירה המדינית שהועבר ממנה גם לזירה הצבאית, לא הובאה בחשבון ההתעצמות של יכולות האויב כפי שראו אותה החיילות בחמ"לי התצפית. יתר על כן, המידע שמסרו חמ"לי התצפית על שינוי בסדר הכוחות של חמאס, על התעצמות הנוח'בה ועל ההתחממות החריגה של האויב שלוותה באימונים אינטנסיביים, לא תורגם להבנה כוללת של המצב.

פרספקטיבה השוואתית היסטורית בעניין זה מספק חוקר המודיעין פרופ' אורי בר-יוסף:

למתקפה הערבית ביום הכיפורים 1973 אומנם לא קדמה התרעת מלחמה של אמ"ן, אבל כבר בבוקר 5 באוקטובר החליט הרמטכ"ל שהמצב בגבולות מחייב תגבור. לכן הוא הכריז על כוננות ג', לראשונה מאז מלחמת ששת הימים, ופרס את כוחות הצבא הסדיר בחזיתות התעלה ורמת הגולן. אילו הכוחות היו מופעלים בצורה נכונה בשעות שלפני פרוץ המלחמה, סביר להניח שחלק ניכר מהנזק היה נמנע.

לא כך ב-7 באוקטובר 2023. קונספציית "החמאס מורתע" הייתה עדיין במלוא תוקפה בשעה 06:30, כאשר כוחותיו פרצו את הגבול. הביטוי הברור ביותר לכך היה שלמרות התרעות על פעילות צבאית יוצאת דופן בעזה בשעות שקדמו לפרוץ המלחמה, הדרג הפיקודי הבכיר נמנע מלהעלות את הכוננות בקו. התוצאה הייתה שאננות מוחלטת שהביאה על ישראל את הגדול שבאסונותיה. כשל ההתרעה הזה נזקף בראש ובראשונה לחובת אגף המודיעין של צה"ל, מי שבתוקף תפקידו כמעריך הלאומי אמור לתת התרעת מלחמה במועד, ואשר כשל ברוב המקרים האלה בעבר (בר-יוסף, 2024).

גדודי האיסוף: משרתיהם של שני אדונים (או שלושה)

רקע

בעשורים האחרונים ניכר כי לצד ההשקעה הסדורה בבניין הכוח לתמרון, צה"ל משקיע במידה גוברת והולכת גם ברכיבי ההגנה. יחידות ההגנה בצה"ל הוקמו נוכח הצורך להעמיד את ההגנה על גבולות המדינה בראש סדר העדיפויות. היו מי שציינו לנוכח הדגש על ההגנה כי באופן בלתי רשמי נוצרו לכאורה שני צבאות: צבא התמרון ההתקפי וצבא הגנת הגבולות (אבשטיין ואביר, 2019). לעומת עמדה זו, היה מי שציין כי אכן התפתחו שני צבאות, אך החלוקה היא לא בין צבא התקפה לצבא הגנה אלא בין "צבא ההיי-טק" ל"צבא הפרשים". לפי גיא חזות, איש צבא וחוקר, שטבע את שני המונחים האלה, הצבא האחד מתקדם, חדשני ונוצץ, והאחר מסורבל ואפור (חזות, 2024). ההתפתחויות והתהליכים המבניים בצה"ל חורגים מגבולות פרויקט התיעוד הנוכחי, אך נציין כי גדודי האיסוף, שאותם אנו חוקרות, אמורים לכאורה להשתייך ל"צבא ההיי-טק", שכן עבודת האיסוף שלהם מתבססת על אמצעים טכנולוגיים מתקדמים, אך מקומם בכוחות המודיעין נחשב שולי והם אינם נהנים מההילה האופפת את יחידות המודיעין המיוחדות.

גדודי האיסוף משתייכים כיום למערך האיסוף של חיל הגנת הגבולות. בפרק זה נסקור תחילה את תפקידם של גדודי האיסוף בצה"ל ואחר כך נעסוק בהרחבה בתצפיתניות ובחיילות המשרתות בחמ"לי התצפית הקדמיים של החיל בגזרת עזה, המשתייכות לגדודים אלו.

נציין כי התצפיתנות היא תפקיד ישן נושן ומוכר בצה"ל. אין מטרתנו לסקור את כל גלגולי התפקיד או את גלגוליו של מערך האיסוף, אולם חשוב להזכיר כמה נקודות ציון עיקריות. ראשית נציין כי תושבי הצפון והדרום החלו לשמש כתצפיתנים בפועל עוד בימים שלפני הקמת המדינה (ארבל, 2023). בהמשך הדברים הוקמו כמה יחידות צה"ליות שעסקו בתצפית לאורך השנים: לדוגמה, כבר ב-1963 הוקמה יחידת תצפיתנים צה"לית במסגרת המודיעין בפקוד צפון (ארבל, 2023), ויחידה מקבילה הוקמה גם בחזית הדרומית (מלמן, 2018). מדינת ישראל הופתעה ב-6 באוקטובר 1973, בין היתר משום שהתרעות התצפיתנים לא פורשו נכונה, והמודיעין לא השכיל לפענח את התזוזות של כוחות האויב במרחב ולא נתן התרעות מספקות (בר-יוסף, 1998; כהן, 2023). הדעה הרווחת היא שהכשל של יום הכיפורים 1973 לא היה נעוץ במערך האיסוף אלא בפענוח הנתונים ובמחקר ובניתוח של המידע שמאחורי הנתונים. הכשל בניתוח הנתונים ובפענוחם הוא שגרם למודיעין ולעומד בראשו שלא להשתמש ב"אמצעים מיוחדים" שעמדו לרשות צה"ל והיו יכולים לנבא טוב יותר את הבאות (בר-יוסף, 1993). ועדת אגרנט שמונתה לחקירת נסיבות פרוץ מלחמת יום הכיפורים, לרבות כישלון המודיעין וההפתעה, קבעה בין היתר שיש צורך בתגבור המודיעין החזותי שיינטר באופן מדויק ומפורט את היערכות האויב ואת פעילותו. בעקבות המלצות הוועדה בשנת 1974 תוגברו יחידות תצפית מטכ"ליות, ואלה היו לימים למערך האיסוף הקרבי.

אם נעבור כמה עשורים קדימה, מערך האיסוף השתייך עד שנת 2009 לחיל מודיעין השדה. חיל מודיעין השדה פוצל בשנת 2009 לשניים: חיל האיסוף הקרבי, שהתמקד באיסוף מודיעין קרבי, ומערך מודיעין השדה, שהיה

אחראי על מחלקות המודיעין (מל"מ, 2024). ב-2017 הוקם מערך הגנת הגבולות, וב-2020 נעשה לחיל הגנת הגבולות, שהוקם כדי לשמש גוף אחוד המתכלל בצורה מסונכרנת את כל נושא הביטחון השוטף וההגנה על גבולות המדינה. מאז מערך האיסוף הקרבי הוא חלק מחיל הגנת הגבולות. החיל כולל אפוא לוחמי ולוחמות איסוף קרבי; לוחמי ולוחמות חי"ר גבולות המשרתים בגדודים ברדלס, אריות הירדן, קרקל ולביא הבקעה; תצפיתניות וחיילות בחמ"לי תצפית; ויחידת גששים (אתר צה"ל, 2024). לחיל הגנת הגבולות כפופות גם כיתות הכוננות והרבש"צים ביישובים מאוימים.

בספטמבר 2023 נכנס תת-אלוף א' מואטי לתפקיד מפקד חיל הגנת הגבולות. במערכת אתר צה"ל פורסם כי בטקס חילופי המפקדים, כשלושה שבועות לפני 7 באוקטובר 2023, אמר האלוף ת' ידעי, מפקד זרוע היבשה: "החלפת מפקד חיל היא אירוע משמעותי, ימים בהם חותמים תקופה ומתחילים אחרת, הזדמנות לשוב ולבחון את דרכנו, במה נכון להמשיך ומה צריך לשנות. התקופה מורכבת, האתגרים רבים והמשימות לפתחנו רבות". מפקד חיל הגנת הגבולות היוצא, תת-אלוף ע' ימין, ששירת בתפקיד בשלוש השנים שלפני כן, אמר:

צה"ל הינו צבא הגנה בייעודו, אך התקפי ויוזם באופיו. לאורך השנים נתפסה משימת ההגנה בגבולות כמשימה משנית. בשנים האחרונות עלתה חשיבותה של משימת ההגנה בשגרה ובמלחמה אף יותר. השתנות האויב סמוך לגבולותיה של מדינת ישראל ודפוסי פעולתו העלו את חשיבותה של ההגנה והפכו את אתגר ההגנה למורכב יותר [...] חשיבות ההגנה בשגרה גבוהה מאוד, גם על מנת לסכל פיגועי אויב שתוצאותיהם יכולות להיות קשות בחיי אזרחים, וגם על מנת לשלוט בסיבות ובעייתי להסלמות, שמחירן גבוה. מגיני הגבולות אנחנו [...] בשגרה, בחירום ובמלחמה. זוהי שליחות מקודשת אותה אתם, חיילי וחיילות החיל, מבצעים בהובלת המפקדים והמפקדות, במסירות עילאית, במקצועיות גבוהה ובמומחיות נוסכת ביטחון (מערכת אתר צה"ל, 2023).

שלושה שבועות לפני פלישת חמאס לשטח מדינת ישראל ברור מדברי קצינים בכירים בצבא כי ישנה הכרה בהתפתחות יכולות האויב ומודגשת חשיבות משימת ההגנה על גבולות המדינה.

גדודי האיסוף הקרבי והחיילות בחמ"לי התצפית: מבנה ארגוני

גדודי האיסוף הקרבי, החיילות המשרתות בחמ"לי התצפית, התצפיתניות והבלונאים – כולם כפופים **מבחינה מקצועית** למפקד או מפקדת גדוד האיסוף (מג"ד האיסוף), אשר נמצא תחת פיקודו המקצועי של חיל הגנת הגבולות. תפקידו של מג"ד האיסוף להכשיר ולבנות כוח מקצועי. כפי שהסבירו קצינות בכירות בראיונות, מג"ד האיסוף אחראי על שרשרת הפיקוד במערך האיסוף. בתחומי אחריותו נמצאים פיתוח כוח האדם, הכשרות, פיתוח עתודה לקצונה, הוצאת החיילות לקורסים מתקדמים, גיוס תצפיתניות חדשות וחניכה פיקודית בתחומי הדעת של מקצוע האיסוף; המג"ד אחראי גם על החופשות של פקודיו והיציאות הביתה. **מבחינה מבצעית** כפופים החיילים והחיילות המשרתים במערך האיסוף לאוגדות המרחביות בגבולות ישראל, האמונות על התקפה והגנה ופריסת הכוח. כל אוגדה כוללת כמה חטיבות, שכל אחת מהן אחראית על גזרה מסוימת. מפקדי החטיבות (מח"טים) הם המפקדים המבצעיים של מערך האיסוף בגזרתם, וכל אחד מהם מגדיר בגזרה שלו את צרכיו מהחמ"לים: את סוג הדיווחים ואופיים ואת סדרי העדיפויות הביטחוניים. בעוד מפקד האוגדה (המאו"ג)

והמח"טים הם מפקדים קבועים בשטח שמתחלפים כל כשנתיים, הגדודים הגזרתיים – גדודי חי"ר וגדודי כוחות יבשה שונים – מוצבים בגזרה בסבבים של שלושה-ארבעה חודשים. הגדודים הגזרתיים אינם יושבי קבע במוצבים ובבסיסים, אך בזמן הסבב שלהם הם מופקדים על ביטחון הגזרה ומפקדיהם (מג"דים) אחראים על ביטחון הגזרה והמוצבים שבה. לצד הכוחות האלו נמצאים כל העת נציגי חיל המודיעין. לצד כל מפקד (מא"ג, מח"ט, מג"ד) ישנו קצין מודיעין (קמ"ן) שתפקידו לשמור על קשר ישיר עם בכירי חיל המודיעין ולדאוג לזרימת המידע בין המודיעין לכוחות בשטח ולהפך. נציין שוב כי, כאמור בראשית הדוח, בחמ"לי התצפית משרתות גם חיילות שאינן שייכות למערך האיסוף, ובהן טכנאיות תקשוב, חיילות קומץ, טכנאיות, לוחמות רוכב שמיים ועוד.

גדוד האיסוף הקרבי המוצב בגבול הדרום-מערבי של ישראל, בגזרת עזה, הוא גדוד נשר 414. הגדוד כפוף לאוגדה המרחבית המכונה עוצבת שועלי האש (אוגדה 143, היא אוגדת עזה). אוגדת עזה כפופה לפיקוד דרום ואחראית על אבטחת גבול ישראל עם רצועת עזה ועל חלק מצומצם מהגבול עם מצרים. אוגדת עזה כוללת שתי חטיבות – צפונית ודרומית, והמח"טים שלהן עומדים בקשר ישיר עם החמ"לים הקדמיים שבגזרה שלהם. גדוד האיסוף כפוף כאמור מבחינה מבצעית למפקד החטיבה, וכאשר יש חילוקי דעות בין מג"ד או מ"פ האיסוף ובין המח"ט, המח"ט הוא ש"אומר את המילה האחרונה ואין על זה ויכוח" (מרואינת מספר 45). לדברי המפקדות והקצינות ששוחחו איתנו, קונפליקט בין שני דרגי הפיקוד הללו גורם לעיתים מתח בקרב מפקדות בדרגים שונים במערך האיסוף. ביחסים המורכבים שבין מערך האיסוף ובין החטיבה מעורבים כאמור גם אמ"ן והגדודים הגזרתיים המתחלפים. מרואינת מספר 45, קצינה בכירה, הסבירה:

בסוף אמ"ן יתייב לי מה לעשות, זה נכון, אבל לא נתקלתי בסיטואציה שפסלו את דעתי על הסף ואמרו לי הרעיון שלך לא מעניין, אנחנו חושבים 1, 2, 3, 4 וזה מה שצריך לעשות. אבל אם המח"ט החליט שלא מעניין מה אני חושבת והוא רוצה שיהיה 1, 2, 3, 4 בגזרה, הוא ינחה ואני מייד צריכה להתיישר, אבל לא קרתה סיטואציה שהמח"ט שלי או המג"ד שלי היו אטומים למה שאמרתי ושחשבתי משהו מאוד מאוד מנוגד ולא הקשיבו לי.

גדודי האיסוף מורכבים, באופן כללי, מצוותי לוחמים ומתומכי ותומכות לחימה – סמלות, מפקדות ותצפיתניות המאיישות את חדרי המלחמה (חמ"לי תצפית). לצידם משרתים גם לוחמי ולוחמות רוכב שמיים, טכנאים וטכנאיות תקשוב, אנשי יחידת קומץ שמתקנים את הגדר באופן שוטף, ועוד חיילים וחיילות המשתייכים לחילות אחרים ו/או יחידות אחרות. כאמור, במבנה הארגוני הנוכחי של מערך האיסוף, חמ"לי התצפית אינם כפופים אך ורק למפקדים ולמפקדות של מערך האיסוף, אלא גם לאוגדה, לחטיבות ולגדודי ההגנה הגזרתיים, ועובדים במקביל לקציני המודיעין. מבנה ארגוני זה משפיע ישירות על החיילות בחמ"לי התצפית, אשר בהקשרים מסוימים כפופות למערך האיסוף, ובהקשרים אחרים – למערך הלוחם (הגדודים, החטיבות והאוגדה) ולהנחיות של המודיעין. סוגיית היחסים המורכבים בין תומכות הלחימה בחמ"לי התצפית ובין הגורמים השונים בגזרה הועלתה בעקביות בכל הראיונות, וכמוה גם נושא חלוקת האחריות והפיקוד על החיילות בחמ"לי התצפית. היטיבה להסביר זאת קצינה בכירה, מרואינת 54:

צריך להבין שהאיסוף הוא תמיד משרתם של שני אדונים. אחד של הגזרה [המח"ט והמא"ג], שתיים של המג"ד [של הגדוד הגזרתי]. מגד"ית האיסוף הולכת להערכת מצב אוגדתית. בהערכת מצב

האוגדתית יושבת מג"ד האיסוף ויושב קמ"ן. המג"דית מציגה דיווחים, זיהויים חריגים שהיא מקבלת מהחמ"לים, והקמ"ן מציג את הערכת המצב המודיעינית שלו, שגם היא מתבססת על הזיהויים החריגים של מגד"ית האיסוף ועל הדברים שמצאה. כלומר, יש סימביוזה, עובדים ביחד. כמובן שלקמ"ן יש עוד הרבה רבדים. יש הערכת מצב שמפקד האוגדה עושה עם המח"טים ועם המג"ד פעם בשבוע ועם הקמ"ן, כל יום יש שיח שוטף. [...] המג"ד וקמ"ן החטיבה מדברים כל יום כל היום. יש שיח שוטף, יש טלפון אדום. יש משהו חריג – הוא מתקשר. יש מערכת מאוד מאוד משומנת שעובדת, כן? בסוף מודיעין החטיבה, מודיעין הגדוד ומודיעין האוגדה הם בשרשרת הדיווחים. כשאני אומרת [שמערך האיסוף הוא] **משרתם של שני אדונים, זה לצורך העניין משרתם של שלושה אדונים**, כי על ההתרעות ואי-הסדרים היא מדווחת גם לחמ"ל מודיעין, גם לחמ"ל גדודי וגם לחמ"ל של החטיבה לצורך העניין.

מרואינת מספר 45, קצינה בכירה ששירתה בעבר בגזרה, תיארה את הקשר הצמוד והשוטף שהיה לה עם קצין המודיעין בעת שירותה בגזרה:

אני ממש מרגישה אכזבה ממערך המודיעין שאנחנו חלק בלתי נפרד ממנו... ואני ממש מרגישה אכזבה מההתרעה שלו וממש קשה לי היום, אחרי תקופה כמפקדת בגזרה שישבתי מול קמ"ן והוא אמר לי תיערכי ל-1, 2, 3, 4, תכיני את הבנות שלך ל-1, 2, 3, 4, כי זה האיום וזה מה שהאויב יעשה. תקופה ארוכה, זה מה שעשיתי כדי להכין אותן. הפעם, זה לא היה דומה למה שהם ראו. זה היה דומה, אבל בממדים הרבה הרבה יותר גדולים ממה שהכנתי אותם.

מרואינת מספר 63, תצפיתנית מכרם שלום, הוסיפה וציינה לגבי הקשר הצמוד הנחוץ עם גופי מודיעין:

אני חושבת שהאינסטינקטים, תחושות הבטן וההבנה המבצעית של תצפיתניות הוכיחו את עצמם לפני ואחרי השביעי באוקטובר, והם נובעים מכך שכל החמ"לים בגדוד 414 הם מבצעיים ועושים את עבודתם בצורה טובה והתצפיתניות שמשרתות בהם מקצועיות ולומדות ומכירות את הגזרה שלהן הכי טוב. אבל העבודה מול מודיעין נחוצה כדי לחדד את ההבנה המבצעית הזאת ולעשות את עבודת המיון והתכלול שבהמשך, טובה וקלה יותר. עבודת תכלול התמונה הגדולה היא בשום צורה לא של התצפיתניות, אבל היא יכולה להיות יעילה פי כמה עם היזון חוזר יעיל שמגיע אל התצפיתניות.

המורכבות של מבנה החיל וקשריו עם גורמים אחרים בצבא ניכרת גם ביחסים עם הגדודים הגזרתיים המתחלפים. כך למשל שמענו ממרואיין מספר 8, אב שכול של תצפיתנית, על יחסים עכורים עם גדודים שחושבים שהם "יודעים הכול" ואינם מתחשבים בדעת התצפיתניות מצד אחד, לעומת יחסים טובים ומועילים עם גדודים שהעריכו אותן ואת הידע שלהן, מצד שני:

בסוף זה הופך להיות הקטע של [...] [יש] קבוצת חיילים בחיל כזה או אחר שפשוט לא יודעים להכיל את מה שהבנות יודעות לתת [מבחינה מקצועית] וזה כל כך חבל. [...] בסוף בסוף הבת שלי, או כל תצפיתנית אחרת, הולכת עם האוזנית באוזן עם אותו מפקד באותו לילה של המארב, כי היא העיניים

שלו באותו חושך כשהוא הולך באמצע המדבר להשכיב שמה מארב. וכשהיא אומרת לו אל תיקח ימינה כי יש אבן גדולה, הוא לא ראה את האבן, אבל הבת שלי ראתה את האבן, או כל ילדה אחרת. [...] והם לא העריכו את העבודה הזו שהבנות נותנות. מה שהן סיפרו לנו התצפיתניות מהבסיס, שביחידה לוחמת אחרת, למשל, הסמג"ד מאוד העריך את העבודה שלהן והוא היה מגיע אליהן והיה יושב איתן משמרות שלמות כדי ללמוד את הגזרה.

על היחסים המורכבים עם יחידות לחימה שונות שהוצבו בגזרה שמענו גם בראיונות אחרים. היו יחידות שמפקדיהן לא מיהרו להיכנס לחמ"ל ולהכיר את הגזרה מנקודת ראותן של חיילות חמ"לי התצפית, והיו כאלו שנכנסו מייד וביקשו ללמוד ולהכיר. נושא זה רלוונטי גם להערכה המקצועית של החיילות בחמ"לים, אבל חשוב מזה, יש לו חשיבות רבה להעמקת היכרותם של הלוחמים והמפקדים עם הגזרה החדשה עבורם. מראיינת מספר 38, ששירתה בחטיבה הדרומית, תיארה:

היו כמה מג"דים. האמת שאני פחות זוכרת שמות כי הם מתחלפים בערך כל חודשיים וחצי שלושה, אבל סך הכול חוויות טובות ממג"דים. אבל שוב פעם, בהתחלה זה יכול להיות חודש ראשון שהם באים והם חושבים שהם יודעים הכול, ושהם מבינים את כל הגזרה הכי טוב בעולם. ובהתחלה זה כואב, הם אומרים לך מה לעשות ולא לעשות, אני כן חבורה אליכם, אני נוספת לגדוד שלכם, אבל אני לא בגדוד. כאילו יש לי מפקדת משלי, יש לי מ"פ משלי, יש לי מג"ד משלי, הכול בציר אחר. אז בהתחלה לוקח זמן, ההבנה של איפה אני ממוקמת בשרשרת הזאת שלהם. וברגע שהבנתי אחרי פחות מחודש, אז הקשר כבר נהיה הרבה יותר טוב, והעבודה המקצועית נהיית הרבה יותר טובה, והם מבינים שכמו שאנחנו צריכים אותם הם צריכים אותנו ועובדים ביחד.

מראיינת מספר 37, ששירתה בחטיבה דרומית:

למשל סא"ל חממי ז"ל [מח"ט החטיבה הדרומית שנהרג ב-7 באוקטובר], איש מדהים, הוא היה מגיע כל שבת שהוא סגר לשבת איתי [...] הוא היה המח"ט, והיה יושב איתי שעה כל פעם כדי לשמוע איזה דברים חדשים יש בגזרה ומה יש לי להגיד. אז כל מה שאומרים שהדרגות הבכירות לא הקשיבו לנו, לי הבכירים תמיד הקשיבו. הם הקשיבו לנו [...] אני לא יודעת מה התפקוש למעלה, אבל אני יודעת שהעבודה עם מודיעין אצלנו תמיד הייתה מעוררת, כאילו יחסים לא טובים כל כך.

מראיינת מספר 39, תצפיתנית ומפקדת בחמ"ל בגזרה:

עם [חטיבת] גבעתי היינו החברות הכי טובות שלהם, כאילו היינו ממש קבוצה והם תמיד באו לחמ"ל וישבו והמג"ד שלהם גם היה מדהים וכולם היו ממש ממש מדהימים. בגולני, לעומת זאת פחות היה לנו תקשורת עם הלוחמים. הם פחות באו לחמ"ל. זה לא משהו רע, זה פשוט משתנה בין כל קו שתופס, יש כאלה שיותר מתחברים, יש כאלה שפחות.

לעומתה, מראיינת מספר 28, אם שכולה של תומכת לחימה בנחל עוז, ציינה כי בתה סיפרה לה שהיחסים האישיים עם הגדוד הגזרתי מגולני היו טובים. מראיין מספר 16, שבתו נהרגה בנחל עוז ב-7 באוקטובר, הסביר:

רציתי להסביר, זה הסיפור של הבנות. כי הרי הן קבועות במוצב. כלומר, יש להן את העמדה שנתיים. בעיקרון את מתצפתת לגזרה הספציפית שלך. את כן עושה חפיפה לעמדות נוספות, להכיר, אבל באופן עקרוני זה מה שמתצפתים ועושים ומזה גם המקצועיות. כלומר הן קבועות בבסיס וגם הסמב"ציות, ויש עוד כל מיני גששים וכאלה שהם קבועים. הלוחמים מתחלפים בעצם כל ארבעה חודשים, אז בעצם יוצא שהם לא חלק מהכוח. כלומר, מגיע כוח אורגני, מטבח עם כל מיני דברים. והבנות הן לא חלק מהדבר הזה. ולפעמים יש קשר שהוא טוב. כלומר, יש כימיה טובה והם בקשר טוב ולפעמים לא, ואנחנו יודעים להגיד עכשיו שהיה הסבב של גולני, והבנות, לא רק [הבת שלי], כולן אמרו, הם פשוט לא הסתדרו. [הבת שלי] אמרה, הם לא אוהבים אותם וגם הופתענו לשמוע את זה גם מאחרים שלא היה קשר. אני, אחד הדברים שאמרתי ל[...]. מפקד החיל, זה שהקשר הזה הוא לא nice to have, זה לא זה נחמד, איזה יופי, כולם פה בהווי נחמד. זה משהו שהוא צורך עבודה, כלומר גם הלוחמים צריכים את הקשר הזה וגם הבנות צריכות את הקשר הזה כי הן לא קרביות. [...] אולי אני קופץ קצת קדימה, אבל מה שקרה זה שהלוחמים שם דאגו לעצמם. הבנות נשארו לבד, גם אלה שבמיגונית וגם אלה שהיו בחמ"ל. מי שקפץ החוצה זה היה הקצינים והלוחמים של גולני והבנות נשארו מאחור, חוץ מתצפיתנית אחת שעוד הספיקה.

במאמר מוסגר, נציין כי בעקבות המידע מהראיונות, אנו יודעות כיום לומר שהיו כוחות לוחמים מגולני ומיחידת הגששים, שניסו להגן על החיילות בנחל עוז – גם במיגונית וגם בחמ"ל – אבל הם לא היו כוחות מספקים. חלקם אף שילמו בחייהם.

כפי שצינו, קשרי הגומלין של חיילות חמ"לי התצפית והגדודים הקרביים מתבטאים לא רק בקשרים מקצועיים. החיילות תלויות בגדודים הלוחמים להגנתן, וגם תנאי השירות שלהן קשורים ליחסים עם הגדוד הגזרתי בבסיס. בעוד החיילות בחמ"לי התצפית נמצאות כל הזמן בבסיס הקבע שלהן, הגדודים מתחלפים בממוצע כל ארבעה חודשים. יש גדודים שרואים בהן חלק בלתי נפרד מהם ומתייחסים אליהן בהתאם; אחרים אינם מתייחסים אליהן כאל חלק מהכוח ונמנעים משיתוף פעולה. בנסיבות אלו החיילות בחמ"ל התצפית חשות הדרה והזנחה, ומסיבות לוגיסטיות גם תנאי השירות שלהן נפגעים לפעמים: חסרים מצרכים בסיסים כגון נייר טואלט ומוצרי ניקיון; ביוב שנסתם אינו מטופל; ועוד. שמענו בראיונות דוגמאות ספציפיות של מקרים כאלה. לדוגמה, מרואינת מספר 36 ששירתה בחמ"ל נחל עוז, סיפרה כי רופא גדוד גזרתי סירב לטפל בתצפיתנית בחמ"ל וטען שאינו הרופא של מערך האיסוף. מרואיין מספר 57 סיפר שחיילות מגדוד של גולני לא השתתפו בניקיון השירותים המשותפים שבהם השתמשו, ועבודה זו הוטלה על התצפיתניות לבדן. קצינות ממערך האיסוף הדגישו בראיונות שטיב הקשר בין הגדוד לתצפיתניות משפיע מאוד הן על המפקדות והן על התצפיתניות שבחמ"ל, הוא קשור ישירות לנושא תנאי השירות שנפרט בהמשך, וגורם למפקדות להרגיש אי-נעימות מול החיילות שלהן.

התצפיתניות והחיילות בחמ"לי האיסוף

תפקיד התצפיתניות וחיילות האיסוף השתנה והתפתח מאוד לאורך השנים, הן מבחינה טכנולוגית והן מבחינה ארגונית ומבצעית, והוא רכיב מרכזי וחיוני במערך המודיעין והביטחון השוטף של מדינת ישראל. הן מגינות על

הגדר ועל הגזרה, כפי שאמרה מרואיינת מספר 32, תצפיתנית בנחל עוז, וכמו שהשלימה מרואיינת מספר 37, שהייתה תצפיתנית ואחר כך שירתה בתפקיד פיקוד נוסף בגזרה, היא שמחה לעבוד קשה ולהישאר ערה בלילות, היות שידעה שבכך אפשרה למשפחות בעוטף עזה לישון בשקט.

החמ"לים הם מתקנים רגישים שממוקמים באזורים בעלי חשיבות אסטרטגית, והחיילות שמשרתות בהם משתמשות באמצעי תצפית מתקדמים לאיתור איומים אפשריים ולהתרעה עליהם בזמן אמת. בכל חמ"ל תצפית יש כמה עמדות הפעלה של מצלמות (פסקל) החולשות על גבולות גזרה מסוימים. על כל עמדת פסקל מופקדת תצפיתנית. מאחורי התצפיתניות עומדת המפקדת שלהן שהייתה תצפיתנית בעצמה והוכשרה בקורס פיקוד. היא אחראית על העבודה השוטפת של התצפיתניות ומוודאת שהן עושות הכול כשורה. בכל משמרת נמצאת גם סמלת המחלקה או מפקדת המחלקה (מ"מ), שמפקחות על תפקוד המחלקה (החמ"ל) בשלמותה. לכל בעלת תפקיד, מתצפיתנית ועד מפקדת מחלקה, יש קשר שוטף עם שלל גרמים צבאיים: הגדודים שמוצבים צמוד אליהן בבסיס, החטיבה, האוגדה והמודיעין. בגזרת עזה יש שתי פלוגות איסוף – אחת בחטיבה הצפונית והשנייה בחטיבה הדרומית. המפקדת המקצועית של כל פלוגת איסוף, המ"פ, וסגניתה (סמ"פ) יושבות בחמ"ל ברעים. בכל פלוגה יש כמה חמ"לים (מחלקות). לכל חמ"ל תצפית צמוד חמ"ל אג"ם, שבו יושבות סמלות וקצינות המבצעים של הגדוד שמחזיק בגזרה באותה עת וכן קצין מודיעין. לצד החמ"לים יש בדרך כלל גם חיילות נוספות שאינן מגדוד האיסוף וחיל הגנת הגבולות, כגון טכנאית ורכזת אמצעי תקשוב, ולעיתים גם לוחמות רוכב שמייס (של חיל התותחנים), שהן ניידות בגזרה.

על-פי רוב, משמרת של תצפיתנית מול מסך מוגבלת בשגרה לארבע שעות רצופות שלאחריהן שמונה שעות מנוחה. התצפיתניות, מפקדות התצפיתניות, הסמלות וקצינות התצפית הן כולן נשים כיום. הגברים היחידים בתפקיד תצפיתנות הם הלוחמים שמפעילים את בלוני התצפית.

הגיוס וההכשרה

אתר צה"ל מפרסם את תפקיד התצפיתניות כתפקיד בעל חשיבות רבה, אשר תורם להגנה על ביטחון אזרחי מדינת ישראל וגבולותיה תוך שימוש בקדמת הטכנולוגיה של צה"ל. למרות חשיבות התפקיד והכישורים הנדרשים לו, לתפקיד התצפיתנית אין מיונים, והתצפיתנית הן חלק מהגיוס הכלל צה"לי. בתפקיד דבקה סטיגמה בעייתית (אבני, 2019), וייתכן שלהיעדר המיונים יש השפעה על מעמדו ותדמיתו של התפקיד. כבר ב-2022 פרסם העיתונאי יניב קובוביץ כי מאות חיילות נאלצות לשרת בתפקיד שצה"ל מתקשה לאייש, ויש בהן שמעדיפות להיכלא ולא לשרת כתצפיתניות (קובוביץ, 2022). רק אחדות מהחיילות שראיינו אמרו שבחרו בתפקיד, ורובן הגדול, מכל הדרגות, העידו שלא רצו לשרת כתצפיתניות. אולם התצפיתניות והורי תצפיתניות שראיינו, ללא יוצא מן הכלל, העידו שבשלב מאוחר יותר הבינו שזהו תפקיד חשוב ביותר שמסב סיפוק רב לחיילות המשרתות בו. על הדימוי הבעייתי של התפקיד, על הפער בינו ובין התפקיד עצמו ועל עמדתן של התצפיתניות אחרי ההכשרה וכניסתן לתפקיד בפועל נרחיב בהמשך הדברים.

קורס ההכשרה מקנה לחניכות ידע מקצועי, מיומנויות טכנולוגיות והבנה כוללת של התפקיד (בראל, 2019). לאחר הכשרה מקצועית הכוללת תכנים המכינים את החניכות לביצוע תפקידן בגזרה שאליה שובצו, החיילות

מתוודעות לחמ"ל האיסוף הספציפי שבו הן אמורות לשרת ומתחילות בתהליך של חפיפה ולמידת המרחב שעליו יופקדו (מערכת אתר צה"ל, 2022). בשלב זה מוצמדת תצפיתנית מתחילה לתצפיתנית ותיקה וצופה בפעולותיה, לומדת את השטח שהיא צופה בו ומתרגלת הכוונת כוחות. בסוף החפיפה היא נבחנת בתרגיל מסכם ומוסמכת לבצע משמרות בעצמה. בעניין זה ציינו רבות מהמראיינות כי יש פער גדול בין ההכשרה התיאורטית בקורס ובין העבודה בפועל לאחר מכן בחמ"ל.

עוד עולה מהראיונות, כי תהליך החפיפה מורכב. החיילת החדשה בחמ"ל תלויה בחיילת שמכניסה אותה לתפקיד לצורך קליטתה והשתלבותה המיטבית בחמ"ל. ואולם בראיונות שמענו שזהו תהליך שיכול להיות גם מתסכל ומדיר. מראיין מספר 22, אב של תצפיתנית שנהרגה ב-7 באוקטובר, סיפר על החפיפה של בתו:

מנסים ללחוץ על הבנות שיעשו את החפיפה כמה שיותר מהר, אז הן חייבות להיות 16 שעות בחמ"ל עד שהן עוברות את החפיפה [...] בתי הייתה יושבת שמה, מסתכלת על הבנות האחרות עושות את התפקיד והיא לא יכולה לעשות כלום כי אין לה את המצלמה שלה [...] אבל עדיין היא צריכה לשבת 16 שעות בחמ"ל.

מראיינים מספר 19 ו-20, הורים שכולים של תצפיתנית, אמרו שבתם סיפרה להם שהחפיפה הייתה מאתגרת, ומראיין מספר 18, אב של תצפיתנית שנהרגה, הוסיף:

היחס לבנות החדשות שמגיעות [לחפיפה] היה די מזלזל. ואתן יודעות איך זה בצבא, הוותיקים קצת מתעללים בצעירים. הוותיקות חופפות את החדשות שמגיעות. היא הייתה צריכה לעבור חפיפה תוך זמן מסוים, ואם היא לא מסיימת את החפיפה תוך חודשיים, אם היא לא עוברת את זה בזמן, אז היא מתחילה לסגור שבתות, עד שהיא תעבור את מבחן החפיפה [...] וככה יצא שבגלל שהעמדה שהיא יושבה בה לא הייתה בתקן מינימלי, אז הבנות [הוותיקות] לא היו בלחץ לחפוף אותה, והיא הייתה מאוד מתוסכלת מזה שהיא יושבת הרבה שעות על המדרגות בחוץ ואף אחד לא מדבר איתה ואף אחד לא מתייחס אליה. ואז היא גם פחדה שהיא תיאלץ לסגור 18 [ימים רצופים, במקום 12] כי היא לא סיימה את חפיפה בזמן.

מראיית מספר 17, שבתה נהרגה בנחל עוז, התרעמה אף היא על שהמפקדות לא התערבו בתהליך החפיפה של בתה, שגרם לה תסכול רב. על כל פנים, בסופו של התהליך התצפיתנית מכירה היטב את האזור שעליו היא מופקדת ומכירה לעומק כל פרט, אדם או פעילות שגרתית מעבר לגבול ישראל. הגאווה ותחושת הבעלות על המצלמה ועל העמדה שאליה היא משויכת לאורך כל שירותה הצבאי ניכרו בכל התצפיתניות שראיינו (על גאווה התצפיתניות בתפקידן ועל הפער בין מהות התפקיד לדימוי השלילי שלו עוד נרחיב כאמור בהמשך הדברים).

התפקיד

תפקיד החיילות המשרתות בחמ"ל תצפית הוא לסכל ניסיונות חדירה וניסיונות פגיעה של גורמים הממוקמים סמוך לגבולות המדינה באמצעות מערכות מעקב ממוחשבות שמאפשרות להן לזהות שינויים ואיומים ביטחוניים במהירות ובדייקנות (מערכת אתר צה"ל, 2022). התצפיתניות חייבות להיות קשובות וערניות לפרטים לאורך כל המשמרת שלהן ולהיות מסוגלות לעבוד בתנאי לחץ ולקבל החלטות במהירות – הכול כדי להגיב במהירות

וביעילות במצבי חירום: להעביר דיווחים שוטפים לחמ"לים המקבילים בזמן אמת, לעבוד מול גורמי מודיעין וכוחות לוחמים שונים, במידת הצורך להקפיץ כוחות כוננות לטיפול באירועי חירום ולהעביר מידע קריטי לגורמים המתאימים. התפקיד דורש גם יכולת לעבוד בשיתוף פעולה עם תצפיתניות נוספות ועם כוחות הצבא השונים.

מרואינת מספר 32, תצפיתנית ששירתה בחמ"ל נחל עוז:

מבחינה מבצעית באמת [...] אנחנו מגינות על הגדר, והגזרה. המטרה העיקרית היא שאף אחד לא יחצה את הגדר ושלא אנחנו רואות משהו חריג שקורה, אנחנו הראשונות להתריע עליו ולעקוב אחריו במצלמה, לאפיין אותו ולתאר אותו בשביל הכוחות הלוחמים שבשטח ולהכווין אותם בצורה המדויקת ביותר לנקודה. ובו זמנית יש גם את ניהול הבט"ש, הביטחון השוטף, שבין הדברים החריגים שקורים אנחנו צופות בחקלאים ובכל דבר אחר. [...] הרגשתי שיש לי כמות ידע מטרופת, לכולנו, כמות ידע מטרופת, הרגשתי משמעותית והתפקיד השוטף שלי הרגיש לי הרבה יותר משמעותי [...] הרגשתי שיש לי ידע מטרופת על גזרת שג'אעיה.

מרואינת מספר 36, תצפיתנית ששירתה בחמ"ל נחל עוז, הדגימה את העשייה היום-יומית של תצפיתנית:

זיהיתי [במצלמות] מישהו שהיה בגזרה שלי שהגיע באופן קבוע, זיהיתי אותו מטרים רבים מהגדר, הבנתי שמישהו חריג, כי הוא נסע יותר מדי מהר על האוטו שלו, מין אופנוע כזה. אז הבנתי שהוא נסע יותר מדי מהר וזיהיתי אותו ממרחק והוא באמת חצה בסוף את הגדר. [בגלל הזיהוי] לכוח היה זמן להתכונן ואכן תפסו אותו בזמן.

חמ"לי התצפית ממוקמים בגבולות ובאזורים אסטרטגיים ופועלים ברציפות יום ולילה, 365 ימים בשנה. התצפיתניות שמוצבות בהם עוקבות אחרי הנעשה בשטח באמצעות מצלמות תצפית ואמצעים טכנולוגיים נוספים ומנטרות תנועות חשודות של אנשים חדשים וזרים, כלי רכב בלתי מזוהים או חשודים וכלי טיס עוינים. תפקידן לנתח את המידע בזמן אמת, לבצע הערכת מצב ראשוניות ולהעביר אותו לגורמים המוסמכים להמשך טיפול. כשמזוהה איום משמעותי, החיילות בחמ"ל התצפית פועלות בשיתוף פעולה עם כוחות הקרקע, האוויר והים: הן מעבירות מידע מדויק ומפורט לכוחות ומתאמות את הפעולות (מערכת אתר צה"ל, 2022). מרואינת מספר 32, ששירתה כתצפיתנית בנחל עוז, תיארה את הקשר לכוחות הלוחמים:

כשמגיע כוח לגזרה, כל מספר חודשים הפלוגות הלוחמות מתחלפות, ואז מגיע מישהו מאוד בכיר, נגיד מג"ד או מ"פ, מישהו שמנהל אצלי בגזרה. ואומר לי תקשיבי, אנחנו צריכים לעשות פעילות באזור שלך בגזרה, מה דעתך? ואני אומרת לו תקשיבי, אני הייתי עושה ככה וככה, ועל זה הייתי מוותרת, ופה כדאי לך [לשנות את התוכנית] בגלל תנאי שטח כאלה ואחרים. אנחנו התצפיתניות מצליחות לשנות את הדרך המבצעית שלפיה הכוחות פועלים.

יש לציין שתצפיתנית שאינה יוצאת לפיקוד מופקדת על אותה מצלמה ואותו אזור לאורך שירותה הצבאי ומתמחה בניטוח האזור הזה לאורך חודשים רבים. במהלך הראיונות הדגישו החיילות את הידע הרב שהן צוברות על

האזור שעליו הן מופקדות במהלך שירותן הצבאי, את הרגשת ה"בעלות" שלהן על האזור ואת הסיפוק הרב מהצלחתן להשפיע על ביטחון האזור והגזרה.

תקינה

חוסר התקינה במערך האיסוף גרם לעומס כבד על התצפיתניות, אילץ אותן לשהות בבסיס פרקי זמן ממושכים, הקשה עליהן את היציאה לטיפולים רפואיים ועוד. קשיים אלו הועלו ברבים מהראיונות, כולל ההיבט של יציאה לקורס מפקדות לאחר חודשים ספורים בלבד – לדברי המראיינות, לעיתים אפילו לפני שיש להן כשירות מבצעית מספקת על המצלמה/פסקל.

מראיינת מספר 34, תצפיתנית בחמ"ל כרם שלום:

זה מאוד מתסכל. זה ממש חוזר על עצמו הרבה מאוד בתוך החמ"לים. אנחנו חופפות מישהי חודש וחצי-חודשיים, את נותנת את הנשמה שלך כדי שהיא תדע מספיק כדי לשבת. היא לא הספיקה לשבת, היא יושבת פחות זמן משהיא הייתה בחפיפה, והיא כבר הולכת [להכשרת מפקדות]. ואז הלופ הזה שוב מתחיל, וזה מתסכל, זה קשה. אין לי הסבר חוץ מזה שחסרות להם גם מפקדות. חסרות תצפיתניות וחסרות מפקדות. כאילו אין לי הסבר חוץ מזה.

מראיינים מספר 15 ו-16, שבתם נהרגה בנחל עוז ב-7 באוקטובר, סיפרו:

הן עלו למשמרות חולות כי לא היה מספיק תקן... [כשהבת שלנו] הייתה חולה והיינו הולכים איתה לרופא, היא אמרה אני לא לוקחת גימלים כי זה דופק את החברות שלי

אמנם מראיינת מספר 3, קצינה בכירה, ציינה כי תמיד היו מספיק חיילות ושעמדו בתקן הנדרש; מראיינת מספר 17, אם שכולה של תצפיתנית בנחל עוז, דיברה על נושא התקינה על סמך מה ששמעה מבתה:

בגלל שהיא טיפוס חד מאוד, היא מהר מאוד עלתה על כל העניין הזה של התקנים. אז הרבה פעמים היא הייתה זאתי שעושה את השיבוצים, את החלוקה למשמרות. היא ידעה לזהות מתי בחודשים הקרובים הולך להיווצר קושי וחוסר והיא ידעה להתריע על זה. לא תמיד הקשיבו לה וזה היה מתסכל.

מראיינת מספר 54, קצינה בכירה, הסבירה:

איפה פה המתח? אם זרוע היבשה היא זו שאחראית על התקינה ולהכשיר, בתקינה יש בכל עמדה, לצורך העניין בכל פסקל, בעבר היו חמש תצפיתניות, חמש תצפיתניות. לא משנה איך אתן לא מסתכלות על זה, זה שבועיים שבוע, כי כל פעם צריכות להיות שלוש. אחד הדברים בעבודת מטה זה היה להעלות את התקינה מחמש תצפיתניות לשש תצפיתניות, כדי שיוכלו לצאת הביתה כמו שצריך. לזה דואג החיל [מערך האיסוף בחיל הגנת הגבולות]. עכשיו איפה בא המתח? אם יש חמש תצפיתניות, אבל אחת חולה, אחת צריכה לצאת לקורס ואין מספיק כוח אדם במערך. את הגזרה המבצעית שמפעילה את הגזרה לא מעניין, הם רוצים שהפסקל [המצלמה] יעבוד, שהאמצעי יעבוד.

לא מעניין אותם שהבנות לא יאכלו, לא יישנו, לא יצאו הביתה. פה יש מתח בין החיל [מערך האיסוף וחיל הגנת הגבולות] לבין מפעיל הכוח, בין בונה הכוח למפעיל הכוח.

מרואינת מספר 45, קצינה בכירה אף היא, הוסיפה:

זה לא שאין תקן, פשוט אין תקן חפוף [תקן של תצפיתנית במהלך חפיפה], וזה ההבדל. יש תצפיתנית ששמת על העמדה הזאת שתכסה על התצפיתנית שאני רוצה להוציא לקורס פיקוד. יש תצפיתנית כזאת. אבל היא לא מוסמכת. אז ברור שהחיילות יכנסו לסגירה של שתי שבתות במקום שבת אחת, כי החיילות הזאת לא חפופה [...] יש שעות שאני [...] מצמצמת כוח אדם. [...] כמות התצפיתניות שמגייסים וכמות הסרבניות משפיעה בקצה באופן ישיר על העמדות. אבל אם יש עמדה שבה שמנו שש תצפיתניות והבנות לא מעבירות אחת מהן [חפיפה], הן כבר בתקן של חמש, והן סוגרות 18 [ימים]. אז זה המשבר. יש תצפיתניות, אבל הן לא מספיקות לעבור חפיפה בזמן, ואז נכנסים לפער.

חיילות ומפקדות – יחסים בתוך מערך האיסוף עצמו ובקרב חיילות חמ"לי התצפית

כשישה חודשים לאחר גיוסן לצבא יש לתצפיתניות אפשרות להתקדם למסלולי הפיקוד או הקצונה, שיש להם חשיבות גם מבחינת הקידום האישי של החיילות וגם מבחינת צורכי המערכת. מרואינת מספר 3, קצינה בכירה במערך האיסוף, העירה כי כאשר חיילות מצטיינות אינן מסכימות לצאת לפיקוד, שולחים לתפקידים אלו חיילות טובות פחות, והדבר תורם למורכבויות התפקיד. במהלך הראיונות שמענו גם מחיילות וגם מהורי חיילות תלונות על המפקדים והמפקדות ממערך האיסוף עצמו – אם כי נמצאו הבדלים בין החמ"לים. במקביל שמענו גם שבחים רבים על מפקדות וקצינות. ההגנה והביטחון שהמפקדות העניקו לחיילות הן בשגרה והן במצבי חירום נחקקים בתודעה של החיילות. להרחבה בנושא היחסים בין פקודות למפקדות בחמ"לי התצפית, ראו נספח א'. יש חשיבות רבה לדור העתיד של הפיקוד ולאיוכות סגל הפיקוד בצבא בכלל, ולנוכח אירועי 7 באוקטובר – במערך האיסוף בפרט. יש להקדיש תשומת לב מיוחדת לטיפוחה של שדרת פיקוד איכותית שתחנך ותפתח את סגל הפיקוד העתידי.

אחריות, ריתוקים וענישה

האחריות המוטלת על התצפיתניות והענישה כשאין עומדות בה עלו בראיונות עם החיילות ועם ההורים וגם בראיונות עם המפקדות הבכירות בחיל הגנת הגבולות. התצפיתניות אמורות לספק זיהוי מוקדם על אירועים דוגמת חדירה או מתקפה, ואם הן אינן מתריעות מוקדם מספיק, האחריות לכך מוטלת עליהן. איום העונשים והריתוקים שמרחף כל הזמן ברקע הוא נטל מעיק נוסף על כתפיהן.

מרואיין מספר 16, שבתו נהרגה בנחל עוז ב-7 באוקטובר, אמר לנו:

התחושה שלהן הייתה שתמיד מאשימים את התצפיתנית בסוף. את זה אני זוכר שהיא אמרה משפט כזה. מתחקרים ובסוף אומרים שהתצפיתנית אשמה. כלומר, זאת הייתה התחושה.

מרואיינת מספר 21, שבתה התצפיתנית נהרגה בבסיס נחל עוז, העידה שבתה סיפרה לה על הקלות שבה איימו בעונש, בעיקר בעונש הריתוק:

[המפקדות אמרו] לא מעניין – את צריכה להיות חדה. כי אם לא, את עוד פעם תסגרי 28. ככה היו זורקות להן המפקדות "מקסימום תסגרי 28". הן אפילו עשו גרפיטי עם המשפט הזה על המיגונית.

מרואיינת מספר 9, גם היא אם של תצפיתנית שנהרגה בנחל עוז, סיפרה:

הן אמרו לנו כל הזמן שהמפקדים שלהן נורא כעסו עליהן שהן עולות למשמרת כל הזמן בפחד שיענישו אותן [...] אבל אתם כל הזמן רק מענישים. אין כאילו מקל וגזר, יש רק מקל, והמקל היה קשה. כי העונשים היו לפגוע בימי הבית שלהן. הם ידעו שזה הדבר שהכי חשוב להן. ובזה הם פגעו להן. הם ידעו שהן צריכות את ימי הבית האלה, זה היה כמו חמצן בשבילן. ועל כל דבר הכי קטן היו מורידים לך יום בית.

מרואיינת מספר 46, קצינה בכירה ששירתה בתחילת דרכה הצבאית כתצפיתנית, סיפרה:

אני אגיד שני דברים: אחד – תמיד, לעולם, לא משנה גם אם יביאו את מרי פופינס לפקד על מחלקת תצפיתניות, לתצפיתניות תהיה תחושה שהעונש מרחף מעליהן כל הזמן. כשהייתי תצפיתנית הרגשתי את זה, כשהפכתי להיות מפקדת זה נעלם. ואז אני לא מבינה – למה הן מרגישות את זה? אני לא זוכרת למה הרגשתי ככה! בעיניי זה נובע מזה שיש אחריות גדולה בתפקיד. הן מבינות את כובד האחריות, ובגלל שעד עכשיו כל צורות האכיפה שהן הכירו בחיים שלהן זה מעשה רע שווה עונש, אז אותו דבר יהיה גם פה. מה, יש חלק מהמפקדות שלא יודעות לעשות הבחנה במידתיות? ותמיד הייתי מסבירה את זה לתצפיתניות, הייתי נגיד מכניסה מרואיינת אלי לביורור אחרי אירוע מבצעי לא טוב. וישר היא הייתה בוכה, ואמרתי לה למה את בוכה, עוד לא התחלנו לדבר? לא, כי אני אסגור עכשיו שבת. אני עוד לא ריתקתי אותך, מי אמר שאני בכלל מרתקת. בואי נשב ונדבר על האירוע המבצעי, ותמיד היה את הפחד הזה. כי מה? וזה קצת מאוד מקצועי אז תשאלו אותי אם לא הבנתן בסוף. [...] יש הבדל דק בין מתי תצפיתנית עושה טעות מרשלנות ומתי זה טעות בשיקול דעת, שהיא קיבלה החלטה לא טובה אבל קיבלה החלטה. לא ניקח דוגמה של נרדמתי במשמרת, דוגמה קלאסית שלפיה יש חוסר פרופורציות לפה ולפה. אם תצפיתנית נרדמה במשמרת כי היא נרדמה והיא עייפה וזה מה שהיא עשתה ועכשיו עשרים דקות אף אחד לא יודע מה קרה בגבול בעזה, אז הנטייה הקלאסית זה ללכת למשפט, ריתוק. נרדמת – את הפקרת ומישהו יכול למות בזמן הזה. אבל אם התצפיתנית נרדמה לכמה דקות אבל זה אחרי שהמפקדת שלה סיפרה לי שהיא גם עמדה וגם ביקשה רגע חילוף לכמה דקות ושתה מים ואמרה למפקדת אני עייפה עכשיו במשמרת ואני צריכה שתשבי לידי ותשאירי אותי ערה, והמפקדת לא עזרה לה לעמוד במשימה שהיא הטילה עליה, אז אולי זה לא אשמת התצפיתנית, כי היא עשתה כל מה שהיא יכולה כדי לא ליפול לטעות הזאת ובכל זאת נפלה. ואז זה יהיה אזהרה. שימי לב, בפעם הבאה תגידי למפקדת אני לא נשארת פה. בואי תחליפי אותי, כי אנחנו נתנו לך את הכלים לעמוד במשימה. היית כל הלילה

ערה וחגגת [...] ובגלל זה נרדמת – תישפטי [...], יש הבחנה מאוד מאוד דקה בין רשלנות לבין לא, שלעיתים המפקדות לא מצליחות לעשות. ואז מענישות באמת והתחושות הן עונש בכל הגזרות על טעות מבצעית או על משהו כזה.

מרואינת מספר 45, קצינה בכירה ששירתה במספר חמ"לים, הסבירה:

מה שקשור לעולמות העונשים אז זה לא ככה. כאילו בסוף מ"מ היא מאשרת כל עונש שיוּרד. לפי הפקודות, מ"מ צריכה להוריד עונשים לחיילות שלה כל עוד זה עד יום ביציאה. כל מה שהוא מעל יום ביציאה – מ"פ צריכה להוריד. לצערי, יש מ"מיות שלא עושות את זה, ואני יודעת להגיד את זה גם עכשיו, שהן אומרות למפקדות שלהן, אם זה שעות ביציאה תוריד את לתצפיתנית. ואז היא מורידה לה את זה כמו איזה אלוהים ישמור, אלוהים ישמור. חוסר התחשבות בחיילת. ואז כל התחושות שאמרתן על עונשים, זה מה שמורגש בקצה. למ"מ שלא מספיק אוכפת את זה שהיא צריכה להוריד עונשים לתצפיתניות, ואז היא יורדת על המפקדת הזוטררה שהיא צריכה להוריד את זה.

בתפיסת העונשים זיהינו פער בין המפקדות ובין התצפיתניות. שמענו בראיונות על עונש לא מידתי או שניתן ללא הסבר מתאים, ושמענו על מצבים שבהם מפקדת (סמלת או קצינה) לא גיבתה את פקודתה התצפיתנית, אף שיעצה לה כיצד לפעול במקרה מסוים. עם זאת, חשוב לציין כי לצד עדויות על מצבים לא נעימים, תצפיתניות, הורים של תצפיתניות והורים שכולים תיארו לנו גם מקרים בהם המפקדות נתנו דוגמה אישית ומקרים בהם חיילות זכו לשבחים מהמח"ט ולתעודות הוקרה. אחת המרואיינות, קצינה בכירה, קיבלה אות הצטיינות מהרמטכ"ל על פועלה במערך האיסוף, ומרואינת מספר 11, ששכלה את בתה בנחל עוז, סיפרה שבתה הייתה אמורה לקבל אות הצטיינות ממפקד האוגדה ביום שלישי שאחרי שמחת תורה. כמוה סיפרו גם הורים נוספים וגם חיילות נוספות על קבלת משובים חיוביים מפעם לפעם.

גאווה ותסכול

התצפיתניות והמפקדות שרואיינו לפרויקט תיעוד זה, רובן רהוטות מאוד, היו כולן בעלות ניסיון רב והיכרות מעמיקה עם השטח שעליו הופקדו והיו גאות בתפקידן. בראיונות הן הביעו תסכול מהדרך שבה תופסת אותן המערכת ומחוסר מיצוי הפוטנציאל והידע הרב שלהן בגזרת עזה. כך אמרה מרואינת מספר 32, תצפיתנית מחמ"ל נחל עוז:

יש אותנו, גדוד 414, התצפיתניות ששואפות למעלה, אם זה מבחינה מודיעינית, אם זה מבחינת להגן יותר טוב על הגזרה. והמערכת, גם מצפה בצורה מאוד נמוכה מהתצפיתניות לבצע את התפקיד שלהן, שלא נדבר על הקטע הזה שלא רצו באיזשהו שלב להרחיק את אותם האנשים [שמתקרבים לגדר], אז גם אין הגנה, אז גם לא נותנים לך את התפקיד שאמרו לך שאת פה בשבילו לבצע אותו כמו שצריך, וכאן זה איבוד שפיות של כולנו, באמת זו הייתה תקופה פשוט מזעזעת. ואנחנו מגינות על הגדר, המטרה העיקרית היא שאף אחד לא יחצה את הגדר ושאם אנחנו רואות משהו חריג שקורה אנחנו הראשונות להתריע עליו ולעקוב אחריו במצלמה, לאפיין אותו ולתאר אותו

בשביל הכוחות הלוחמים שבשטח ולהכווין אותם בצורה המדויקת ביותר לנקודה. ובו זמנית יש גם את ניהול הביטחון השוטף.

התסכול ניכר אף יותר על רקע הקשר עם הגדודים הגזרתיים המתחלפים, שלא תמיד עומדים על חשיבות המידע של התצפיתניות, שמכירות את הגזרה לפְּנֵי וּלְפָנֵים, ואינם מתעניינים בעבודתן. הוא ניכר גם בתלונות על היעדר היזון חוזר, וגם בדברים שאמרו לנו על חשיבות המעורבות הפעילה של מפקדים מכל הדרגים בהבעת ההערכה לתרומתן של התצפיתניות לביטחון המדינה ולהגנה על הלוחמים. כך אמרה לנו מרואיינת מספר 40, סמלת בגזרה:

היה מ"פ גזרתי שכל שישי היה עולה בקשר ספציפית לפסקליות שרלוונטיות אליו והיה מאחל שבת שלום גם ללוחמים וגם לבנות. הוא היה אומר לבנות "מעריכים אתכן ותודה שאתן שומרות עלינו". המ"פ הרים להן וברך אותן לפני כניסת שבת, זה היה משהו שתמיד ממלא לנו את הלב באותו הרגע. גם בסיכומי אירועים וכאלה, שאם באמת היה אירוע שהתנהל טוב אז ידעו גם לבוא ולהגיד כל הכבוד לתצפיתנית שזיהתה וכל הכבוד להתנהלות שלנו בחמ"ל.

מרואיינת מספר 38, ששירתה בחטיבה הדרומית:

המח"ט היה מגיע לחמ"ל באופן קבוע ומתעניין. זה ממש הזוי לחשוב על זה, שבסוף מעליי יש את המ"פ שלי ואת הסמ"פ והרבה מעבר, ועדיין הוא מגיע ומשקיע מהזמן שלו, וזמן שבסוף זה כאילו שבת שהיא חופשית שלו כביכול. ומגיע ורוצה לשמוע ורוצה ללמוד ועל כל דבר. גם הייתי מקבלת פידבק על זה מהמ"פ שלי, שזה נורא מעניין את המח"ט, תמשיכו לחקור על זה. תמשיכו להעביר על זה. היינו מקבלות פידבק – זה משהו קריטי, ולפעמים אני גם לא יודעת למה הוא חשוב, כי אי אפשר לחשוף אותי לכול כי יש כאן בעיות סיווג.

מרואיינת מספר 38 הוסיפה ותיארה מספר מקרים שבהם זיהתה תקריות חריגות, וכל הקצינים הבכירים באו לראות מה זיהתה ודנו בכך בדיונים החטיבתיים והאוגדתיים. היא מציינת שקיבלה על כך דיווחים מהמפקדת שלה. מרואיינת מספר 54, קצינה בכירה, סיכמה:

בסוף אני דווקא מדברת מהכאב שאתן שמעתן על מה שהתצפיתניות חווות. אני עדיין חושבת שהתחושה שהתצפיתניות מקבלות היא לא כמו שהיא צריכה להיות. זאת אומרת, אני עדיין מרגישה פערים בין איך שמשקפים להן את החשיבות של התפקיד שלהן [...] אז לא צריך להיות היזון חוזר מלא בתמונת המצב המודיעינית, אבל צריך כן שהן ירגישו שהן מוערכות, שהן העיניים שלנו, שמפקדים ייכנסו ושיגידו להן את זה... המח"ט, המג"ד, האנשים שעובדים איתן... אני לא חושבת שזה לא נעשה, אבל אולי לא מספיק.

זוהי אחת הסיבות לתדמית הבעייתית של התפקיד. הכוחות בשטח הם שזוכים לתהילה בדרך כלל, ולא תמיד דואגים לזקוף את ההישגים גם לזכותן של החיילות בחמ"לי התצפית. לא תמיד דואגים לעדכן אותן, ולו באופן כללי בלבד, במשמעות הזיהויים החריגים. ההכרה בתרומתן תלויה במידה רבה באופי הנפשות הפועלות ובטיב

היחסים בין הגדוד לחמ"ל, ואינה מעוגנת בהנחיות ברורות בנוגע ליחס הראוי של הכוח הלוחם והמנהל את המוצב לחיילות בחמ"ל התצפית. ההיזון החוזר, או היעדרו, משפיע אף הוא על מעמד התפקיד.

החיים בחמ"ל: מבט מקרוב על תנאי השירות של התצפיתניות

התנאים בחמ"ל היו נושא שחזר ועלה בראיונות. ניכר הבדל בין החמ"לים השונים, אך היו דברים שחזרו על עצמם בכלל חמ"לי התצפית. היו מרואיינות שתיארו הזנחה מבנית של הצרכים הבסיסיים שלהן, בעיקר בנחל עוז, וחלקן הביעו ציפייה שהמפקדות הישירות שלהן יוודאו שיקבלו אותם. התלונות בהקשר זה הופנו הן למערך האיסוף, שאחראי על התצפיתניות ועל תנאי השירות שלהן, והן למפקדי הגדודים שאחראים על המוצב בפועל, ומשום כך אחראים גם לתנאי השירות שלהן. הורים רבים שראיינו הביעו רגשות אשם על שלא התערבו יותר במהלך השירות מול המפקדים והמפקדות, וציינו כי הבנות ביקשו שהן לא יתלוננו, מהחשש לענישה.

תנאי מגורים והיגיינה

מרואיינת מספר 49, שהייתה תצפיתנית ומפקדת בשני חמ"לים בגזרה, אמרה:

המעטפת הכוללת של המגורים, אוכל, שירותים, מטבחונים היה עשר מעשר. מאוד השקיעו בנו גם בבניית מגורים, גם מטבחונים, גם אספקה באופן כללי. התייחסו לזה שהתפקיד שלנו הוא משמרות ויש לנו מוגבלויות עם חדר אוכל ודברים כאלה ואחרים.

ואולם מהראיונות עלה כי לעיתים תנאי ההיגיינה בבסיסים אינם עומדים בסטנדרטים בסיסיים. מרואיינת מספר 37, ששירתה בכיסופים, ציינה כי המגורים שם היו טובים וכללו שירותים ומקלחת בחדר, אך הוסיפה:

אז יש שירותים ומקלחת בתוך החדר [בכיסופים], וטפו טפו אי אפשר להתלונן על שום דבר. מה שכן, היו כל מיני דברים, סתם, כל הקירות של המקלחת היו מלאים עובש, אבל קיר שחור, הכול עובש לחלוטין. שזה משהו שמאוד ישב עליי בתור תצפיתנית. זה הגעיל אותי, כאילו לא רציתי לגעת במקרה בקיר. תמיד העלינו את זה הלאה. לקראת סוף השירות שלי מצאתי את עצמי עם הבנות עומדת ומשפשפת את הקירות. למרות שכל פעם אמרו לנו שיביאו לזה איזה שהוא מענה חיצוני כי זה מצריך משהו גדול מאיתנו, וזה לא קרה [...] ניסינו לעשות מה שאנחנו יכולות.

מרואיינת מספר 34, ששירתה בכרם שלום במהלך כל שירותה הצבאי, תיארה:

לפעמים אין מים חמים, לפעמים נופל החשמל בחורף. מה עושים כשאינן חשמל? מחכים שמישהו יתקן את החשמל. בחמ"ל תמיד יש חשמל שזה טוב, כי לחמ"ל יש לו גנרטור משלו. אי אפשר שהחמ"ל ייפול. יושבים בחמ"ל כי הוא מחומם. זהו, זה מה שיש לעשות כשאינן חשמל. מביאים את הטוסטרים לשקע בכניסה לחמ"ל שמה כדי לבשל שם, כי אוכל עדיין צריך.

מרואיינת מספר 35, ששירתה בנחל עוז כתצפיתנית, סיפרה שהייתה תקופה בעבר שהמקום שרץ מזיקים, בעיקר עכברים, שנוכחותם באזורים שבהם הן אכלו או הכינו לעצמן אוכל הייתה מפגע תברואתי של ממש והקשתה עליהן את השמירה על היגיינה בסיסית:

ממש היה מיליוני עכברים, באמת המון עכברים שהסתובבו בחמ"ל ובמגורים ובמטבחונים איפה שהאוכל, על הבנות. התפקיד הוא מול מסך שאתה לא יכול לזוז, זאת אומרת שגם אם רץ לך עכבר בין הרגלים או מטפס עלייך אז את לא יכולה לזוז. הייתה מכה ממש רצינית שהם היו בכל מקום ופשוט אף אחד לא טיפל בזה. בעצם, המפקדות והקצינה שהיו איתנו ניסו לטפל בזה, והדרגים הגבוהים, שמי שאמור לטפל בזה זה הסמ"פ שאחראית על הדברים הלוגיסטיים, או קצין בריאות כאילו, אז זה לא טופל. היה מקרה שהסמלת שלנו שמה מלכודת עכברים כדי לתפוס את העכברים, כי אף אחד לא עשה כלום, ורצו להעלות אותה על זה משפט, כי אין לה את הסמכות לשים מלכודת. מצד שני גם מי שיש לו סמכות לשים מלכודת לא עשה עם זה כלום.

אותה מרואיינת סיכמה את תחושת התסכול וחוסר שביעות הרצון ששמענו מהחיילות בחמ"לים ומפי הוריהן:

דברים לוגיסטיים אחרים שאין מה לעשות מתקלקלים באופן טבעי כי זה בסיס צבאי ואנחנו משתמשות בכל הדברים מלא זמן, אבל לא עוזרים לי עם זה. אם מתקלקלים לי המים אז לא יביאו לי מים, אם נהרסים לי הסירים אז לא יביאו לי סירים, אם יש לי עכברים או שיש לי ג'וקים או שיש לי משהו לא יבואו להדביר אותם. זה הדברים האלה, של זלזול כזה של הרגע.

תלונות על איכות המגורים והתנאים שמענו בקשר לכל החמ"לים, ובעיקר בקשר לנחל עוז. תלונות נוספות שהועלו בראיונות נגעו למיגון המגורים והבטיסים, והן הוצגו בפרק העוסק בביטחון והגנה.

מזון

תומכות הלחימה המשרתות בחמ"לי התצפית כפופות כאמור הן למערך האיסוף והן לגדודים הגזרתיים. הדבר מתבטא גם באספקת המזון: הן תלויות הן במערך האיסוף והן במטבח הבסיס שלוחמי הגדודים אוכלים בו, וגם בעניין אספקת המזון הן הרגישו מוזנחות. שעות הפתיחה של חדר האוכל בארוחות הרגילות – בוקר, צהריים וערב – אינן מתאימות לתצפיתניות, שעובדות במשמרות, ולכן הקימו בשבילן מטבחונים שבהם הן אוכלות בשעות לא שגרתיות. בראיונות נמסר כי המזון סופק להן במשלוח שבועי, ולעיתים הוא נרקב במהלך השבוע, ואספקת האוכל המבושל לחיילות שבמשמרות מוגבלת ביותר. הועלו טענות רבות אשר לטיב האוכל שהתקבל במשלוחים השבועיים.

מרואיינת מספר 4, קצינה בכירה במערך האיסוף, הסבירה כי בשל הבנה מעמיקה של הקשיים הלוגיסטיים הכרוכים באספקת מזון הולם לתצפיתניות, הושקעו משאבים ניכרים בשיפוץ מטבחונים ייעודיים לשימושן וחל שיפור משמעותי בתחום המזון בשנים האחרונות. לנוכח הבעיות הלוגיסטיות והפתרונות החלקיים התצפיתניות לעיתים מרגישות שאינן מקבלות את המגיע להן, כי הן נאלצות לבשל לעצמן בעצמן רוב הזמן. מרואיינת מספר 54, קצינה בכירה, הסבירה:

תצפיתנית בסוף עובדת את המשמרות שלה, ולא תמיד זה מסונכרן עם האוכל. התפקיד של הגדוד הלוחם זה לוודא שיש לה אוכל. שהיא מקבלת את האוכל. הקמנו את המטבחונים, כך שהן מושכות אוכל מהמטבח. התוכנית [המקורית] של הצבא הייתה שהן מתכללות על בסיס החדר אוכל, גם

התצפיתניות במשמרות. מצד אחד הצבא משלם כסף לגדוד שיזמין ויבשל עבור החיילות האלה [...]
לצורך העניין, הגדוד הלוחם אמור להזמין אוכל לתצפיתניות ואמור גם לוודא שיש לו מספיק נגדי
מטבח כי יש לו גם את הסד"כ של התצפיתניות.

ואולם אף על פי שהתקציבים עוברים לגדודים, חיילות סיפרו שעל-פי רוב, אוכל חם מהמטבח אינו נגיש עבורן
והן צריכות להתקיים על מצרכים קנויים או על מזון שהן מבשלות בעצמן במטבחונים. מרואיינת מספר 35,
תצפיתנית בנחל עוז, אישרה את דברי הקצינה:

אנחנו לא הולכות לחדר אוכל של הבסיס, כי אנחנו לא תואמות לשעות שלהם. יש בנות שיטונות, יש
בנות שעולות משמרת בחמ"ל, אנחנו לא באמת מותאמות לשעות שלהם [של מטבח הבסיס], אנחנו
מסתמכות כאילו על הדברים שמביאים לנו. [...] כל הפעמים היינו קונות דברים מהבית שבסופו של
דבר חיינו על זה. ככה העברנו את הימים בבסיס מהאוכל שלנו, מהאוכל שאנחנו קנינו.

מרואיינת מספר 37, ששירתה בכיסופים:

אוכל זה תמיד סאגה. יש לנו את המטבחונים, חלבי ובשרי. אנחנו יכולות ואנחנו גם כלולות בארוחות
של החדר אוכל שבבסיס של הגדוד שתופס. אף אחת בכיסופים, אף פעם לא אוכלים בחדר אוכל,
אף פעם. לא בארוחות שישי ולא אף ארוחה. אנחנו תמיד מבשלות לעצמנו. לחדר אוכל יש שעות
מאוד מסודרות של הארוחות שלהם [הגדודים] וזה משהו שהוא לא גמיש. אני יורדת ממשמרת
[בחמ"ל], אני עולה בשמונה בבוקר ויורדת ב-12 ואין לי ארוחה. עכשיו מ-12 אני נכנסת לשעות
שינה ולרוב ארוחת הצהריים היא באחת, משהו כזה. אז יש גדודים שהם יותר מתחשבים מהבחינה
שמשאירים לנו למשל כמו מחסן כזה של המטבח עם כל הפרודוקטים היבשים שאנחנו יכולות לקחת.
יש גדודים שגם זה לא מוכנים, אבל יש לנו את המטבחון שלנו עם האספקה שלנו. הרוב מסיימות
אנמיות, כי זה רק פסטות ופיתות, והכול ירקות ודברים כאלה.

החיילות ציינו כי הירקות נרקבים במהלך השבוע ואינם מספיקים לכל השבוע אלא רק ליומיים-שלושה הראשונים.
מרואיינת מספר 40, סמלת בגזרה:

לתצפיתניות יש את המטבחונים שלנו, אז אם היינו צריכות שישלימו לנו אספקה כי נגמר לנו החלב,
כי נגמרה לנו הגבינה הצהובה, כי נגמרו לנו המעדנים. בסופו של דבר מתקרבים לסופ"ש, ואין לבנות
איך להשיג עוד מצרכים. אז או שהייתי פונה למטבח לבקש מהם קצת, למטבח שתופס איתנו קו.
וגם מעלה את החוסר במזון גם מול הרס"פ ומול הסמ"פ [ממערך האיסוף] ואומרת חסר לנו [מזון],
עושה להן רשימה [...] חסר לנו דברים כאלה וכאלה.

יתרה מזו, מרואיינת מספר 21, אם של תצפיתנית בנחל עוז, ציינה כי הן היו אוספות כסף לארוחות שבישלו
לעצמן, והיא הייתה מציידת את בתה גם במצרכי מזון וגם בכסף עבור החיילות שידן לא הייתה משגת.

על הקשיים באספקת מזון סיפרה גם מרואיינת מספר 31, תצפיתנית בנחל עוז:

אני אדבר על האוכל. אתן לך דוגמה אחת, בזמן אחד המבצעים. המבצע התחיל בלילה, כשכבר היינו אחרי סגירת שבת. כבר סגרנו שבת אחת ואז התחיל המבצע. ואי אפשר היה להוציא אותנו הביתה בגלל כל חסימות הכבישים והטילים. יצא שסגרנו עוד שבת ובגלל חסימות הכבישים גם לא היה אפשר שיביאו אספקת אוכל לבסיס. הגענו למצב שהיינו בלי אוכל אחרי שלושה ימים של המבצע, זה היה מבצע של חמישה ימים. התלוננו התלוננו התלוננו, אף אחד זה לא כזה עניין אותו. הגענו למצב שהתלוננתי להורים שלי בטלפון, וההורים שלי הפעילו קשרים והפעילו אנשים והצליחו איכשהו להביא לנו אספקה של אוכל. ואז קצינה מהמערך התקשרה לחמ"ל ושאלה: מי זאת החיילת שההורים שלה התקשרו לעשות בלגן? מייד התקשרתי להורים שלי וביקשתי שיעצרו את הבקשה לאוכל.

מרואיינת מספר 36, ששירתה בנחל עוז:

בתקופה שלי היה גיוס תצפיתניות כל חודש. [...] יש המון תצפיתניות שבאות ונראה שהגדוד לא התכונן לזה מבחינת אספקה של מזון, לא היה מספיק, או שהיא הגיעה מקולקלת או כל מיני דברים כאלה... לחם עם עובש, כל מיני ירקות עם עובש. כל מיני דברים כאלה. כאילו אנחנו בישלנו לעצמנו כל השירות. גם בגלל התנאים שלנו שאנחנו ישנות ביום ואוכלות בלילה.

מרואיינת מספר 46, קצינה בכירה, הסבירה לעומת זאת כי המזון השתפר מאוד בשנים האחרונות, ובשנתיים האחרונות שיפרו מאוד את לוח המזון ואת המצרכים שהתצפיתניות מקבלות למטבחונים שלהן. מרואיינת מספר 50, מפקדת בחמ"ל בגזרה, הוסיפה הסבר משלה:

בדרך כלל חדרי אוכל בצבא בצהריים פתוחים מ-12 עד 13. המשמרות ביפתח ספציפית הן עובדות בשעות אי-זוגיות, זאת אומרת שהן יורדות ממשמרת רק ב-13, אז יוצא שהן יורדות ממשמרת כשחדר האוכל נסגר. עכשיו ברוב החמ"לים התצפיתניות יורדות במשמרת ב-12 ואז אין את הבעיה הזאת. אז הבנו שזאת הבעיה וכן הצענו לבנות לעבור למשמרות בשעות זוגיות כמו שאר החמ"לים, מה שגם יעזור בסנכרון עם חדר האוכל, אבל הן בחרו שלא. אז היינו מגיעות לאיזה שהוא הסכם של אפשר לחמגש את האוכל. היינו מוצאות פתרון ביניים, אבל בגדול הבעיה הייתה השעות של המשמרות, ולא הגדודים שהגיעו. הגדודים היו פותחים את חדר האוכל בשעה קבועה [שנוחה להם].

המזון הוא נושא קרדינלי. מזון מתאים ראוי למאכל בבסיס קבוע הוא דבר בסיסי. חיילות אמורות לקבל אספקת מזון ראויה. למורכבות זו ישנם לפחות שני פתרונות: אפשר לדאוג לאספקת כמות מספקת של מזון טרי שיסופק למטבחונים שלהן פעמיים בשבוע, ולא פעם אחת, ואפשר לפתוח את חדר האוכל בשעות שהן זקוקות לארוחות חמות. מזכיר, לא מדובר בפעילות בשטח, אלא בבסיס קבע. באותה מידה שאין זה סביר שחיילים לוחמים רעבים שחוזרים מפעילות מבצעית יקבלו אוכל עבש או רקוב, אין זה סביר שתומכות הלחימה יסיימו משמרת ויאלצו לאכול אוכל מעופש או לקנות אוכל מכספן שלהן.

טיפול רפואי פיזי ונפשי

בראיונות חזר ועלה גם נושא הבריאות, לרבות בריאות הנפש, והטיפול הרפואי. השילוב של מרחק גיאוגרפי, מחסור בכוח אדם, התלות במשמרות ובעבודת צוות, מקשה לעיתים קרובות על חיילות המשרתות בחמ"ל תצפית לקבל את שירותי הבריאות המגיעים להן. לגבי הבריאות הנפשית, מספר הורים סיפרו גם שבנותיהן חוו סיוטים בלילות בשל חשש מחדירת מחבלים לבסיס ועל חרדה, בעיקר בשנה האחרונה.

מראיינת מספר 33, תצפיתנית בנחל עוז, הסבירה:

לא תמיד יש לך זמן ללכת לקב"ן [...], את עולה משמרות, וזה בא על חשבון הזמן שאת יושבת משמרות, וזה בא על חשבון מישהי אחרת שצריכה לשבת את המשמרת במקומך וזה מאוד מסובך, זה משהו שהרבה פעמים קשה לסדר, אז הרבה מאוד בנות מוותרות על הקב"ן שלהן בגלל זה.

לעומת זאת, מראיינת מספר 34, תצפיתנית בכרם שלום, העידה:

דווקא אני פעם אחת נפגשתי עם קב"נית בשירות, וזה הלך לי די חלק ומהר יחסית כאילו נתנו לי ברגע שביקשתי. כאילו כן הייתי צריכה לחכות חודש, אבל אמרו לי שזה תמיד ככה במקרים שהם לא חירום. זה היה ממש בתחילת השירות שלי.

ניכר כי מורכבות זו של ציפייה לתורים עלתה גם כאשר נדרש טיפול נפשי דחוף וגם בשגרה. מראיינת מספר 28, אם של תומכת לחימה שנהרגה בבסיס נחל עוז, סיפרה על בתה:

היא לא ישנה טוב בלילה, לקחה כדורי שינה כי לא הצליחה לישון [...] היו ימים שלמים ולילות שהייתה ערה בשביל לעבוד. לפעמים צריך אותה ביום ולפעמים צריך אותה בלילה. וחופץ מזה [...], את יודעת מה זה להיות ליד גדר שקרובה לעזה? היא פחדה. יום אחד נכנסה לחרדה ואמרה, אימא את חייבת לבוא לקחת אותי מהבסיס. [...] נהייתה לה חרדה מהפצמ"רים.

מראיינת מספר 49, ששירתה בשני חמל"ים בגזרה, עמדה על שני היבטים בעייתיים בעניין הטיפול הנפשי – הקושי לתאם פגישות וחוסר שביעות הרצון של החיילות מהטיפול בהן:

המעטפת של הקב"ן והרפואה הייתה התמודדות מאוד לא פשוטה. היו לי כמה חיילות שכן נזקקו לקב"ן, היה כמעט בלתי אפשרי להשיג להן ולהוציא אותן לקב"ן, במיוחד כי התפקיד של המשמרות, ברגע שמוציאים מישהי מהבסיס, כשהיא חוזרת או שאין לה שעות שינה או שהיא פיספסה משמרת, שזה בלתי אפשרי, או שאין לה מנוחה בין משמרת למשמרת. זאת אומרת הקב"נים תמיד יהיו איפשהו בחטיבה או רחוק יותר. היה צריך לשלוח חיילות בתקווה שהן יגיעו, יספיקו לעלות משמרת, במיוחד עם בעיות של חוסר בתקינה. מעבר לזה שגם היו הרבה תלונות [של החיילות] על קב"נים. שהייתה התייחסות לבנות שרק חושבים שהן רוצות לצאת מהתפקיד או לחלופין התחושה שלא עזרו להן כמו שצריך. הייתה לי חיילת אחת שהיו לה התמודדויות מאוד לא פשוטות, היא בכתה אחרי כל פגישה עם הקב"ן וביקשה לעזוב כי הרגישה שמזלזלים בה כי היא תצפיתנית, זה באמת צורם לשמוע.

גם בנוגע לטיפול רפואי אחר התגלו בעיות. החיילות התקשו לקבל את השירות הדרוש גם במקרים של מחלה או של צורך בבדיקה של רופאים מומחים, בין שהיה מדובר במחלה שגרתית ובין שהיה צורך בביקור אצל רופאת נשים או בטיפול בבעיות שרירים ופרקים שנגרמו לעיתים בשל הקלדה מרובה. כך למשל תיארה מרואיינת מספר 36, תצפיתנית בנחל עוז, את מורכבות התהליך של יציאה לקבלת טיפול רפואי:

לרוב זה פרוצדורה. אומרים לך לחכות שהרופא יגיע אליך או... יש כל מיני תשובות. בדרך כלל רוצים לדחות את זה, שאם זה לא דחוף אז לא. לדבר עם המפקדת שהיא תדבר עם קצינה, שהיא תדבר עם הרופאה, שהרופאה תסכים לפגוש אותי, לסדר יציאה, שאני אצא לאורים, לבסיס של הגדוד. לסדר שמישהי תבוא מהבית ותחליף אותי במשמרת, זו פרוצדורה מאוד רצינית הדבר הזה... הטענה שהייתה לנו באותה תקופה זה שבדרך כלל בבסיסים או במוצבים יש רופא שנמצא בבסיס עצמו [כדי] שלא יצטרכו לעשות את כל הפרוצדורה הזאת. ולנו לא היה, לנו היה רופא של הגדוד שתפס קו באותו זמן. גולני היו אצלנו במוצב – היה רופא של גולני, אבל אז הרופא של גולני אמר לנו שהוא לא רופא שלנו [חיילות מגדוד האיסוף], ובצדק, והוא לא יכול לטפל בנו.

מרואיינת מספר 38, ציינה את הבעייתיות של המרחק ואת הגבלות הנסיעה שיש לפעמים גם בשגרה, והוסיפה ש"מסדר רופא" יש רק פעם בשבוע, ולא תמיד אפשר לחכות שבוע. גם מרואיינת מספר 49, ששירתה בשני חמל"ים בגזרה, אמרה דברים דומים:

ניסו כמה שיותר להנגיש לבנות. [...] חופ"ל [חובש פלוגתי] כונן בא אחת לשבוע, בשבתות אין חופ"ל, ובנות שסוגרות כבר 10–11 יום בבסיס, והחופ"ל יכול להגיע רק כשכבר מסתיים להן סבב השפעת, זה קשה. הרבה פעמים היינו מביאות את החיילות לתאג"ד של הלוחמים, שם היו מטפלים בהן, אבל כן, זה לא פתרון של רפואה צה"לית.

ומרואיינת מספר 50, מפקדת תצפיתניות, הוסיפה: "אם זה משהו דחוף ובאמת בעניין של חיים ומוות אז מפנים למיין".

מאחר שהתפקיד שוחק ומלחיץ מאוד, נחוצה תמיכה נפשית נגישה. רוב רובן של החיילות לא בחרו בתפקיד צמוד-גדר זה, ולמעט המבדקים בהתייצבות לצו ראשון בלשכות הגיוס, הן לא עברו מיונים שבדקו את עמידות הנפשית. בנסיבות אלו מן ההכרח שיעמוד לרשותן טיפול נפשי נגיש. גם הטיפול הרפואי אמור להיות בהישג יד, כמו לכל חייל בצבא וכמו לחיילי הגדוד הגזרתי שעושה סבבים בבסיס. נושא זה של זמינות רופא או רופאה במרחק סביר חשוב במיוחד לנוכח המשמרות וסידור העבודה של החיילות בחמ"לי התצפית, שכן נסיעה ארוכה לטיפול רפואי תבוא בהכרח על חשבון הזמן החופשי של החיילת עצמה או חיילת מסבב משמרות אחר.

אחוות החיילות בחמ"ל

על האחוה והקרבה שנוצרת בין התצפיתניות וחיילות בחמ"לי התצפית שמענו שוב ושוב בכל הראיונות. השירות האינטנסיבי באזור של עימות צבאי עצים, התלות של החיילות זו בזו, מגבלות המשמרות, הארוחות וחיי התרבות, קונפליקטים עם המפקדות במערך, והצורך להנכיח את תפקידן החשוב כל כך אל מול הגדודים

המתחלפים – כל הגורמים הללו חברו יחד ליצירת חיבור חזק בין החיילות. אחווה זו מעצבת את חוויית השירות של התצפיתניות, ולפי תיאורים מפי רבות מהן היא מאפשרת להן להתגבר על אתגרי התפקיד ותנאי השירות הקשים. מרואיינת מספר 39, ששירתה כתצפיתנית ומפקדת תצפיתניות, אמרה:

היה לי שירות צבאי מטורף, באמת יכולה להגיד שנהייתי מכל רגע שלו. בתפקיד הזה גם אם קשה לך את פשוט בחיים לא תעברי את זה לבד. יש לך עוד עשרים שלושים בנות שסובבות סביבך שעוברות בדיוק את אותו דבר. אז גם אם קשה כאילו יש על מי לשים ראש. הייתה לנו אווירה מאוד טובה.

מרואיינת מספר 32, תצפיתנית בנחל עוז:

וואו זה אולי השנים הכי יפות בחיים שלי. התפקיד הזה, את לא זזה ממנו. זה ממש שנה ועשרה חודשים בלי הכשרות שאת נמצאת במוצב, אני נמצאת בנחל עוז, אני נמצאת עם אותה חבורה של בנות באותו החמ"ל על אותה גזרה, אותם מגורים, אולי אני מחליפה ככה חדר. אבל זה ממש הופך להיות, באמת לא צחוק – הבית שלי. אנחנו סוגרות כל שבת שנייה, אז אנחנו אפילו נמצאות יותר בבסיס מהבית, הבנות נהיות המשפחה שלי, אנחנו אוכלות כל היום ביחד, מכינות אוכל, ישנות, מתקלחות ביחד. זאת רוטינה כאילו, ימי שישי פק"ל אנחנו מכינות אוכל ביחד, החברות הכי טובות שלי זה מנחל עוז, אנחנו חבורה בלתי נפרדת...

מרואיינת מספר 33, תצפיתנית בנחל עוז:

כל דבר שקשור אלינו, לחבורה שלנו, זה משהו שלא הייתי מחליפה בשום דבר וזה אפילו שווה את כל שאר הדברים המאוד מאוד קשים שאנחנו חוות. תמיד דיברנו על זה ואמרנו אחת לשנייה שאם לא היה לנו אחת את השנייה זה היה יכול להיות השירות הכי סיוט שיכול להיות, הכי קשה שאפשר לדמיין. אבל זה שיש לנו אחת את השנייה זה משהו מטורף, זה אווירה שהיא אחרת. לתצפיתניות יש המון מנהגים שאנחנו בונות לעצמנו כדי לחזק את עצמנו ולהוציא אותנו מהשגרה, לעשות את ארוחות שישי, עם השירים ועם האוכל שאנחנו מכינות לבד, אחרי כל משמרת אנחנו הולכות ביחד לבשל. בימי קולה, שזה יום לפני שאנחנו הולכות הביתה, שזה יום שכבר לא עולים בו למשמרת, אנחנו מזמינות אוכל, אנחנו משחקות משחקים, אנחנו נשאות ערות כל הלילה לפני הבית, אנחנו נורא מנסות לעשות הכול כדי לאחד בינינו ולהוציא את עצמנו מהשגרה המאוד מאוד קשה הזאת [...] אנחנו מקריבות שעות שינה שלנו לפעמים כדי להיות אחת עם השנייה עוד קצת, או כדי לשבת אחת עם השנייה משמרות כדי שלא ישבו לבד. וזה כיף ממש. זה שאנחנו סוגרות גם כל שבת שנייה זה גם משהו שהוא חוויה מטורפת. זה לסגור שבתות ביחד, אנחנו המשפחה אחת של השנייה, אנחנו עושות ארוחות שישי ביחד. יש בנות ששומרות שבת אחת עם השנייה.

מרואינת מספר 31, תצפיתנית בנחל עוז:

הרגשתי בית, חד-משמעית, אפילו יש לי קעקוע של בית. עשינו, כל החברות שחיות, עשינו קעקוע של בית [אחרי 7 באוקטובר], הרגשנו בית מהרבה דברים. הרגשנו בית גם כי היינו אחת לשנייה כמו אחיות, היינו אוזן קשבת, ואם רציתי לדבר על משהו עם מישהי אז ידעתי למי לפנות.

מרואינת מספר 35, חיילת במחנה נחל עוז, סיכמה:

הבנות בסופו של דבר הן אימא ואבא שלך, היא אחותך הגדולה היא אחותך הקטנה, היא הפסיכולוג שלך אם צריך, והיא הליצן הרפואי שאת צריכה פתאום או... היא הכול בשבילך. בסופו של דבר את מתחברת, את יושבת ארבע שעות את מדברת על כל העולם ואשתו, על כל נושא אפשרי שאפשר לדבר עליו. כל מה שלא חשבת שתדברי עליו – דיברת עליו בארבע שעות האלה, שאת לא באמת מסתכלת עליה. אין לכן קשר עיניים ואת פשוט מדברת איתה ואת מרגישה הכי פתוח ואת מרגישה שלא משנה כמה אנשים יהיו בחמ"ל את תרגישי שזה רק כאילו הבנות של המשמרת. ואת תדברי על כל דבר באמת, על כל דבר. בלי צנזורה, ולפעמים המפקדות היו אומרות לנו: בנות, יש בנים בחמ"ל, אם היינו גולשות לנושאים שקצת פחות נעים לשמוע לבנים [...] וגם את הולכת איתה להתקלח, את מבשלת איתה, את ישנה איתה באותו חדר לפעמים. אם לא הבנות, את לא תשרדי את זה. אם לא התחברת לבנות יהיה לך נורא נורא קשה. לפחות ככה אני ראיית את זה, בגלל זה גם בסבב שלי היה לי נורא חשוב שאנחנו נהיה ביחד לעומת סבבים אחרים שהם היו קבוצות קטנות. אנחנו תמיד היינו ביחד, ואם זה לצאת לאן שהוא, אז זה לצאת כולנו ביחד, ואם זה להזמין אוכל אז זה להזמין אוכל כולנו ביחד. ואם אין למישהי כסף אז אנחנו מחלקות את הארוחה שלה בין כולנו. ואם זה ללכת לשחק במגרש כדורגל ומישהי לא רוצה, אז כל ה-15 בנות באות אליה ואומרות לה את באה איתנו. [...] בועה כזאת של שלנו, שבלעדיה אי-אפשר לשרוד את השירות הזה.

מרואינת מספר 37, ששירתה בחמ"ל בגזרה, סיפרה על השירות כתצפיתנית:

נוצרת אווירה של משפחה כאילו הבנות הן המשפחה הקטנה שלך, ומבשלים ביחד, ויושבים ביחד, וצוחקים עם הלוחמים ואיתם ופשוט יש אווירה כיפית כזאתי ומשפחתית. וברגע שאת מצליחה גם לעשות את הסוויץ" מכל הסטיגמות ולהבין את החשיבות של מה שאת עושה, אז מתאהבים. לחלוטין.

"לעשות את הסוויץ": הדימוי השלילי של התפקיד וההתגברות עליו

מרואינים מספר 8 ו-9, הורים של חיילת שנהרגה בבסיס נחל עוז, סיפרו כי בתם לא רצתה לשרת בתפקיד זה ובתחילה בכתה על מר גורלה, אולם הוסיפו כי בהמשך השירות אהבה מאוד את התפקיד שלה. היא הרגישה שזהו תפקיד חשוב ואחראי והתגאתה בו. מרואינת מספר 26, אם של תצפיתנית שנהרגה גם היא בנחל עוז, אמרה דברים דומים על תפיסת התפקיד והסטיגמה שלו:

לימים הבנתי כמה התפקיד של התצפיתנית משמעותי, וכמה הוא דרמטי, רק שיש לו מיתוג רע. הוא תפקיד מאוד מאוד דרמטי וחשוב, וצריך בו יכולות מאוד מאוד גבוהות, אבל יש לו מיתוג גרוע. אולי עכשיו זה ישתנה, אולי כן, אולי לא, אני לא יודעת. אתן תופסות אותי אחרי בוקר מטלטל, חזרתי מהחמל"ים ב[...]. הבוקר ושוב ראיתי את התפקיד מול העיניים, כמה הוא מורכב וכמה הוא קשה. והוא גם דרך אגב מתאים לבתי [שנהרגה]. ראיתי אותן מתפעלות אירוע. עבר איזה רועה צאן, הוא עבר את האלף מטר עכשיו, והן בשניות כאילו מרימות את הזה ומרימות זה ומרימות זה, פשוט כאילו את אומרת: כמה אחריות שמים על הילדות האלה? זה מדהים.

מרואיינת מספר 45, קצינה בכירה ששירתה במספר חמל"ים בדרום, סיפרה על הקושי של החיילות להתנער מהדימוי השלילי של תפקיד התצפיתנית:

אני חושבת שלפני הגיוס הצעירות חוששות מהתפקיד של התצפיתנית בגלל הסטיגמה. זו סטיגמה ששנים לא מצליחה לעזוב אותנו. הסטיגמה על התפקיד, על לשבת ארבע שעות מול מסך, ישיבה ממושכת. זה הקושי הראשון שפוגשת כל תצפיתנית לפני כניסתה למסגרת הצבאית. קיימות בנות בודדות שמכירות מישהי תצפיתנית ואז [התצפיתניות] מעלות להן את המוטיבציה. אני התגייסתי להיות תצפיתנית מלקרוא באינטרנט ולקבל החלטה שאם זה מה שהצבא צריך אותי אז אני אעשה הכי טוב במה שאני יכולה, אבל בהרבה מאוד חששות לתפקיד. אבל זה הקושי הראשון שפוגש כל תצפיתנית בכניסה למסגרת הצבאית כשהיא מקבלת את השיבוץ. כשמגיעים להכשרה תמיד יש עליית מוטיבציה לכל התצפיתניות. ממש עולה להן המוטיבציה, בדרך כלל כל הבנות מסיימות מאוד מאוד מורעלות על התפקיד ורק רוצות לעלות לשבת בקו כי הן מבינות את המשמעות [הביטחונית]. הן מרגישות מאוד מאוד מסופקות מעצם התפקיד שהן קיבלו. כמובן שיש חריגות בכל דבר, אבל זה הפן הכולל של מה שאני חוויתי ומה שגם חוויתי כמפקדת בכירה בהכשרות.

מרואיינת מספר 40, סמלת בגזרה, מתארת את תהליך השיבוץ:

כשקיבלתי את השיבוץ הראשוני וראיתי [את התפקיד] תצפיתנית, אז כמו כל אחת ששמעה את כל הסטיגמות שיש על התפקיד אמרתי... אין מצב שזה קורה. אין מצב שאני נכנסת להיות תצפיתנית זה לא, זה לא אני. אני כל כך רציתי להיות או מ"כית או מדריכת ספורט. כל ההייפ של התפקידים שתמיד הראו לנו של מ"כיות והמש"קיות ת"ש והמדא"גיות [מדריכות אימון גופני (כושר קרבי)], אמרתי וואי זה הכי מתאים לי.

מרואיינת מספר 33, תצפיתנית בחמ"ל נחל עוז, אמרה גם היא שרק מיעוט מהתצפיתניות בוחרות את התפקיד מרצון. עם זאת, אצל מרבית התצפיתניות שראיינו ניכרה התפתחות ההבנה של משמעות התפקיד וחשיבותו, וניכרה גם ההתפתחות האישית והחברתית שלהן. מרואיינת מספר 48, ששירתה בכמה חמל"ים, סיפרה כי בתחילה לא רצתה להיות תצפיתנית:

לא רציתי להיות תצפיתנית, פשוט כי רציתי לעשות משהו אחר בצבא. רציתי להיות פרמדיקית או חובשת קרבית, רציתי להיות בתחום הזה. כשקיבלתי להיות תצפיתנית חרב עליי עולמי, כמו כל

התצפיתניות. ואז אתה מגיע לתפקיד, ואתה מבין שהשד לא כזה נורא, ושהתפקיד אפילו די טוב. היום בדיעבד אני יודעת להגיד שזה התפקיד הכי משמעותי, לדעתי, שבנות יכולות לעשות, כי באמת יש לו הרבה השפעה. זה תפקיד קשה ללא ספק, אבל זה תפקיד שמבחינת הערך שהוא נותן לך ומה שהוא גם מעביר אותך כבן אדם הוא מאוד מאוד גבוה. אני מאוד מאוד אהבתי את התפקיד לאורך כל הדרך. אני חושבת שגם כל תצפיתנית תגיד את זה. בודדות עוזבות את התפקיד. הרוב המוחלט כן מתאהבות בתפקיד.

ומרואיינת מספר 41, שהייתה תצפיתנית והתקדמה לתפקיד של קצינה בכירה, אמרה:

הייתי סרבנית מהיום הראשון. גם אני ניסיתי לא להתגייס, אבל בסוף ההבנה שאנשים עושים את השירות הצבאי. הגעתי ישר באותו יום לבסיס על האוטובוס האחרון, ומשם הבנתי את התפקיד עצמו וכמה הוא טוב ומשמעותי, ומשם פרחתי.

רוב המרואיינות הביעו את התסכול שלהן מהדימוי השלילי של התפקיד. הן כעסו על כך שחיילות המשרתות בחמ"לי תצפית מצטיירות כחסרות כוח וחיוניות, בעיקר בעקבות אירועי 7 באוקטובר, והדגישו כי שינוי הדימוי של תפקיד התצפיתנית הכרחי כדי למשוך אליו מועמדות איכותיות ולהבטיח את המשך קיומו של תפקיד חיוני זה. כך אמרה מרואיינת מספר 3, קצינה בכירה:

מה שקרה בנחל עוז, זה קודם כל טרגדיה. אסון. כישלון... אבל הכתבות וכל השיח ברדיו על "לא הקשיבו לבנות" ועל אופי התפקיד הנורא, אני חושבת שזה נובע מכאב גדול, ואני רק חושבת שבתוך הכאב הגדול הזה ומתוך איזה שהיא תחושה שלהם עצמם [הורים, אנשי תקשורת] שהם מחזירים את הכבוד לבנות, אני חושבת שהם מורידים את הכבוד לבנות, בעיניי. אני הרבה פעמים חושבת לעצמי: מה הבנות היו אומרות, אם הן היו פה עכשיו, להורים שלהן על כל מיני דברים. וזה לא אומר שלא נעשו שגיאות, נעשו המון שגיאות. יש המון הרוגים למערך האיסוף ולא כולם שירתו בחמ"לי התצפית.

מרואיינת מספר 15, אם של תצפיתנית שנהרגה ב-7 באוקטובר, סיפרה שבתה הבינה את גודל האחריות המוטלת על כתפיה כבר בימיה הראשונים בנחל עוז, כשהבינה שהמוצב מרוחק כ-780 מטר בלבד מהגבול ואפשר לראות ממנו את שכונת שג'אעיה. "היא הבינה שהחיים שלהם בידיים שלה, והחיים של האזרחים בידיים שלה", אמרה האם. ומרואיינת מספר 26, גם היא אם של תצפיתנית שנהרגה בנחל עוז ב-7 באוקטובר, סיפרה:

מאוד מאוד מהר בקורס, אפילו בטירונות, הטירונות היא של שבועיים. היא התאהבה בסגל, היא אמרה שהן היו מדהימות. והיא התאהבה בחברות שלה, שאגב שתיים חטופות. והקורס היה מאוד משמעותי ברובו [...] היא הבינה את גודל האחריות מאוד מהר. היא רצתה להיות בנחל עוז כי יש דיבור כזה ששם זה הכי איכותיות והכי מוכשרות, כי יש כל הזמן אירועים שם. והיא הבינה את האחריות וגם מאוד פחדה, כי בקורס מראים להן דברים מפחידים של פשיטות, יש אימון על פשיטה של עשרה מחבלים, זה מה שהמערכת יודעת להכיל בתוכה, עשרה מחבלים לא 3,000, רק עשרה.

לסיכום, המבנה הארגוני של מערך האיסוף מורכב, והגדודים שלו כפופים לכמה גורמים, ובהם האוגדות המרחביות, החטיבות והגדודים הגזרתיים. נוסף על כך, חמ"לי התצפית עובדים בקשר צמוד עם כוחות המודיעין. החיילות תומכות הלחימה המשרתות בחמ"לי התצפית, ובעיקר התצפיתניות, הן יחידה אורגנית של נשים שמשתייכת למערך האיסוף הקרבי של חיל הגנת הגבולות. הן כוח קבוע במוצבים שבהם הן משרתות והן מומחיות לאזור שעליו הן מופקדות לאורך שירותן הצבאי. החיילות בחמ"לי התצפית כפופות לגדודים הגזרתיים המתחלפים כל מספר חודשים ותליות בהם להגנתן ולרווחתן. הדברים אמורים גם בבלונאים הלוחמים, אך הדוח שלנו מתמקד כאמור בתצפיתניות ובנשים חיילות בחמ"לי התצפית. תלותן של תומכות הלחימה המשרתות בחמ"לי התצפית בגדודים הגזרתיים וכפיפותן להם, במקביל לכפיפות למפקדות מגדודי האיסוף, פוגעות לא פעם ביחס אליהן ובתנאי השירות במוצבים שלהן. מפקדות המחלקות והפלוגות של החיילות בחמ"לי התצפית נמצאות לפעמים בין הפטיש לסדן בגלל הכפילות הזאת: מצד אחד תפקידן "לשרת" את החטיבה ואת הגדוד הגזרתי, ומצד שני הן המפקדות של החיילות בחמ"ל ואחראיות עליהן. מפקדות הפלוגות והמג"ד, האחראים על מספר חמ"לים, משרתים בבסיסים אחרים ואינם נוכחים דרך קבע במוצבים שבהם חמ"לי התצפית ממוקמים. התפקיד כשלעצמו קשה ושוחק.

מהראיונות עולה כי החיילות המשרתות בחמ"לי תצפית, שמשרתות לאורך כל שירותן בחמ"ל (למעט יציאה להכשרה או לקורס פיקוד), ושיש להן תפקיד מכריע במערך האיסוף, נאלצות לתפקד בתנאים קשים מבחינה פיזית, גופנית ונפשית. נשות הסגל הפיקודי במערך האיסוף נדרשות לתפקד בסביבה ביטחונית של מתיחות עצימה במשמרות ארוכות, והן נושאות באחריות כבדה, במיוחד לנוכח המורכבות של התפקיד שלהן ושל החיילות המשרתות בחמ"ל התצפית תחת פיקודן. למרות הסטיגמה שדבקה בתפקיד, רבות מהתצפיתניות סיפרו שבעקבות תהליך שעברו בשירות שינו את דעתן, ורובן ככולן הכירו בחשיבות הרבה של התפקיד עצמו ובתרומתו לביטחון המדינה.

בייחוד אחרי 7 באוקטובר יש להיאבק בדימוי השלילי שדבק בתפקיד ובחיילות שמבצעות אותו, אבל לא באמצעות יחסי ציבור מלאכותיים, אלא על ידי הכרה בפועלן ובתרומתן לביטחון המדינה. שיתוף החוויות של החיילות מהתפקיד בהקשרים המבצעיים שלו יכול לעורר השתאות והערכה רבה, וגם רצון להשתלב במערך האיסוף. עבודתן השוטפת של התצפיתניות היא עבודה קשה ביותר, שדורשת בין היתר ערנות, כושר ריכוז ויכולת עבודת צוות. למרות זאת, במקומות מסוימים הן נאלצות לבצע אותה בתנאים לא נאותים. אף שהקשיים מדרבנים אותן לפתח עצמאות ותושייה ולכונן אחוות נשים מלוכדת וגאוות יחידה, מן ההכרח לשפר את תנאי השירות שלהן, החל במיסוד תהליך ההיזון החוזר על המידע שהן מעבירות ועידוד מצד כלל המפקדים בכל הגופים שמולם הן פועלות, דרך שיפור התקינה ותהליך החפיפה, וכלה בתנאי השירות והמחיה הבסיסיים.

שינוי התפיסות הרווחות בנוגע לתפקיד התצפיתניות והחיילות בחמ"לי התצפית הקדמיים והבנת תרומתן למערך האיסוף הקרבי, להגנה על הגבולות, ולביטחון המדינה הוא צעד חשוב וחיוני. נוסף על כך, שיפור מעמדה של תומכות הלחימה בחמ"לי התצפית של מערך האיסוף הקרבי כפי שהצענו לעיל יאפשר ליחידה מובחרת של נשים, חיילות תומכות לחימה המשרתות בחמ"לי תצפית וחדורות גאוות יחידה, לשגשג ולהגיע להישגים משמעותיים עוד יותר.

דיון בתנאי השירות יכול אולי להישמע שולי על רקע המאורעות הדרמטיים, אובדן החיים והכישלון בפענוח ההתרעות, אולם תנאי השירות של התצפיתניות הם סימפטום של המעמד השולי שאליו דחקה אותן המערכת הצבאית פעמים רבות מדי, למרות הישגיהן ותרומתן החשובה לביטחון המדינה. משובים חיוביים אמנם ניתנו, אולם במשורה, ולרוב הכוחות הלוחמים הם שזכו לתהילה, ולא היושבות מאחורי המסך שהיו חלק בלתי נפרד מהמהלך המבצעי. מפקדי הגדודים הגזרתיים אינם "עושים טובה" כשהם דואגים לתנאי השירות של חיילות החמ"לים; עליהם להבין שהדאגה להן היא מתפקידם ומחובתם. הנסיבות הטרגיות של 7 באוקטובר פתחו פתח לחשיבה מחודשת על מעמד מערך האיסוף ולשיפור מהותי במיצוב תפקיד התצפיתניות והחיילות בחמ"לים.

סוגיות מגדריות

זה הדברים הקטנים שגורמים לך להרגיש, אני פאקינג תצפיתנית וזה התפקיד שלי, ותרואו מה עשיתי, כאילו, הצלחתי למנוע מהבן אדם הזה שיתקרב. הצלחתי למנוע את זה שהוא יהרוג אותו [את החייל]. הצלחתי וראיתי את הכול בתפקיד שלי... היו פעמים שיכולת לשמוע "סוכלה חדירה של בן אדם שחצה", ואז מחמיאים לכוחות ולא לתצפיתניות. ככה זה... (מרואיינת מספר 40, סמלת)

נושא השתלבות נשים במערך הלחימה עומד בשני העשורים האחרונים במרכזו של ויכוח אידיאולוגי ואקדמי סוער בישראל. דוח תיעוד זה אינו נדרש לשאלת כניסתן של נשים ליחידות לוחמות. עם זאת, היות שנשים כבר משרתות במגוון תפקידים קרביים ותומכי לחימה, עמדתנו היא שיש לכולנו הרבה מה ללמוד מתופעה זו על היסודות המגדריים של השירות הצבאי ועל יחסי כוח מגדריים באופן כללי (הראל-שלו ודפנה-תקוע, 2021; Harel-Shalev & Daphna-Tekoah, 2020). בדיונים על הפעלת אלימות במסגרת צבאית יש פעמים רבות היבטים של השתקה, מהסוג המתבטא באמרה הידועה "שקט, יורים", ואף היבטים של אדם. למרות זאת, ודווקא בשל כך, עלינו להקשיב קשב רב לעמדות המגוונות של נשים וגברים כדי לעודד סיעור מוחות והשמעת ביקורת ועמדות שונות גם במערכת היררכית כמו הצבא.

מאירועי 7 באוקטובר ותפקוד הנשים בחמ"לים הקדמיים בגזרת עזה אנו למדות כי החיילות עצמן ראו כמה ערך וחשיבות יש לתפקידן, כמה אחריות מוטלת על כתפיהן ועד כמה מחובתן להיות מסורות, זהירות ואחריות, ואילו אחרים לא בהכרח ראו את תרומתן באותו אופן. האחוזה שלהן והתמיכה שלהן זו בזו פיצו במידת מה על המחסור במשובים חיוביים, שהיו מעטים מדי, ועל הדימוי האפרורי של תפקידן חסר ההילה.

מרב הראיונות שקיימנו התברר כי לחיילות אלו יש תרומה מכרעת לביטחון המדינה. הן מזהות פעילויות חריגות ליד הגדר ומזהירות את הגדודים הלוחמים שנמצאים בשטחי אויב שעליהם לסגת מפני סכנות שהן רואות והחיילים אינם רואים. במצבים מסוימים הן מעבירות התרעות גם ליישובי העוטף, והן נמצאות בקשר גם עם גופים אזרחיים שונים. הן אינן לוחמות, אבל בהתרעות שהן מעבירות על בסיס כמעט שעות הן תורמות תרומה חשובה להגנת הגבולות ולביטחון המדינה (Harel, 2023). היות שצה"ל מציב אותן בגזרה קדמית, והיות שמרבית המרואיינים והמרואיינות שלנו סבורים כי נכון מבחינה ארגונית ומבצעית להשאירן בחזית, לצד הגדודים, מחובתנו של הצבא לדאוג להגן עליהן ולשמור עליהן מכל משמר. כשם שיש להגן על האזרחים בכל גזרה ובכל יישוב, כולל כל יישובי העוטף ללא יוצא מהכלל, ולא להפקיר אותם, יש להגן על החיילים והחיילות שאינם לוחמים. אומנם ההיבט המגדרי אינו ההסבר המרכזי או הבלעדי לכישלון של 7 באוקטובר, אך יש מה ללמוד גם מהיבטים המגדריים של הכישלון.

חיילים וחיילות בצבא, לוחמים ותומכי לחימה, "רוצים אקשן"; לעיתים קרובות יש להם רצון עז להשתתף בהגנה, וגם בהפעלת האלימות מצד הצבא והמדינה כדי ליישם את היכולות הצבאיות שלהם. הנשים החיילות שראינו היו מתוסכלות מאוד אחרי "אירועים רעים", כמו שמכונים אותם מקרים נדירים שבהם לא זיהו מפגע בעוד מועד;

אירועים כאלו קרו לעיתים תכופות יותר לאחר שינוי מדיניות התגובה על התקרבות לגדר. לעומת זאת, הן היו גאות מאוד בעקבות "אירועים טובים", אירועים שבהם הצליחו לעצור מפגע ולעיתים גם סייעו לכוחות הלוחמים לפגוע בו. אם של תצפיתנית, מרואינת מספר 59, שיתפה אותנו במסרים הקצרים ששלחה לה בתה אחרי משמרת: "אימא, היה אירוע. זיהיתי אותו. המחבל מת". למשמעויות הנרחבות של תופעה זו של השתתפות בהפעלת אלימות ובמניעתה, נושא שחורג מגבולות הדיון בדוח זה, כבר נדרשנו במחקר קודם (הראל-שלו ודפנה-תקוע, 2021), ועוד נשוב ונתייחס אליו במחקר אקדמי עתידי.

הסוגיות המגדריות עוברות כחוט השני בנושאים שנדונו בפרקים הקודמים והן אינן עומדות בפני עצמן, אבל בכל זאת, הצלחנו לזקק כמה תובנות מרכזיות בנושאי מגדר. בפרק זה נציג את הממצאים העיקריים שלנו בנוגע להיבטים המגדריים של התחקיר. יש לשים לב שהמראיינים והמראיינות הביעו עמדות סותרות בעניין האופן שבו ההיבטים המגדריים משתלבים בהסברים על הסטטוס של תפקידי החיילות ועל ההתנהלות בגזרה. העמדות הסותרות נשמעו גם ממראיינים ומראיינות באותם תפקידים ובאותו דרג.

לשאלתנו למה יש רק נשים תצפיתניות ולא גברים תצפיתנים (למעט הבלונאים) השיבה לנו מרואינת מספר 3, קצינה בכירה:

כשהייתי חיילת צעירה, היה איתי חייל אחד בחמ"ל. עשו את זה פיילוט [לפני שנים] לתצפיתנים. מסכן, הוא היה שומע המון שיחות נשיות. היה ניסיון אחד של תצפיתנים ואני יודעת שמאז לא היה. תראי, הבדיחה כזה שאומרים אותה זה שבנים לא יכולים לעשות את זה, וזה הרבה דברים במקביל וכולי... יש בנים איכותיים שכנראה היו יכולים לעשות את זה ויש בנים שלא. בדיוק כמו שיש בנות איכותיות שיכולות לעשות את זה ובנות שלא. אני מניחה שהצבא היום נמצא במציאות... שהוא צריך את רוב הגיוס של הבנים ללוחמה, גם ככה היום אחוזי הגיוס הם לא גבוהים, אז אני מניחה שממש נולדו החלוקות האלה. היום כבר יש המון בנות שמתגייסות ללוחמה, ולכן אני לא בטוחה שהכלל הזה עוד קיים, אבל עדיין, אי אפשר להשוות את האחוזים.

כפי שצינו בדיוננו במבנה גדודי האיסוף ובתפקיד התצפיתנות, התפקיד היה קיים עוד בתקופת קום המדינה ואיננו לרוב בגברים ששירתו בגבולות. כיום ישנם גברים תצפיתנים המכונים "בלונאים". מדובר בתפקיד שונה מתפקיד התצפיתניות הנשים. הם לוחמים, והם לא נכללו בתחקיר זה. כמו כן, בעבר פורסם על נשים בחמ"ל תצפית ששירתו בעשור האחרון כמפעילות כלי רכב בלתי מאוישים (כרב"מים) (הראל-שלו, 2021; הראל-שלו ודפנה-תקוע, 2021); הן החליפו בתפקיד זה גברים שמילאו אותו לפניו ולעיתים לא הצליחו במשימתם או שנזקקו להם בתפקידי לחימה. התפקידים האלו יצאו מחמ"ל תצפית. ב-2017, בריאיון שנערך במסגרת מחקר קודם, סיפרה חיילת אחת:

בהתחלה שמו שם בנים – בינישים [בני ישיבות]... אחרי שראו שלחיילים בנים אין באמת סבלנות לשבת בחמ"ל ולעשות עבודת תצפית כמו שצריך ונהיגה, אז אמרו שכאלו שבנות, כמו תצפיתניות, צריכות להכיר ח"י עבודת חמ"ל ויש להן יותר סבלנות וזה, אז הביאו בנות... התגייסתי בתור סמב"צית וכשסיימתי את הקורס לקחו אותי ועוד שבע בנות למערך חדש שנקרא כרב"מ, כלי רכב

בלתי מאויש. אנחנו היינו הבנות הראשונות ש... זה היה ממש חדש, פתחו את זה חצי שנה קודם לכן; עד אז היו שם בני ישיבות ואחרי זה אני ועוד כמה בנות היינו מחזור א של מפעילות כרב"מ בעצם. הייתי גם הקצינה הראשונה שם וממש בניתי את המערך, כתבתי את כל התו"ל [תורת לחימה], ויש לי המון ניסיון, ככה שאת כל ההפעלה הנוכחית, כל ההפעלה הנוכחית, בנויה על דברים שאני חוויתי ויצרתי (חלק מתמליל הריאיון פורסם בתוך הראל-שלו 2021, עמ' 44).

אם כן, לעיתים נשים נכנסות לתפקידים מסוימים דווקא בשל תכונות כגון יסודיות, אחריות וחלוקת קשב שמאפשרת ביצוע ריבוי משימות בו בזמן, ולא בהכרח משום שתפקידים אלו נתפסים "נשיים" מעצם הגדרתם. הנשים ביטאו במהלך הראיונות את הפעילות (agency) שלהן ואת היכולות הבלתי רגילות שהקנה להן התפקיד. גם ההורים תיארו את התפקוד ואת המצוינות של החיילות. למשל, מרואינת מספר 15, אם שכולה, אמרה על בתה:

היא הייתה מוערכת בטופ, כולם רצו לשבת במשמרת איתה, המ"פ של גולני שנהרג היה קורא לה "פסקל 76 הכי טובה שיש". כשאני באתי, שבועיים לפני שהיא נהרגה, להביא להם עוגה לארוחה מפסקת ליום כיפור, צועק לי אחד החיילים, את אימא של פסקל 76? היא הכי טובה שיש.

מרואינת מספר 49, שהייתה תצפיתנית ומפקדת בשני חמ"לים בגזרה, סיפרה על אירועים מבצעיים ועל תפקוד החיילות בחמ"לי התצפית:

אני זוכרת שהייתי באמצע לשטוף את החמ"ל ואת הרצפה, ואז פתאום איזה מישהו יורד [מתקרב לגדר], אז אני צריכה לעזוב את המגב עם שלוליות רצפה וללכת. כל מה שקרה לפני, אם בכיתי לפני, אם צחקתי, ניתוק מוחלט. להגיד עוצרת, עוצרת, הולכת. וזה כמו, אני הרגשתי שזה כמו להיות קילרית. בשנייה, אני לא רואה ממטר, יש את ההפס"דים שאני כבר מכירה, למדתי אותם והם בתוך הדם שלי. מתוך שינה אני קופצת ועושה אותם ומתחילים. וזה כמו לירות חיצים לכל מקום, כאילו בשנייה צריך לעמוד, להתפקס, לנתק כל מה שקורה בחמ"ל. וגם הבנות כבר מוכשרות מאפס למאה, כמו שנגיד אפשר לשיר בחמ"ל ופתאום מישהי תצעק איזה משהו ושקט מוחלט. כבר הן יודעות את זה מעצמן, את המבצעים הזאת. פתאום אפס, שקט, דממה. לחלק פקודות, לעשות טלפונים, לעלות בקשר. קשה, לפעמים הלב דופק על 100, אבל הרגשתי כבר חלק מהיכולות שהצבא נתן לי וגם לא הייתה ברירה. [...] מי שיוורד עכשיו, אני תופסת אותו, כאילו במקום לפחד שמישהו יגיע מה אני עושה ולהתחיל לאכול סרטים. הייתי באה לידה [ליד התצפיתנית שעליה פיקדה] לראות את הבן אדם, הייתי אומרת לה תראי לי, ואומרת: יאללה, אני תופסת אותו, אני עכשיו תופסת אותו. שנייה והוא אצלי בידיים. ואז הכול יוצא ממך, ואת יודעת מה לעשות, איך לעשות, למי להגיד ומה להגיד. זה כמו סימפוזיה כזאת של כלים במקלה.

בפרקים הקודמים כבר הובאו ציטוטים רבים ברוח זו, המעידים על הגאווה ביכולותיהן ובהיכרות המעמיקה שלהן עם הגזרה ועל יכולת ביצועית מרשימה מאוד. גברים ונשים כאחד הביעו בראיונות הכרה בחשיבות הרבה של

שירות נשים בצה"ל ובתרומתן של נשים לביטחון בכלל ובגזרת עזה בפרט. קצינה בכירה, מרואיינת מספר 54, הסבירה:

אני אומרת לכן בוודאות. ללא נשים בסד"כ, ללא נשים, כוח ההגנה של צבא ההגנה לישראל לא יכול להתקיים... בסוף קרקל, ברדלס, וחמישה גדודים משחררים כוחות של מילואים [גברים]. זה לא היה יכול לקרות אם לא היו לוחמות – אתן מבינות את זה, נכון? או-קיי. אבל בעבר גם לוחמות איסוף לא היו בעזה עד שבאו ואמרו – אנחנו צריכים אותן – ויש לוחמות בעזה היום, it goes without saying. הן מעולות. מה שעשתה "חרבות ברזל", היא הפסיקה את השיח הזה, זה בכלל לא רלוונטי מה... כן בנות, לא בנות. [...] הסיפור של השילוב של לוחמות ב"חרבות ברזל". סיפור ישן, אני כבר לא שם.

יש גופים רבים הסבורים ששילוב נשים בצה"ל לא תם ולא נשלם, שסוגיות מגדריות רבות עוד לא באו על פתרון, ושנשים עדיין נתקלות במכשולים רבים (פורום דבורה, 2024). דוח זה, כאמור, אינו עוסק בסוגיית כניסת נשים לכלל תפקידי הלחימה בצה"ל. בפרק זה אנו מבררות אם חלק מהכשלים של 7 באוקטובר נגרמו משום שבחמ"לים שירתו נשים ולא גברים, ולא העריכו את ביצועיהן, וסוקרות את הסוגיות המגדריות העיקריות שהועלו בראיונות. מרואיינת מספר 32, תצפיתנית בנחל עוז, אמרה בנושא זה:

האם זה עניין מגדרי? אני ממש חושבת שלא. היחס האישי אלינו היה טוב, אבל בסופו של דבר לא הקשיבו לנו, כי צה"ל היה מקובע על ההגדרה של התפקיד. לא היה לו את האופציה להכניס את הדעה של התצפיתניות, לא ידעו באיזה משבצת להכניס אותה. זה לשנות בסוף מערך שלם, איפה אנחנו מכניסים את התצפיתניות במערך המודיעין... הסתכלתי על זה כוואלה הם בוחרים לא להסתכל על ההתרעות החד-משמעיות האלה. מרוב שאת מרגישה מבצעת ואת מרגישה שאת יודעת, את לא מסתכלת על זה כמשהו אישי, לא הסתכלתי על זה כבגלל שאני בת. פשוט הסתכלתי על זה כוואלה, זו פשוט מערכת אטומה. זה בא עם זה שהם הורידו את ההכרזות [על שינוי המדיניות בנוגע להתקרבות לגדר ונוהל הפתיחה באש], זה הרגיש לי פשוט שהם מפקירים את הגזרה, זה לא הרגיש לי משהו אישי. לא יודעת אם זה שוביניסטי, או יהיר, אבל חוויתי את המערכת הזאת והסתכלתי עליה ככל כך מפגרת ומקובעת, בלי קשר אליי אישית או אלינו אישית; ראינו איך הם מפקירים את הגזרה כגזרה. לרגע לא חשבנו שזה משהו מגדרי, אלא שהם פשוט לא רוצים לקחת את מה שיש להם בידיים כי הינה הם נותנים לאנשים לחצות את הגדר, הינה הם נותנים לאנשים [מעזה] ללכת על הגדר כאילו... ראיתי איך מפקירים את הגזרה עם המכשול המטומטם הזה, כמה זה דפוק.

גם מרואיין מספר 61, עיתונאי בכיר, שולל השפעה של הטיה מגדרית על הכשל של 7 באוקטובר:

כל המידע היה ידוע, זה בכלל לא נכון שאומרים שלא העבירו את המידע מהתצפיתניות. החיילות העבירו, התושבים של האזור גם ידעו והעבירו, עיתונאים העבירו, המון גורמים נוספים העבירו את המידע. כל הגורמים הבכירים היו חשופים למידע הזה, המידע עבר. הכול היה מול העיניים. הייתה

מחשבה שחמאס מורתע, שהם לא מעוניינים בהסלמה ושהם לא יכולים עלינו. התנשאות ושחצנות, שאנחנו הצבא הכי חזק בעולם. התרגיל, האימונים, כל מה שהם עשו מאחורי הגדר, אחד לאחד, הכול היה ידוע לפיקוד הבכיר.

על תפקודן של נשים חיילות בבוקר של 7 באוקטובר הוסיף אותו מרואיין:

הסיבה העיקרית שזיקים ניצל זה בגלל שהסמב"צית של חיל הים התקשרה מייד לרבש"צ של זיקים ואמרה: "המחבלים בדרך לחוף ומשם הם בדרך אליך". הפעולה הראשונה שהוא עשה זה להקפיץ את כיתת הכוננות, לתת להם נשקים ולהעמיד אותם על הגדר, ולכן זיקים ניצל והתקיפה שם נבלמה.

מרואיין מספר 61 הוסיף וציין כי מפקדים בכירים באוגדת עזה (שנמצאים בקשר שוטף עם הישובים) יכלו באותו בוקר להזהיר את כיתות הכוננות של היישובים האחרים בעוטף כבר בשעה הראשונה של התקיפה, לפני שרוב המצלמות נפלו, ולהעביר להם את אותה התרעה שהעבירה הסמב"צית המוכשרת והערנית לרבש"צ של זיקים. אילו עשו זאת, היו מאפשרים לכיתות הכוננות כמה דקות של התארגנות, תיאום והצטיידות בכלי נשק (שהיו נעולים בנשקיות), אבל כיתות הכוננות של שאר יישובי העוטף לא קיבלו מהם התרעה כזאת.

בהמשך לתיאור של תפקוד מעולה וראוי להערכה של נשים חיילות בחמ"לים בגזרה, הועלו גם סוגיות הקשורות לפיקוד של נשים בחיל. קצינה בכירה, מרואינת מספר 52, ציינה שהניסיון שלה עם מפקדות בכירות היה מעורר השראה מבחינתה:

המג"דית הקודמת באיסוף, בגלל שהיא פרסונלית גדלה ברצועת עזה [התקדמה בתפקידים בגזרה] מ-2006, הדעה שלה הייתה מאוד מוערכת, מאוד. מאלופים במילואים שהגיעו במבצע וראיתי את היחס שלהם אליה, כשהיא הייתה מ"פ, המון המון בכירים שהגיעו במהלך המלחמה והם היו מפקדים שלה כשהיא הייתה, ראיתי את ההערכה הזאת. ובמהלך כל התפקיד שלה, מפקד האוגדה היה מקשיב אפילו כמעט בלעדית למה שהיא הייתה אומרת. [...] היא הייתה מדברת על רועי צאן חריגים שמתקרבים לגבול ובוחנים את הגדר ובעיניה זה חריג. המודיעין היו אומרים: לא עלה לנו עליו שום דבר, הוא לא מקושר לחמאס בשום צורה. המאו"ג היה מסכם: מודיעין, תעשו העמקה שוב פעם, ואם צריך תפנו לשב"כ, כי אין לכם את אותם מקורות ושב"כ טובים יותר מכם, ולך תביא את הפרטים הנכונים עד שתוכיח את מה שהמג"ד אומרת... כשאתה הולך אחרי מפקדות כמו [...] ו-...], אתה פשוט, פשוט... הערצה.

היא הזכירה דוגמה אישית של נשים מפקדות שליוו אותה במהלך השירות וציינה כי אינה מבינה מדוע בראש מערך האיסוף עומד גבר, ולא מפקדת אישה. מרואיין אחר, עיתונאי בכיר (מרואיין מספר 57), ציין לעומת זאת שבכמה מקרים הייתה בעייתיות מסוימת גם בפיקוד של נשים, בשל הרצון שלהן להיטמע במערכת הגברית:

היו כמה מג"דיות במערך האיסוף, לדעתי, הן ניסו לבנות את עצמן לפי סטנדרטים של גבר. ניסו לייחס לעצמן תכונות של מפקד, לא של מפקדת. כל המג"דים פה גברים, הם לוחמים אמיצים, ומה,

היא פתאום תתחיל להגיד אין מים חמים או החדרים לא ראויים? יכול להיות שהיא הייתה מאה אחוז, אבל...

משתי העמדות האלה מתעוררות מספר שאלות: האם התפיסה היא שאישה מפקדת אמורה בהכרח לדאוג לתנאי השירות של הפקודות יותר ממפקדים גברים? האם נשים שמגיעות לדרגה בכירה מרגישות צורך לסגל לעצמן את ההתנהגויות הגבריות המקובלות בצבא? נשים בתפקידי פיקוד ולחימה מתמודדות תדיר עם הציפייה שיתנהגו בצורה גברית יותר ויבליטו תכונות גבריות יותר (הראל-שלו ודפנה-תקוע, 2021), אך היו בהן שצינו כי חשו שכיבדו אותן ואת המקצועיות שלהן ללא קשר למגדר. האם לא הקשיבו לתצפיתניות ולחיילות בחמ"לי התצפית הקדמיים בשל היותן נשים? מרואיינת מספר 3, קצינה בכירה, העירה בעניין זה:

בתקשורת, היה איזה שלב פתאום שאמרו שלא מקשיבים לנו כי אנחנו בנות. אני בכוונה שמה את עצמי בפנים ולא אומרת לא מקשיבים להן, כי גם אני בת... אני אומרת בכנות, מהיום שהייתי תצפיתנית ועד יומי האחרון בגדוד, ההפך הוא הנכון. הרגשתי שרוצים לשמוע את הדעה שלי. הרגשתי שזה שאני אישה, רוב הזמן בודדה בתוך חדר מלא גברים, זה יתרון עבורי, זה יתרון ולא חיסרון. ואני לא מרגישה בשום רגע שלא הקשיבו לי. אני אומרת את זה מאז שאני חיילת. ההפך, זו כנראה הסיבה העיקרית שבגללה המשכתי בתפקידים, כי הרגשתי השפעה והרגשתי משמעות, והרגשתי שמחכים לשמוע את מה שיש לנו להגיד ואנחנו מציגות בהערכות המצב.

לצד נשים שהתקדמו בתפקידי פיקוד וקצונה עד לדרגת סגן אלוף ותפקיד מג"ד במערך האיסוף, ישנן קצינות מצטיינות שהרגישו לעיתים שדרכן חסומה ואין להן אפשרות לתרום תרומה ממשית למערכת. מרואיינת מספר 45, קצינה בכירה, שיתפה:

ניסיתי לעשות הרבה תהליכים, להשפיע על הרבה מאוד תהליכים שקיבלו עליהם החלטות תוך כדי המלחמה, שאני ממש חושבת שהן החלטות לא נכונות. הרגשתי שבעומס המלחמה דעתי לא נשמעת, לא נשמעת מספיק. וניסיתי ממש לזעוק את זעקתי לכל הרמות הממונות, גם למפקד החיל וגם לרמ"ח כדי לנסות לשפר תהליכים שניסו לעשות, והיה לי ממש קשה לראות שהצבא, ומערך האיסוף, גם אחרי השביעי לאוקטובר, תוך כדי המלחמה, מקבל החלטות בינוניות. כאילו מקבל החלטה שהיא מראש בינונית על משהו שעדיין לא יצא לפועל. ומראש החלטה שאתה מקצה כוח אדם איקס למשימה כזאת, אתה יודע מראש שהמשימה לא תתבצע בצורה הכי טובה. ולי קשה עם זה. אני ניסיתי לעשות מצוינות בכל מקום שהייתי בו, אבל מרגיש לי שהצבא הגדול והמפקדים שיושבים הרבה פעמים בראש, גורמים לצבא להיות בינוני, וקשה לי להמשיך במסגרת שבה אני מרגישה שאני לא הצלחתי להשפיע בדברים ממש משמעותיים, ושהמפקדים מעליי בלמו אותי, בגלל שהם לא רוצים לעבוד קשה.

דברים דומים על התסכול, על עצירת ההתקדמות שלהן וחוסר הנכונות של המערכת ליישם רעיונות שלהן, שמענו גם מעוד כמה קצינות בכירות שראינו. גם הורים של לוחמת מיחידת רוכב שמיים של חיל התותחנים (מרואיינים מספר 24 ו-25) ציינו כי לעיתים נחסמה התקדמותה בתפקידי פיקוד:

מרואיינת 24: לכל הבנים היו תקנים לקבל את התפקידים שרצו, ולמפקדות הבנות לא היו תקנים... מעניין מאוד. אחרי כמה חודשים שהציבו אותה בתפקיד אחר, היא חזרה לגזרה... היא באמת רצתה לפקד על בנות ולעשות תפקיד של מפקדת קצינה. ואז היא אמרה לנו... איך אני אהיה מול הבנות? איך אני אלך קדימה?... כשאני חושבת על זה כל פעם, זה הופך לי את הבטן. עם כל האסון הזה. הדאגה הזאת של איך היא תהיה מפקדת כזאת שתוכל להוביל, ואולי היא אולי לא מספיק חזקה, לא מספיק זה... איך היא תהיה הכי טובה בשביל שהבנות יקבלו את המפקדת הכי טובה.

מרואיין 25: אתן מומחיות למגדר. אני חושב שזה משהו שהוא בכלל בתפקידים שנשים צריכות להרגיש שיש להן את היכולות והכישורים כדי להיות מנהלות של משהו, ובנים – אין להם בעיה, רק תנו לי להיות מנהל. יש איזה משהו כזה שנשים תמיד רוצות להיות דוקטור או מומחית בשביל משהו. מרואיינת 24: מישהי שהיא רוצה להיות מנכ"לית, אז קודם כל היא תהיה דוקטור כדי להצדיק את זה שהיא רוצה להיות מנכ"לית. מישהי שרוצה להיות מפקדת חוששת איך היא תוכיח את עצמה... ותראו מה היה בשבת הזו...

מרואיין 25: היא גם הייתה יכולה לברוח לחדרים כפי שאחרות עשו, היא נשארה להגן.

מרואיין מספר 55, עיתונאי בכיר, סבור שההיבט המגדרי השפיע הן על הסטטוס של התפקיד והן על התנהלות בצבא בכלל:

אף קצין בצה"ל לא היה בא ללוחם או איש מודיעין שהוא כבר שנתיים בצבא ואומר לו אתה רק העיניים, אתה אל תחשוב. זה לא היה קורה, ושאל אחד לא ישכנע אותי אחרת. אנחנו בסוף במערכת שהיא גם היררכית, אבל היא בעיקר שוביניסטית. בואו, כמה קצינות יש? כמה יושבות היום בסגל הפיקוד הבכיר של צה"ל? כמה? אז יש יועמ"שית, ותמיד זה יהיה כוח אדם וזה יהיה ככה. הם לא יביאו מישהי שעשתה את כל הקריירה שלה 30 שנה באמ"ן וייתנו לה עכשיו תפקיד משמעותי בשולחן. זה לא קורה.

בהקשר של חיילות בחמ"לי תצפית, מדובר בחיילות בכמה מיקומים שוליים – חיילות צעירות יחסית, נשים שתפקידן לא נחשב יוקרתי במיוחד בצבא. לכאורה נאמר להן לא לחשוב יותר מדי, רק לצפות ולדווח: יש היררכיה בצבא, ואתן בתחתית. היחס הזה מן הסתם מסתכל מאוד. לעומת התפקיד הנחות לכאורה של חיילת בחמ"ל תצפית וההיבט המגדרי שלו, ניצבים המודיעין וקציניו הבכירים שיש להם מעמד בלתי מעורער. מרואיין מספר 55 הוסיף:

איך זה משפיע? יושב קצין מודיעין באוגדת עזה. עכשיו, בואו, בפיקוד דרום, קצין המודיעין, אותו אלוף משנה... הוא מגיע לתפקיד כמי שהיה ראש זירת פלסטינים בחטיבת המחקר. זה כאילו גורם ידע ברמה של הפלסטינים בעזה והגדה, שאין עליו. אתה לא יכול לחלוק עליו. הוא ראש זירה, הכול דרכו. הוא זה שמעדין כל אלוף. עוד מתקופת הרמטכ"ל הקודם שתמך בו... עכשיו כשמגיע מוקד ידע כזה להיות קצין מודיעין של פיקוד דרום, גם האלוף שבא עכשיו מצנחנים או מפקד אוגדה שהיה מפקד חטיבת כפיר, מקצועית, גם אם הוא בדרגה מעליו, והוא אומר לו: "לא יהיה, לא רוצים את

זה", הוא לא יכול אפילו להתווכח איתו.... מה שאני רוצה להגיד לכן זה את המעמד של קצין מודיעין של אוגדה בפקוד שהם אוטוריטה, או-קיי? ... אי אפשר, אלופים לא יכולים לדבר איתם, הוא נתן מילה, לא יהיה וזה לא נכון...

עכשיו, בוא נחזור חזרה לתצפיתנית שאומרת לו, תקשיב, מה שאמרת למפקדים בשטח זה לא נכון. אני אומרת לך שאתה טועה והולך להיות פה משהו. כי היא אומרת, אני מזהה את [...] שהוא הולך לפשיטה ואתה אומר שלא, ואני אומרת לך שאתה טועה. עכשיו זה בן אדם שגם האלוף לא יכול... מיוחד להגיד לו ולהתווכח איתו. תחשבו איך הוא תופס את הילדה הזאת שאומרת לו אתה טועה. הוא יאמר לה – מי את? האלוף לא יגיד לי שאני טועה, אני אגיד לאלוף מחר לצאת למלחמה – הוא יצא, ואני אגיד לו לא לצאת – והוא לא יצא. את תבואי ותגיד לי שאני טועה? אז זה שם.

מן התיאור שהוצג לפנינו עולה אפוא שגם מפקדים גברים לא תמיד יכלו לחלוק על גורם כזה או אחר במערכת. כששאלנו את המרואיין מדוע אם כך לא דנו ברצינות רבה יותר בהתרעות שהתקבלו מהגברים הבלונאים, הוא השיב: "הם נתפסים ג'ובניקים, כי הם לא נתפסים ממש לוחמים". מבחינתו היחס לתפקיד הוא גם עניין מגדרי, אבל הוא מבוסס על רובד נוסף, שמבחין בין מי שנחשב שולי, בתחתית השרשרת המודיעינית, ובין מי שנמצא בליבה של העשייה. על השוליות הכפולה (מגדרית ומעמדית) שמענו גם מפי מרואינת מספר 50, מפקדת ואחר כך קצינה בחמ"ל בגזרה:

זכור לי תאקל אחד, לא יודעת אם זה בגלל שאני אישה, הוא היה גם בן אדם כזה של תאקלים... זה היה סמג"ד שתפס אצלנו קו. אני חושבת שזה יותר היה קשור לדרגה שלי מאשר לזה שאני אישה. אני לא יודעת בדיוק, אבל היה איזה שהוא זיהוי לא קריטי בלילה שהחלטתי לעדכן אותו על זה רבע שעה באיחור, כי רבע שעה אחרי כבר ידעתי שהוא בא לחמ"ל והעדפתי להגיד לו פנים מול פנים. זה היה זיהוי שגרתי שהיה קורה כל לילה. אז אמרתי לו על זה אז, וכשהוא הבין שחייתי את הרבע שעה הזאת הוא נורא התעצבן, התקשר למ"פ שלי, והיא נתנה לי גב ואמרה שזה מה שהיה צריך לקרות ושפעלתי נכון, ואז הוא קיבל את זה. אז ממנה הוא קיבל את זה. אז בגלל זה אני חושבת שאולי זה יותר עניין של דרגה מאשר אישה.

נשאלת השאלה אם יש כאן שילוב של יחס מסוים לחיילות על רקע מגדרי (נשים בצבא גברי) ושל יחס על רקע היררכי-מעמדי לחיילים וחיילות בדרגה נמוכה יותר ובתפקיד שולי יותר, שאינם לוחמי חוד או קציני מודיעין בכירים.

בהמשך לדיון זה, המרואיינים חלוקים בדעותיהם בנוגע ליחס לנשים בצבא, לאופי ה"הקשבה" לנשים ולמידת ההערכה לתפקידי החיילות בחמ"לי התצפית הקדמיים. מרואינת מספר 4, קצינה בכירה, הייתה נחרצת בדעתה:

אני, עם עשרה סימני קריאה, על "לא הקשיבו" והנרטיב הזה שעלה לתקשורת וגם די מהר ירד ל"הם נשים ובגלל זה" ... סורי, אני אומרת את זה בצורה הכי בוטה: קשקוש, בלבול ביצים באמת הכי גדול שיש. מגה הקשיבו לכל הרמות. אני לא מעט זמן בצבא, אף פעם לא שמעתי פסיק של

אמירה של איזשהו מפקד בכל דרג שאומר משהו בגלל זה [שהן נשים], ממש לא. ממש לא. גם בשירות שלי אני הרגשתי שהדברים היו מאוד ענייניים. כשאמרתי משהו שהוא היה לא מספיק טוב מקצועית, אז קיבלתי כאפה מהמפקדים שלי, כי אמרתי משהו שהוא לא מספיק טוב מקצועית. כשאמרתי דברים טובים מקצועית, אז הקשיבו לי.

לעומת זאת, מחקרים קודמים הציגו כי ישנם מצבים לא מעטים בצבא שבהם בחרו גברים ולא נשים למשימות מיוחדות אף על פי שהנשים היו מוכשרות לא פחות מהגברים (הראל-שלו ודפנה-תקוע, 2021, עמ' 120). מרואיין מספר 57, עיתונאי בכיר, טען בעניין זה שישנה אווירה שמאפשרת שוביניזם סמוי במערך הכוחות בצבא, והאמירה על נשים לא תושמע ישירות:

איך שבא מפקד חדש למוצב בסבבים של הגדודים הגזרתיים, הוא מתחיל להראות מי פה בעל הבית. מה זה אומר? הן [חיילות בחמ"ל] נמצאות עכשיו במוצב שנתיים, היא משרתת כבר שנתיים. הרבה פעמים לא הייתה מגיעה אספקה [של מזון] במוצבים היותר רחוקים, אז הן עשו לעצמן, בישלו לעצמן דברים. מגיע מפקד, מגיע מ"פ חדש למוצב הזה, הוא מנהל את המוצב, ואומר להם "אין יותר" [תפסיקו לבשל]. עכשיו באיזה עולם יכול לבוא בן אדם ולהגיד למישהי שחיה שם לא לעשות משהו כשהיא חיה שם? עכשיו, אין לה כתובת, שזה מדהים, המפקדים שלהן כל פעם חדשים, אין לה כתובת להגיד לה תקשיבי, תני לו בראש. כי גם המפקדת שלה היא כפופה לו. הוא מנהל המוצב. עוד דוגמה זה ארוחות; היא חיה שם, היא חיה עם הטבחים, היא חיה עם המטבח, הוא בא ואומר תקשיבו, אנחנו אוכלים רק ב-08:00, 13:00 ו-19:00, היא במשמרות. הוא לא תמיד יפתח לה את החדר אוכל. עכשיו שמישהו יגיד לי שכשמגיע סיור על הגדר של גולני, שיורד מהג'יפ ואומר לו אני רעב, והוא לא יפתח לו את החדר אוכל? אין חיה כזאת. תנו לי מקרה אחד של ג'יפ שחזר מהשטח עם חיילים רעבים והטבח לא פתח לו את חדר האוכל. רוצים כל הזמן את הדוגמה של השוביניזם, זה לא שמישהו יגיד לה תשמעי את אישה ותסתמי את הפה, אבל זה זה. זה לא במה שהוא אומר לה, אבל באווירה. כי האווירה מאפשרת. אם הרמטכ"ל לא עצר את הצבא ביום שבאו לקצינה שמעבירה טקס מרגש בכותל לחיילי גבעתי ואומרים לה תרדי כי את אישה, ואם הרמטכ"ל לא טיפל בזה, הוא גרוע לא פחות מזה שאמר לה לרדת.

על היותה אישה במקצוע גברי אמרה מרואינת מספר 43, טכנאית בחמ"ל תצפית:

יש מלא פעמים שגברים נותנים כזה מבט מזלזל כשאת אומרת שאת הולכת לטפל בתקלה שהיא לכאורה מסובכת. ויש מלא חיילים, לפעמים חיילים שלי, שחושבים שלאישה אין מקום בתפקיד הזה. אבל רוב הפלוגה יושבת על נשים. רוב הפלוגה המשיכה ותמשיך להתקיים על נשים. לא משנה כמה הן קטנות, גדולות, גבוהות, חזקות, חלשות, הכול. השכל זה הכוח. וזה מה שהרים גם את הפלוגה. כל מי שהרים את האמצעים אחרי השביעי היו נשים. נשים שירדו [לשטח] עם רעל בעיניים והרימו את האמצעים תחת ירי. אז אני חושבת שזה הדבר היחיד שהיה לי עוד בשירות, שגם הכרתי את זה מהסדיר שלי, מהקבע שלי, וגם אחרי השביעי. מעבר לזה התפקיד מדהים. אני חושבת שאם

אדם רוצה ליהנות מהתפקיד שלו בצבא ולקבל חוויות ולראות נושאים מטורפים, זה לבוא לתפקיד הזה.

מנקודת מבט שונה מעט מזו של הטכנאית שהתגאתה בשירותה בחמ"ל ובגזרה וסיפרה שנתקלה לפעמים בגברים שפקקו ביכולות והרימו גבה על הימצאותה בחזית, ציינה קצינה בכירה, מרואיינת מספר 45, את הנטייה של הצבא והתקשורת לייחס כישלונות לתפקוד של החיילות, אך לא לזקוף לזכותן הצלחות (נושא זה עלה גם בפרקים קודמים):

הרבה מאוד פעמים, כשיש אירועים רעים בגזרה המבצעית קל לבוא בהאשמות למערך האיסוף, כאילו להגיד התצפיתנית לא זיהתה, התצפיתנית לא קפצה, התצפיתנית התצפיתנית. הרבה מאוד יד מאשימה על האיסוף. וכשיש אירוע מוצלח של תצפיתנית שאיתרה וזיהתה מרחוק ואז הכוח הגיע לעצור, כל המחמאות לגדוד הגזרתי, כל הכבוד לגדוד. איזה אירוע, איזה הצלחה, כאילו כשיש אירועים טובים לא מדברים על האיסוף. ואני ממש הרגשתי שהצלחתי להביא את האיסוף למוקד. כאילו כבכירה מאוד השתדלתי לא לתת לזה לקרות. שהמג"ד מרים לעצמו בהערכת מצב על אירוע מצוין שהיה, אבל התצפיתנית זיהתה בערך ב-800 מטר וידעה להתריע לו. מאוד דאגתי שהן יהיו בפרונט, גם אם זה המג"ד שמגיע אליהן לשיחה בתדריך והוא אומר להן כל הכבוד לכן הייתן מצוינות, גם אם זה עם המח"ט שלי, שאני דואגת שהתצפיתנית הזאת תקבל אצלו הצטיינות ליום העצמאות או לא משנה מה. אז ממש השתדלתי לעשות בזה תהליכים ובכל מקום שהצלחתי להשפיע. מאוד דאגתי שהן יהיו בפרונט.

על גורמי הצבא וגם על גורמי תקשורת האחריות לתעד את כל היחידות המעורבות במהלכי ההגנה על גבולות המדינה ולזקוף לזכותן את הישגיהן. התעלמות מתרומתן של חיילות האיסוף לביטחון המדינה ולהגנתה מסתירה אותה הן מגורמי צבא למיניהם והן מהציבור, היא אינה צודקת והיא גם גורמת להן תסכול ניכר. עם זאת, אשר להקשבה לחיילות האיסוף וההיזון החוזר, אמרה מרואיינת מספר 58, קצינה בכירה:

הן העיניים שלנו, בסוף, הן הסנסורים שלנו והן מכירות את הגזרה. אבל עם כל הכבוד, הן לא המח"ט, הן לא מפקד האוגדה, ואף אחד לא יבוא וייתן להן דין וחשבון אחר כך. אני באמת אומרת – לבוא ולהגיד שלא הקשיבו להן, זה חרטא. הקשיבו להן.

אותה מרואיינת הסתייגה מתפיסתן של החיילות שהצבא מחויב לתת להן הסבר על כל צעד שננקט. ואולם החיילות בתפקידים הזוטרים יותר בחמ"לי התצפית חלקו עליה; הן הרגישו שהן מכירות את הגזרה טוב יותר מכל אדם אחר, הרגישו מקצועיות ומקצועניות וחשו אחריות אישית על הגזרה שלהן. למעשה, כל אחת מהן מרגישה שהיא המומחית הגדולה לגזרה שלה – ויש סתירה בין האופן שבו הן תופסות את עצמן ובין האופן שבו הן נתפסות וגם בין תפיסתן ובין הגדרת התפקיד: לעקוב אחר הנעשה בגבולות המדינה באמצעות מערכות תצפית וגילוי מתקדמות, לאתר ניסיונות חדירה לשטח ולהתריע על כל פעילות עוינת לגורמים הרלוונטיים. לפיכך, כשהן אינן מקבלות משוב על דיווחים שלהן, נוצר אצלן תסכול גדול גם משום שעבודתן אינה מוערכת

דייה, גם משום שהמידע שלהן אינו מתורגם למעשים ולשינוי מדיניות, וגם משום שתרומתן אינה זוכה להכרה לא בשיח הציבורי ולא בשיח הצבאי.

לפי דברי המרואיינות החיילות, לא היה נוהל מסודר של מתן היזון חוזר על ההודעות שלהן, והדבר היה נתון לשיקול הדעת של המפקדים והמפקדות ושל קציני המודיעין. נדגיש כי בתקשורת פורסם שעוד בנובמבר 2022, בעקבות דיון נרחב שנערך באגף המודיעין לאחר פרסום "תוכנית יריחו", קבע ראש אמ"ן כי יש להעמיק את איסוף המודיעין על כוונות הפשיטה של חמאס, וכי ["נדרש לשלב את התצפיתניות בתמונת המצב המודיעינית על מנת לייצר את השלם במערך האיסוף הקרבי באוגדת עזה"](#) (בוחבוט, 2023). הממצאים שלנו מעידים על הנחיצות הגדולה של משוב מסודר ועקבי לחיילות התצפית, בהתחשב במגבלות הסיווג הביטחוני.

בתשובה לשאלה "מדוע לא האמינו לתצפיתניות?" כותב האומן אלי שמיר:

רבות נכתב על ההתנשאות הבלתי-נסבלת של המפקדים הגברים כלפי הנשים הצעירות, כמו גם כלפי הנגדת מ-8200. אולם הזווית המגדרית לבדה אינה ממצה את השאלה הזאת, שהרי גם לחיילים הגברים, מפעילי הבלונים, לא האמינו. המפקדים העדיפו את הקונספציה על פני מראה העיניים, על פני מה שראו נשים וגברים בעיני הבשר. הם העדיפו את האידאות על פני התופעות כפי שהתגלו בחושים.

מדוע לא רצו המפקדים, הקברניטים, אלה שמינו ויצרו את מערך המודיעין, להאמין למראה העיניים, להאמין לדיווח על המציאות כפי שהיא נצפתה? [...]

אולם התצפיתניות דווקא ראו את מה שמפקדיהן, לכל אורך שרשרת הפיקוד, עד הרמטכ"ל, שר הביטחון וכמובן, ראש הממשלה זה 15 שנה, לא יכלו לדמיין.

מראה העיניים של התצפיתניות יצר כאוס שהפריע לאידיאת המציאות שאותם מנהיגים בנו בעיוורונם. הסיפור הטרגי של 7 באוקטובר מוביל לתובנה קשה: ללא ביקורת עקרונית על המיתוסים המכוננים של חיינו, ימשיכו מנהיגינו ואולי גם אנחנו, לא להאמין לתצפיתניות (שמיר, 2024).

מרואינת מספר 60, עיתונאית בכירה, מסבירה ברוח דומה:

העניין מתחיל ונגמר בתפיסה של הצבא וראשי הצבא – הם היו בתפיסה שגויה. הייתה משמעת לקויה, הייתה תרבות ארגונית לא טובה מספיק – לא היו קסדות ואפודים לחיילים בהיכון, לא היו מפתחות לנשקיה, באזור סופה, 400 מילואימניקים, שהיו מיומנים וביצעו תרגילים והתאמנו בעבר על הגנת הבסיס, חיכו לפעולה ליד סופה, ולא הוציאו אותם לפעולה עד יום שני. אז אם אני צריכה לחשוב על מגדר, אז נכון – הצבא אולי ראה בהן ילדות בכיניות [בשל התלונות על תנאי השירות], אבל זה לא העיקר פה. הקשיבו להן, דנו במידע, אבל זה לא העיקר פה. הם היו כבולים בתוך התפיסה שלהם. מבחינתם העניין הביטחוני והסיכון הביטחוני הוא שולי, חשבו שתהיה פשיטה קטנה.

מדבריה משתמע שאכן, הכשל המרכזי של 7 באוקטובר לא היה כשל מגדרי. עם זאת, תועדה אווירה שמאפשרת לזלזל בחיילות בדרגה זוטרה בתפקיד לא יוקרתי, ולא להתייחס במלוא הרצינות לתלונותיהן על תנאי השירות

שלהן. תנאי השירות הלא-נאותים, שבשנים האחרונות היו נושא לדיון ציבורי ותיאורים שלהם שמענו בראיונות שוב ושוב, קשורים אף הם ליחס אל החיילות הללו למרות התפקידים החשובים והמורכבים שמילאו. היחס הזה נובע בחלקו גם מהיותן כפופות לכמה מפקדים מחילות שונים ומפיצול הסמכות שהוזכר בפרק קודם.

קודם שנעבור לסיכום הדוח ולתובנות שלנו מהתיעוד, נזכיר את תרומתן, ואת תרומתן הפוטנציאלית, של נשים ושל שמיעת קולות מגוונים נוספים לעידוד חשיבה ביקורתית רבגונית, שעשויה לתקן כמה מהכשלים הנרחבים של 7 באוקטובר. יש חשיבות רבה לנוכחות של נשים בכירות מוכשרות במוקדי קבלת ההחלטות הצבאיות והמדיניות כאחד. השתתפות של נשים מיומנות במוקדי קבלת ההחלטות תאפשר חשיבה ביקורתית ויציאה מקיבעון מחשבתי, וכן השמעת קולות אחרים מהזרם המרכזי בדיון. נשים אלו יהוו מודל מנהיגות לדור הבא שיתקדם לתפקידים מובילים בצבא וחברה. כמונו סבורים גם מפקדי סיירת מטכ"ל, שטענו בחוות דעת שהגישו לבית הדין הגבוה לצדק כאשר דן בשילוב נשים באחת היחידות היוקרתיות בצה"ל (בג"צ הסיירות מ-2020):

"אנו סבורים כי נשים יכולות לשרת בהצלחה כלוחמות בסיירת מטכ"ל וכי שילובן כלוחמות יניב תרומה ייחודית ומשמעותית, הן מבחינה מבצעית והן מבחינה ארגונית, לסיירת מטכ"ל בפרט ולצה"ל בכלל [...]" כתבו [מפקד הסיירת לשעבר וסגנו].

בחוות הדעת [...] טענו המפקדים כי "ויתור מראש על אחוז כה משמעותי מהאוכלוסייה מהווה פגיעה מהותית בגודל מאגר האיתור הראשוני ומכאן צמצום דרמטי של הפוטנציאל לאתר את הכישרון הנדרש ליחידה". [...] לטענתם, "גיוון מגדרי מביא עמו הרחבה של השונות והרב-גוניות ההכרחיים ליצירתיות, והוא גם מרחיב את מאגר בעלי יכולות החשיבה, האנליזה ופתרון הבעיות" (קובוביץ, 2020; הראל-שלו ודפנה-תקוע, 2021, עמ' 9).

סיכום ותובנות

יש דילול כוחות בגזרה בשישי שבת. הם [חמאס] כנראה הבינו את זה. בדיעבד סיפרו לנו התצפיתניות שהבסיס היה באופן קבוע מתרוקן מיום חמישי עד ראשון בבוקר. **כי אין עזה בשישי שבת** (מרואינת מספר 9, אם שכולה שבתה נהרגה בנחל עוז).

הייתם מאוד יהירים. אנחנו נתנו לכם את האוצר הכי גדול שיש לנו. ואתם, במקום לשמור עליו, אתם זלזלתם בו, ולא שמרתם עליו. ועכשיו הבת שלנו לא איתנו בגללם. אני רואה את זה תמיד כאילו שהאריה בתוך הכלוב ומישהו השאיר את השער פתוח. האריה יצא מתוך השער וטרף בן אדם ואז באים אליי ואומרים לי תראה זה אריה רע. אריה הוא אריה, אין לי בעיה עם האריה, זה האריה. הבעיה היא עם מי שהשאיר את השער פתוח. מי שלא דאג לבנות שלנו, זו הבעיה האמיתית. לא החמאס. החמאס מבחינתי, החמאס מה שהוא הבטיח, הוא קיים, זה לא היה משהו חריג. הבעיה שלנו זה מי שהשאיר את השער פתוח, מי לא דאג לבנות שלנו. מי לא הזהיר את הבנות שלנו. ברגע שהייתה פריצה והייתה חדירה לא היו מוכנים [...] זו הבעיה העיקרית שלנו (מרואינת מספר 14, אב שכול שבתו נהרגה בנחל עוז).

בניגוד להרבה דברים שאני שומעת שאומרים, זה שלא הקשיבו לבנות, אני פחות מתחברת לזה. ממנה מעולם לא שמעתי שהיא אמרה שלא הקשיבו לה. יותר מזה, אני שאלתי בנות ששירתו איתה גם בנחל עוז וגם ב... מי שחיה, וגם במוצבים אחרים, וכאילו אף אחת לא אמרה לי שזאת הייתה התחושה שלה. הרי גם ישבו איתם בחמ"ל כל מיני ממודיעין, את יודעת וכאילו הדברים עברו, הם עברו גם הלאה. פשוט כנראה התמונה הכוללת, מי שהיה צריך לקרוא את כל התמונה הוא זה שפישל, אבל היא העבירה הלאה, המפקדות שלה העבירו את זה הלאה, הכול עבר. אני יותר מתחברת לתחושה שלא שמרו עליהן מספיק, לא היה מי שיבוא ויציל אותן, או שלא חשבו עליהן, או איך זה יכול להיות שהן לא הצליחו לצאת מהחלון, אלו הפיספוסים מבחינתי. זה לא שלא הקשיבו לבנות, אני אף פעם לא שמעתי את זה ממנה את זה והייתי מספיק קרובה אליה, היו לנו מלא מלא שיחות (מרואינת מספר 23, אם שכולה שבתה נהרגה בנחל עוז).

לא סתם אני אומרת שהקשיבו לנו שם. האיסוף בעזה, מחזיקים ממנו ברמות... אני חושבת שזה חשוב להשאיר אותנו קרובות לגבול (מרואינת מספר 41, קצינה בכירה).

מתקפת הפתע של החמאס ב-7 באוקטובר וחוסר המוכנות של הצבא ושל הדרג המדיני לקראתה גבו קורבנות רבים, אזרחים וחיילים כאחד. בצל הזעזוע והיגון התגייסו למשימת תיעוד קורותיהן של החיילות בחמ"לי התצפית בגזרת עזה. לשם בירור מקיף של היבט מסוים במחדל הגדול בתולדות המדינה, שוחחנו עם יותר

משישים מרואיינים ומרואיינות. בראיונות המקיפים איתם ביררנו היבטים שונים של אופי השירות בחמ"לי התצפית בגזרה זו ושל התנהלות הצבא מול החיילות בחמ"לי התצפית בהקשרים שונים של ביטחון וחוסר ביטחון, הגנה, מיגון, תנאי השירות, סיווג ביטחוני, נשיאת נשק, מיקום החמ"לים, שילוב ממצאי התצפיות במערך האיסוף והמודיעין והקשרים עם יחידות נוספות.

מטרתנו הייתה לבצע תיעוד שיטתי מעמיק וכן להנציח את פועלן של חיילות חמ"לי התצפית. חיוני להביא את המידע שהועבר אלינו באמצעות הראיונות לידיעת הציבור כדי להפיק לקחים ולמנוע אסונות נוספים. ברור לנו שכאשר תוקם ועדת חקירה ממלכתית סיפור החיילות בחמ"לים הקדמיים יהיה חלק חשוב מניתוח הכשלים של 7 באוקטובר. אין בכוונתנו ואין ביכולתנו לקבוע על סמך הממצאים המובאים בדוח את אחריותו של דרג צבאי או מדיני כלשהו. גם אין בכוונתנו לבצע ניתוח אסטרטגי של המהלכים, אלא להציג את הממצאים שאספנו כחוקרות ובהתאמה, את התובנות שלנו מניתוח הממצאים. הממצאים מבוססים על המידע שנמסר לנו מנקודת המבט של המרואיינות והמרואיינים ששוחחנו איתם בעשרת החודשים האחרונים. עם המרואיינים והמרואיינות נמנו כאמור חיילות אשר שירתו בחמ"לי תצפית קדמיים בתפקידים שונים – תצפיתניות, מפקדות תצפיתניות, סמלות, ממ"יות, וגם קצינות בכירות יותר – קצתן נכחו בגזרה ב-7 באוקטובר, אחרות לא היו שם באותו יום; קצינים בכירים בתפקידים שונים שיש להם ממשק עם חמ"לי התצפית וקצינים בצוותי תיעוד מטעם הצבא שחקרו את השתלשלות העניינים ב-7 באוקטובר; הורים ובני משפחה של חיילות בחמ"לי תצפית, מהם ששכלו את בנותיהם בנחל עוז, ומהם הורים של חיילות ששירתו בתפקידים אלו ב-7 באוקטובר או בתקופה האחרונה בחמ"לים אחרים בגזרה. נוסף על הראיונות כלל התיעוד ביקור ארוך ומקיף בבסיס נחל עוז ובאזור. כדי להצליב מידע השתמשנו, בהיקף מוגבל, גם במקורות משניים ובכתבות שתיארו את ההתרחשויות מנקודות מבט אחרות, של גורמים שלא ראינו בעצמנו, וכן שוחחנו עם עיתונאים בכירים שסיקרו את הנושא בעצמם. ואולם הדוח מבוסס ברובו הגדול על מידע מהראיונות שקיימנו. בהיעדר גישה אליהם, לא ראינו קצינים בכירים מחיל המודיעין. הורי התצפיתניות החטופות, שבעת כתיבת הדוח עדיין נמצאות בעזה, לא ראינו בפרויקט זה בשל הבנה למצבם הרגשי.

בשונה מכמה דיונים ופרסומים אחרים בנושא, אודות ה-7 באוקטובר, שעסקו בעיקר במוצב נחל עוז, בתיעוד שלנו יש בחינה שיטתית של חמ"לי תצפית שונים בגזרה, בהתבסס על ראיונות אישיים עם המשרתות במוצבי חמ"לי תצפית שונים בגזרת עזה. כמו כן התיעוד שלנו עוסק בחיילות בתפקידים שונים בחמ"לי תצפית ולא רק בתצפיתניות.

פרויקט זה נועד מלכתחילה לתיעוד והנצחה. הוא התעתד להנציח את פועלן של החיילות בחמ"לי התצפית הקדמיים בגזרת עזה ולבצע תיעוד מקיף בנושא. במהלך פרויקט התיעוד ולאחר ניתוח תמלילי הראיונות עלו בראיונות נושאים חוזרים ונשנים ואנו מרגישות מחויבות לרכז אותם בפרק זה, במסגרת הדיון בכשלים. נושאים אלו מוצגים כאן לידיעת הציבור ולשיקול דעתם של מקבלי ההחלטות הרלוונטיים לעניין. נזכיר שוב כי יש לשים לב לכך שהמרואיינים והמרואיינות הביעו לעיתים עמדות סותרות בנוגע למעמד התפקיד של החיילות בחמ"לי התצפית, להתייחסות להתרעות שהועברו מחמ"לי התצפית ולהתנהלות בגזרה. עמדות סותרות אלו נשמעו גם מפי מרואיינים ומרואיינות באותם תפקידים ובאותו דרג. הצגנו בדוח את מגוון הקולות והעמדות ששמענו

מהמראיינים והמראיינות, שהיו חלוקים בדעותיהם בסוגיות שונות. במהלך התיעוד עימתנו מראיינים עם עמדותיהם של מראיינים אחרים (באנונימיות) כדי להבין את הדברים לעומקם.

המחקר המתואר בדוח זה אינו דומה למחקרים ודוחות משפטיים (רוטלוי) או מחקרים אקדמיים (הראל ודפנה-תקוע) שערכנו בעבר. בשום שלב בדרכנו המקצועית לא נדרשנו – כנשים אזרחיות ואקדמאיות – להעריך את הפעלת הכוח או מבנה הכוח בצבא. בראיונות שערכנו במסגרת פרויקט תיעוד זה נחשפנו למידע רב שמצטייר ממנו תמונה מורכבת מאוד של גבורה ומסירות לצד אתגרים וכשלים שמחייבים התייחסות ושינוי חשיבה.

כשדברים אמורים בנשים המשרתות בחמ"לים קדמיים אנו למדים מאירועי 7 באוקטובר שנוכחותן בגזרה הקדמית אכן נחוצה, ומחובת הצבא להגן עליהן. מהראיונות איתן מתברר שהנשים בחמ"לי התצפית עמדו היטב על ערכן וחשיבותן של תפקידן, אך לא כל הסובבים אותן היו תמימי דעים איתן. רוב המראיינים והמראיינות סבורים שהצבתן בגזרה קדמית נכונה מבחינה ארגונית ומבצעית, ומחובתו של הצבא שמציב אותן שם להגן עליהן ולשמור עליהן מכל משמר. כמו שמחובת המדינה והצבא להגן על האזרחים בכל גזרה ובכל יישוב ללא יוצא מהכלל ולא להפקיר אותם, כך מוטלת עליהם החובה להגן על החיילים והחיילות הלא-לוחמים.

השיח על חמ"לי התצפית שהתפתח בחברה הישראלית בעקבות התקיפה הנרחבת של חמאס הוא שיח מבורך, שכן הוא מעמיד את החיילות תומכות הלחימה שבחמ"לים הקדמיים בחזית השיח; הוא מאפשר להנכיח את תרומתן הרבה להגנה ולביטחון ולהעלות לדיון כשלים שמוכרים זה שנים רבות. עם זאת, הנרטיב שהתקבע – "הכול קרה כי לא הקשיבו לתצפיתניות" – אינו ממצה לדעתנו את כל היבטי הנושא והוא אף מטעה. לאחר שסיימנו את פרויקט התיעוד, ניכר כי על רקע מערך הכשלים שזיהינו, ההתעקשות על הנרטיב הזה, ללא איזכור כל הרבדים האחרים, לא רק שאינה מועילה, אלא היא אף מזיקה. נרטיב זה מקטין אותן ואת פועלן וממעיט בערך התפקיד. דוח זה מציג תמונה מורכבת בהרבה של השתלשלות האירועים, של מעמד התפקיד ושל הטעון תיקון. יש להבחין בין תחושת החיילות שלא הקשיבו להן, כפי שתוארה בכמה מהראיונות, ובין השאלה הקרדינלית המהותית למי הועבר המידע, מה נעשה בו ומדוע הוא לא תורגם לשינוי מדיניות. מן הממצאים שלנו עולה שהמידע הועבר הלאה ונדון בדרגים גבוהים יותר בחילות שונים ובפורומים שונים; אין ביכולתנו לקבוע היכן נעצר.

מראיין מספר 8, אב של תצפיתנית שנהרגה בנחל עוז, אמר לנו בריאיון איתו:

חטא היוהרה, זה כל הסיפור של שבת בבוקר ה-7.10 במדינת ישראל. כי אנחנו הכי טובים, אנחנו הכי מושלמים, אנחנו הכי חזקים, לנו לא יקרה כלום. אז הינה, זאת המראה שלנו, כי הכול התפוצץ לנו בפנים בסוף.

כמוהו, וכמו מראיינים אחרים שעדויותיהם צוטטו בדוח זה, גם מראיית מספר 4, קצינה בכירה, סבורה כי אין להטיל את מלוא האחריות ל-7 באוקטובר על הצבא בלבד וכי הכרחי לבחון גם את אחריות הדרג המדיני, והיא מונה מנקודת ראותה את שלל ההקשרים של הכשלים שהובילו לתקיפה:

יש פה משמעות למדיניות במדינת ישראל. אם נחפש לרגע מי פה אחראי, אני רוצה להבין מי פה אחראי על הקונספציה... כשיש החלטות מדיניות בקבינט הביטחוני של מה עושים עם הפועלים שמגיעים או לא מגיעים מעזה, מה מרחב הפרימטר ברצועת עזה? הוא 100 מטר, או 300 מטר או 500 מטר? מה הן הוראות הפתיחה באש כשמישהו מתקרב? יורים בו? הורגים אותו או שלא? הדברים האלה... האם מכניסים כסף קטארי לתוך עזה או לא מכניסים כסף קטארי לתוך עזה? למטרה מסוימת [...] ... סורי, אבל חלק מהבעיה בעיניי, של עם ישראל, שהוא רוצה לקלוט את מי שאחראי על השבעה באוקטובר, ובואו תעשו לי את זה פשוט. בואו, פשוט, פשוט – מי צריך ללכת לכלא מהשביעי לאוקטובר? בואו תגידו.

זה לא ככה. אני אומרת את זה בצער, אבל כאילו העובדה שיחיא סינוואר עבד עלינו, על כולנו, זה לא... הוא עבד על צה"ל, הוא עבד על מדינת ישראל, הוא עבד על תושבי העוטף. כאילו, זה עניין ארוך שנים ועמוק, הוא הערים עלינו, הוא היה סבלן מאיתנו... מי פה יודע את זה? כשאמרתי בוא נצא רגע זום אאוט, זה לא מוריד את האחריות מהרמטכ"ל עד אליי, ועד למפקדות, לכולנו יש חלק מתוך הדבר הזה, במידה כזו או אחרת. אני פשוט אומרת שבסוף, באווירה הכללית הזו, אנשים רוצים אינסטנט. יאללה פתרון עכשיו, אשם עכשיו, בואו תסבירו לי בפשטות. ואי אפשר להסביר עניין עמוק ורחב בחצי דקה. ובאמת אני כאילו מסתכלת על שמות, ואני לא... היו פה מפקדים, אפשר להגיד על מישהו שהוא יותר שחצן ופחות שחצן, יותר יהיר ופחות יהיר. יש פה אנשים ערכיים בעיניי, ולא כי הצבא הוא נטול ביקורת או נטול לקונות גרועות ובעייתיות, אבל אלו אנשים מהטובים שיש לנו. מוכשרים, חכמים, אכפתיים, דואגים; ואני, הדאגה שלי נובעת מכך שאני אומרת, טוב, אם להם זה קרה, אז מי יהיה במקומם מחר בבוקר? מישהו שזה לא יקרה לו? איך זה לא יקרה לו? צריך ללמוד לעומק. הסתעפויות וחיבורים שהם אינסופיים... זה אירוע סופר סופר מורכב...

אכן, האירוע מורכב מאוד, והחלטות הדרג הצבאי מושפעות מהחלטות הדרג המדיני, וחכמים בדיעבד שאומרים היום שידעו הכול מראש יש למכביר. כיוון שהמחדל היה גדול כל כך וגרם לאבדות רבות כל כך, אין להסתפק באמירות כלליות אלא יש להעמיק ולחקור את שאלת האחריות ואת חלקו של כל גורם בנפרד בהשתלשלות העניינים שהובילה ל-7 באוקטובר. בראיונות שמענו על תפקוד לקוי בתחומים שונים, ויש לבדוק כל ליקוי וליקוי. במסגרת זו יש לבחון אם וכיצד אפשר לקיים שיח ביקורתי גם במערכת היררכית כמו צבא.

את ממצאי פרויקט התיעוד שלנו נעביר אל ועדת החקירה הממלכתית, שיהיו לה סמכויות לקבוע מי אחראי לכל חלק במחדל. אנו מציעות שלא להגביל את ועדת החקירה לתחום הצבאי בלבד ולתחום המודיעיני בלבד, וכן לאפשר לוועדה לבחון את התהליכים המדיניים והצבאיים שקדמו לתקיפה. מיותר לציין כי בצוות ועדת החקירה יש לתת ייצוג הולם לנשים כאמור בחוק שיווי זכויות האישה, תשי"א-1951. לסיכום פרויקט תיעוד נרחב זה, אנו מציעות כמה תובנות מרכזיות מהתחקיר העצמאי שעשינו בחודשים האחרונים על הנעשה בחמ"לי התצפית הקדמיים בגזרת עזה.

חיוניות הוויכוח ואפשרות השיח גם במערכת היררכית

בעקבות המחדל של אוקטובר 1973 קבעו חוקרי מודיעין באקדמיה כי אתגור התפיסה הרווחת נחוץ והכרחי, והוא מתאפשר רק כאשר ישנם פתיחות לדעות אחרות, חשיבה מקורית ודיונים שאינם מושפעים ממעמדם ההיררכי של בעלי הדעה (בר-יוסף, 2024). בתיעוד שלנו, בתיאור ההתרחשויות לפני התקיפה ב-7 באוקטובר, המילים "זה רק תרגיל", "חמאס מורתע", ו"הם רק מתאמנים", חזרו ונשנו לאורך כל הראיונות. הסתירה המובנית בין ארגון צבאי היררכי ובין נחיצותו של מרחב שבו אפשר להעלות לדיון כשלים או חולשות פוטנציאליות בולטת לעין. יתרה מזו, בזירה שיש בה אלימות מתמשכת והתרעות רבות שבסופו של דבר אינן מתממשות, קשה מאוד להיות "ערוכים לכל תרחיש". אבל למרות הקושי – חשוב להיות ערוכים. התקיפה שאירעה לימדה שעל הצבא להיות ערוך למצב שבו יהיה צורך ליישם את האימון והתרגיל אל מול תקיפה של ממש. אין זה מתפקידו של הדוח שלנו לקבוע כיצד מתגברים על מכשלה זו, אך יש לתת אליה את הדעת ולאפשר העלאת דעות מאתגרות בכל דיון על תכנון ההגנה בכל גזרה שהיא, כולל דעותיהן של מפקדות וחיילות האיסוף בחמ"לי התצפית; הן בקיאות במתרחש בגזרה לפרטי פרטים, ולכן חיוני לשלב אותן או את עמדותיהן בדיונים על תרחישים עתידיים אפשריים. בפרויקט תיעוד זה עימתנו בין עמדות שונות והבאנו עמדות סותרות ומגוונות כדי להציג תמונה של המאורעות, התפקידים, האתגרים והליקויים מנקודת מבט רחבה ככל האפשר.

ביטחון, חוסר ביטחון והגנה

בסופו של דבר לימדו אותנו איך לשמור על הקיבוץ ואיך לשמור על המוצב והגזרה, אבל לא איך לשמור על עצמנו (מראיינת מספר 31).

יש פער תהומי בין המיומנות של החיילות, אחריותן ומסירותן, החשיבות של תפקידן ותרומתן להגנה על ביטחון המדינה ובין ההגנה שסיפק להן הצבא, בייחוד בנחל עוז. החיילות בחמ"לי התצפית הן אינן לוחמות אלא תומכות לחימה; הן מופקדות על הגנת הגדר והגזרה ואמונות על הנחיית הכוחות הלוחמים לפעולה, והן זקוקות להגנה בעת חדירת מחבלים. אחד מתפקידי הלוחמים בבסיס הוא לשמור על ביטחונן. כך אכן היה בחמ"לים בגזרת עזה ב-7 באוקטובר. לוחמים הגנו על תומכות הלחימה המשרתות בחמ"לים, ורבים מהם קיפחו את חייהם בתוך כך. תומכות הלחימה בחמ"לים הקדמיים של גזרת עזה במוצב כרם שלום, במחנה כיסופים ובמחנה יפתח ניצלו, וגם בחמ"ל ברעים, שהוא אחורי יותר, אך במוצב נחל עוז רובן נהרגו (או נחטפו). מהאזנה לשידורי הקשר מאותו יום מסתמן שחיילות החמ"לים נהגו בקור רוח בולט. בלילה וגם במהלך הבוקר הן דיווחו בלי הרף כנדרש כדי להגן על הגזרה, עד שבחלק מהם הושבתו האמצעים שלהן. חלק מהחמ"לים ממשיכים לתפקד ביעילות ובנחישות מאותו בוקר ועד היום.

מבחינת הכשלים נציין בראש ובראשונה כי מפקדיהן ומפקדותיהן של תומכות הלחימה שוחחו איתן על תרחיש של פשיטה ותרגלו את העבודה המבצעית בחמ"ל בעת פשיטה בכמה וכמה הזדמנויות, אבל המוצבים והחמ"לים לא היו מוכנים לפשיטה בפועל, במיוחד בחטיבה הצפונית. תרחיש הייחוס היה "פשיטה קטנה", ובכל זאת, הכוחות בנחל עוז ובגזרה היו מעטים מדי, ותומכות הלחימה (בייחוד בנחל עוז) לא ידעו מה עליהן לעשות בעת פשיטה בשעה שהן אינן במשמרת בחמ"ל: אחדות העידו שנאמר להן ללכת לחדר האוכל, אחרות אמרו

שהנחו אותן לרוץ למיגונית הפתוחה. ההנחיה הייתה שמי שנמצאת בחמ"ל בעת פשיטה אמורה "לדקור אירוע" ולדווח, ואז לרסק את המצלמות למען ביטחון המידע ולנטוש את העמדה. לא ניתנה הנחיה כיצד לשמור על ביטחון האישי בזמן חדירת מחבלים, כי החמ"ל בטוח לכאורה.

המיגוניות בנחל עוז הן מיגוניות פתוחות שמתאימות להתגוננות מפני טילים בלבד ואינן מתאימות להתגוננות בשעת פשיטה; אדרבה, השהות בהן בעת פשיטה מסכנת חיים. חוץ מחמ"ל נחל עוז, בשאר החמ"לים בגזרה היו מיגוניות סגורות. בחטיבה הדרומית (מוצב כרם שלום, מחנה כיסופים), המ"פ הנחתה מראש את כל תומכות הלחימה בחמ"ל התצפית לרוץ לחמ"ל עצמו עם הישמע אזעקות, כי ידוע שפשיטה תתחיל בד בבד עם שיגור טילים. בחטיבה הצפונית (מחנה יפתח, מוצב נחל עוז) לא קיבלו הנחיה כזאת. במחנה יפתח הסמלת אמרה לכולן להתקבץ בחמ"ל במהלך היום; למזלן תקפו את הבסיס רק מחבלים מעטים יחסית.

בעקבות הפשיטה ב-7 באוקטובר והכישלון החרוץ של צה"ל בהגנה על הגזרה באותו יום, התעורר דיון בשאלת **המיקום הראוי של החמ"לים**. כמה מההורים השכולים אמרו שהיה עדיף למקם את החמ"לים באזור עורפי, מוגן יותר, ותהו למה סיכנו את בנותיהם לשווא במקום שלא הייתה בו אפשרות להגן עליהן. ואולם בקרב מהמראיינות ומהמראיינים ששירתו בתפקידים אלו בעבר היו רבים שצינו כי חשוב מאוד שהחמ"ל ימוקם לצד הגדודים בשטח, בשל העבודה המשותפת הצמודה עם הגדודים הגזרתיים. אם הגדודים יגנו על החמ"ל היטב, התועלת שבהימצאותו שם עולה על הסיכון. היו תלונות ספציפיות נוספות על המבנה של מוצב נחל עוז – לא רק בקשר למיגוניות הלא מתאימות. הוא פרוס על שטח נרחב שאינו בר הגנה, שלא כמו חמ"לים במוצבים אחרים בגזרה. חמ"ל נחל עוז עבר לאחרונה לתפקד במחנה רעים ומוצב נחל עוז עובר שיפוץ. אם מוצב נחל עוז יישאר במקומו, יש לדאוג למגן אותו כראוי.

אחד הדיונים המרכזיים הנוספים שהתעוררו בעקבות 7 באוקטובר נסב על השאלה אם יש לצייד את תומכות הלחימה בגזרה ובחמ"לים **בנשק אישי**. רובן הגדול של המראיינות המתמצאות בתפקיד ומשרתות בו ציינו כי התצפיתניות עצמן אינן צריכות לשאת נשק, אך בגלל המיקום הרגיש, הסמוך כל כך לגבול, מפקדות מדרגת פיקוד מסוימת ומעלה צריכות להיות חמושות. כמו כן צוין שהטכנאיות והנגדיות, שמוגדרות תומכות לחימה ועברו הכשרת רובאי 03 והן עוסקות בין היתר בתיקונים על הגדר, חייבות גם הן לשאת נשק. סוגיית הנשק תלויה במידה רבה במשתנים נוספים: אילו נמנעה הפשיטה מראש בעקבות הידיעות וההתרעות שהועברו, אילו היו בגזרה די כוחות לוחמים להגן על החיילות, אילו עמדו לרשותן מיגוניות מתאימות, ייתכן שלא היו מרבים כל כך לעסוק בנושא הזה.

כאמור, אין בכוונתנו ואין ביכולתנו לקבוע אשם או לבחון את התוכנית האסטרטגית של הכנות להתגוננות מפני פשיטה ולמילוט, אך יש לשוב ולציין כמה תובנות שעלו מניתוח הראיונות במהלך פרויקט התיעוד:

- אף על פי שבשנה שקדמה למלחמה ביצע חמאס תרגילים חוזרים ונשנים ליד הגדר, שכללו ריצה לעבר הגדר, השתלטות על טנק, שימוש ברחפנים, פריצות ועוד, ואף על פי שמחבלי הנוח'בה נחשפו שוב

ושוב לעיני המצלמות, מול כוחות האיסוף והמודיעין, במהלך השנה האחרונה המערכת הצבאית והמדינית לא נערכה כראוי למקרה שבו התרגיל הבא לא ייעצר בגדר ולא יהיה "רק תרגיל".

- הניסיונות לפגוע במערך המצלמות החלו כבר בחצות הלילה – הדבר מתועד ברשת הקשר הצה"לית – ואיתור החלפות כרטיסי הסיים בטלפונים בעזה לא הובאו לידיעת הקצינות בחמ"לי התצפית, והן לא הונחו להיות בכוננות מיוחדת.
- אף שדרגי הפיקוד האג"מיים עודכנו בעניין "תוכנית יריחו", מפקדות הפלוגות במערך האיסוף לא ידעו עליה. מידע מוקדם למפ"יות האיסוף היה עשוי להשפיע על החלטותיהן והנחיותיהן בנוגע למיגון ולהיערכות לקראת פשיטה. מידע כזה חשוב שיועבר ליחידות וחילות אחרים נוספים, כגון חיל האוויר, תותחנים (רוכ"ש), ועוד.
- ההתרעות שהתקבלו בלילה בפיקוד הבכיר ובגזרה לא הועברו לחיילות ולחיילים הלוחמים בשטח מבעוד מועד. כיוון שלא הועברו התרעות, חלק מהחיילים הלוחמים רצו למיגונית בלי נשק ונהרגו שם.
- למרות ההבנה בקרב גורמי הפיקוד שחמאס מתכנן פשיטה קטנה, לא ניתנו לחיילות הנחיות ברורות ואחידות כיצד להגן על עצמן (למעט הנחיות ברורות בעניין ההתרעות שעליהן לתת בעקבות זיהוי פעילות חריגה בהקשר של "דקירת אירוע" והגנה על המצלמות והמידע). נחוץ נוהל להתנהלות בעת חדירת מחבלים ולהגנה על תומכות הלחימה במוצבים של חמ"לי התצפית לרבות אלה שאינן במשמרת.
- בנחל עוז לא הייתה מחוץ לחמ"ל מיגונית בטוחה, ניתנת לנעילה, שהייתה יכולה להגן על החיילות מפני פולשים. בבסיסי צה"ל הקבועים צמודי הגדר חובה שיהיו מיגוניות סגורות תקינות.
- הדלת בחמ"ל נחל עוז לא הייתה ניתנת לנעילה מבפנים, ובחמ"ל לא היה פתח מילוט כגון סולם לחלון בשירותים או באזור אחר. בחמ"ל גם לא הייתה מערכת כיבוי אש תקינה.
- במחנות ובמוצבים של חמ"לי התצפית, ובייחוד בנחל עוז, לא היו די כוחות שיסיפקו גם להגנת החיילים והחיילות בבסיסים וגם להגנת היישובים בעוטף. מספר יחידות הועברו לאיו"ש לפני החג.
- בקרב תומכות הלחימה בדרגות הקצונה יש הסכמה שהתצפיתניות עצמן אינן זקוקות לנשק, אבל יש לשקול לחמש את המפקדות וחובה לחמש את הטכנאיות שמתקרבות לגדר.
- בקרב קצינות בכירות בפיקוד על חמ"לי התצפית יש הסכמה שהשהות סמוך לגדוד הגזרתי חיונית לתפקוד התקין.
- המגינות על המדינה נזקקו להגנה, אבל זו לא הגיעה בזמן.

הודעות על היעדרות ו/או על מוות

במהלך השבעה התקשרו ואמרו לנו שהיא עדיין נעדרת (מראיינת מספר 21)

למאורעות 7 באוקטובר בגזרת עזה בכלל ובמוצב נחל עוז בפרט – לאבדות בנפש, לאלימות הקשה ולמפלה הצורבת בקרבות עם מחבלי חמאס בכמה מהזירות – עוד יהיו השלכות לטווח הרחוק. אך רבים ממי שחוו ועדיין חווים את הטראומה של אובדן תומכות הלחימה מנחל עוז חוו דבר מה נוסף: תחושה עמוקה של פגיעה מוסרית, שנובעת מתחושה של בגידת הממשלה באזרחים ומכישלון הצבא בהגנה על החיילות.

נושא זה קשור במישרין לנתק עם המפקדים מחיל הגנת הגבולות, מחיל התותחנים ומחטיבת גולני, שהופקדו על ביטחון המוצב עצמו באותה עת. כמה יממות ארוכות חלפו עד שגורם צבאי כלשהו יצר קשר עם הורי החיילות שנהרגו במוצב. ברור כי אין לבשר בשורה קודם שידועים כל הנתונים. ידוע גם כי הגוף שאמון על הודעה על מוות של חייל או חיילת הוא מדור נפגעים באגף כוח אדם (אכ"א). אך הצבא נהג בבני המשפחות של חיילות האיסוף מנחל עוז בדרך שראויה לגנאי. כל בני המשפחות השכולות שעימם שוחחנו ציינו כי התנהלות הצבא הייתה בעייתית. ידוע כי ניטשו קרבות עזים שנמשכו זמן רב, וידוע שעבר זמן רב עד שהצבא הבין את המתרחש. בכל זאת, הורים ובני משפחה פנו אל המפקדים בגדוד האיסוף 414 ושאלו מה עלה בגורל יקירותיהן ולא נענו כלל, אפילו לא בהודעה קצרה. לצבא אמור להיות מנגנון מסודר לטיפול באירוע רב נפגעים שיש בו מספר רב של אבדות. מראיונות עם ההורים השכולים של החיילות מנחל עוז מצטיירת תמונה של התנהלות בעייתית של המפקדים בקשר עם המשפחות ושל איטיות הצבא ביצירת קשר איתן לאחר האסון. פציעה מוסרית עלולה להחריף פוסט-טראומה של אזרחים ולוחמים. ההורים השכולים אינם מרגישים נבגדים רק משום שהממשלה והצבא הפקירו את בנותיהן מלכתחילה (הראל ודפנה-תקוע, 2023), אלא גם כי המפקדים ממערך האיסוף נאלמו דום ולא ענו לפנייתיהם כשהתחננו לדעת מה עלה בגורל בנותיהם. דממת האלחוט המעיקה, שנמשכה כמה יממות, העמיקה את הצער והמצוקה של המשפחות ואת תחושת הפציעה המוסרית. אין ביכולתנו לקבוע אם ההתנהלות החריגה נבעה משיקול דעת מוטעה; מאובדן עשתונות של כמה מהמפקדים והמפקדות; מחוסר תיאום עם אגף נפגעים; או מרגשות אשם (על שהתמהמהו במשלוח כוחות תגבור לחיילות באותה שבת שחורה והשאירו את חלקן במיגונית פתוחה בפשיטה).

- באותה שבת שחורה, אחרי האסון הנורא שאירע, חוסר התגובה לתחינות ההורים לפיסת מידע ראוי לגנאי. הודעה קצרה מהמפקדים הישירים בצבא בנוסח "איננו יודעים כרגע את תמונת המצב המלאה. ידוע לנו שבתכם שהתה בחמ"ל / במיגונית במהלך התקיפה. בנותיכם יקרות לנו, ואנו עושים כל שביכולתנו כדי לתת לכם מענה. ניצור קשר ברגע שנדע", שהייתה נמסרת לכל המאוחר ביום ראשון בבוקר, הייתה יכולה לפחות לתת למשפחות את ההרגשה שמישהו דואג להן, חושב עליהן ומטפל בהן, גם אם לא היה ידוע בוודאות מי פצועה, מי חטופה ומי הרוגה, שהרי ידוע לנו שהיו חטופות וכן היו שלוש גופות שלא זוהו זמן ממושך.

התרעות

אומרים לנו, "לא, זה בסדר, הם רק מתאמנים", מתאמנים על מי? כאילו מה, לאולימפיאדה? (מרואינת מספר 56, אחות שכולה של תצפיתנית)

האם לא הקשיבו להתרעות של התצפיתניות או התייחסו למידע שהעבירו כמידע שולי, פגום או מיותר? התשובה המורכבת שלנו לשאלה זו נשענת על ממצאים מראיונות עם מגוון רחב של מרואיינים ומרואינות, ובהם חיילות במגוון תפקידים.

כמה מהמראיינים, בעיקר מקרב ההורים, טענו שלא הקשיבו לתצפיתניות, אך מראיינות ומראיינים אחרים טענו כי המידע הועבר הלאה בוודאות ונדון בדרגים הגבוהים ביותר. מחלק מהתצפיתניות וההורים שמענו נרטיבים על השתקה, וממראיינות בדרגים גבוהים יותר (מפקדות, סמלות ומעלה) שמענו קולות שונים, שהביאו בחשבון היבטים נוספים כגון מבנה החיל והקשרים עם המודיעין ועם הגדודים הגזרתיים; מדיניות ההכלה של ישראל ושל הצבא; שינוי מדיניות התגובה של צה"ל בשנים האחרונות להתקרבות של עזתים לגדר; ומורכבויות ההיררכיה והתפקוד בצמרת המודיעין, ברמה המבצעית וברמה המדינית.

מתוך מבט מפוכח בטרגדיה הנוראית, נציין כי היו שאמרו לנו כי המידע וההתרעות מחמ"לי התצפית הועברו הלאה אפילו בימים שקדמו ל-7 באוקטובר. אין לטעון באופן גורף שאין הקשבה לתצפיתניות. היו גורמים בצה"ל שהתייחסו ברצינות רבה יותר מאחרים לעמדותיהן של תצפיתניות וקצינות ממערך האיסוף, בייחוד בקשר למבצעים מיוחדים ולא שגרתיים. בשל כמות התרעות הביטחון השוטף על הפרות הסדר בשגרת הגזרה הסוערת הזו, ובשל סדר העדיפויות שהכתיבו בכירי המודיעין בקביעתם איזה מידע חשוב יותר או פחות, המפקדים ביחידות השונות לא הצליחו לתכלל את כל המידע כראוי.

בין שלא שעו להתרעות התצפיתניות – כמו שראו את המצב כמה מהן וכמה מהוריהן – ובין שהקשיבו להן, העבירו את התרעותיהן הלאה וההתרעות נדונו בדרג גבוה יותר, התוצאה לא השתנתה. ההתרעות על המציאות שראו החיילות בחמ"לי התצפית הקדמיים לנגד עיניהן לא השפיעו על המהלכים הצבאיים או המדיניים.

מראיינות ומראיינים ציינו במפורש כי הדיון בשאלת ההתרעות ו(אי) ההקשבה חייב להיות כוללני הרבה יותר, מכיוון שחלק מההחלטות שמתקבלות בגזרה נתונות בידי הדרג המדיני, ולא בידי הצבא בלבד: האם מעוניינים להגיע לעימות? האם מתמקדים באיו"ש או בעזה? האם חותרים להסדר מדיני או לעימות צבאי ובהתאם לכך מחליטים כיצד מגיבים על הפרות סדר? האם משנים את הוראות הפתיחה באש על עזתים שמתקרבים לגדר? שאלות אלו ואחרות מחייבות החלטות שהן גם פוליטיות וגם מדיניות. נקודה זו חשובה לבחינת הממצאים שהוצגו לפנינו.

מגוון גופים מדיניים וצבאיים הודיעו בהזדמנויות שונות בין מבצע אחד למשנהו כי חמאס מורתע. התרעות על אירועים מדאיגים שמצריכים חשיבה מחודשת על תפיסה זו ועל הנעשה בגזרה התקבלו לא רק מהחיילות בחמ"לי התצפית ומהתצפיתניות, אלא גם מגורמים נוספים. מהתרעות קונקרטיות מגורמים שונים, במודיעין ומחוצה לו, מגברים ונשים כאחד, נפרסה תמונה מדאיגה של פעילות חריגה של חמאס בגזרה.

מהראיונות שקיימנו ידוע לנו שההתרעות מחמ"לי התצפית הועברו הלאה לדיון בקרב בכירים בגזרה, אך לא הייתה לנו אפשרות לראיין אנשי מודיעין בכירים בנושא ולברר מה בדיוק היה הכשל בתכלול המידע ומדוע, אף על פי שהתצפיתניות ["העלו את כל העצים האלה למעלה, מישוה למעלה לא ראה יער"](#) (מראיינת 54). המידע מחמ"לי התצפית הועבר גם לכוחות הגזרתיים, גם לאוגדה, וגם למודיעין ועדיין לא תורגם למעשה. דרישת הציבור בכלל ושל הורים שכולים בפרט להקים ועדת חקירה ממלכתית לבדיקת שרשרת העברת המידע או בלימתו והכשלים בתכלול המידע, היא דרישה מוצדקת. חקירה שכזו תאפשר הפקת לקחים לעתיד. בחקירה כזו יתברר אם הפירוש השגוי של המידע וההתרעות נבע מניתוח מודיעיני לקוי, מיהירות, מזלזול באויב או

מקיבעון והיאחזות בתפיסה מדינית או צבאית. החקירה נחוצה למניעת הישנות אסון כזה, וכן לשיפור דרכי הפעולה של המודיעין, שהרי חיילות האיסוף בחמ"לי התצפית הקדמיים הן חלק חשוב של האיסוף המודיעיני.

בידי אגף המודיעין של צה"ל הייתה תוכנית תקיפה מפורטת של חמאס, שמשרטטת כמעט במדויק את מה שאכן קרה בסופו של דבר בשבת השחורה. הדרג המדיני נחשף אף הוא לתוכנית זו. ואף על פי כן, רבים בדרגי הפיקוד באוגדת עזה, בפיקוד דרום ובמודיעין דבקו בתפיסה שחמאס אינו יכול להפעיל יותר מעשרות אחדות של מחבלי נוח'בה בעת ובעונה אחת, ושאם תהיה פשיטה, היא לא תהיה רחבת היקף. האנשים והנשים שראיינו מעידים כאמור שפשיטה הייתה תרחיש הייחוס שאליו נערכו לכאורה. התסכול הרב של המשפחות, של ההורים השכולים ושל כלל הציבור גבר כאשר התברר שהיה ידוע כי הסיכוי ל"פשיטה קטנה" היה דווקא סיכוי גדול.

כפי שנאמר לנו מפי אחות שכולה, מרואיינת מספר 56, אשר שיתפה שמפקדים בכירים שבאו לנחם את משפחתה אמרו: "לא ידענו, שיערנו שתהיה אולי חדירה ליישוב, שניים, אולי תהיה חדירה של כמות קטנה של מחבלים, איזה עשרה חטופים, משהו כזה". ואני שואלת אתכן [פונה למראיינות], אם זה עשרה חיילים, אם זה שני יישובים, אז זה לא נורא? ההתרעות, גם על פשיטה קטנה, לא תמיד תורגמו למעשים בשטח, ואם תורגמו – לא במידה מספקת, לא בבסיסים ולא ביישובים האזרחיים. מהראיונות עולה כי היו אין ספור התרעות על אפשרות של פשיטה – גם אם בהיקף מצומצם מההיקף הפשיטה של 7 באוקטובר. נשאלת אפוא השאלה: אם ידעו על כך, מדוע לא הודיעו על מצב כוננות באזורים צמודי הגבול ולא הנחו לוחמים ולוחמות ואת כיתות הכוננות לשאת נשק ולהצטייד בכמות מספקת של תחמושת? מדוע לא הנחו את החיילות בנחל עוז לא להישאר במיגונות הפתוחה בעת התקפות טילים אלא לרוץ לחמ"ל המוגן ברגע של הפוגה בין טיל לטיל? ומדוע לא תוגברו הכוחות בגזרה בכלל ובנחל עוז בפרט? המידע שהעבירו חמ"לי התצפית על שינוי בסדר הכוחות של חמאס, על התעצמות הנוח'בה, ועל התחמשות חריגה של האויב שלוותה באימונים אינטנסיביים, לא תורגם להבנה כוללת של המצב, בדרג הצבאי ובדרג המדיני.

מהתיעוד עולה כי הכישלון הצבאי אינו רק כישלון מודיעיני. נוכח ההתחממות שנצפתה בגזרה היה הדרג המקצועי והטקטי יכול לדרוש לתגבר את הגזרה כדי להגן עליה כראוי ולמגן כראוי את מחנה נחל עוז. אילו עשה כן, היה מתאפשר להתכונן טוב יותר להגנה מפני פשיטה מבחינת סד"כ וריענון נוהלי פשיטה, חדירה למחנה וכוננות. בדרג המדיני ובדרג הצבאי גם יחד קנתה לה שביתה התפיסה שחמאס אינו מעוניין בהסלמה, למרות ההתרעות שהעידו אחרת. שינוי המדיניות לגבי התקרבות עזתים לגדר, בשל הרצון להביא לידי שקט מדיני, הקשו מאוד את עבודת החיילות בחמ"לים. מהראיונות עולה כי בדרג הצבאי הבכיר לא היו מוכנים בפועל למקרה שכוחות חמאס יצליחו לחדור מבעד לגדר. מהראיונות עולה כי בחודשים האחרונים שלפני 7 באוקטובר נפערו בגדר לא מעט פרצות גדולות באמצעות מטענים שהונחו במהלך הפרות הסדר, ולא את כולן הספיקו לתקן כראוי.

בהקשר של ההתרעות וההיזון החוזר של המידע עלתה השאלה אם נחוץ שיהיה לתצפיתניות ולחיילות המשרתות בחמ"לי האיסוף סיווג בטחוני. התצפיתניות המשרתות בחמ"לי התצפית הרגילים אינן עוברות סיווג ביטחוני, להבדיל מהקצינות וחיילות שמוצבות בחמ"לי איסוף אחרים אחוריים יותר [ב.מ.]. הדעות בנושא הסיווג

חלוקות גם בקרב המרואיינות והמרואיינים. רובם ציינו כי רצוי שלחיילות בתפקיד מפקדות ומעלה יהיה סיווג ביטחוני כדי שיוכלו להיחשף יותר למשמעויות של המידע שמועבר הלאה. רבות מהמרואיינות ציינו כי אין היתכנות למתן סיווג ביטחוני לכל התצפיתניות, שכן מאות רבות של חיילות משרתות בתפקיד זה בכל הגזרות. למעשה, גם מפקדות בכירות שיש להן סיווג ביטחוני ציינו כי מידרו אותן ממידע מטעמים שונים, לא בהכרח בצדק, וכי הן היו יכולות להיערך טוב יותר לפשיטה ולהכין את הפקודות שלהן בהתאם אילו הייתה בידיהן תמונת המצב המלאה.

נושא **ההיזון החוזר** הוא נושא חשוב ביותר שיש לתת אליו את הדעת. המידע שמעביר מערך האיסוף אינו אלא נדבך אחד בהערכה המודיעינית, אך זהו מידע חשוב שאמורים להביא אותו בחשבון בתכלול ההתרעות שמתקבלות מכלל הגורמים. כך לדוגמה פורסם בתקשורת שעוד בחודש נובמבר 2022, בדיון נרחב שנערך באגף המודיעין בעקבות פרסום "תוכנית יריחו", נקבע כי יש להעמיק את איסוף המודיעין על כוונות הפשיטה של חמאס, וכי **"נדרש לשלב את התצפיתניות בתמונת המצב המודיעינית על מנת לייצר את השלם במערך האיסוף הקרבי באוגדת עזה"** (בוחבוט, 2023). התצפיתנית והמפקדת שלה שמעבירות את המידע הלאה לשרשרת הפיקוד בחילות השונים לא תמיד יודעות מה המשמעות של המידע שהן מעבירות, ואם אפשר לקבוע נוהל מוסדר של היזון חוזר, כדי לעדכן אותן בקווים כלליים בתועלת של המידע שהעבירו, יהיה בכך כדי לחזק את המוטיבציה שלהן ולחזק את המעמד והדימוי של התפקיד, ומתוך כך גם לתרום להמשך הדריכות בעבודתן המבצעית וליעילות. כפי שצינו החיילות שראיינו, לאמיתו של דבר, אם התצפיתניות יבינו יותר את המשמעות הכללית של המידע שהן אוספות, המידע הזה יהיה מועיל יותר לגיבוש ההערכות המודיעיניות.

- מגוון גופים מדיניים וצבאיים החזיקו בתפיסה שחמאס מורתע. התרעות על אירועים מדאיגים המצריכים חשיבה מחודשת על תפיסה זו ועל הנעשה בגזרה הגיעו לא רק מהחיילות בחמ"לי התצפית ומתצפיתניות, אלא מגורמים נוספים במודיעין ומחוצה לו, מגברים ונשים כאחד, ופרסו תמונה מדאיגה של פעילות חריגה של חמאס בגזרה, אך לא הביאו לידי שינוי בתפיסה.
- ועדת החקירה הממלכתית, לכשתוקם, צריכה לבדוק את שרשרת העברת המידע ולבחון היכן נעצרו הידיעות, ומי או מה גרם לכך שלא תורגמו לפעולה.
- בתרחיש הייחוס של פשיטה דובר בכלל החמ"לים בגזרה, והדעה הרווחת הייתה שאם תהיה פשיטה, היא לא תהיה נרחבת. בחלק מבסיסי הצבא וביישובי העוטף הסמוכים לא היו מוכנים כראוי אפילו לפשיטה מצומצמת.
- יש לכונן מנגנון מובנה של **היזון חוזר** של המידע לחיילות בחמ"לי התצפית ולדאוג לעדכן אותן באופן שוטף במידת הנחיצות והחשיבות של המידע שהעבירו, בהתאם למגבלות הסיווג הביטחוני וביטחון המידע.

גדודי האיסוף, מבנה חיל הגנת הגבולות ותנאי השירות של החיילות בחמ"לי התצפית

הן חיילות של אף אחד, כי מבנית הן של אף אחד. אז אם מבנית הן של אף אחד, אז ברגע האמת, אין סיכוי, זה לא טבעי שיזכרו אותן... הן לא בראש, הן לא באוטומט (מרואינת מספר 15, אם של תצפיתנית בנחל עוז)

החיילות בחמ"לים הקדמיים, המשוייכות למערך האיסוף בחיל הגנת הגבולות, גאות בתפקידן ומרגישות שהן עושות תפקיד משמעותי וחשוב. במקביל, הן מתמודדות גם עם תסכול ועם תחושה של חוסר הערכה מצד גורמים שונים במערכת הצבאית. יש לציין כי יש הבדל גדול בין חוויית החיילות ובין חוויית המפקדות. המפקדות חשות מבצעות ומוערכות, ורובן ציינו כי זכו להקשבה ולהערכה מצד מפקדי החטיבה, הגדודים והמודיעין. כמו כן ניכר הבדל בין החמ"לים השונים בגזרה. לגבי חמ"ל נחל עוז הוזכרו לעיתים גם כשלים שקשורים ביחסים עם מפקדות ומפקדים ממערך האיסוף עצמו (ראו נספח א). בעוד המפקדים המקצועיים של התצפיתניות הם מפקדים ממערך האיסוף, בשטח הן כפופות לגדודים הגזרתיים שמתחלפים כל כמה חודשים. יש מורכבויות שקשורות ביחסים בין החיילות בחמ"ל ובין הכוחות האחרים במוצב, ויש קשיים שנגרמים בשל תנאי השירות של התפקיד. המורכבויות האלו – מול גורמי הפיקוד השונים – קשורות אלו באלו.

התפקיד בחמ"לי התצפית עצמו הוא קשה מאוד ושוחק, תפקיד אינטנסיבי שדורש ריכוז רב ומיקוד מול המסך, כשהמחשבה המנקרת בראשה של החיילת היא שחיי אדם תלויים בה והיא חייבת להיות לא פחות ממעולה. בראיונות הועלו כמה סוגיות שקשורות גם בתקינה וגם במורכבות החפיפה.

חיילת צעירה מגיעה לאזור עימות לתפקיד מורכב ומוטלת עליה אחריות כבדה מנשוא. היא לא התנדבה לתפקיד זה ובדרך כלל לא בחרה בו. התפקיד מאתגר ותובעני, היא לא תמיד מקבלת קרדיט על העשייה, וכפי ששמענו בראיונות, בשעת הצורך לעיתים היא אינה מקבלת תמיכה רגשית מקצועית מספקת. נושא העונשים בתפקיד מעורר תחושות קשות ומתח בקרב החיילות והמפקדות (ראו נספח א). שמענו על מורכבויות בפיקוד ומנגד שמענו בראיונות גם על מפקדות נערצות ופורצות דרך, שהיו מקור השראה ומודל לחיקוי לחיילות, שכמה מהן אף הלכו בעקבותיהן, יצאו לקצונה והמשיכו לתפקיד פיקוד.

בחינת תנאי השירות של החיילות המשרתות בחמ"לי התצפית מעידה על אתגרים המשפיעים על איכות החיים של החיילות ועל יכולתן לתפקד בצורה מיטבית. התנאים בחמ"לים (נוסף על נושאי המיגון שהוזכרו לעיל), לרבות זמינות המזון, מבני המגורים, התנאים הסניטריים והטיפול הרפואי, אינם תמיד תואמים את הדרישות המבצעיות מהחיילות ואת המשמרות הארוכות שלהן. למרות הקושי, ניכרת האחוה שנקמה בין החיילות, שחיזקה אותן ויצרה הווי חברתי ייחודי.

הקשר בין הכוחות השונים. כאמור, ישנו מתח מובנה בין מערך האיסוף הקרבי לבין הגדודים הגזרתיים המתחלפים. מבחינה מקצועית הן כפופות למערך האיסוף הקרבי, שאחראי על תנאי השירות שלהן ועל הכשרתן המקצועית, ובמקביל הן כפופות פיקודית למפעיל הכוח, שהוא הגדוד הגזרתי שמתחלף מדי כמה חודשים. בנסיבות אלו לא תמיד ברור מי אחראי לרווחתן ולביטחונן של החיילות בחמ"לי התצפית – מפקדיהן במערך האיסוף, או הגדודים הגזרתיים המתחלפים.

- רצוי להביא לידיעת מתגייסות חדשות, לידיעת הצבא בכללותו ולידיעת הציבור את מכלול ההיבטים של תפקיד התצפיתנית ולהדגיש את הפעילות המבצעית, את התרומה האדירה של התפקיד לביטחון המדינה ואת גאוות היחידה של החיילות והחיילות המשוחררות. חיילות מחמ"לים קדמיים שהשתחררו מהצבא הדהימו אותנו בגאוות היחידה שלהן ובסופרלטיבים שהרעיפו על השירות המשמעותי שלהן.

חיילות משוחררות אלו יכולות להיות שותפות לתהליך ציבורי של התנערות מהדימוי השלילי של המקצוע, שבו יועלו על נס סיפורי הצלחה של התצפיתניות והחיילות האחרות בחמ"לי התצפית ותוצג תרומתן המבצעית למניעת חדירות ופעולות טרור ולהגנה על הגזרה.

- ניכר כי טיב היחסים בין הגדודים הגזרתיים לחיילות חמ"לי התצפית תלוי במפקדי הגדודים. מורגש חסר במנגנון מובנה שיסדיר את היחסים בין הגדודים הגזרתיים לחיילות בחמ"לי התצפית ואת מחויבות הגדודים כלפיהן, ללא תלות בפרסונה זו או אחרת.
- יש לדאוג לתנאי השירות של החיילות בחמ"לי התצפית במגוון תחומים. תנאי שירות נחותים הם סימפטום של היחס למשרתות בתפקידים אלו, וחשוב לדאוג לרווחתן וביטחונן. יש צורך להבהיר, הן לפקודות והן למפקדות ולמפקדים, מי אחראי על איזה תחום.

מגדר

הרגשתי שיש לי כמות ידע מטורפת, לכולנו, כמות ידע מטורפת, הרגשתי משמעותית... הרגשתי שיש לי ידע מטורף על גזרת שג'אעיה (מראיינת 32).

מרב הראינויות שקיימנו התברר כי החיילות בחמ"לי התצפית תורמות תרומה מכרעת לביטחון המדינה. הן מזהות פעילויות חריגות ליד הגדר ומזהירות את הגדודים הלוחמים שנמצאים בשטחי אויב שעליהם לסגת מפני סכנות שהן רואות והחיילים אינם רואים. במצבים מסוימים הן מעבירות התרעות גם ליישובי העוטף ולקהילת העוטף. הן אינן לוחמות, אבל להתרעות התכופות שהן מעבירות יש חשיבות מכרעת להגנת הגבולות ולביטחון המדינה. היות שצה"ל מציב אותן בגזרה קדמית, ומרבית המראיינים והמראיינות שלנו אכן סבורים כי נכון מבחינה ארגונית ומבצעית להשאירן בחזית, לצד הגדודים, מחובתנו של הצבא להגן עליהן ולדאוג לביטחונן. כשם שיש להגן על האזרחים בכל גזרה ויישוב, ללא יוצא מהכלל, ולא להפקיר אותם, יש גם להגן על החיילים והחיילות שאינם לוחמים. אומנם הנושא המגדרי אינו הגורם המרכזי או הבלעדי לכישלון של 7 באוקטובר, אך יש מה ללמוד גם מההיבטים המגדריים של הכישלון.

אשר לשאלה אם לא הקשיבו לתצפיתניות ולחיילות המשרתות בחמ"לים הקדמיים בשל היותן נשים, אין בהיבט המגדרי כדי לספק הסבר מלא לאי יישום שינוי מדיניות בעקבות ההתרעות. המראיינים נחלקו בדעותיהם בנוגע לאופי ההקשבה לחיילות בחמ"לי התצפית הקדמיים ולהערכה לתפקידיהן. עם זאת, היות שהתרעות רבות הועברו מגורמים שונים – חיילים וחיילות כאחד – ולא תורגמו למעשים, אין לייחס את ההתעלמות לכאורה להיבט המגדרי לבדו.

למעשה, כל אחת מהחיילות בחמ"לי התצפית מרגישה שהיא המומחית הגדולה לגזרה שלה – ויש סתירה בין האופן שבו הן תופסות את עצמן ואת תפקידן ובין האופן שבו הן נתפסות בשל הגדרת התפקיד: לעקוב אחר הנעשה בגבולות המדינה באמצעות מערכות תצפית וגילוי מתקדמות, לאתר ניסיונות חדירה לשטח ולהתריע על כל פעילות עוינת לגורמים הרלוונטיים. הן אינן אמונות על פרשנות המידע. לפיכך, כשהן אינן מקבלות היזון חוזר על דיווחים שלהן, נוצר אצלן תסכול גדול גם משום שהן חשות שעבודתן אינה מוערכת דייה, וגם משום

שהמידע שלהן אינו מתורגם למעשים ולשינוי מדיניות. יתרה מזו, הן לא קיבלו קרדיט על תרומתן בשיח הציבורי ובשיח הצבאי. לפי דברי מרבית המרואיינות, לא היה נוהל מסודר להיזון חוזר של הודעות שלהן, והמשוב שהן קיבלו היה תלוי במפקדים ובמפקדות ובקצין המודיעין.

חלק מהחיילות דיווחו על יחס לא הולם ותחושה של "הקטנה", ואילו אחרות חשו שדרגי הפיקוד השונים דווקא מעריכים אותן ואת עבודתן. אין לנו צל של ספק שנוכחות של נשים בכירות מוכשרות במוקדי קבלת ההחלטות הייתה עשויה לשפר את היצירתיות ואת קבלת ההחלטות ולגוון את הקולות הנשמעים בדיונים.

מהראיונות עלו כמה תובנות חשובות בנושא מגדר:

- לצד נשים שהתקדמו בתפקידי פיקוד וקצונה עד לדרגת סגן אלוף ותפקיד מג"ד במערך האיסוף, ישנן קצינות מצטיינות שהרגישו לעיתים שדרכן חסומה ואין להן אפשרות לתרום תרומה ממשית למערכת. הן בחרו להשתחרר או לעבור לחיל אחר.
- נשים בתפקידי פיקוד ולחימה מתמודדות לעיתים קרובות עם הציפייה שיתנהגו בצורה גברית יותר ויבליטו תכונות גבריות יותר.
- בהקשר של היחס לחיילות בחמ"לי התצפית תוארה בכמה מהראיונות אווירה של שוביניזם בצבא, ובראיונות אחרים צוין כי לא חשו באווירה כזאת.
- החיילות בחמ"לי התצפית הן חיילות צעירות יחסית, נשים שתפקידן לא נחשב יוקרתי במיוחד בצבא. חלקן מעידות כי הרגישו שקיבלו מהפיקוד הערכה והכרה בחשיבות עבודתן, אבל אחרות מעידות שבניסוח כזה או אחר נאמר להן שתפקידן "אך ורק לצפות ולדווח" – אמירה מתסכלת מאוד, בייחוד כשהן אינן מקבלות באופן שוטף היזון חוזר על הממצאים שאספו ודיווחו. חיילות אלו נמצאות בכמה מיקומים שוליים – מגדר, מעמד וגיל – ולכן יש לתת את הדעת כיצד להנכיח את תרומתן.
- על גורמי הצבא מוטלת האחריות לתעד את כל היחידות המעורבות בהגנה על גבולות המדינה ולזקוף לזכותן את הישגיהן.
- גם מגורמי תקשורת מצופה לתעד ולפרסם את תרומתן של החיילות בחמ"לי התצפית בהגנה על המדינה ולהפיץ אותה בציבור בד בבד עם פרסום תרומתם של הכוחות הלוחמים בגזרה.
- בעת מתן אותות ההערכה לחיילים בעקבות המלחמה הנוכחית, יש לתת אותות כאלה גם לנשים לוחמות ותומכות לחימה שתפקידן באופן מעורר השתאות.
- השירות האינטנסיבי הוביל ליצירת חיבור חזק בין החיילות. אחווה זו מעצבת את חוויית השירות של התצפיתניות והמשרתות בחמ"ל, והיא מאפשרת להתגבר על אתגרי התפקיד ותנאי השירות הקשים.
- הגם שלא סקרנו בדוח את התנהלות החמ"לים והיחס לחיילות האיסוף לאחר ה7 באוקטובר, מהראיונות שערכנו נודע לנו על הישג נוסף שיש לזקוף לזכותן של חיילות נשים: הכוח שהקים מחדש את החמ"לים ואת אמצעי התצפית אחרי 7 באוקטובר היה כוח שהתבסס רובו ככולו על נשים – תומכות לחימה, טכנאיות וקצינות וסמלות איסוף.

המחדל שסקרנו הוא עצום. לפרויקט התיעוד הנרחב שהוצג כאן ולתובנות הנובעות ממנו יש חשיבות רבה להבנת ממד חשוב של המחדל. התובנות שלנו, שפרסנו לעיל, מקיפות תחומים רבים, והדוח כולל נושאים שגולשים הרבה מעבר לסוגיות הישירות שהעסיקו אותנו בתחילת פרויקט התיעוד של החיילות בחמ"לי התצפית הקדמיים בגזרת עזה.

לחיילות בחמ"לי התצפית, הטכנאיות, רכזות התקשוב, הסמב"ציות, לוחמות רוכב שמיים, התצפיתניות, המפקדות, הסמלות, והקצינות – לכולן יש חשיבות מכרעת בשמירה על הביטחון השוטף של ישראל. הן משמשות העיניים של צה"ל בגבולות ומאפשרות את הגנת הגבולות בפועל. יותר מזה, הן אחראיות לאיתור מוקדם של איומים ביטחוניים ושומרות על ביטחון הגזרה והכוחות הלוחמים. פרויקט זה סקר בשיטתיות את קורותיהן של חיילות אלו בגזרת עזה על ידי בחינת מגוון קולות של חיילות, מפקדות, הורי חיילות בכלל והורים שכולים בפרט, ואנשים ונשים במיקומים שונים בתוך המערכת הצבאית ומחוצה לה.

פומביות הממצאים של דוח זה, אשר מפרטים את ממדי האסון, הטרגדיה האנושית והכישלון המדיני והצבאי, תאפשר לכל הגורמים המעורבים לקבל עליהם אחריות ולהפיק לקחים. כמו כן היא תאפשר לחיילות להנכיח את עצמן בתהליך ההחלמה האישי והלאומי ולחולל שינוי בעמדות כלפי השירות הצבאי שלהן וכלפי שירותן של נשים בצבא בכלל. תרומה נוספת של פרויקט התיעוד שלנו היא עשיית צדק עם החיילות ששירתו בבסיסים של חמ"לי התצפית וחלקן נהרגו או נחטפו, אין הכוונה ל"צדק" במשמעות המשפטית של קביעת האחריות למותן – קביעה זו תהיה מתפקידיה של ועדת החקירה הממלכתית. כוונתנו לעשות איתן צדק במובן של השמעת מגוון הקולות שלהן ושל הוריהן, וכן באמצעות ההכרה במקצועיות שלהן, ובתרומתן המכרעת לביטחון המדינה,

*

אנו משתתפות בצער המשפחות שאיבדו את יקירותיהן ויקיריהן במלחמה האיומה הזו, מייחלות לחזרת החטופות והחטופים ולהחלמתם של כל הפצועות והפצועים בגוף ובנפש. אנו מאחלות לכולנו שנפיק לקחים, נתקן, ונהיה חכמים יותר, זהירים יותר וצנועים יותר. אנו מייחלות לשקט ולשפיות באזורנו.

נסכם בדבריה של עמיתתנו ד"ר יעל לוי-חזן ז"ל:

הצבא והמלחמה הם אתרים מכונני גבריות, ולכן גברים מתקשים לא פעם להביע עמדה ביקורתית כלפיהם. כשנשים עושות זאת, הן זוכות פעמים רבות לתגובה בנוסח "מה את מבינה?" ואולם קריאה בספרות של נשים על מלחמה מוכיחה שנשים מבינות היטב מהי מלחמה. הן מבינות אותה בדרכן והן פותחות צוהר למה שלרוב לא נאמר ולא נכתב על מלחמות בערוצים הממלכתיים המקובלים לכאורה. הקשבה דרוכה למה שיש להן לומר תתבע מאתנו התבוננות מחודשת ומאתגרת במלחמה ובאופן שבו אנחנו תופסים אותה. במציאות שבה שרויה ישראל כיום נראה שזהו דבר שראוי מאוד לעשות (לוי חזן, 2019, עמ' 170).

מקורות

מקורות ראשוניים

רשימת המרואיינים והמרואיינות חסויה ושמורה אצל המחברות.
תמלילי הראיונות המלאים חסויים ושמורים אצל המחברות.

מקורות משניים

אבני, מ' (2019, 25 באוגוסט). תפקיד התצפיתנית: האם הסטיגמות באמת נכונות? **חיילים מציצים**.
אבשטיין, א', ואביר, מ' (2019, אוקטובר). צבא ההגנה – בין זהות לאתוס. **בין הקטבים 23**, 149–163.
אדרי, ח' (2024, 16 במאי). נתניהו לפני שנה בדיוק: "חמאס מורתע לחלוטין". **סרוגים**.
איידן, מ' (2024, 17 בינואר). "תהיה מלחמה": אזהרת מפעילי בלוני התצפית – וההתעלמות. **חדשות 13**.
ארבל, א' (2023, 20 בדצמבר). יחידת התצפיתנים של אריה גל. **אתר שדה נחמיה**.
אתר צה"ל (2024). **חיל הגנת הגבולות**.
בוחבוט, א' (2023). **השנה המבוזזת של אמ"ן: נחשפת רשימת ההחמצות שהובילו לטבח 7 באוקטובר. וואלה**.
בראל, מ' (2019, 21 ביולי). עיניים על המסך: הפרטים והנתונים המפתיעים על הכשרת תצפיתניות. **אתר צה"ל**.
ברגמן, ר' (2023, 1 בדצמבר). גילויים חדשים על מחדל המודיעין: כך הפך התרחיש הדמיוני למציאות. **ynet+**.
בר-יוסף, א' (1993) **אל תתנו להם מחקר! מדוע יש להפקיע מצה"ל את האחריות על מחקר מודיעיני-מדיני. מערכות 328**, עמ' 38–45.
בר-יוסף, א' (1998). הפתעת יום הכיפורים ומקורותיה, **מערכות 361**, עמ' 14–27.
בר-יוסף, א' (2024) **הרתעה במשבר. מערכות 301**, עמ' 22–27.
בר-יוסף, א' (2024). **הרתעה במשבר. מערכות 501**, 22–27.
הארץ (2023, 20 בנובמבר). **מאמר מערכת. הארץ**.
הכט, ד' (2024, 21 בינואר). **התצפיתנית שניצלה מחמ"ל נחל עוז: סיפור הטבח וכישלון המכשול מעיניה של מי שראתה הכול. חדשות סוף השבוע של ערוץ 12**.
הלר, א' (2022, 9 במאי). **הערכת צה"ל: חמאס מורתע מאוד – רוכב על גל הטרור ולא מכווין אותו. רשת 13**.
הראל-שלו, א' (2021). "חדר משלהן" בצבא ההגנה לישראל? – חוויותיהן של חיילות תומכות לחימה בחדרי מלחמה קדמיים. **חברה, צבא וביטחון לאומי 1**.
הראל, א', ודפנה-תקוע, ש' (2023). פציעה מוסרית לאומית: התמודדות לטווח ארוך עם טראומה, אלימות, כאב ואכזבה. **קריאות ישראליות**, גיליון מיוחד, מלחמת אוקטובר 2023.
הראל-שלו, א', ודפנה-תקוע, ש' (2021). על ביטחון וחוסר ביטחון: הקרב הכפול של נשים לוחמות. פרדס.
הררי, א' (2020, 15 ביולי). **צה"ל חנק את חיל הגנת הגבולות. ערוץ 7**

חדד, ע' (2024, 4 ביולי). האזהרה הדרמטית לפני טבח 7.10: "החרב באה יפה השעה להזהיר את העם". **12N**.

חזות, ג' (2024). **צבא ההייטק וצבא הפרשים: כיצד ויתרה ישראל על צבא היבשה**. מערכות. חילאי, ס' (2023, 22 בדצמבר). נתניהו ב-2017: "חמאס תכנן מתקפת טילים, מצנחי רחיפה, הרג ביישובים וחטיפות" | [צפו. Ynet](#).

טננבאום, ע' (2024, 3 בינואר). מפגן הכוח של הנשים במלחמה לא קנה להן מקום בשולחן מקבלי ההחלטות. **גלובס**.

טננבאום, ע' (2024, 3 בינואר). מפגן הכוח של הנשים במלחמה לא קנה להן מקום בשולחן מקבלי ההחלטות. **גלובס**.

כהן, ש' (2023, 18 בספטמבר 2023). 50 שנה למלחמת יום כיפור | השטח זעק "מלחמה", צמרת אמ"ן: זה רק תרגיל. ערוץ 7.

לוי חזן, י' (2019). **מה את מבינה: נשים כותבות על מלחמה בספרות העברית**. מכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות.

מאקו (2023, 21 באוקטובר). "אני התצפיתנית היחידה ששרדה את התופת במיגונית". **מאקו**. מושקוביץ, י' (2023, 27 בדצמבר). הורי הבלונאים שנפלו בנחל עוז: "ילדינו הופקרו". [ynet](#). מיטב (2024). תצפיתניות ובקא"סיות.

מל"מ (2024). חיל האיסוף הקרבי. **אתר המרכז למורשת המודיעין**. נדלה ב-24.6.2024. מלמן, י' (2018, 14 ביולי). סיפורם של אנשי המודיעין הזוטרים שקולם הושקע עבר מלחמת יום הכיפורים. **מעריב**.

מערכת אתר צה"ל (2022, 7 באפריל). מה זה אומר להיות תצפיתנית או בקא"סית? **אתר צה"ל**. מערכת אתר צה"ל (2023, 28 בספטמבר). תא"ל אליעד מואטי נכנס לתפקיד מפקד חיל הגנת הגבולות. **אתר צה"ל**.

פורום דבורה (2024). <https://www.forumdvorah.org.il/>. קובוביץ, י' (2020, 29 ביוני). מפקדי סיירת מטכ"ל לשעבר לבג"ץ: יש לאפשר לנשים להתגייס ליחידות העילית. **הארץ**.

קובוביץ, י' (2022, 4 בדצמבר). מאות נאלצות לשרת בתפקיד שצה"ל מתקשה לאייש – רבות מהן מעדיפות להיכלא. **הארץ**.

קובוביץ, י' (2023, 18 בנובמבר). "מי שיגיד שאי אפשר היה לדעת – משקר": התצפיתניות ראו את חמאס נערך לטבח, אך דבר לא נעשה. **הארץ**.

קובוביץ, י' (2024, 9 במאי). תחקיר "הארץ": התהליך שהוביל צה"ל במשך שנתיים התרסק במחדל המודיעיני של 7 באוקטובר. **הארץ**.

שמיר, א' (2024, 8 במאי). מדוע שר הביטחון לא רצה לראות את מה שסבתא שלי ראתה? **הארץ**. שנרב, י' (2023, 23 באוקטובר). שבעה וחצי חודשים לפני השבת השחורה, תא"ל אחד התריע מפני הסכנה. **מקור ראשון**.

[ynet](#) (2024, 23 בפברואר). אורי מגדיש: "ידעתי שמגיעים לחלץ אותי. אחזור לצבא בקרוב". [Ynet](#).

- Harel, A. (2023). Women soldiers in frontline war rooms: Protecting the nation on the backstage of war. In *Female fighters in armed conflict: Listening to their own stories*. Ed. Béatrice Hendrich. Routledge.
- Harel-Shalev, A., & Daphna-Tekoah, S. (2020). *Breaking the binaries in Security Studies*. Oxford University Press.
- Shay, J. (1994). *Achilles in Vietnam: Combat trauma and the undoing of character*. Atheneum.
- Young, I. M. (2003). The logic of masculinist protection. *Signs* 29(1), 1–25.

נספח א: יחסי מפקדות פקודות בקרב חיילות בחמ"לי התצפית

במהלך הראיונות שמענו שבחים רבים על מפקדות וקצינות. במקביל, הצטערנו לשמוע גם מחיילות וגם מהורי חיילות תלונות על המפקדים והמפקדות ממערך האיסוף עצמו – אם כי נמצאו הבדלים בין החמ"לים. מרואיינת מספר 3, קצינה בכירה במערך האיסוף, העירה כי כאשר חיילות מצטיינות אינן מסכימות לצאת לפיקוד, שולחים לתפקידים אלו חיילות טובות פחות, וגם זה תורם למורכבויות התפקיד. על המורכבות והאינטנסיביות של תפקידי הפיקוד בחמ"לי התצפית סיפרה מרואיינת מספר 33, תצפיתנית ששירתה בנחל עוז:

אני רואה את המפקדות כל היום, אני רואה אותן כל הזמן. אני מגיעה לחמ"ל והמפקדת נוכחת. זו באמת רמת אינטנסיביות מאוד גבוהה. הן רואות הכול, הן שומעות הכול, אנחנו מדברות איתן על הכול כי הן באמת האופציה היחידה שלי לפרוק או להגיד מה מפריע לי. לגבי מערכות היחסים, זה באמת נורא תלוי במפקדת. היא יכולה להיות בגישה של אני חברה שלך וברור שאת חברה שלי, והיא עוזרת לי במה שצריך. זה נורא תלוי יחס. קצינות שאת מרגישה שהן נלחמות עלייך ושהן עושות הכול בשבילך... שיר אילת ז"ל [סגן שיר אילת נהרגה ב-7 באוקטובר עם הפקודות שלה בחמ"ל נחל עוז] חד-משמעית הייתה כזאת, הראשונה, האמת, מכל הקצינות שאי פעם חוויתי בצה"ל. היחידה שהרגשנו שהיא נלחמת עלינו, שאכפת לה ממה שאנחנו אומרות ושהיא לוקחת את זה בחשבון. כל השאר הן קצינות שפחות עושות את זה. את מרגישה שיש יותר דיסטנס ושיש [כאלה] שיותר קל להן להילחם נגדי במקום להילחם איתי.

מרואיינת מספר 9, אם של חיילת שנהרגה בנחל עוז, אמרה:

יש פה שני קווים מקבילים. קו אחד זה היחס של המפקדים והמפקדות של חיל הגנת הגבולות ומערך האיסוף אליהן, שזה מהתחלה היה יחס משפיל, ולא מכבד. זה קו אחד. הציר השני זה ציר התפקיד. בציר התפקיד היא חשה תחושות גאווה, היא מרגישה שהיא עושה משהו מאוד אחראי משהו מאוד חשוב, משהו טוב. וזה שני צירים שבכל אחד היו תחושות אחרות ומעל הכול עוטפת בעצם המשפחה הזו שהן הקימו לעצמן התצפיתניות, כי הן הבינו שזה רק הן.

דברים דומים שמענו על חלק מהקצינות. מרואיינת מספר 15, אם של תצפיתנית שנהרגה בנחל עוז, אמרה:

זה התבטא בדברים מאוד מאוד פשוטים של דוגמה אישית [...] לא מעניין אותנו עניינים של פינוקים, בסדר? כן יש מים במקלחת, אין מים במקלחת. לא מזיז לנו. גם הבת שלנו ישנה בשיחים בשנת שירות, אכלה נבטטים. בסדר? גם אותה זה ממש לא עניין. אבל דוגמה אישית, זה משהו שמעסיק אותה ואותנו, ובן אדם ערכי שגם גדול יותר מהמפקדת שלו יודע לשים לב לזה. דוגמה אחת, זה לא שיר אילת הקצינה [ז"ל] שהייתה בסוף, זה לא היא [...] היו כל מיני אירועים לא פשוטים [...], אבל היה לה אירוע אחד בחמ"ל שבו חיילת התייעצה עם הסמלת. ובסוף התוצאה לא הייתה טובה והיא

עלתה למשפט. ובמשפט הזה היא אמרה שהיא התייעצה איתה והסמלת הכחישה. והיא [התצפיתנית] הועפה מהתפקיד. מה שקורה בחיל הזה זה שהוא לא מתחקר את זה מאותה עמדה שחיל האוויר מתחקר [...]. תדמינו שמישהי באירוע הפרות סדר, העין האנושית בהפס"ד כן קולטת מה שהיא קולטת. ואם לא הכרזת אז העין שלך והמוח יש משהו שהם מסוגלים לקלוט. זה שאחר כך אנשים יודעים שהיה שם אירוע, אז הם כבר יכולים להסתכל על זה אחרת. אבל עין קולטת מה שהיא קולטת והם היו בטרור של חקירת אירועים שעל כל דבר שהן עושות הן נענשות. ומה שקרה, ואני כל הזמן אמרתי את זה לאורך כל הדרך, זה שצה"ל לא מבין איך מנהלים מוטיבציה של חיילים. כי אם אני בהפס"ד עסוקה בהאם אני אקבל עונש, אני לא באירוע; לא מנהלים ככה מוטיבציה. מפקדים יודעים שהדבר הראשון זה שהחיילים שלהם יודעים שסומכים עליהם ויודעים שהם ייתנו להם גב. ואם הם טעו אז חוקרים את זה ומסיקים מסקנות. הכול בסדר, הכול בסדר. אבל מה שאני תחזקתי בבית זה את הפחד הזה, זה את הפחד הזה. או-קיי? וכשהיה מסתיים אירוע אני הייתי מקבלת את הטלפון בכי.

מרואינת 21, אם של תצפיתנית שנהרגה בנחל עוז:

תקשיבי היא [המפקדת] הייתה רודה בהן [...] היא הייתה נועלת להן את המטבחון. [...] עכשיו תבינו, הן לא אוכלות בחדר אוכל, אני לא יודעת אם אתן יודעות. אז ברגע שאת סוגרת להן מטבחון איפה הן יבשלו? מה הן יאכלו? הן היו מקבלות אספקה. ממש אני לא אשכח את זה שהבת שלי סיפרה לי, ואני פשוט הזדעזעתי, וכשאמרתי פה את זה לאנשי צבא שהיו פה [לנחם אבלים], אמרתי תשמעו... אני רציתי להתלונן על זה. [הבת שלי] לא הסכימה.

בהמשך דבריה הוסיפה מרואינת זו כי לאחר מכן פיקדה עליהן שיר אילת ז"ל, ו"אותה הן אהבו בטירוף. [הבת שלי] כל הזמן כתבה ששיר היא הקצינה הכי טובה ever".

בהקשר של דוגמה אישית ורצון להיות משמעותית כמפקדת, מרואינת מספר 45, קצינה בכירה ששירתה במגוון חמ"לים בגזרה, סיפרה על המניעים שלה ליציאה לפיקוד:

כשהתחלתי לשבת משמרת, הבנתי את תחושת המשמעות במה שאני עושה ומאוד מאוד רציתי להיות מפקדת משמרת. אני לא מאלה שיצאתי לפיקוד ואמרתי אני רוצה להיות מ"פ, אני רוצה להיות קצינה. ממש לא, רציתי להיות מפקדת. 'צאתי מתוך הרצון להגדיל את תחום האחריות שלי, לא להיות אחראית רק על גזרה אחת ספציפית שעליה אני אחראית ובבקרה, אלא להיות אחראית באמת על גזרה גדודית, בכל מה שקורה באירועים המבצעיים, ולהיות הגב לתצפיתניות שלי, וגם להיות מפקדת אישית. זה משהו שמאוד מאוד רציתי. מאוד רציתי להקשיב לתצפיתניות, לעזור להן לשפר את תנאי השירות. להיות להן לאוזן קשבת.

רבות מהמפקדות חוזרות לאחר ההכשרה הפיקודית לחמ"לים. ואולם מהראיונות עולה כי עומס העבודה והמשמרות על המפקדות כבד מאוד. מרואינת מספר 45, קצינה בכירה כאמור, אמרה:

אני חושבת באופן כללי שהתפקיד של מפקדת, אחרי קורס מפקדות, הוא התפקיד בעיניי הכי קשה שאפשר לעשות. כשאני מסתכלת על כל התנהלות החמ"ל והמערך, זה תפקיד עם כל כך הרבה אחריות, שכל כך לא תואם את הניסיון הפיקודי של אותה מפקדת, שזה פשוט לא סביר. היא נמצאת עם התצפיתניות 12 שעות בחמ"ל, היא במשמרת 12 שעות, כשבמהלך המשמרת הזאת היא צריכה להיות דרוכה, לנהל אירועים מבצעיים, להעביר זיהויים, לעשות מיליון ואחד דברים שמצופה ממנה במשמרת כמנהלת משמרת. ובמקביל כל משמרת זה פשוט אינסוף פיקודי, אינסוף פיקודי. התנהלות פיקודית, תצפיתניות שפתאום בוחרות לדבר על משהו במשמרת [...] יש לה הרבה מאוד התמודדות פיקודית במשמרת, שהיא 12 שעות חיה בדילמה פיקודית אחת גדולה. מה לענות, מה לעשות, ובמקביל לנהל את המשמרת וכולי. ואז היא מסיימת משמרת אחרי 12 שעות כשהיא סחוטה גמורה, מתה לעלות לישון, עצבנית, כבר אין לה כוח, עבר עליה יום קשה. ואנחנו, כמפקדים, מצפים ממנה עדיין להיות מפקדת אישית, ועדיין יש לה שש חיילות שהיא צריכה לענות להן להודעות, לאשר להן משמרות, לאשר להן בקשות יציאה, לעשות איתן ישיבות צוות כדי לגבש את מה שקורה שם, ויש לה תפקיד מאוד מאוד אינטנסיבי. עכשיו אנחנו מאוד בצבא, ככה זה תמיד, אנחנו מקפידים על מדרג... וכל חייל מדבר עם המפקד הישיר שלו ואין סיכוי שתצפיתנית תשלח הודעה למ"מ. כאילו יש סיכוי, אבל המ"מ תפנה אותה בדרך כלל למפקדת האישית שלה כדי לא להעלים את המפקדת האישית, יש פוש. היא אחראית עלייך, תדברי איתה. כדי שגם המפקדת לא תרגיש שהיא מיותרת. ואז יש מפקדת שגם נושאים משמעותיים, גם 12 שעות בחמ"ל במשך עשרה ימים עד שהיא יוצאת הביתה, וגם כשהיא בבית יש חיילות שלא מעניין אותן אם את בבית לא בבית, היא סוגרת שבת והיא רוצה לדעת מה קורה איתה שבוע הבא, אז היא מפריעה למפקדת משמרת כשהיא בבית, ואז המפקדת משמרת גם לא נחה עד הסוף, וזה תפקיד ממש ממש שוחק. וזה לא תואם את הגיל הצבאי של אותה מפקדת, כאילו היא אחרי חצי שנה תצפיתנית להיות מפקדת וזהו, ויש לך את החיילות. ואחד הדברים שיותר קשים זה לפתח את המפקדות האלה, זה הרבה מאוד עבודה קשה, ובגלל גילן הצבאי הצעיר הן נותנות תשובות לתצפיתניות שלא מספקות אותן, שלא מספקות אותן. והיא גם לא יודעת מספיק להגיד אז היא לפעמים זורקת תשובות שמאשימות [...] או לפעמים היא זורקת תשובות של ככה זה בצבא, ואז יוצאת תשובה מאוד מאוד אטומה ומערכתית ולא קשובה לתצפיתנית. ואז בגלל זה יש הרבה תחושות למטה שהמפקדת שלי היא אטומה והיא לא מקשיבה לי והיא לא נותנת מענה.

מהראיונות עולה כי לעיתים הופעל לחץ על חיילות מוכשרות לצאת לקורס פיקוד, אף על פי שחלקן לא הביעו עניין בכך, ובסופו של דבר נבחרו לתפקידי פיקוד חיילות שלא תמיד היו בשלות לפקד על מערך כה מורכב. אכן, יש חשיבות רבה לדור העתיד של הפיקוד ולא יכוח סגל הפיקוד בצבא בכלל, ולנוכח אירועי 7 באוקטובר – במערך האיסוף בפרט. יש צורך להקדיש תשומת לב מיוחדת לשימורה של שדרת פיקוד איכותית שתוכל לחנוך ולפתח את סגל הפיקוד העתידי.

המפקדות שראיינו דיברו הרבה על היחסים ביניהן ובין הפקודות שלהן על רקע מורכבות התפקיד. אחת מהמפקדות, מרואיינת מספר 39, ששירתה כתצפיתנית ומפקדת, הסבירה: "יש גבול דק בין חברות לבין להעמיד במקום. זה גבול מאוד דק, בקלות אפשר לחצות אותו". התלות המוחלטת של התצפיתניות במפקדות שלהן, שנוצרת בשל תנאי השטח, האינטנסיביות של התפקיד והשירות באזור קונפליקט בפריפריה גיאוגרפית, הוזכרה בכל הראיונות עם החיילות ועם הוריהן. בעניין האימפקט של הסגל הפיקודי והקשיבות או אי-הקשיבות של מפקדות לחיילות המשרתות בתנאי לחץ רב נשמעו קולות שונים. קצינה בכירה במערך, מרואיינת מספר 45, סיפרה על השפעת המפקדות והשפעתה כמפקדת וקצינה על חייהן של תצפיתניות רבות:

הייתי יוצאת משיחות חתך ולפעמים הייתי רוצה [...] לתפוס את הראש להגיד אלוהים, למה חיילות שלי מרגישות 1, 2, 3, 4, ואז שלושה חודשים אחרי להיכנס לשיחת חתך שוב פעם, אחרי שאני יודעת שעשיתי תהליכים בקו ולשמוע תחושות שונות. זה היה ממש ממש ממלא אותי, ביכולת לגרום לחיילות אחת – לפתח אותן במסגרת הצבאית ולדעת שאני מסמיכה מפקדות טובות לפקד על החיילות בקצה ומפתחת חיילות טובות. ושתיים – ביכולת שהתצפיתניות הקיימות שבוחרות להישאר בתפקיד לאורך כל שירותן ולגרום להן להרגיש שזה הבית שלהן. זה היה ממש ממלא אותי.

אותה קצינה בכירה הדגישה את רמת האחריות והמנהיגות של המפקדות במערך האיסוף. היא התייחסה לחשיבות שלהן בטיפול בכוח האדם ובשינוי תהליכים וכן בהנחת התצפיתניות ועבודתן החיונית בקונטקסט הצבאי. כשמבצע צבאי כלשהו נוחל הצלחה, מהללים את הלוחמים ולעיתים קרובות שוכחים לציין בתוך כך גם את תרומתן של התצפיתניות, אבל בעקבות כישלון מפנים אצבע מאשימה אל התצפיתניות וזוקפים את הכישלון לחובתן. לדבריה, חלק ניכר מתפקידן של המפקדות הבכירות במערך האיסוף הוא להדגיש ולהנכיח את חשיבות עבודתן של התצפיתניות, להגן על שמן הטוב ולפעול לשינוי תפיסות מוטעות במערכת הצבאית, ובהן התפיסה שמאפשרת לצבא להאשים את התצפיתניות בעת כישלון, כמו שקרה לדוגמה בשעות הראשונות של 7 באוקטובר: התצפיתניות הואשמו בתחילה בכך שלא זיהו את המתקפה, אך לאחר מכן התברר שההאשמות היו חסרות בסיס.

שמענו על מגוון של התנהגויות בקרב הסגל פיקודי. מרואיינת מספר 35, ששירתה כתצפיתנית בנחל עוז, הסבירה:

פיקוד אצלו מתחיל מסמלת, זה תלוי מי הבן אדם. שתי המפקדות האהובות עלינו שכבר לא איתנו, שנפלו ב-7.10, הן דוגמה למפקדות טובות, הן דוגמה למפקדות שראו אותך בגובה העיניים, לא היו מעלייך. הבינו מה זה תצפיתנית ולמה היא מתלוננת ולמה היא בוכה או למה היא מבקשת את זה, והבינו אותה בסופו של דבר. והיו מפקדות בשירות שלי שהיו מפקדות קשות ורעות ושאלן סיבה לזה שתהיי קשה ורעה אליי. כי בסופו של דבר כל המפקדות, כל הקצינים שמשרתים בחיל הזה, הם היו תצפיתניות, הם היו תצפיתניות לפני כן. אז ברגע שהמפקדת קשה אליי ומענישה על שטויות ומדברת אליי בזלזול ומתעלמת מבקשות שאני מבקשת ממנה, שזה בקשות לגיטימיות, זה מכעיס, זה מעצבן. מפקדת נמצאת ברמה שהיא יכולה להרוס לך את השירות והיא יכולה להעצים לך את השירות. אם היית שואלת בנות אחרות שלא איתנו [שנהרגו בנחל עוז], אז הן באמת היו אומרות

לך שיש מפקדת שמפילה את החמ"ל ויכולה להוריד לך את המורל ויש מפקדת שהכי איתך והכי עוזרת לך [...]. זה לגבי המפקדות. פגשתי קצינות שזלזלו בנו רוב הפעמים, לא התייחסו אלינו. [ואז] רוב הבנות היו בדאון מוחלט ורצו לעזוב. לא בא להגיע לבסיס. בנות בוכות בש"ג לפני שהן נכנסות לבסיס בגלל אותה קצינה שהורסת לנו [...]. ושיר אילת ז"ל לא הייתה כזאת, היא הבינה אותנו.

מורכבויות לגבי דמויות פיקודיות היו גם בחמ"לים אחרים. מרואיינת מספר 34, תצפיתנית ששירתה בחמ"ל כרם שלום:

הגיעה קצינה שמאוד אהבתי אותה. היא גם עזרה לי עם כל מה שקשור לקבלת החלטה אם לצאת לפיקוד. כשהחלטתי שאני לא רוצה [לצאת לפיקוד], לגמרי גיבתה אותי כאילו, וזה לא קורה הרבה. אחר כך החליפה אותה קצינה שהיחסים איתה היו רעועים במקרה הטוב, נפצים ובעייתיים ממש במקרה הרע. ברמת הקצינה שקוראת לבנות בחמ"ל כפויות טובה וצורחת על בנות בחמ"ל שהן כפויות טובה. מזלזלת בבנות מבצעית באירועים שלא הולכים טוב, מפילה את התצפיתנית [לא מקבלת עליה אחריות לטעויות של תצפיתניות] במקום להפיל את עצמה, גם אם היא זאת שלא התנהלה כמו שצריך.

חשיבותה של המפקדת כדמות מגינה ותומכת ניכרה היטב גם בשגרת העבודה בחמ"לי התצפית וגם על רקע אירועי 7 באוקטובר. מרואיינת מספר 42, טכנאית תומכת לחימה ששירתה בנחל עוז ב-7 באוקטובר וניצלה, סיפרה על תפקודה של המפקדת הישירה שלה:

ראיתי שבנות התחילו לרוץ [...] הייתי באוטומט והתחלתי לרוץ אחרי כולן. מאחורי פוצץ עוד רימון שנפצתי ממנו [...] הגענו לאחד החדרים והמפקדת שלי הייתה בכניסה. עצרתי רגע, אמרתי שנפצתי כי אני הייתי כזה רגע בשוק, והיא אמרה, "כן גם אני נפצתי, תיכנס". נכנסתי, היא נעלה אחריי את הדלת. נשכבנו על הרצפה. היא לקחה מזון ושמה עלינו [הפצועות]. אנחנו בינתיים שמענו כאילו עדיין יריות [...] היא הרגיעה אותנו כשהיינו בחדר והייתה בקשר עם הכוחות שיבואו לחלץ אותנו.

ההגנה והביטחון שהקנו המפקדות לחיילות הן בשגרה והן במצבי חירום חקוקים בתודעה של החיילות. בתיעוד הנוכחי, בין שאר המפקדות הנערצות, הוזכרו סגן שיר אילת ז"ל, ששמרה על הפקודות שלה עד הרגע האחרון; סגן עדן נימרי ז"ל, שעמדה בכניסה למיגונית והגנה בחירוף נפש על פקודותיה והחיילות הלא-לוחמות שהיו במיגונית והצליחה להציל חיים של כמה מהן; והנגדת, המפקדת של הטכנאים, תיבדל לחיים ארוכים, שנפצעה, ועדיין הגנה על חיילות בזמן הפשיטה (שמה שמור אצל המחברות) והרגיעה אותן. שלושתן נחקקו בזיכרון כמגינות.